

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TURİZM YATIRIM VE HARCAMALARININ BÖLGESEL KALKINMAYA
ETKİSİNE İLİŞKİN HARCAMA YETKİLİLERİ ÜZERİNE KEŞİFSEL BİR
ARAŞTIRMA: DOĞU MARMARA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

İsmail KOÇ

Enstitü Anabilim Dalı: Maliye

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU

MAYIS – 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TURİZM YATIRIM VE HARCAMALARININ BÖLGESEL KALKINMAYA
ETKİSİNE İLİŞKİN HARCAMA YETKİLİLERİ ÜZERİNE KEŞİFSEL BİR
ARAŞTIRMA: DOĞU MARMARA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

İsmail KOÇ

Enstitü Anabilim Dalı: Maliye

**“Bu tez sınavı 07/05/2021 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU	BAŞARILI
Prof. Dr. Burhanettin ZENGİN	BAŞARILI
Prof. Dr. Orhan BATMAN	BAŞARILI
Prof. Dr. Tarık VURAL	BAŞARILI
Doç. Dr. Furkan BEŞEL	BAŞARILI

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
--	---	-------------

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	İSMAİL KOÇ		
Öğrenci Numarası	:	D166006002		
Enstitü Anabilim Dalı	:	MALİYE ANABİLİM DALI		
Enstitü Bilim Dalı	:	MALİYE		
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS	☐ DOKTORA	☒ X
Tezin Başlığı	:	TURİZM YATIRIM VE HARCAMALARININ BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİSİNE İLİŞKİN HARCAMA YETKİLİLERİ ÜZERİNE KEŞİFSEL BİR ARAŞTIRMA: DOĞU MARMARA ÖRNEĞİ		
Benzerlik Oranı	:	% 19		

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

...../...../20.....
İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere..... @sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir. Bilgilerinize

arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU

Tarih:

İmza:

☒ KABUL EDİLMİŞTİR	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı
☐ REDDEDİLMİŞTİR	
EYK Tarih ve No:	

ÖNSÖZ

İnsanın yaşadığı yere, aynı havayı soluduğu insana, beslendiği çevreye ve her şeyden öte ülkesine ve milletine baki olan sorumlulukları vardır. Bu sorumluluk ve düşünceler ile ülkemizin kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılmasına, ülkemizin kalkınmasına ve kalkınma sürecine katkı sağlama amacı ile bu çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmanın hayata geçirilmesi sürecinde bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, bir hoca, abi ve dost olan, kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU' na, araştırmanın her bir aşamasında görüşleriyle destekleyen, samimiyetini her zaman hissettiren ve çalışmanın doğru yönde ilerlemesini sağlayan kıymetli Hocam Prof. Dr. Burhanettin ZENGİN'e özel bir teşekkürü borç bilirim. Ayrıca araştırma sürecinde desteğini ve yardımlarını esirgemeyen; Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN'a, Prof. Dr. Tarık VURAL'a, Prof. Dr. Orhan BATMAN'a, Doç. Dr. Furkan BEŞEL'e Dr. Öğretim Üyesi Aydın BAĞDAT'a, mülakat kayıtlarının yazıya dökülmesinde yardımlarını esirgemeyen Betül OSMAN'a ve Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesindeki mesai arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamda desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen, sevgili eşim Meltem KOÇ'a, ve kızım Elif Sena KOÇ'a ayrıca kardeşlerim; Kerim ve Mücahit'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı ömrünü helal lokma peşinde koşarak evlatlarına adanmış olan, haklarını ödemenin mümkün olmadığı, kıymetli hazinelerim; annem Şahide KOÇ ve babam Abdullah KOÇ'a hediye ediyorum.

İSMAİL KOÇ

07.05.2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	v
TABLOLAR LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
GRAFİKLER LİSTESİ	vi
RESİMLER LİSTESİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI, TANIMI VE ÖNEMİ	5
1.1. Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teoriler.....	5
1.2. Bölge Türleri	6
1.2.1. Ekonomik Gelişmişlik Açısından Bölgeler.....	6
1.2.1.1. Az Gelişmiş Bölge	7
1.2.1.2. Gelişmiş Bölge.....	7
1.2.1.3. Potansiyel Gelişme Bölgesi	8
1.2.1.4. Gelişmesi Duraklamış Bölge	8
1.2.2. Makroekonomik Açısından Bölgeler	9
1.2.2.1. Homojen Bölgeler	9
1.2.2.2. Polarize (Nodal-Kutuplaşmış) Bölge.....	10
1.2.2.3. Plan Bölge	11
1.2.2.4. Büyükşehir Bölgeleri (Metropolitan Bölge)	12
1.2.3. Mikro Ekonomik Bölgeler.....	12
1.2.3.1. Global Alt Bölge	13
1.2.3.2. Dinamik Alt Bölge	13
1.2.3.3. Çevre Alt Bölge	14
1.3. Kalkınma Kavramı	14
1.4. Kalkınmaya Yönelik Teori ve Yaklaşımlar.....	17
1.4.1. Dengeli Kalkınmaya Yönelik Teoriler	18
1.4.1.1. Marksın Tarihsel Materyalizmi.....	18
1.4.1.2. Büyük İtke Teorisi	18
1.4.1.3. Dengeli Büyüme	19

1.4.1.4. Sınırsız İşgücü.....	20
1.4.2. Dengesiz Kalkınmaya Yönelik Teoriler	21
1.4.3. Rostow'un Aşamalar Modeli.....	22
1.4.3.1. Geleneksel Dönem:	22
1.4.3.2. Geçiş Aşaması.....	22
1.4.3.3. Kalkış Aşaması	23
1.4.3.4. Olgunluk aşaması.....	24
1.4.3.5. Kitle Tüketim Çağı	24
1.4.4. Yapısalcı Yaklaşım.....	25
1.4.5. Neo-Liberal Yaklaşımlar	26
1.4.6. Bağımlılık Teorileri.....	28
1.4.7. Bütüncül Kalkınma Yaklaşımı	29
1.4.8. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı	29
1.4.8.1. Ekonomik Sürdürülebilirlik	33
1.4.8.2. Çevresel Sürdürülebilirlik	34
1.4.8.3. Sosyal Sürdürülebilirlik	34
1.4.9. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Yaklaşımlar	34
1.4.9.1. Bölgesel Kalkınmada İçsel Uyarıcı Teoriler.....	35
1.4.9.2. Bölgesel Kalkınmada Dışsal Uyarıcı Teoriler	37
1.4.9.3. Bölgesel Kalkınmada Mekânsal Uyarıcı Teoriler.....	38
1.5. Bölgesel Dengesizlik	41
1.6. Bölgesel Kalkınma Politikası	45
1.6.1. Bölgesel Politika Uygulanmasını Gerektiren Nedenler	45
1.6.1.1. Ekonomik Nedenler	45
1.6.1.2. Sosyo–Ekonomik Nedenler.....	47
1.6.1.3. Coğrafi Nedenler.....	49
1.6.1.4. Tarihsel Nedenler	50
1.6.1.5. Kurumsal ve Politik Nedenler.....	54
1.6.2. Bölgesel Kalkınma Araçları	55
1.6.2.1. Kurumsal Nitelikli Bölgesel Gelişme Araçları	55
1.6.2.2. Ekonomik Nitelikli Bölgesel Gelişme Araçları: Organize Sanayi Bölgeleri/Sanayi Parkları.....	64
1.6.2.3. Karma Nitelikli Bölgesel Gelişme Araçları.....	65
BÖLÜM 2: TURİZM VE KALKINMA İLİŞKİSİ	72

2. 1. Turizm Kavramı ve Tanımı ve Önemi	72
2.2. Turizm ve Ekonomi İlişkisi	73
2.3. Turizm ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi	76
2.3.1. Turizm ve Sosyo-Ekonomik Kalkınma İlişkisi	77
2.3.2. Turizm ve Göç İlişkisi	79
2.3.3. Turizm ve Çevresel Kalkınma İlişkisi	80
2.3.4. Turizm ve Sosyo-Kültürel Kalkınma İlişkisi	80
2.4. Doğu Marmara Bölgesi (TR 42 Düzey 2 Bölgesi)	81
2.4.1. Doğu Marmara Bölgesindeki Şehirlerin Yapısı	83
2.4.2. Doğu Marmara Bölgesi ve Turizm Kalkınması	89
BÖLÜM 3: YÖNTEM.....	93
3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi.....	93
3.2. Araştırmanın Yöntemi	94
3.3.1. Araştırma Deseni	96
3.3.2. Ölçek ve Veri Toplama Aracı.....	97
3.3.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	102
3.3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	103
3.3.4. Araştırmanın Katılımcı Profili.....	103
3.4. Verilerin Analizi ve Bulgular	104
3.4.1. Harcama Yetkililerinin Turizm Kalkınmasına İlişkin “İrade, Bilgi, Kültür,Deneyim, Vizyonerlik ” Tutumlarının Kamu Ekonomisi Perspektifinden Değerlendirilmesi.....	106
3.4.1.1. Harcama Yetkililerinin Turizm Kalkınmasına İlişkin İradelerinin/İsteklerinin Analizi.....	106
3.4.1.2. Bölge Kalkınmasına Yönelik Vizyon Planını ve Yetkililerin Vizyonerlik Tutumlarının Keşfedilmesi	119
3.4.1.3. Bölgesel Kalkınmada Rolü Olan Kamu Kurum ve Kuruluşların Bölge Kalkınmasına Sağladığı Katkıların Keşfedilmesi	132
3.4.2. Harcama Yetkililerinin Turizm Kalkınmasına Yönelik Bütçe Politikası, İstihdam ve Personel Gelişim Tutumlarının Kamu Ekonomisi Perspektifinden Değerlendirilmesi.....	144
3.4.2.1. Harcama Yetkililerin Bütçe Tutumları.....	145
3.4.3. Harcama Yetkililerinin Turizm Kalkınmasına Bağlamında Arz ve Talep Kaynaklarına Yönelik Tutumlarının Kamu Ekonomisi Perspektifinden Değerlendirilmesi.....	180
3.4.3.1. Arz Kaynakları	180

3.4.3.2. Bölgede Turizm Talebini Etkileyen Faktörler	194
3.4.3.3. Arz ve Talep Kaynaklarının Genel Durumu: Durum, Sorun ve Öneriler	197
3.4.3.4. Doğu Marmara Bölge Kalkınmasında Turizm Bağlamında Katkı Sağlayan Yatırım ve Hizmetlerin Keşfedilmesi	203
3.4.3.5. Turizmin Doğu Marmara Bölgesi Açısından Ekonomik Etkilerinin Keşfedilmesi	212
3.4.3.5.1. Döviz Girişi.....	213
3.4.3.6. Turizmin Doğu Marmara Bölgesi Üzerindeki Sosyo-Kültürel Etkilerinin Keşfedilmesi	227
3.4.3.7. Bölge Halkının Turizm Faaliyetlerine ve Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Katılımının/Duruşunun Keşfedilmesi	233
3.4.3.8. Turizmin Doğu Marmara Bölgesi'nde Çevresel Etkilerinin Keşfedilmesi	236
3.4.3.9. Bölgenin Turizm Potansiyelinin Tanıtım ve Pazarlanması Durumunun Keşfedilmesi	242
3.4.3.10. Muhtemel Ekonomik ve Diğer Dengesizliklere Karşı Turizm Sektörünün Durumunun Keşfedilmesi.....	250
3.4.3.11. Doğu Marmara Bölgesi Yöre Bazlı Turizm GZFT(SWOT) Analizi... ..	255
SONUÇ VE ÖNERİLER	264
KAYNAKÇA.....	276
EKLER	291
ÖZGEÇMİŞ	306

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
BELDES	:Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
BM	:Birleşmiş Milletler
BYKP	:Birinci Beş Yıllık Kalkınama Planı
DAP	:Doğu Anadolu projesi
DOKAP	:Doğu Anadolu Kalkınma Projesi
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	:Devlet Su İşleri
ECLA	:Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu
GAP	:Güneydoğu Anadolu Projesi
GSYH	:Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HES	:Hidroelektrik Santralleri
IEDC	:Uluslararası Ekonomik Kalkınma Konseyi
İBKP	:İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İSMEK	:İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hayat Boyu Öğrenme Merkezi.
İZKA	:İzmir Kalkınma Ajansı
İZMEK	:İzmit Belediyesi Meslek Edindirme Kursları
KAYMEK	:Kayseri Mesleki Eğitim ve Kültür A.Ş.
KB	:Kalkınma Bakanlığı
KİT	:Kamu İktisadi teşebbüsleri
KOBİ	:Küçük Orta Büyüklükteki İşletmeler
KÖYDES	:Köylerin Alt Yapısının Desteklenmesi Projesi,

KSO	:Kocaeli Sanayi Odası
MARKA	:Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
OSB	:Organize Sanayi Bölgesi
SAMEK	:Sanat ve Meslek Eğitim Kursları
SAMIKOB	:Sakarya Mobilya İmalatçılar Küçük Sanayi Sitesi
STK	:Sivil Toplum Kuruluşları
TDK	:Türk Dil Kurumu
TR42	:Türkiye'nin İBBS'sinin 26 istatistiki alt bölgesinden birisidir.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kalkınma Paradigmaları.....	15
Tablo 2: Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri	30
Tablo 3: Bölgesel Kalkınma Teorileri	35
Tablo 4: Kalkınma Planları Bağlamında Ekonomi.....	53
Tablo 5: Türlerine Göre Kooperatifler ve Ortak Sayıları	63
Tablo 6: Kentsel Dönüşüm Yöntemleri.....	66
Tablo 7: Turizm Belgeli, Yatırım Belgeli, Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri	92
Tablo 8: Araştırmanın Amacına Uygun Hazırlanan Görüşme Soruları	99
Tablo 9: Araştırmanın Katılımcı Profili.....	104
Tablo 10: Konuşmacıların Kalkınma Tanımları.....	115
Tablo 11: Vizyonerlik Tutumu ve Vizyon Planı Durumu	131
Tablo 12: Kamu Kurum ve Kuruluşların Bölge Kalkınmasına Sağladığı Katkılar.....	139
Tablo 13: Harcama Yetkililerinin Bütçe Tutumu.....	154
Tablo 14: Beşeri Sermayenin Güçlendirilmesine Yönelik Politikalar	168
Tablo 15: Turizmin Bölge İstihdamı Üzerindeki Etkisi	178
Tablo 16: Doğu Marmara Bölgesi Doğal Arz Kaynakları	187
Tablo 17: Kültürel Arz Kaynakları.....	190
Tablo 18: Doğu Marmara Bölgesi Ekonomik Arz Kaynakları.....	193
Tablo 19: Arz ve Talep Kaynaklarının Genel Durumu: Durum, Sorun ve Öneriler ...	198
Tablo 20: Turizmin Bölgeye Rekabetçi Avantaj Sağlama Durumu.....	223
Tablo 21: Bölgede Turizm Pazarlamasını Etkileyen Faktörler	245
Tablo 22: Turizm Potansiyelinin Tanıtım ve Pazarlanması Durumu	247
Tablo 23: Muhtemel Ekonomik ve Diğer Dengesizliklere Karşı Turizm Sektörün Durumu.....	251

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye de Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	57
Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınma Turizm ilişkisi.....	75
Şekil 3: Turizm Merkezli Model ve Bölgesel Planlama Merkezli Model	76
Şekil 4: Turizm Kalkınmasında Dört Güç Gurubu	78
Şekil 5: Turizmin Sosyal Etkileri.....	81
Şekil 6: Doğu Marmara Bölgesi 2023 Bölge Planı.....	82
Şekil 7: Marmara Altın Ring.....	87
Şekil 8: Doğu Marmara Bölgesi Turizm Koridorları.....	90
Şekil 9: Veri Analizinin Bileşenleri	105
Şekil 10: Kalkınma Kavramı Kelime Bulutu.....	117
Şekil 11: Sakarya Bölge Kalkınmasında Sektörlerin Görünümü.....	204
Şekil 12: Kocaeli Sektörler Kelime Bulutu.....	208

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye'deki Toplam Organize Sanayi Sayısı.....	65
Grafik 2: Sektörlerin Global Ekonomik Büyüme Oranları - (2017)	71
Grafik 3: Seyahat ve Turizmin Ekonomiye Katkısı	73

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Taraklı İlçesi Osmanlı Evleri.....	126
Resim 2: Geyve Yöresel Ürünler Üretim Merkezi	171
Resim 3: Gölcük Yazlık Ilıcası	177
Resim 4: Cam Teras –Ayrı Gezegen-Masukiye/Kartepe.....	179
Resim 5: Sakarya Peyzaj ve Süs Bitkiciliği Festivali	205
Resim 6: Kartepe Kayak Tesisleri	207
Resim 7: Yeşil Mavi Yol Projesi	212

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Ph.D.	☒
Tezin Başlığı: Turizm Yatırım Ve Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Etkisine İlişkin Harcama Yetkilileri Üzerine Keşifsel Bir Araştırma: Doğu Marmara Örneği			
Tezin Yazarı: İsmail KOÇ		Danışman: Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU	
Kabul Tarihi: 07.06.2021		Sayfa Sayısı: XII (ön kısım)+290 (tez)+16 (ek)	
Anabilim Dalı: Maliye Anabilim			
<p>Yapılan bu çalışma Doğu Marmara Bölgesinde turizm yatırım ve harcamalarının bölgesel kalkınmaya etkisine ilişkin harcama yetkilileri üzerine keşifsel bir araştırma yapma amacı taşımaktadır. Bölgede turizm arz kaynaklarının etkin kullanılabilme durumu, turizme yönelik olarak yapılacak yatırım, hizmet ve harcamaların bölgede meydana getirebileceği katma değer keşfedilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda yerelde kalkınma sürecini yöneten en üst yetkili konumundaki harcama yetkililerinin ortaya koymuş oldukları kişiye özgü (irade, bilgi, kültür, deneyim, vizyonerlik), kuruma özgü (bütçe, personel, teknik donanım), bölgeye özgü (arz ve talep kaynakları) gibi belirleyici faktörler açısından ortaya çıkan olgular incelenmiştir. Çalışmada keşfedici bir yöntem olan nitel gözlem metodu kullanılmıştır. Turizm yatırım ve harcamaları konusunda karar alma sürecini etkileyebilen ve bu süreci koordine eden, il ve ilçelerde ilgili kurumlarda yetki ve sorumluluk sahibi olan harcama yetkililerinin söylemleri ve değerlendirmeleri çalışmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Harcama yetkililerinin turizm yatırım ve harcamalarını kullanarak ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel boyutları ile bölge kalkınmasında önemli etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısı ile yapılan çalışmanın keşifleri; vizyonerlik tutumu, ilgili kurumların bütçe kapasite ve bütçe oluşturma kabiliyetleri, bölgenin turizm arz ve talep yapısı gibi faktörlerin kalkınma sürecini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Bölgede yapılacak yatırım ve harcamalar turizm endüstri faaliyetlerinin gelişmesini sağlayacak, özellikle bölgenin istihdam kabiliyetini ve gelir düzeyini arttırabilecektir. Turizm yerel kalkınmada önemli bir araç olarak kullanılabilir. Elde edilen bulgular; bölge ve diğer benzer özelliklerdeki bölgelerin kalkınma sürecine katkı sağlaması ve politika yapıcıların karar alma sürecinde faydalanması bakımından önemli sonuçlar sağlayacaktır.</p>			
Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Turizm, TR42, Doğu Marmara Bölgesi, Kamu Ekonomisi Yatırım ve Harcama			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☒
Title of Thesis: An Exploratory Research On Expenditure Authorities On The Impact Of Tourism Investment And Expenditures On Regional Development: The Case Of Eastern Marmara			
Author of Thesis: İsmail KOÇ YARDIMCIOĞLU		Supervisor: Prof. Dr. Fatih	
Accepted Date: 07.06.2021		Number of Pages: XII(pre text)+290 (main body)+16 (app.)	
Department: Department Of Finance			
<p>The aim of this study is to conduct an exploratory research on the expenditure authorities on the impact of tourism investment and expenditures on regional development in the Eastern Marmara region. It is aimed to discover the added value that investment, services and expenditures that will be made for tourism in the region can generate in the region. In this context, the development process for managing the spending of local authorities they are revealed to the person in the highest position specific (willpower, knowledge, culture, experience, vision), institution-specific (budget, personnel, technical equipment), region-specific (supply and demand resources) in terms of the phenomena that arise, such as determining factors were investigated.</p> <p>Discoveries of the study; the visionary attitude shows that factors such as the budget capacity and ability of the relevant institutions to create budgets, the tourism supply and demand structure of the region directly affect the development process. Investments and expenditures in the region will enable the development of tourism industry activities, especially increasing the employment capability and income level of the region. Tourism can be used as an important tool in local development. The results obtained will provide important results in terms of contributing to the development process of the region and other similar regions and benefiting policy makers in the decision-making process.</p>			
Keywords: Regional Development, Tourism, TR42, Eastern Marmara Region, Public Economy Investment and Spending			

GİRİŞ

Çalışmanın konusu

Turizm endüstrisi, ülke ekonomisinde meydana getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutları ile dikkat çekmektedir. Bir bölgenin kalkınması; bölge refah düzeyinin artması, sürdürülebilir gelir, sürdürülebilir istihdam ve sürdürülebilir çevre politikalarının uygulanması ile mümkün olabilecektir. Türkiye ekonomisi içerisinde sanayi gücü ile ön plana çıkan Doğu Marmara Bölgesi sahip olduğu arz ve talep kaynakları ile turizme dayalı üretim faktörlerini harekete geçirebilecek güce sahiptir. Dolayısı bölgede turizm endüstrisinin gelişmesi bölgesel kalkınmayı sağlayacağı gibi ülke ekonomisi açısından da önemli bir girdi sağlayacaktır.

Bu kapsamda bölgedeki turizm endüstrisinin gelişmesi, turizm rekabet gücünün oluşabilmesi, özel sektör yatırımlarının çekilebilmesi için bölge; mali, idari, teknik, alt ve üst yapı bakımından kamu yatırımlarına ve harcamalarına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda mevcut durumu ele almakla birlikte bölgenin gelecek projeksiyonunu da ele alan turizm yatırım ve harcamalarının bölgesel kalkınmaya etkisine ilişkin keşifsel bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada bölgesel kalkınma ve turizm kalkınması kavramları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışma girişi izleyen 3 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde bölgesel kalkınma kavramı ve bölgesel kalkınmayı etkileyen unsurlar kamu ekonomisi perspektifinden tüm boyutları ile alınmıştır. Küreselleşme ve dünyadaki değişen yönetim anlayışları çerçevesinde bölge kavramı ve bölgesel kalkınmaya yönelik teoriler, kalkınma kavramı ve tarihsel perspektif ile başlıca kalkınma teorileri ve çeşitli yaklaşımlar ele alınmıştır. Diğer yandan bölgesel dengesizlik, bölgesel kalkınma politikası ve bölgesel gelişme araçları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci bölümde turizm kavramı ve kalkınma ilişkisi kamu ekonomisi perspektifinden ele alınarak; turizm ve sosyo-ekonomik kalkınma ilişkisi, turizm ve göç ilişkisi, turizm ve çevresel kalkınma ilişkisi, turizm ve sosyo-kültürel kalkınma ilişkisi tüm boyutları ile değerlendirilmiştir. Ayrıca Doğu Marmara bölgesi turizm kalkınmasına yönelik güncel gelişmeler de kamu ekonomisi perspektifinden ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde çalışmanın yöntemi konusunda detaylı bilgiler verilmiştir. Bu yöntem çerçevesinde çalışmanın üç ana hedefi olan “*Harcama yetkililerinin turizm kalkınmasına ilişkin “irade, bilgi, kültür, deneyim, vizyonerlik ” tutumları*”, “*Harcama yetkililerinin turizm kalkınmasına yönelik bütçe politikası, istihdam ve personel gelişim tutumları*”, “*Harcama yetkililerinin turizm kalkınmasına bağlamında arz ve talep kaynaklarına yönelik tutumları* kamu ekonomisi perspektifinden nitel bir yöntem ile keşfedilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın keşif sürecinde; Bölgede turizm yatırım ve harcama kararları alınmasında etkili ve yetkili olan, kültür turizm il müdürleri, ilçe belediye başkanları ve bireysel ve kurumsal anlayışları, mali, ekonomik ve çevresel imkânlarla yönelik görüşleri, kalkınma politika anlayışları ele alınmıştır. Bölgede turizm yatırım ve harcama kararları alınmasında önemli bir rolü olan valiler, büyükşehir belediye başkanları çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Ayrıca, bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacak, atıl durumdaki turizm arz ve talep kaynaklarının harekete geçirilmesinde etkili olabilecek yerel güç unsurları belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Bireylerin refah içerisinde yasabileceği bir ülke, kuşkusuz öz kaynaklarını sürdürülebilir politikalar ile üretime yönlendirmesi ile olabilecektir. Bu politikalar uygulanırken; sosyal adaletin, sürdürülebilir ekonomik yaşamın tesisi edilmesi ve sürdürülebilir bir çevrenin inşasının da bu süreçte eş güdümlü yer alması gerekmektedir.

Küresel ekonomi politikaların belirleyici olduğu günümüz iktisadi hayatı bir yönü ile ülkeler arasındaki sınırları kaldırıp diğer ulusların mal ve hizmetlerini yerelleşmesini meydana getirirken, diğer taraftan ülkedeki yerel kaynakların da güçlü bir şekilde küreselleşmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda en ulaşılabilir mal ve hizmetlerden biri olan turizm endüstrisi ürünleri etkin bölgesel politikalar ile dünya standartlarına ulaştığında yerelde kalkınma gücünü meydana getirebilmektedir.

Dolayısı ile de artık günümüzde yerel kaynakların sürdürülebilir bir şekilde üretime dahil olması bu alandaki kurumların ve yerel yönetimlerin özgün, yenilikçi, fayda üreten, gelir sağlayan bir fonksiyon ile işlevini yerine getirmesi ile yerel kalkınma

gerçekleşebilecektir. Başka bir deyişle, yerel yönetimlerin, turizm endüstrisinin gelişmesine yönelik yapmış oldukları yatırım ve harcamalar, yenilikçi projeler ile kalkının yerelden başlaması dolayısı ile de yerel kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün olabilecektir.

Bir bölgede gerçekleşen ya da gerçekleşmesi hedeflenen kamu ve özel sektör yatırımları ile ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bölgesel gelişmenin hızlandırılması, sürdürülebilirliğin sağlanması, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması, istihdamın artırılması dolayısı ile bölgedeki refah düzeyinin artırılması hedeflenmektedir. Tüm bu hedeflerin hayata geçirilebilmesi için kamu idareleri birçok yöntem ortaya koymakta ve bunların kalkınma planları ve bölge planları ile genel ve bölgesel çerçevede gelişim kurguları ortaya konulmaktadır. Uygulanabilir hedefler ile bu kurguların hayata geçirilmesi beklenmektedir. Ancak bu hedeflere ulaşmada ulusal ya da bölgesel ölçekte kalkınmada rol alacak paydaşların bu hedefleri sahiplenmesi, benimsemesi, üstlenilen rollerin yerine getirilme düzeyi planların uygulanabilirliğini dolayısıyla da başarısını doğrudan etkileyebilmektedir.

Yapılan bu çalışma; bölgede turizm bağlamında kaynakları harekete geçirici, yetki, sorumluluk sahibi ve yerel motivasyonu sağlayacak kişiler olan harcama yetkililerinin kalkınma tutum ve anlayışlarının keşfedilmesini sağlaması açısından önemlidir. Yapılan bu çalışma; bölgeye dair derinlemesine araştırma bulguları içeren doktora düzeyindeki ilk çalışma olma özelliğini de taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı

Doğu Marmara Bölgesi turizm arz kaynaklarının etkin kullanılabilme durumu, turizme yönelik olarak yapılacak yatırım, hizmet ve harcamaların Doğu Marmara Bölgesi'nde meydana getireceği katma değer keşfedilmesi ve harcama yetkililerinin bölge planlarını ve bölge arz kaynaklarını bölgesel kalkınma yönünde kullanma tutumlarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda kamu ekonomisi bağlamında bütçe kullanma yetkisi olan uygulayıcıların hedeflere ulaşmadaki rolünü ortaya koymak amacı ile kamu idaresi tarafından ortaya koyulmuş olan; plan, program, prensip ve ilkelerin hayata geçirilmesi bakımından sorumluk ve yetki sahibi bireylerin vizyonerlik tutumları ve mevcut kaynaklar arasındaki ilişki keşfedilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Doğu Marmara Bölgesi evreni üzerinden yapılmış olan bu çalışma ile harcama yetkilileri ile yarı yapılandırılmış mülakatlar, araştırmacı gözlemleri ve konu ile ilgili dış kaynaklardan elde edilen veriler kullanılarak nitel bir yöntem olarak örnek olay analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu analizler neticesinde çalışmanın çıktısı olarak nitelendirebileceğimiz keşifler ortaya koyulmuştur.

BÖLÜM 1: BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI, TANIMI VE ÖNEMİ

1.1. Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teoriler

Bölge; “sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka” (TDK) olarak tanımlanmaktadır. Yeryüzünün belli bir bölümünün coğrafi, kültürel, sosyal veya ekonomik karakteristikler temelinde sınıflandırılması (Öztürk, 2009: 5), genellikle kentten geniş, bir ülkenin tümünden daha küçük mekân parçası (Keleş, 1997: 237) olarak da tanımlanmaktadır. Diğer yandan bölge, tüm parçaların, doğal kaynakların veya nüfus karakterinin benzerliğinin “*genel homojenliği*” bulduğu bir alan olarak da kabul edilmektedir (Hoover ve Fisher, 1949: 178).

Bölge kavramının tarihsel süreç içerisinde bölgelerin kullanım özellikleri ve kendilerine özgü niteliklerine bağlı olarak isimlendirilmekte kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda küçük bir tarımsal üretim alanı fonksiyonel bir bölgeyi temsil ederken, diğer yandan bir ülkenin tüm kıyı kesimleri de bölge olarak tanımlanmaktadır.

Geleneksel anlayış içerisinde, ulus devletlerin egemenlik alanı içerisinde, yan yana ve dışa kapalı yerel birimler olan bölgeler, mekândan bağımsız üretim olanakları yaratan teknolojik ve politik gelişmeler sayesinde farklılaşmaya ve daha geniş anlamlar taşımaya başlamıştır (Günaydın, 2013: 74).

Günümüzde bölgesel çalışmalarda genellikle fiziksel unsurlar, doğal kaynaklar, nüfus ve insan kaynakları, ekoloji ve çevre, iktisadi kalkınma, şehircilik çalışmaları ve planlama, bölgenin edebiyat, tarih ve sosyo-kültürel unsurlarını esas alan usul ve teknikler kullanılarak (Sevinç, 2011: 38) bölge sınıflandırılmaları yapılmaktadır. Bölgenin iki ana kısmı vardır; biri fonksiyonel diğeri ise idari bölgelerdir. Fonksiyonel bölgeler aynı homojenlikteki alanlara dayanmaktadır. İdari bölgeler ise politik alt bölgeler tarafından belirlenmektedir ve politik kararların uygulandığı alanlar olarak (Edwards, 2007: 4) karşımıza çıkmaktadır.

Bölge kavramı, coğrafi mekânı belirli parçalara ayırmanın ötesinde özellikleri olan bir ayırımdır. “Bölge” (region) teriminin, saha (area), zon, mekân (space) kavramlarından

önemli farkları vardır. Saha, herhangi bir alanda verilen bir sınırlandırmadır. Zon, bir özelliğe göre bu özelliğe sahip olanlar ve olmayanlar diye bütün mekânı ikiye bölmeyi ifade etmektedir. Bölge kavramını mekân kavramından ayıran husus, mekânda belirlenmiş bir sınır kavramı ve devamlılık kavramı olmayışıdır. Mekân içinde bu mekâna dâhil olmayan boşluklar olabilir. Bölge kavramını diğerlerinden ayıran özellikler şöyle sıralanabilir (Tekeli, 1972: 48):

- Devamlılık özelliği
- Ayrım özelliği
- Benzerlik ve bütünlük özelliği
- Genelleştirmeyi içinde bulundurması

Ekonomik açıdan bölge kavramı incelendiğine daha bölgelerin taşıyıcı motor özelliği taşıyan bölgeler içerisindeki kümelenme merkezleri olan kent, şehir temelli kavramsal tanımlar yapılmaktadır. “Dünya kentleri” (Hall, 2001; Scott, 2001a), “global kentler” (Sassen, 2001; Scott, 2001a), “işlevsel kentsel bölgeler” (Cheshire, 1990), “bölgesel ekonomiler” (Storper, 1995), veya “bölge devletler” (Ohmae, 1995) kavramları bunlardan bazılarıdır.

Bölge kavramı özellikle tarihsel süreç içerisinde küreselleşme kavramıyla birlikte daha tartışılır bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Globalleşme terimi yerel ve global olanın birleşmesi olarak tarif edilmektedir.

1.2. Bölge Türleri

Bölgeler ekonomik, sosyal ve coğrafi özelliklerine göre sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Çalışma bağlamında bölgeler ekonomik gelişmişlik açısından, makro ekonomik ve mikro ekonomik açıdan sınıflandırılmasına yer verilecektir.

1.2.1. Ekonomik Gelişmişlik Açısından Bölgeler

Ekonomik gelişmişlik açıdan bölgeler beş farklı açıdan ele alınmaktadır. Bunlar; az gelişmiş bölge, gelişmiş bölge, potansiyel gelişme bölgesi, gelişmesi duraklamış bölge şeklindedir.

1.2.1.1. Az Gelişmiş Bölge

Gelir seviyesi düşük, gelir artış hızı ülke ortalamasının altında olan, ölüm oranları ülke ortalamasının üzerinde olan ve işsizliğin kolayca gözlemlenebildiği, genellikle tarımsal üretime bağlı ekonomik yapısı olan bölgelerdir.

Az gelişmiş bölgelere gelen sosyal alt yapı yatırımları yetersizdir. Yine bu bölgelerde gelir düşük olduğu için bireylerin gelirlerinin büyük bir kısmı zorunlu tüketim mallarına yönelmekte, dolayısıyla bu bölgelerin tasarruf oranlarının düşük kaldığı görülmektedir (Sakal ve Demirhan, 2014: 186).

Az gelişmiş bölgelerde gelişememe sebeplerini; makroekonomik çevre ile olan ilişkiler, yapısal dengesizlikler (kamu ve özel sektör), yatırım trendindeki gerileme ya da azalma, yığılma ekonomileri eksikliği¹, üretim, hizmet ve sermayeye ulaşabilme konusundaki sıkıntılar, teknolojik alt ve üst yapının yetersizliği ile diğer faktörler olarak sıralamak mümkündür.

1.2.1.2. Gelişmiş Bölge

Ülkenin diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında iktisadi açıdan gelişmiş bölgelerdir. Bölge gelir seviyesi, gelir artış hızı, eğitim ve sağlık hizmetleri ortalaması ülke ortalamasının çok üzerinde olan bölgelerdir (Gündüz, 2006: 13).

Gelişmiş yaşam alanlarındaki büyük şehirlerin, üretim tesislerinin gelişmesi bakımından tercih edilen mekânlar oldukları görülmektedir. Bu kentlerin sahip olduğu üretim faktörlerine bağlı olanaklardan dolayı, bu merkezleri diğer bölgelere göre daha cazip olabilmektedir. Dolayısıyla yatırımcılar bu bölgelere yönelmesiyle, zamanla bölgelerin ekonomik faaliyetleri diğer bölgelere göre hızla artmaktadır (Eşiyok, 2002: 12-13).

¹ Literatürde Yığılma ekonomileri Firmaların organize sanayileri şeklinde bir arada kümelenmesi olarak tanımlamakla birlikte, içsel bağlantılı bir ekonomide mal ve hizmet üretimine mekânsal yakınlığın yanında ileri derecede uzmanlaşmış işgücü, uzmanlaşmış girdi hizmetleri, lojistik ve gelişmiş altyapının varlığı olarak da sıralanabilir (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2006: 198).

1.2.1.3. Potansiyel Gelişme Bölgesi

Ekonomik, sosyal ve coğrafi özellikleri itibariyle yeterli fiziki altyapıya, parasal ve beşeri sermaye olanaklarına, enerji kaynaklarına, ulaşım ve haberleşme imkânlarına sahip olmaları bakımından bölge kalkınmasına katkı sağlayabilecek ve rekabet edebilir sektörlere sahip bölgelerdir. Potansiyel gelişme bölgeleri sahip oldukları dinamik nüfus yapısı, sundukları imkânlar, ürettikleri mal ve hizmetler ile çevre bölgeler içerisinde markalaşma sağlayacak itici güç merkezleri olarak ön plana çıkabilecek güçteki bölgelerdir.

Bu bağlamda 10. Kalkınma Planında çevrelerine hizmet verme potansiyeli bulunan merkezleri destekleyen programların güçlendirilmesinin sürdürülmesi, göçün bölgesel büyüme odağı işlevi göreceği bu merkezlere yönelmesini kolaylaştıran şartların oluşmasının destekleneceği belirtilmektedir. Bölgesel ölçekte başta enerji, eğitim, sağlık, gıda, tarım, ulaştırma ve turizm gibi sektörler olmak üzere ortak potansiyeli harekete geçirmeye yönelik işbirliği imkânları değerlendirileceği de belirtilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 124-145).

1.2.1.4. Gelişmesi Duraklamış Bölge

Bölgelerin doğal afet, salgın hastalık gibi sosyal vakaların yaşanması, bölgenin beslendiği ticari hatların güzergâh değiştirmesi, nüfus artışını karşılayacak iş sahalarının olmamasına bağlı olarak yoğun göç verilmesi, bölgenin kalkınma ve büyümesine katkı sağlayacak emek ve sermayenin başka bölgelere kayması, bireylerin yaşam standartlarında ve taleplerindeki değişim gibi birçok sebebe bağlı olarak bölgenin ekonomik ve sosyal açıdan durağanlaşması halidir.

Bir başka açıdan bakıldığında tarım, sanayi ya da hizmet alanında merkez olan bölgenin artık eski üretim gücü ve alanında uzman olma özelliğini kaybetmesi durumudur. Örneğin mobilya sektöründe 1980li yıllarda ülkede hakim bir gücü olan Sakarya mobilya sanayinin bu gücünü kaybetmesi ve bu alanı Türkiye ve dünya mobilya sanayinde önemli bir üretim alanı oluşturan İnegöl mobilya sanayine bırakması olarak gösterilebilir.

Diğer bir örnek ise ülkemizde Marmara bölgesinde önemli gelişim kutuplarından biri olan Sakarya ili 17 Ağustos 1999 depreminde sonra ekonomik ve sosyal anlamda durağan bir

döneme girmiş ve ilin 2000 yılında büyükşehir statüsüne kavuşturulması ile bu durağanlıktan çıkması sağlanmıştır.

1.2.2. Makroekonomik Açıdan Bölgeler

Makroekonomik açıdan bölgeler dört farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Bunlar; homojen bölgeler, polarize bölgeler, plan bölgeler, büyükşehir bölgeleri şeklindedir.

1.2.2.1. Homojen Bölgeler

Homojen bölge belirli bir ölçüt açısından tekdüzelik bir alanı temsil eden bölge tipidir. Homojen bölgeler kendi içerisinde onu diğer bölgelerden ayıran önemli benzerlikler göstermektedir. Diğer bir deyişle bölgenin baskın ekonomik aktivitesini içeren (buğday üretimi yapan bölgeler veya ağır imalat üretimi yapan bölgeler, düşük gelirli, yüksek issiz bölgeler gibi) ve belirli bir ekonomik karaktere sahip bölgeler olarak değerlendirilmektedir (Parr, 2008: 3012). Öztürk (2009)'un Türkiye'de homojen ve fonksiyonel bölgelerin tespitine yönelik yaptığı çalışmada;

- İstanbul metropoliten alanı ve arka bölümünde yer alan Kocaeli, Bursa, Yalova ve Tekirdağ'dan oluşan homojen bölgeyi diğer bölgelerden ayıran temel faktör olarak ileri teknoloji imalat sanayi,
- Antalya ve Muğla illerinden oluşan homojen bölge özelliklerini de bölgenin sahip olduğu turizm potansiyeli,
- Güney Doğu Toroslarının altında yer alan homojen bölge (Kahramanmaraş-Şanlıurfa-Şırnak üçgeni) tarla ürünleri üretimde yoğunlaşması,
- Güney Doğu Torosları ile Mercan, Karagöl ve Karasu Aras Dağları arasında kalan Doğu Anadolu Homojen Bölgesi (Tunceli-Ağrı-Hakkâri üçgeni) görece olarak Türkiye'nin en yoksul bölgesi olması,
- Ankara ve Eskişehir illerinden oluşan homojen bölgeyi ileri teknoloji imalat sanayii sektörü ve ticaret sektöründeki yoğunlaşma yapısı,
- İzmir-Denizli-Kırklareli üçgeninden oluşan homojen bölgeyi tarım, hayvancılık, imalat sanayii ve ticaret olmak üzere genel olarak ekonomik faaliyetlerde dengeli bir dağılım,
- Karadeniz Kıyı Bölgesi illerinden oluşan homojen bölgesini ticaret, turizm ve büyükbaş hayvancılığı,

- Orta Anadolu Homojen Bölgesini ise tarla ürünleri üretimi, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ile bölgeleri homojen bir sınıflandırmaya tabi tutup açıklamıştır (Öztürk, 2009: 49).

Çalışma konusu bağlamında homojen bölgelere bakıldığında, özellikle İstanbul tarihi yarımadasını ekonomi merkezi olmasının yanında önemli bir turizm bölgesi olarak değerlendirmek mümkündür. Yine salt homojen turizm bölgeleri olarak Kemer ve Bodrum ilçelerini bu kategoride değerlendirmek mümkündür.

1.2.2.2. Polarize (Nodal-Kutuplaşmış) Bölge

Bir yerleşim merkezinin, kendisinden daha küçük bir veya birkaç yerleşim merkezini etki alanına alması sonucunda oluşmuş bölgeler olarak tanımlamak mümkündür (Keskin ve Sungur, 2010: 273). Kutuplaşmış bölgeler, bir yerleşmeler kademelenmesi içerisindeki birbirine bağlı kutuplaşmış yerleşme kümelerini tanımlamaya yarayan bölgelerdir. Kutuplaşmış bölgenin başlıca özelliği öğeleri arasında işlevsel özelliklerin bulunması ve büyük kent (metropol), bölge özelliği orta büyüklükte kent kasaba ve köy gibi bir yerleşmeler kademelenmesine sahip olmasıdır. Kutuplaşma, kentleşme ve sanayileşmenin hızlandığı sanayi ve ticaret uygarlığına özgü bir olgudur (Keleş, 1997: 237). Ülkemizde; *“sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemek, kentleşmeyi yönlendirmek, kaynakları rasyonel kullanmak, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesi ve geliştirilmesi, kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması ve bölgesel ve ulusal kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla”* (4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, 2000), çeşitli il ve ilçelerinde mal ve hizmet üretim bölgeleri kurulduğu görülmektedir.

Oluşturulan bu sanayi bölgeleri emek talebinin artmasına bağlı olarak yoğun nüfuslu bölgelerle çevrelenmiştir. Sanayileşmenin belirli bölgelerde yoğunlaşması durumunu bir sorun olarak değerlendiren Celal Bayar; meclis oturumunda kıyı bölgelerde birikmiş olan sanayi tesislerini *“kıyıya yapışan kaplumbağalar”* şeklinde tanımlamıştır. *“Kıyıya yapışan kaplumbağalar”* aslında uygun ulaşım olanakları ve pazarlara yakınlık koşullarının önemine vurgu yapmakta ve aynı zamanda da sermaye ve işgücü hareketlerinin yoğunlaşma durumunu göstermektedir. Bu bağlamda ülkemizde 1960’larda girdiği hızlı sanayileşme süreciyle birlikte önemli ölçüde göç alan Kocaeli,

çeşitli ekonomik ve sosyal işlevler açısından İstanbul metropoliten alanının bir parçasını oluşturarak polarize bölge özelliği taşıyan (Aytekin, 2012: 1811-12) illerimize örnek verilebilir.

1.2.2.3. Plan Bölge

Plan bölgeler; bölgesel planlama kapsamında gerçekleştirilecek hedeflerin, plan ya da projelerin uygulanacağı, idari yapı bakımından da sınırlarının belirlenmiş olduğu bölge olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle bu bölgeler daha çok ekonomik kalkınma planlarının uygulanmasını kolaylaştırmak ve bunlarla ilgili ekonomik kararlar arasında birlik bütünlük uyum ve eşgüdüm sağlamak amacıyla tanımlanmış bölgelerdir. Bu bölgeler bölgesel kalkınmayı dolayısıyla ulusal kalkınmayı gerçekleştirmek, ekonomiyi mekânsal olarak tekrardan dengelemek amacıyla kullanılan bölgelerdir (Keleş, 1997: 238).

Kamu gücünün ve kamu desteğinin sağlanması suretiyle az gelişmiş bölgelere yönelik olarak; özel kesim sanayi yatırımlarının bu bölgelere yönlendirilmesi, gerekli teşvik unsurlarının ve özel kredi imkânlarının artırılması, vergi indirimleri gibi bir dizi kamusal tedbir neticesinde plan bölgeler oluşturulmaktadır. Birinci kalkınma planında belirtildiği gibi tüm gerekli altyapılarının hazırlanarak düzenli sanayi bölgelerinin oluşturulması ve buralara ucuz enerji imkânının sağlanması, bu bölgelerin kalkınmasında ateşleyici faktör olarak ön plana çıkacak kaynakların tespit edilmesi ve bu bölgelere yatırım yapacaklara rehberlik yapılmasına değinilmiştir (DPT, 1967: 269).

Türkiye örneğinde ise uygulanan ve uygulanmakta olan Doğu Marmara plan bölgesi, Zonguldak Plan Bölgesi, Antalya Plan Bölgesi, Çukurova plan bölgesi, Keban Plan Bölgesi, DAP, DOKAP, GAP, Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi gibi birçok plan bölge mevcuttur.

Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının değerlendirilmesi ve bölgesel politikaların belirlenmesi açısından; satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına GSYİH, demografik yapı, işsizlik oranı, GSYH'nin ve istihdamın sektörel dağılımı ile diğer ekonomik ve sosyal gelişmişliği yansıtan istatistiki veriler AB ile uyum sürecinde belirtilen değişkenleri de kapsayacak şekilde, istatistiki veri tabanlarının oluşturulması ve AB ile uyumlulaştırılması çalışmaları kapsamında (ÖKP, 2003: 36) 2002/4720 tarih ve karar

sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye’de üç farklı düzeyde İstatistikî Bölge Birimleri oluşturulmasına karar verilmiştir.

Düzyey üç kapsamındaki istatistik bölge birimleri 81 adet olup il düzeyindedir. Her il bir istatistik Bölge Birimini tanımlamaktadır. İstatistikî bölge birimleri düzey 3 kapsamındaki illerin gruplandırılması olup 26 adet plan bölge niteliği taşıyan istatistikî birimlerdir. Düzey 1 istatistikî bölge birimleri ise düzey 2 istatistikî bölge birimlerinin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup 12 adettir (4720 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 2002) .

DPT tarafından yapılan çalışmalarda düzey 2 bölgeleri birer “plan bölge” olarak kabul edilmiş ve bu kapsamda bu plan bölgelerin kurumsallaşmalarının sağlanması değerlendirilmiştir. Ayrıca kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak ve sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak” amacıyla 2006 yılında Türkiye’nin tüm illerini kapsayan 26 adet Kalkınma Ajansı kurulmuştur (Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun, 2006).

1.2.2.4. Büyükşehir Bölgeleri (Metropoliten Bölge)

Metropoliten kent, hem geniş hinterlandı (etki alanı) ile hem de sosyo-kültürel yaşam üzerindeki rolü ile farklı bir kent türüdür. Bölgedeki ekonomik yapı, sanayileşme, göç hareketleri, kültürel ve tarihsel yapı, devletin bölgeye desteği, başkent olma, bölgesel etnik yapı özellikleri metropoliten kentin oluşum süreci ve büyüklüğünde etkili olan başlıca faktörlerdir. Örneğin bu kapsamda İstanbul, Londra, Newyork, Tokyo gibi şehirler metropoliten bölge özelliği taşımaktadır (Keleş, 1996).

1.2.3. Mikro Ekonomik Bölgeler

Mikro ekonomik bölge çalışmalarda inceleme alanı, eşit ölçüye sahip “hücre” olarak adlandırılan birimlere ayrılır. Daha çok şehir ve çevre planlama çalışmalarda kullanılan bu yöntemde çalışma kapsamında her bir hücrede jeolojik, jeofizik ve jeoteknik veriler toplanmaktadır (Mpgm.csb.gov.tr, 2019). Kalkınma çalışmalarda mikro bölgeleme çalışmaları ise; alt bölge birimleri oluşturularak iktisadi alandaki rekabetçi unsurlar ile

sosyal ve mekânsal ihtiyaçların ayrıştırılması işleminin yapılmasıdır. Bu ayrıştırma ile her bir hücre için farklı strateji ve programlar tasarlanabilmektedir (MARKA, 2015: 15). Örneğin Doğu Marmara 2014-2023 Bölge Planı (2015) çalışmalarında mikro bölgeleme yöntemi kullanılarak bölgedeki 51 ilçe sosyo-ekonomik yapısı birbirine benzerlik gösteren 11 ilçe kümesi içerisinde gruplandırılmıştır. Bu ilçeler benzer kalkınma özellikleri gösteren üç alt bölge altında gruplandırılmıştır (MARKA, 2014: 10).

1.2.3.1. Global Alt Bölge

Yabancı sermayeli şirketlerin, büyük ölçekli firmaların ve bölge ihracatının büyük çoğunluğunun yapıldığı ve yakın çevredeki yerleşimleri etki alanında tutan bölgeler kutupları olarak tanımlanabilir. Örneğin Doğu Marmara Bölgesi; Gebze, Darıca, Çayırova ve Körfezi kapsayan ilçe kümesi; İzmit, Başiskele, Derince, Kartepe'yi kapsayan ilçe kümesi; Adapazarı, Arifiye, Erenler, Söğütlü, Ferizli ve Serdivan'ı kapsayan ilçe kümesidir (MARKA, 2014: 26).

Doğu Marmara Bölgesi'nde tamamlanan ve yapımı devam eden Global Alt Bölgeyi ekonomik ve sosyal açıdan etkileyecek önemli kamu yatırımları mevcuttur. Kuzey Marmara Otoyolu, Gebze Orhan Gazi Otoyolu ve Körfez Geçişi Projesi, Ankara – İstanbul Hızlı Tren Hattı, Gebze Çayırhan Demiryolu Hattı, Gebze-Çayırhan Demiryolu Projesi ve İzmit Körfezi Liman Altyapısı Güçlendirme Projesi (MARKA, 2014: 30) bu yatırımlar arasında önemli olanlardır.

1.2.3.2. Dinamik Alt Bölge

Bölgede ana ulaşım arterleri üzerinde yer alan, ekonomik gelişme hızı yüksek ve sanayileşme ve kentleşme profili ile global alt bölgeye benzer özellikler taşıyan fakat bu yönüyle çevre alt bölgeden farklılaşan bölge türü olarak tanımlanmaktadır. Dinamik bölgenin diğer mikro bölgeleme türlerine göre ayırt edici özellikleri; kentsel nüfus oranı, kentleşme eğilimi, sanayide ve hizmette yeni gelişim alanıdır. Örneğin Doğu Marmara Bölgesi'ndeki, dinamik alt bölgeler: Yalova Merkez, Gölcük, Karamürsel, Çiftlikköy ve Altınova'yı kapsayan ilçe kümesi, Hendek, Karapürçek, Akyazı, Gölyaka ve Gümüşova'yı kapsayan ilçe kümesi, Düzce ve Bolu merkez ilçeleri, Cumayeri, Çilimli, Kaynaşlı'yı kapsayan ilçe kümesidir (MARKA, 2014: 29).

1.2.3.3. Çevre Alt Bölge

Yüksek kırsal nüfus yoğunluğu, ulaşılabilirlik ve erişebilirlik problemleri, endüstrileşmemiş ekonomik problemleri, doğal ve tarihi zenginliklerin varlığı, hammadde ve servis sağlayıcı olma konumları, tarım ve turizm öncelikli özellikleri ile global ve dinamik alt çevre etrafında konumlanmış bölgeler olarak tanımlanmaktadır (MARKA, 2014: 33). Örneğin Kandıra, Karasu, Akçakoca'yı kapsayan ilçe kümesi ile Pamukova, Geyve, Taraklıyı kapsayan ilçe kümesidir.

1.3. Kalkınma Kavramı

Kalkınmayı geniş anlamda, bir toplumdaki iktisadi, içtimai ve siyasal alanda arzu edilen müspet manadaki her türlü değişme ve gelişme olarak tanımlamak mümkündür. Fakat kalkınma terimine literatür açısından bakıldığında net bir tanımlama yapılamamakla birlikte daha çok ekonomik büyüme ve kalkınma (ekonomik gelişme) arasındaki kavramsal farklılıklar açıklanarak tanımlamalar yapılmaktadır. Bu anlamda ekonomik kalkınma ekonomik büyümeyi içermekte fakat ekonomik büyüme ekonomik kalkınma anlamına gelmemektedir. Burada toplumun genelinde refah artışı meydana getiren bir ekonomik büyümenin kalkınma olarak değerlendirileceği sonucuna varılmaktadır (Gönel, 2010: 11).

Örneğin 1960'lardan bu yana Güney Kore'de yaşananlar, Libya'da petrolün keşfi sonucunda yaşananlardan farklıdır. Her iki ülkede milli gelirlerinde önemli artışlar tecrübe etmekte, fakat bu milli gelir artışı Libya'da yabancı şirketler ve yabancı teknik personel tarafından, temel olarak Amerika ve Avrupa birliği tarafından tüketilen tek bir ürün ile gerçekleştirilmiş ve ülkenin diğer sektörlerinin gelişmesini ve üretken bir sektör yapısının oluşmasını engellemiştir. Oysa o yıllarda Güney Kore'nin ekonomisinde ekonomik yapıda önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Ekonomik kalkınma süreci içerisine giren ülkeler önce hızlanma periyodu ardından yavaşlama periyoduna girmektedirler ve nüfus artışı boyunca bireylerin yaş yapıları da değişmektedir. Ayrıca bireylerin tüketim durumu değişmekte daha az temel ihtiyaçlara harcamakta, dayanıklı tüketim mallarına olan talep artmakta ve nihayetinde boş zaman ve hizmet sektörüne olan talep de yukarı doğru seyretmektedir (Gills, vd., 1987: 7).

Tablo 1: Kalkınma Paradigmaları

Serbest Piyasa Temelli Kalkınma	Normal gelir dağıtım kanalları ve ulusal hükümetlerin piyasa müdahalesini minimize etmesi, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve yabancı yatırımların teşviki ile ilgili serbest piyasaların işleyişi yoluyla yoksulluğun azalmasına bağlı kalkınma olarak tanımlanmaktadır.
Geniş Tabanlı veya Dengeli Büyüme Liderliğindeki Gelişme	Geniş tabanlı birincil gelir dağılımı ve mali sistemler gibi kurumsal mekanizmalar yolu ile üreten faaliyetlerin teşvik edilmesiyle, reel gelirin adil bir ikincil dağılımı sağlanması yolu ile kalkınma olarak tanımlanmaktadır.
Düşük Ücretli Endüstri Liderliğindeki Gelişme.	Bu model, özellikle ağır sanayinin teşviki için, en azından ilk aşamada sermaye birikimi oluşması için düşük ücret politikaları ile karakterize edilmektedir. Bu durum ulusal üretimin büyük bir payına yatırım yapılmasına ve tüketimin sıkıştırılmasına yol açmakta, böylece düşük fiyatlı emek sektörün yükünü üstlenmektedir. Birçok durumda bu, kentsel alanlara göç eden kırsal yoksulların oluşmasına sebep olmaktadır.
Düşük Ücretli Emek Yoğun İhracat Liderliğindeki Gelişme	Bu tür bir gelişme, düşük ücretli üretime dayalı yani emek yoğun üretilen malların ihracatına dayanmaktadır. Çin ekonomisinin ihracat anlayışı örnek verilebilir.
Tarıma Dayalı Kalkınma	Tarımsal büyümenin, yalnızca ekonomik sistemin genel büyümesine katkılarıyla değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik kalkınmanın çeşitli boyutlarına doğrudan katkıda bulunduğu görülmektedir. Yoksulluğun azaltılmasına ve yerel toplulukların direncine, çevrenin korunmasına vb. özel katkılarından dolayı kalkınmada önemli bir rol üstlenmektedir.
Endojen Büyüme Tabanlı Gelişme	Ekonomik büyümeyi desteklemek ve sonuç olarak gelişmeyi desteklemek için gerekli olan teknolojik değişikliklerin “dışsal” olması gerekmez, yani dış ulusal sosyo-ekonomik sistemlerden üretilir ve “aktarılır”. Yatırım ve faaliyetler, örneğin, bilgi üreten ve dolayısıyla teknoloji iyileştirmeleri üreten “öğrenme-yaparak” süreçleri ile “yayılmı” üretir. Yerel süreçleri, içeriğe özgü teknolojileri ve insan sermayesinin oluşturulmasını ve sürdürülmesini destekleyen politikalara vurgu yapılmaktadır.
Kırsal Kalkınma Paradigması	Burada vurgu, yalnızca tarıma veya başka herhangi bir sektöre değil, aynı zamanda aynı kırsal alanda bulunan ajanlar arasındaki sosyo-ekonomik ilişkilere ve diğer alanlarla ilgili olarak kırsal alanın ilişkisine de yerleştirilir. Bu gelişme kavramı “bölgesel kalkınma” çerçevesine uyar ve “toplum temelli kalkınma” kavramını somutlaştırır. Yukarıda belirtilen ilişkileri sürdürmek ve geliştirmek için politikalar geliştirme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.
Washington Konsensüs Tabanlı Gelişme	Kalkınma ancak ülkeler 'küreselleşmiş' ortamdan yararlanabiliyorsa mümkündür. Dış ticareti serbestleştirmeli, kamu varlıklarını özelleştirmeli, marjinal vergi oranlarını düşürmeli ve vergi tabanını genişletmeli; kamu açıklarını sıkı tutmalı, piyasa müdahalelerinden kaçınmalı, döviz ve faiz oranlarını serbestleştirmeli, doğrudan yabancı yatırımlara izni verilmelidir. Bu, yerli tasarrufları tamamlayacak ve yeni 'modern' teknolojiler getirecektir. Politikalarını buna göre ayarlamayan ülkelerin 'kalkınma' ana akımından marjinalleştirilmesi daha olasıdır.

Stratejik Açıklık Tabanlı Kalkınma	Basit ve körü körüne 'Washington Konsensüsüne ' bağlı kalmak yerine, emtia, ortak, dönem vb. arasında ayırım yaparak açıklık ve korumayı dengelemek gerekmektedir. Bu, örneğin, bebek endüstrisinin, gıda üretimi de dahil olmak üzere stratejik sektörlerin korunmasını ima eder, tamamlayıcı ekonomilere sahip seçilmiş ülkelerle tercihli ticaret anlaşmaları vb., doğrudan kamu müdahaleleri vb. yoluyla seçilen mallar üzerinde karşılaştırmalı avantajlar oluşturarak kalkınmayı ifade etmektedir.
Tükenebilir Kaynak İhracat Liderliğindeki Kalkınma	Petrol-mineral-kereste gibi kaynaklar bakımından zengin olan ülkelerin birincil kaynakların ihracatı yoluyla gelişme süreçlerini başlatması ve bu gelişmeyi beslemek için finansal kaynak biriktirmesi ifade edilmektedir. Bu, örneğin, özellikle Orta Doğu ve Afrika'da petrol üreten çoğu ülke tarafından benimsenen türden bir kalkınma yoludur.
Tarımsal Emtia İhracat Liderliğindeki Kalkınma	Bu ihracata yönelik kalkınma paradigması, genellikle ihraç edilebilir birincil kaynaklara sahip olmayan veya önemli bir endüstriyel sisteme sahip olmayan ülkeler tarafından benimsenmektedir. Bu, esas olarak birincil veya yarı işlenmiş tarımsal "tropikal" emtia (çay, kahve, kakao, pamuk, muz vb.) üreten ve ihraç eden ülkeler için geçerlidir.
Göç Tabanlı Kalkınma	Sanayi sektörü zayıf olan ülkeler, tamamlayıcı faktörlerin (örneğin sermaye, altyapı) ve/veya doğal kaynakların (toprak, su vb.) eksikliğinden dolayı, birincil sektör, geçim ücret seviyelerinde bile mevcut tüm işgücünü absorbe edemezler. Onların gelişimi (sosyal istikrarı da dahil olmak üzere), büyük ölçüde gurbetçi işçilerin dövizleri tarafından yönlendirilen tüketim / birikim mekanizmalarına dayanmaktadır.
Göç Tabanlı Kalkınma	Nitelikli emeğin ülkeye çekilmesi, beşeri sermaye niteliğinin artırılması suretiyle meydana gelen gelişme olarak tanımlanmaktadır. Örneğin Körfez ülkelerinin doğal kaynaklarının ihracatı yoluyla biriken finansal kaynaklarını ülkeye nitelikli emeği çekmekte kullanabilmektedirler.
DYY Tabanlı Kalkınma	Geliştirme süreçlerini başlatmak ve beslemek için sermaye birikimini finanse etmek için kullanılabilir mali kaynaklar için başka bir husus geçerlidir. İhracattan sağlanan fonlara ek olarak, bazı ülkeler doğal kaynaklara (toprak, su, mineraller, petrol) ve / veya ucuz işgücüne sahip olduklarında ağırlıklı olarak doğrudan yabancı yatırımlara güvenmektedir.
Dış Yardım Temelli Kalkınma	Temel geçimlik mal ve hizmetlerin diğer ülkeler tarafından hibeler ve diğer yollar ile kalkınma sürecini başlatmaları ya da yardım alan ülkeye belirli kalkınma projelerinin finansmanı yoluyla kamu bütçe desteği sağlamaları şeklinde tanımlanabilir.

Kaynak: (Lorenzo, 2011: 35-38).

Bir ülkenin ya da bölgenin kalkınmışlık düzeyinin belirlenmesinde bölgenin altyapısı, ekonomi politikası, borçları, eğitimi, kamu sektörü, mali sektörü, sağlık, sosyal kalkınmışlık durumu, yoksulluk, çalışma ve sosyal koruma olanakları, hak ve özgürlükleri, çevre politikaları, özel sektör ve ticaret gibi ana göstergelerdeki durumu o bölgenin kalkınmışlık pozisyonu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Dolayısıyla ekonomik kalkınma tanımının içerisine sadece ekonomik koşulların değil şüphesiz bu

koşullarında belirleyici olduğu; insanoğluna ait sıkıntıların, acıların açlığını, hastalıkların, eğitimin hak ve özgürlüklerin, kültürel açıdan yeterlilik ve yetersizliklerin yani insanoğlun yaşamı ile ilgili unsurların girdiği görülmektedir (Gönel, 2010: 5).

Bu bağlamda kalkınma konusu genel olarak iki ana yaklaşım üzerinde şekillenmektedir. Birinci yaklaşım, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksullukla mücadele, açlık, sefalet ve kısa dönemli gelişmeler için neler yapılabileceği sorusu ile ilgilenmektedir. Diğer yaklaşım ise uzun dönemli ekonomik gelişmeler ve sosyal gelişmelerdir. Bu yaklaşımda farklı ülkelerdeki, bölgelerdeki ve tarihi süreçteki gelişmelere ve sosyo-ekonomik kalkınma üzerindeki uzun dönemli etkilere sahip olan faktörlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaya odaklanılmaktadır (Szirmai, 2005: 2). Literatüre bakıldığında çeşitli kalkınma paradigmaları çerçevesinde tanımlamalar yapılmaktadır.

1.4. Kalkınmaya Yönelik Teori ve Yaklaşımlar

İkinci dünya savaşı sonrasında az gelişmiş ülkeler bakımından siyasi ve ekonomik anlamda önemli bir süreci ifade etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile az gelişmiş ülkeler simbiyotikten (ortak bir yaşam biçiminden) içe dönük büyümeye ve eski sömürge güçlerine karşı biraz daha bağımsız bir ilişki yaşamaları sürecini beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda, bilim adamları ve politika yapıcılar arasında, uygun kalkınma politikalarını ve stratejilerini tasarlanarak; ekonomik büyüme, yeni bağımsız olmuş, daha az gelişmiş ülkelerde ana politika hedefi haline gelmiştir. Ekonomik büyüme ve modernleşme yoluyla, dualizmin ve buna bağlı gelir ve onu yansıtan sosyal eşitsizliklerin ortadan kaldırılacağına inanılıyordu. Dolayısı ile bu yıllarda GSMH büyümesinin hem nesnel hem de kalkınma ölçütü olarak benimsendiği görülmektedir (Thorbecke, 2000: 27-31). Bu ülkelerdeki iktisadi dönüşüm talebi kalkınma iktisadi kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda;

“Kalkınma iktisadi tam anlamıyla çeşitlendirilmiş modern bir ulusal ekonomi, yani bütün mal ve hizmetleri üretebilen hem de yabancı sermaye ile teknolojiye bağımlılığı sınırlı olan bir ekonomi oluşturmayı öngörmektedir. Bunun içinde üretim sürecini radikal bir değişim sürecine tabi tutarak “makine üreten makineleri yani sermaye /yatırım mallarını yapabilir hale getirilmesinin gerektiğini söylemektedir”(Harris, Nigel,1995’ den aktaran Aydın, 2003:36).

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri kalkınma teorisi iki tartışmadan etkilenmiştir. Birincisi 1950'lerden 1970'lere kadar şiddetle savunulan modernizasyon teorisi ve bağımlılık teorisi, ikincisi ise neoliberalizm ve neostatizim arasındaki eski tartışmalardan kaynaklıdır. Tartışmalar açısından “değişim” eski tartışmalarda kabul edilen çıkmazın bir parçasıydı. Bu tartışmalar 1970'ler boyunca üçüncü dünyacılık (ThirdWorldism) olarak bilinen tartışmalardaki azalmayı yansıtmaktaydı. Fakat bu tartışma zemini ayrıca gelişmekte olan ülkelerin kendi kendisine kalkınabilmesine de cevaptı. Bu tartışmaların ortaya çıkması yoksul ülkelerin kendi kendilerine gelişimleri ile ilgili önemli teorik sorun oluşturuyordu (Minns, 2006 : 4).

1.4.1. Dengeli Kalkınmaya Yönelik Teoriler

1950'lerde kalkınma iktisatçılarından alet çantalarından olan “Büyük İtki” (P.N. Rosenstein Rodan, 1943), “*Dengeli Büyüme*” (Nurkse, 1953), “*Sürdürülebilir Büyümeye Geçiş*”, (Rostow, 1956), “Kritik Minimum Çaba Tezi” (Leibenstein,1957), “*Sınırsız İşgücü*” W.A. (Lewis,1954)” gibi kalkınma teorileri dönemin kalkınma arayışlarında etkili olmuştur (Thorbecke, 2006:3).

1.4.1.1. Marksın Tarihsel Materyalizmi

Karl Marks tarihsel materyalizmi; üretim güçleri arasındaki çatışmanın ve üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla Marksist ekonomik kalkınma sınıf kavgasıyla sıkı sıkıya bağlıdır ve kalkınmanın ancak sınıfsal bir kavga ile kazanabileceğine, bireysel olmayacağına değinilmektedir (Gönel, 2010: 51 - 52).

Öte yandan, piyasa mekanizmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal çatışmalar ve bölünme, tutarlı ve eşit bir toplum inşa etmek için, insanın tüm potansiyel yeteneklerini, özellikle de rasyonel rehberlik becerisiyle ifade edilen, yeteneklerinin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir (Xiaoping, 2010: 507).

1.4.1.2. Büyük İtki Teorisi

P. N. Rosenstein - Rodan, “*Problems of industrialization of Easternand Southeastern Europe* (1943)”, Ekonomik kalkınma literatürünün öncüsü olarak değerlendirilen eserinde Doğu ve Güney Doğu ya da Uzak doğu gibi az gelişmiş bölgelerin gelirinin zengin bölgelerin gelirine göre daha hızlı büyümesi sağlanır ise, geliri dünya ölçeğinde

daha eşit dağıtmanın mümkün olabileceğine değinmiştir. Tarımsal nüfus fazlasının bulunduğu bölgelerde uluslararası iş bölüşümü ilkelerinin uygulandığı takdirde “göç” (emeğin sermayenin bulunduğu bölgeye göç etmesi) ya da “sanayileşme” (sermayenin nüfusun olduğu bölgeye göç etmesi) olgusundan bahsetmektedir (Rodan, 1943: 202-211).

Sermayenin nüfusun olduğu bölgeye gelmesinin tercih edilmesinin göç ve iskân sıkıntılarına çözüm getireceğinden sanayileşme olgusunun tercih edilmesi gerektiği söylenebilir. Diğer yandan sanayileşmenin ilk adımı olarak emek gücünü nitelikli hale getirerek yani Doğu Avrupa köylülerini tam zamanlı yada yarı zamanlı çalışabilir birer sanayi işçisine dönüştürecek ortam hazırlanarak atılması gerektiğini ve geri kalmış bölgelerde sanayileşmenin tarımsal nüfus fazlasını verimli alanlarda istihdam ederek dünya ekonomisinde yapısal bir denge kurulmasının gerekliliği, ulusal ekonominin dikey bütünleşme sağlayacak biçimde sanayileşmenin bütün aşamalarının idrak edilmesini yani hafif sanayilerin yanı sıra ağır sanayilerin ve makine sanayilerinin kurulmasının gerekliliği, Sanayi işletmelerinin optimum ölçeğe ulaşabilmesi için işletmelere tahsis edilen arazinin yeterli büyüklükte olması gerekliliği, ulusal ve uluslararası yatırımların temel endüstrilerin kurulmasına öncülük edecek alanlara ve yeni yatırım fırsatları doğuracak kamu hizmetlerine yoğunlaşması gerektiği ve demiryolları, karayolları, su kanalları, hidroelektrik istasyonları, inşa ederek yatırımların uyarılması gerekliliği (Rodan, 1943: 202-211) gibi temel sanayiler ve altyapı destek hizmet ve tesislerindeki ölçek ekonomilerinin üzerinde durduğu görülmektedir.

1.4.1.3. Dengeli Büyüme

“Bir ülke sadece fakir olduğu için fakirdir.” Nurkse bu ifadeyle iktisaden geri kalmış bölgelerin sermaye oluşumu birikimi temelinde yaşadığı sorunun ekonominin hem arz hem de talep cephesini hırpalanmasından kaynaklanan kısır döngüyü ifade etmektedir (Nurkse, 1952: 571).

Az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin son derece düşük olmasından yola çıkarak; gelir düzeyi düşük olduğu için tasarruf yetersizliğinin söz konusu olduğunu, tasarruf yetersizliği nedeniyle de söz konusu yatırımların yapılamayacağını dolayısıyla verimliliğin ve gelir seviyesinin düşük kalacağı belirtilmektedir (Gönel, 2010: 53).

Piyasanın küçük olması sermayenin sermaye kullanımını engelleyici bir işlev görmektedir. Burada Nurkse (1952) piyasanın küçük olmasının kısır bir döngü yarattığından bahsetmektedir. Piyasanın nasıl genişletileceği sorusuna geniş bir yelpazede farklı endüstrilere az ya da çok uyumlu yatırımlar yapılarak yeni kurulan endüstrilerin kendi talebini oluşturmasından bahsetmektedir. Bu tarz bir yaklaşım sonucunda bir bütün olarak piyasa genişleyeceği için çöküş önleneceğini belirtmektedir. Birbirini tamamlayan endüstrilerde hem daha fazla hem de daha iyi üretim araçlarını kullanarak çalışan insanlar birbirine müşteri olacaklar ve kitle tüketime hizmet eden endüstrilerin önemli bir bölümü karşılıklı piyasa oluşturma ve destekleme anlamında tamamlayıcı bir rol üstlenecekler. Nurkse bu tamamlayıcılık halinin insan ihtiyaçlarının eşitliğinden kaynakladığını belirtmekte ve dengeli büyüme olgusunu belirleyen şeyin dengeli beslenme için ihtiyaç duyulan mallar olduğunu söylemektedir. Nurkse'un kalkınmaya yönelik bakışı Say Yasası'na da atıf yaparak her arzın kendi talebini oluşturacağı, yani üretimin bütün tüketim malları düzeyinde ve tüketici tercihlerine karşılık gelecek şekilde dengeli artmasının kendi talebini oluşturacağını ve bu yolla kısır döngüden kurtulup dengeli bir kalkınmanın gerçekleşeceğini söylemektedir (Nurkse, 1952: 571). Sonuç olarak gelir arttıkça değişik mallar için farklılaşan talep büyümesiyle sektörel çıktı büyümesinin uyumunun gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

1.4.1.4. Sınırsız İşgücü

Kalkınma sürecinin başlayabilmesi için tarımda azalan getiriler ve sıfır marjinal ürünün eğiliminden çıkmak gerekmektedir. Bunun için ilk olarak sanayi sektörünün tarımsal nüfusun gizli işsiz durumunda olan işsiz kapasite fazlası olan kısmı sanayi sektöründe istihdam etmesi gerekmektedir. Bu yolla verimlilik nüfustan daha hızlı artacak ve tarımsal üretimde de bu yolla üretim artabilecektir (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2004: 47). Dolayısı ile tarım kesiminde oluşan fazla emek kapasitesinin sanayi üretiminde dahil olması dengeli bir kalkınma durumu ortaya çıkaracaktır.

Levis (1954), dengeli kalkınmayı; *“Kapitalist sektör genişledikçe kar bununla ilişkili olarak büyüyecek ve ulusal gelir oranının artması yatırımların tekrardan artmasını sağlayacaktır”* şeklinde açıklamaktadır. Aynı zamanda büyümeye sadece elde edilen karlar değil aynı zamanda yabancı sermaye, kredi gibi kaynaklarında katkı sağlayacağını söylemektedir (Lewis, 1954: 29-30).

1.4.2. Dengesiz Kalkınmaya Yönelik Teoriler

Dengesiz kalkınma teorileri, “*piyasada ortaya çıkan dengesizlik durumunun ekonomik ilerlemeyi durduracağı*” şeklindeki dengeli kalkınma teorilerine ait iddianın doğru olmadığı görüşü üzerinde yoğunlaşmıştır.

Geri kalmış ekonomilerde sermayenin kıt olması düşük ölçekli işletme tiplerinin ortaya çıkmasına sebep olacak ve buda düşük verime neden olacaktır. Kıt olan kaynakların verimi yüksek olabilecek sürükleyici motor sektörlere kaydırılmasının önemli olduğu ve bu sektörler belirlenirken ekonomide sektörlerin ileri ve geri bağlantı katsayılarına bakılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Burada ileri ve geri bağlantı katsayıları ile bir sektörde meydana gelen üretim artışının diğer sektör üretimi ve toplam üretim üzerindeki artışı belirtilmektedir (Yavilioğlu, 2002: 58).

Dengesiz kalkınma modeline yönelik çalışmaları ile A. Hirschman (1958), T. Scitovsky, P. Streeten, J. Schumpeter, ön plana çıkmaktadır. Ekonomik gelişmenin mikro ekonomik yönü ile daha fazla ilgilenen A. Hirschman’ın 1958 yılında “*The Strategy of Economic Development*” adlı eserinde ekonomik kalkınma ile ilgili görüşlerini formüle ettiği görülmektedir (Hirschman, 1958). A. Hirschman (1958) Dengesiz Büyüme tezi ile özel kesim ve kamu kesiminde karar alma becerisi eksikliğini büyümenin önündeki temel darboğaz olarak belirlemiştir. Bu darboğazın aşılması için sosyal altyapı olanaklarında geçici ve birbiri ardına gelen fazla kapasiteler oluşturmak olacağı söylenmekte ve bunun bir boşluk ve çekici bir fiziksel ortam yaratarak doğrudan verimli aktivitelerin oluşturulmasını teşvik edeceği belirtilmektedir (Thorbecke, 2006: 8).

Hirschman’a ve dengeli kalkınma teorisyenlerine göre geri kalmış ekonomiler, ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirebilecek sermaye miktarı ile arz ve talep yönüyle piyasanın genişlemesini sağlayacak bir güce sahip değildir (Albert O. Hirschman, 1959: 50 - 62).

Bu ekonomiler içindeki bazı sektörlerde dengesiz bir biçimde ağırlık verilmesi durumunda, sektörler arası ilişkilerden dolayı ekonomide bir sıçrama ve büyük bir itiş gerçekleştirebilir. Dolayısıyla Hirschman, sektörler arası ilişkilerde eş zamanlı bir yükseliş olmasına gerek olmadığını düşünmektedir. Hatta bazı sektörlerde fazla kapasite

meydana getirilerek gelişmenin hızlı olmasını sağlamanın gerekli olduğunu düşünmektedir (Yavilioğlu, 2002: 59).

1.4.3. Rostow'un Aşamalar Modeli

Ekonominin tarihsel gelişimi içerisinde kalkınmanın aşamalı olacağı yaklaşımı Rostow ile yeni bir ivme kazanmıştır. Rostow'un çalışmasının asıl önemi Soğuk savaş ortamında ABD tarafından geliştirilen yardım programının gerekliliğine zemin hazırlayan uygun bir ekonomik teori aynı zamanda da Marksizm'in tarihi yorumlayışına bir alternatif geliştirmek isteyerek çalışmasına "*komünist olmayan manifesto*" diyerek siyasi bir teoride ortaya koymuştur. Marksın feodalizm, burjuva kapitalizmi, sosyalizm ve kominizm şeklindeki toplumsal çalışmalarına karşılık Rostow kalkınmayı; geleneksel dönem, geçiş dönemi, kalkış dönemi, olgunluk öncesi dönem ve Kitle Tüketim aşamaları şeklinde bir sürece tabi tutmuştur (Gönel, 2010: 54-55).

1.4.3.1. Geleneksel Dönem

Rostow (1959); geleneksel toplumların yaratıcılık ve yeniliğe hatta yüksek verimlilikte bir yapıya sahip olduklarını fakat bu yapıyı tarihten gelen başarılar ile sistematik olarak hayata yansıtamadıklarından bahseder. Diğer yandan asgari yaşam seviyesi üzerinde olan gelirin dini ve diğer anıtlara, savaşlara, pahalı düğün cenaze organizasyonlarına, yoksul halka ve lüks yaşam için arazi sahiplerine ve verimsiz alanlara harcandığını söylemektedir. Ayrıca hiyerarşik bir toplum yapısı olduğunu ve kısıtlı bir dikey hareketlilikten bahseder. Geleneksel toplumu (Post-Newtonianera) Newton öncesi bilim teknoloji ve davranışlara dayanan üretim fonksiyonu içerisinde hareket eden toplum olarak tanımlamaktadır ve siyasi gücün merkezi daha çok bölgesel zemine dayanmaktadır (Rostow, 1959: 4).

Rostow bu tür toplumlara daha çok Çin hanedanlıklarını, Ortadoğu ve Akdeniz medeniyetlerini, ortaçağ Avrupa'sını örnek vermekte günümüzde Afrika'daki kabile düzeni topluluklarda bu tarz da toplumlara rastlamak zordur (Gönel, 2010: 55).

1.4.3.2. Geçiş Aşaması

Rostow geçiş aşamasını modern bilimin gerçek hayata girmesi ve yeni bölgelerin keşfedilmesi, tarımda ve sanayi üretiminde makine kullanımına başlanması ve üretim

artışına bağlı olarak hem iç hem de dış ticaret hacmindeki artışın meydana geldiği dönem olarak bu safhayı tanımlamıştır (Rostow, 1959: 4).

Toplumun belli kısımlarında gelişme olduğu ya da gelişmeye yönelik bir arzu ve isteğin meydana geldiği safha olarak da tanımlanmaktadır. Öte yandan bu safha geçmişteki bazı olgu ve durumlara karşı çıkılan bir çağı temsil etmektedir. Bu süreçte hoşnut edici olan gereklilikler içerisinde; sosyal kalkınma, sermaye birikimi, tarımda rasyonelleşme ve modernizasyon, sermaye mallarının ithalatıyla birlikte tarımsal malların ve hammadde ithalatının kolaylaşması ön plana çıkmaktadır. Bunların her biri net sermaye birikimini arttırmaktadır. Ayrıca bu dönemde ticari kuruluşların oluştuğu, yönetim ve özellik bakımından etkin ulusal devletlerin ortaya çıktığı bir dönem olarak da kabul edilmektedir (Parr, 2001: 4).

1.4.3.3. Kalkış Aşaması

Bu safha; Rostow açısından en hayati ve en zor safha olarak tanımlanmaktadır. Yatırım oranlarındaki artış ile net hâsılada % 10-12,5 bir artış beklenmekte ve bu artışın başka öncü sektörlerin ortaya çıkmasını sağlayacağı üzerinde durulmaktadır. Bu gibi birincil sektörler en son teknoloji ile çalışan sektörleri temsil etmekte olup, geri ve ileri bağlantılar ile ülkede topyekûn bir kalkınmaya sebep olmaktadır. Lider sektörlerin önemli bir özelliği de dışsal ekonomi oluşturabilme etkisidir. Daha genel olarak kalkış aşaması sermayenin geliştirici emilim şartlarının oluşturulması, yani yatırımlar sonucu oluşan sermayenin çoğunun tekrardan yatırımlara yönelmesi ve bazen de nüfus büyümesinin hızlandırılmasına odaklanılmaktadır (Parr, 2001: 4).

Rostow (1956) bu aşamayı;

- Yatırım oranlarında en az % 5'lik yatırım ile milli gelirden %10'luk bir artış,
- Bir veya daha fazla üretim sektörünün gelişmesi ile ekonomide yüksek oranda büyüme,
- Politik, sosyal ve kurumsal çerçevenin var olması veya hızlı bir şekilde ortaya çıkması ile modern ekonomik sektörlerin genişlemesi ve dışsal ekonomilerin kalkış şamasında sürekli bir özellik göstermesi şeklinde özetlemektedir (Rostow, 1956: 32).

1.4.3.4. Olgunluk Aşaması

Bu safha kalkış aşamasından yaklaşık 20 sene sonra başlamaktadır. Rostow bu süreci toplumun tüm kaynaklarının etkin bir şekilde kullandığı ve ulusal gelirin devamlı bir şekilde %10-20 kadarının yatırımlara ayrıldığı bir dönem olarak tanımlamaktadır.

Bu aşama boyunca endüstrileşme süreci farklılaşmaktadır. Eski lider sektörlerin yerini alan yeni lider sektörler gelişmede yeni bir ivme oluşturmaktadır. 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde demir yollarının gelişmesinde ve büyüme merkezinde bulunan kömür, demir ve ağır mühendislik işlemlerinin yerini ekonomiye tüm hızıyla hâkim olan ve büyümeyi sürdüren çelik, yeni gemiler, kimyasallar, elektrik ve modern makine araç-gereç ürünleri aldı. Rostow yaptığı çalışmada bazı ülkelerin olgunluk aşamasının başlangıç tarihini; Büyük Britanya, 1850, ABD 1900, Almanya, 1910, Fransa, 1910, İsveç, 1930, Japonya 1940, Rusya 1950, Kanada, 1950 yılları olarak belirtmiştir (Rostow, 1959: 8).

1.4.3.5. Kitle Tüketim Çağı

Her ulusun olgunluk aşamasından sonra yüksek düzeyde kitlesel tüketim aşamasına geçtiği görülmektedir. Bu aşamada toplumun artık modern teknolojinin gelişmesini bir hedef olarak kabul etmekten vazgeçtiği görülmekte ve zamanla belli başlı sektörler tüketime yönelik mal ve hizmet üretimine yönelmektedir. Kişi başına düşen gelir o kadar artmıştır ki pek çok kimse mesken, gıda ve giyecek gibi temel ihtiyaçları aşan bir güç kazanmıştır. Genişleyen şehir nüfusu ile birlikte, olgun bir ekonominin tüketim mallarından haberdar olan ve bunları elde etmek isteyenlerin sayısı giderek artmıştır (Rostow,1966: 10' dan aktaran Tüylüoğlu, Şevket. Çeştepe, 2004: 53).

Bugünden Rostow değerlendirildiğinde ABD, Japonya ve Batı Avrupa'nın bu aşamaya geçtiğini söylemek mümkündür. Bu aşamada iki durumdan bahsedilebilir. Bunlar;

- Kişi başına düşen gelirin artması ile temel ihtiyaç maddelerin ötesine geçen tüketim kalıbında değişim,
- Kentli nüfusun artması ve nüfus içindeki beyaz yakalı ve mavi yakalı ayırımındaki değişimdir (Gönel, 2010: 58).

1.4.4. Yapısalci Yaklaşım

Yapısalci yaklaşım ekonomi politikalarını ve politika seçimini etkileyen özel yapısal katılık ve gecikmeleri ve gelişmekte olan ülkelerin diğer özelliklerini incelemektedir. Yapısalci yaklaşım hem iç hem de dış kalkınma politikaları üzerindeki dengesizlik durumunu incelemeye odaklanmaktadır. İç politikalarda; Kaynak tahsisi üzerindeki fazla gücünün etkisi ve gelir dağılımındaki kötüleşme ile ilgilenilmekte, dış politikada ise ödemeler dengesindeki yapısal dengesizlikle ve bunun ticaret ve yardım politikaları üzerindeki etkileri ile ilgilenilmektedir (Chenery, 1975: 311). Diğer yandan yapısalci yaklaşım neoklasik yaklaşımın varsayımlarının eleştirisi üzerine tezini konumlandırmıştır (Gönel, 2010: 78-79);

- Neoklasik yaklaşıma göre (paretooptimalite) kaynakların etkin dağılımı, aynı marjinal verimliliğe sahip olduğu için emek yada sermayenin bir sektörden diğer sektöre kaydırılması toplam üretimde bir değişmeye sebep olmayacağı görüşüne karşı; yapısalci yaklaşım optimal kaynak dağılımı yamamamakta ve emek ve sermaye farklı sektörlerde farklı getirilerinin olacağını söylemektedir.
- Neoklasik analizde ekonomide denge fiyatlara ulaşmak için esnek fiyatlar olması gerektiği varsayımına karşın yapısalci yaklaşım piyasadaki dengesizliği ve bölünmüş faktör piyasalarını örnek göstererek bu teze karşı çıkarlar.
- Neoklasik analizde büyümenin kaynağı sermaye birikimi ve vasıflı emekteki artış olarak görülmekte yapısalci analiz ise buna ilave olarak kaynakların verimli alanlara kaydırılması sonucu büyümenin gerçekleşeceğini varsaymaktadır.
- Neoklasik ekonomi ölçek ekonomilere yer vermezken yapısalci analiz ölçege göre artan getiriyi kabul etmektedirler.

Yapısalci kuramın öncüsü olarak kabul edilen Paul Prebisch ve Hans Wolfgang Singerdir. Singer, Prebisch ile aynı dönemde birbirinden bağımsız benzer konular üzerinde araştırma yapmışlardır. Bu yüzden Yapısalci yaklaşım Literatürde Prebisch-Singer tezi olarak adlandırılmaktadır. Yapısalcilık, literatürde genel olarak ECLA (Economic Commissionfor Latin America) Okulu veya ECLA kalkınma okulu olarak anılmaktadır. ECLA'nın merkez-çevre ikilemi üzerinden kalkınma sorunlarına yönelik analizleri yalnızca Latin Amerika'nın kalkınma sorunsalı üzerine değil tüm üçüncü dünya ülkelerinin kalkınma sorunsalı üzerine yapılmıştır. ECLA okulu kalkınmayı ve geri

kalmışlığı tek bir sürecin unsurları olarak görmektedir. Merkez ve çevre yani gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri yakından ilişkili olarak görmek ve dünya ekonomisinin parçaları olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple ECLA kısa sürede üçüncü dünya kalkınmacılığının merkezi haline gelmiştir. Prebisch-Singertezi; Uzun dönemde merkez-çevre arasındaki ticarete hammadde fiyatlarında bir düşüş olacağını aksine işlenmiş ürünlerin fiyatlarında artışın gerçekleşeceğini ve bu durumun da çevre ülkeler açısından kabul edilebilir bir durum olmadığını öne sürmektedir. Burada gelişmekte olan Ülkelerin sanayileşme yoluyla kendi içi piyasalarını geliştirmeleri gerektiği bu gelişme sürecinde devletin de aktif rol alması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Burada merkez ve çevre ülkelerinin eşit şartlarda ticaret yapabilmeleri için çevre ülkelerin ancak içe-dönük kalkınma reformlarıyla, sömürgecilik döneminden itibaren içine çekildikleri asimetrik ticaret ilişkilerinden kurtulabilecekleri ve daha eşitlikçi bir kalkınma sürecine girebilecekleri belirtilmektedir (Topal, 2009: 116-117).

Özellikle Latin Amerika ülkeleri ve diğer gelişmekte olan ülkelerin tarım yoğun ülkeler olması sermaye birikimlerini üretim çeşitliliğinin oluşturulması ve iç piyasanın korunması bağlamında ithal ikameci bir politika izlenmesi gerektiği savunulmaktadır.

1.4.5. Neo-Liberal Yaklaşımlar

Bu süreçte genellikle bağımlılık teorisi ve modernizasyon teorisinin hâkim olduğu söylenebilir. Kalkınma planları yapılmasına ve kamu müdahalesi taraftarı olan bu muhafazakâr konsensüse karşı 1980'lerde kendisini neoliberal olarak adlandıran teorisyenler tarafından karşı çıkıldığı görülmektedir (Minns, 2006: 6).

Diğer yandan İngiltere'de Thatcher'ın (1979) ABD de Reagan (1981)'in iktidara gelmesi ile keynesyen bir zemin üzerinde yürüyen refah devletinin politik olarak tasfiye edilmesinden sonra neoliberal dalganın tüm dünyayı etkisi altına aldığı görülmektedir (Aydın, 2003: 62).

Bu süreçte az gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecinde yaşamış oldukları gelir dağılımının kötüleşmesi, artan işsizlik, köyden kente göç, ödemeler dengesinde yaşanan sıkıntılar gibi birçok ekonomik ve sosyal problem uygulanmakta olan politikaların desteklenmesinde etkili olmuştur.

Neoliberal düşünce; hükümet müdahalelerini sadece kalkınmayı ilerletmeyen bir olgu olarak görmemiş, aynı zamanda devlet müdahalesini kalkınmayı engelleyen bir olgu olarak görülmüştür. Bürokratik yapının genişlemesi ve devlet regülasyonlarının ortaya çıkması, fiyatlar genel seviyesinde ve özel yatırımlar üzerinde olumsuz etkilere sebep olacaktır. O halde devlet ekonomiden, üretim ve bölüşüm sürecinden elini çekmeli, mülkiyeti kamuya ait olan işletmeleri özelleştirmeli, piyasa ekonomisinin rasyonel bir işleyişe kavuşmasını sağlanmalıdır. Gelişmekte olan ülkeler dünya ekonomisine entegre olması ve bu şekilde kalkınma süreçlerini tamamlaması gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur.

Neoklasik anlayışın hakim olması ile birlikte temelde ülkelerin iki farklı politika anlayışları üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Birinci grup “*ince ayar*” yani, “*uygun fiyatlar*” şeklinde ifade edilen bu politikalar piyasa aksaklıklarının düzenlenmesi ve uygun döviz kuru fiyatları ve ticaret politikalarını içerdiği görülmektedir. İkinci grup politikalar ise sektörler arası bağlantıları yani yatırımları ve cari kamu harcamaların sektörler arasındaki dağılımına odaklandığı görülmektedir (Thorbecke, 2006: 9).

Bugün geldiğimiz süreçte neoliberalleşme sürecinin daha politik bir anlam taşıdığını ve merkez ülkelerin çevre ülkelere bakışında bir tahayyül değişikliğine gittiğini belirten Aydın (2003);

“Merkezdeki ülkelerin eline, daha doğrusu bu ülkelerin egemenlerinin eline teknolojiyi finans hareketlerini, doğal kaynakları, iletişim araçlarını ve silahları denetim altında tutmalarını mümkün kılacak bir güç vermektedir. Bu süreç dengeli olmayan bir uluslararası iş bölümü doğurmakta ve çevredeki ülkelerin sanayileşerek merkez ülkelerini yakalamalarını imkânsız kılmaktadır. Bazı üretim faaliyetleri “iş bölümünde as statüsüne indirgenmiş ülkelere aktarılmakta ve bu ülkeler taşeronlaştırılmaktadır ”(Aydın, 2003: 143).

cümleleri ile bu süreci eleştirmiştir. Küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasında etkin bir rol oynayan neoliberal politikalar, dış ticaret, yabancı sermaye, finansal akımların hızla artması ile çok uluslu şirketlerin dünya ölçeğinde etkinliğinin artmasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Tabi ki burada çevrenin aleyhine gelişen ve merkez ülkelerin çifte standart uyguladığı birçok yani merkezin korunduğu, çevrenin ise serbestleştiği bir durumu ortaya çıkardığı görüldü. Bu durum ise gelişmekte olan ülkelerde başta kalkınma

motivasyonu açısından engel teşkil etmekteydi. Yani neoliberalizmin yoksulluğa ya da az gelişmişliğe bakışının öz çıkara dayalı ve uluslararası güç ilişkileri tarafından biçimlendiği gözlenmektedir (Şenses, 2009: 241-242-243).

1.4.6. Bağımlılık Teorileri

Latin Amerika’da doğan, yapısalcı ve marksist düşünceden etkilenecek geliştirilen bağımlılık teorileri dünyada mal ve faktör piyasalarında gücün dengesiz dağıldığını ve uluslararası sistemde kaynakların bağımlı ülkelere egemen ülkelere doğru transfer edildiğini öne sürülmektedir. Bağımlılık okulu iktisatçılarına göre çevre ülkelerin kalkınma problemleri kendi iç dinamiklerinden kaynaklan problemlerden ziyade uluslararası kapitalist sisteme katılmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir (Gönel, 2010: 82). Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Fernando Cardoso, Enzo Faletto, Andre Gunder Frank, Paul A. Baran, A.G. Frank, Thetotonio Dos Santos, O. Sunkel gibi birçok akademisyen bu teorinin önemli isimleri arasındadır.

Baran (1957), kalkınma çabalarının ve kalkınma sürecinin gelişmiş ülkelerdekine aksine gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere daha farklı işlediğine gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin içi piyasalarını kendi batı kapitalizminin kendi iç pazarının bir eki ve uzantısı olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu sürecin Adam Smith’in düşünce zincirindeki² oluşumun aksine bugünkü az gelişmiş ülkelerdeki kalkınma hamlelerinin daha başlangıçta yok edildiği belirtilmektedir. Diğer yandan serbest ticaretin en ateşli savunulduğu dönemlerde de dahi bebek sanayi olarak adlandırılan kalkınmayı ateşlendirici kıvılcımların dışarıdan gelen ucuz mal yığınları ile iç piyasada oluşacak “*üretimin üretim doğurmasının*” engellendiğini ve aksi durumda, yani üretim yapılmadığında da “*durgunluğun durgunluk doğurduğunu*”, dolayısıyla ekonomik geriliğin arttırıldığını belirtmektedir (Baran, 1958: 221-222).

²“Kalkınma verimlilik artışına, verimlilik artışı iş bölümünün gelişmesine, iş bölümünün gelişmesi pazarın iç ya da dış genişliğine bağlı tutulmaktadır. Bu durumda içi piyasanın tamamıyla dış pazarın bir parçası olma durumunun Adam Smith’in düşünce zinciriyle çelişmektedir” (Baran, 1957: 221).

Samir Amin'e göre az gelişmiş ülkelerdeki kalkınma önündeki engeller merkez ülkelere olan bağımlılık olarak görülmektedir. Ve bu bağımlılıktan kurtulmanın yolu olarak, çevre ülkelerin merkez ülkeler ile siyasi, ekonomik ve kültürel alandaki ilişkilerini tamamen sonlandırması gerektiği belirtilmektedir. Bu durumda sömürüden kaynaklanan merkezin üstünlüğü ve kutuplaşma yok olacaktır.

Fernando Henrique Cardoso and Enzo Faletto ise ülkelerin bağımlılık durumlarını anlamak için; Özerk-bağımlı, merkez çevre, kalkınmış ve gelişmekte olan şeklinde bir ayırım yaparak kalkınma sürecini tanımlamaya çalışmışlardır. Örneğin;

- 1.Özerk- Bağımlı Merkezler: ABD, Batı Avrupa,
- 2.Bağımlı-gelişmiş(çevre):Brezilya, Arjantin,
- 3.Özerk-Gelişmekte olan(Çevre Dışı): Cezayir, Küba, Çin,
- 4.Bağımlı-Gelişmekte olan (peripheral): Merkez Amerika, Karayipler, Bolivya ve Peru.

Yukarıdaki ülke örneklerinde (2 ve 4); bağımlı olan ülkelerin bağımlılıklarının ülkelerin içyapılarından kaynaklandığını ve reformcu ya da devrimci bir süreçle özerk karar verme elde edilebilir ve ulus devlet seviyesinde tek ürün üretimine dayalı ekonomi olsa bile çevre ülke olma durumundan çıkılacağı belirtilmektedir (Grosfoguel, 2000: 363-364).

1.4.7. Bütüncül Kalkınma Yaklaşımı

Az gelişmiş ülkeler açısından kalkınmanın gerçekleşmesi ve kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından; kalkınma konusu iktisadi, sosyo-kültürel, psikolojik, tarihsel, politik ve diğer faktörleri de içine alacak şekilde tüm faktörlerin karşılıklı ilişkiler içinde olduğunun düşünülmesi gerektiğini öne süren fikirler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalkınma süreci içerisindeki tüm iktisadi ve diğer faktörler birer neden sonuç ilişkisi içinde kalkınmaya katkı sağlamaktadır.

1.4.8. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı

İkinci dünya savaşı sonrası ülkelerin kalkınma çabaları ile giriştikleri sanayileşme faaliyetlerinin ve diğer ekonomik faaliyetlerin dünya ekosistemini olumsuz etkilediğinin fark edilmesi kalkınmada yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Ülkelerin sanayi ve teknoloji gelişmelerini dünya ekosistemini etkilemeden, dünyanın kaynaklarının ve

Dünya gelirinin daha adil dağıtılması gerektiği üzerine tartışmalar başlamıştır. Ekonomik ve doğal çevrenin karşılıklı bağımlılığının kalkınma politikalarında ele alınması gerektiğine ilişkin ilk kapsamlı uyarı 1972 yılında Roma Kulübü'nün Büyümenin Sınırları adlı raporunda ele alınmış fakat konudaki ilk resmi çalışma 1980 yılında IUNC tarafından yayınlanan “Dünya Koruma Stratejisi Raporu’nda” temel kavram olarak ele alınmıştır. Daha sonra 1987 yılında yayınlanan “Brundland Raporu’nda” ve 1992’de Rio de Janeiro’da düzenlenen Yeryüzü Zirvesinde sürdürülebilir kalkınmaya dikkat çekilmiştir (Gönel, 2010: 275-276).

Tablo 2: Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri

Çevresel	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yeryüzünün canlılığının ve çeşitliliğinin korunması 2. Yasam destek sistemlerinin korunması 3. Yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımı 4. Yenilenemeyen kaynaklarının kullanımının en aza indirgenmesi 5. Çevreye ve bütün yasayan canlıların sağlığına verilen zararın ve kirliliğin en aza indirgenmesi 6. Kültürel ve tarihi çevrenin korunması
Ekonomik	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uluslar ve nesiller arası adaletin teşvik edilmesi 2. Eşit olmayan değiş-tokuştan kaçınılması 3. Bir grubu zenginleştirmek için bir diğer grubun yoksullaştırılmaması 4. Gerçek maliyet fiyatlandırılmasının sağlanması 5. Etik olan tedarik ve yatırım politikalarının teşvik edilmesi 6. Maliyet ve yararların eşit dağıtımının desteklenmesi 7. Yerel ekonomilerin desteklenmesi
Sosyal	<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan yaşam kalitesinde gelişime izin verilmesi 2. Halklar arasında sosyal adaletin desteklenmesi 3. Kültürel ve sosyal bütünlüğün hesaba katılması 4. Kendine güven ve hür iradenin yükseltilmesi 5. Bireyselden uluslararasına kadar bütün seviyelerde karar almada işbirliğinin ve katılımın cesaretlenmesi 6. Halkın yetkilendirilmesi ve kapasite artırımı için fırsatlar sağlanması

Kaynak: (Plessis, 2007) den aktaran (Urungu, 2010: 70).

Sürdürülebilir kalkınma; gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu ihtiyaçlar karşılanırken yoksulluğun ve açlığın tüm biçimlerinin

her yerde sona erdirilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, sağlığa ve iyi beslenmeye bireylerin ulaşabilmesi, kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimin sağlanması başta olmak üzere çevre, enerji, ekonomi, finans unsurlarının üretim ve tüketim kalıplarının geliştirilmesi şeklinde tanımlanabilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019b). Sürdürülebilir kalkınma, insanların ihtiyaçları ile çevreleri (biyofiziksel ve sosyal) arasındaki ilişkiyi, kritik çevresel sınırların aşılmaması ve modern sosyal eşitlik ideallerinin ve temel insan haklarının ('kalkınma hakkı' dahil) engellenmemesini yönetmekle ilgilidir. Amaç, çevresel ve/veya sosyal erimeyi önlemek, böylece sadece modern toplumun değil, insan türünün geleceğini de garanti altına almak dolayısı ile varlığını da sürdürmektir (Plessis, 2007: 70).

Bu ifadelerden yola çıkarak sürdürülebilir kalkınma, kaynakları topyekûn tüketmeden ya da niteliklerinde bir azalmaya sebep olmadan, gelecek nesillerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kaynaklardan faydalanmak ve bu süreçte insan refahında bir azalmaya sebep olmadan iktisadi, sosyal gelişimin sağlanması ve tüm yaşam için gerekli olan ekolojik düzenin korunmasını temin etmek olarak tanımlanabilir. Sürdürülebilir kalkınma temelde çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç boyut ve bunların altında yer alan toplam on dokuz özellik ile ele alınmaktadır.

Sanayileşme sürecinin negatif dışsallıklarının artması, özellikle gelişmekte olan ülkelerin bu süreçten olumsuz etkilenmesi sürdürülebilir ve adil şartlarda kalkınmanın gerçekleşmesi gerektiği daha yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biri olan "*beyaz tehdit*"e yönelik; 1997 yılında Birleşmiş milletler iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi içerisinde "*küresel ısınma ve iklim değişikliği*" konusunda mücadeleyi sağlamaya yönelik Kyoto protokolünün imzalanmıştır. Protokolün 2005 yılında yürürlüğe girmesi ile bu konudaki en ciddi adımın atıldığı söylenebilir. Ülkemiz ise 2009 yılında bu anlaşmayı imzalayarak Kyoto protokolüne taraf olmuştur.

2000 yılında BM Genel Kurulu'nda, tüm delegeler küresel düzeyde insan onuru, eşitlik ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesinin dünya toplumlarının ortak sorumluluğu olduğunu kabul edilerek, ekonomik, çevresel ve sosyal şartlarda gelişme sağlanması konusunda fikir birliği içerisinde Binyıl Bildirgesi'ni ilan etmişlerdir. Binyıl bildirgesi ile 2015 yılına kadar koyulmuş hedeflere ulaşamadığı görülmüş ve BM genel merkezinde

193 ülkenin imzası ile kabul edilerek 2030 yılı için 17 maddelik hedef içeren bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri;

- Her tür yoksulluğu, nerede olursa olsun sona erdirmek,
- Açlığı bitirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenme imkânlarını geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı desteklemek,
- İnsanların sağlıklı bir yaşam sürmelerini herkesin her yaşta refahını sağlamak,
- Herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede kaliteli eğitim sağlamak ve herkese yaşam boyu eğitim imkânı tanımak,
- Kadınların ve kız çocuklarının toplumsal konumlarını güçlendirmek,
- Herkes için suya ve sağlıklı yaşamaya erişimi ve suyun ve sağlıklı yaşamının sürdürülebilir yönetimini garanti altına almak,
- Herkes için erişilebilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerji sağlamak,
- Sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmayı sağlamak, tam ve üretici istihdamı ve insan onuruna yakışır işleri sağlamak,
- Dayanıklı altyapı inşa etmek, sürdürülebilir ve kapsayıcı sanayileşmeyi ve yeni buluşları teşvik etmek,
- Ülkelerin içinde ve aralarındaki eşitsizlikleri azaltmak,
- Kentleri ve insan yerleşim yerlerini herkesi kucaklayan, güvenli, güçlü ve sürdürülebilir kılmak,
- Sürdürülebilir tüketimi ve üretimi sağlamak,
- İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acil olarak adım atmak,
- Okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını sürdürülebilir kalkınma için korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak,
- Karasal ekosistemleri korumak, restore etmek ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak, ormanların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, çölleşme ile mücadele etmek, toprakların verimlilik kaybını durdurmak ve geriye çevirmek, biyoçeşitlilik kaybını durdurmak,
- Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl herkesi kucaklayan toplumları teşvik etmek, herkesin adalete erişimini sağlamak, her seviyede etkin hesap verebilir ve kucaklayıcı kurumlar inşa etmek,

- Sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın uygulama araçlarını güçlendirmek ve küresel ortaklığı yeniden canlandırmak hedefleri yer almaktadır.

1.4.8.1. Ekonomik Sürdürülebilirlik

Ekonomik sürdürülebilirlik toplum refahının zaman içinde korunması olarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda, bu refahı meydana getiren toplam sermaye stokunun korunmasıyla sürdürülebilirlik elde edilebilir. Sermaye stoku ise genel olarak; refahın nihayetinde elde edildiği fırsatları sağlayan, ‘üretken’ temel olarak tanımlanır. Üretilen toplumun tüm sermaye varlıklarını (yollar, binalar, makineler), doğal (ekosistemler, mineraller, fosil yakıtlar), insan (eğitim, beceri, bilgi, sağlık) ve sosyal (insanlar arasındaki etkileşimleri yöneten kurumlar ve ilişkiler) içerir. İnsanlar, belirli doğal sermayenin var olduğunu (‘varoluş’ veya ‘kullanım dışı’ değer) bilmenin yararı da dahil olmak üzere, sağladığı hizmetler için doğal sermayeye değer verirler (Markulev & Long, 2013). Tüm bu sermaye yapısının korunması temelde aşağıdaki aşamaların eş güdümlü olarak gelişmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu kapsamda (IEDC, 2017: 3);

- Yerel ekonomik büyümenin gerçekleşmesi,
- Yerel ve küçük işletme kapasitelerinin arttırılması
- Sürdürülebilir İşgücünün sağlanması,
- Çevreye duyarlı yapılaşmanın attırılması,
- Ulaşım alt ve üst yapı kapasitesinde gelişme sağlanması,
- Adil ekonomik büyümenin ve adil paylaşımın gerçekleşmesi,
- Teknoloji kapasitesinin ve yaşam kalitesinin arttırılması,
- Yeşil ekonomi anlayışının geliştirilmesi

gerekmektedir. Refah seviyesinin korunması için ise kaynakların etkin kullanımı ve yönetimi, düzenli bir kamu ve yatırım akışının sağlanması, ekonomik etkinliğin işletme karlılığı yerine sosyal kriterler üzerinden değerlendirilmesi sürdürülebilir iç ve dış borç

mekanizmasının³ tesis edilmesi, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınılması ekonomik sürdürülebilirlik için önemli görülmektedir.

1.4.8.2. Çevresel Sürdürülebilirlik

İnsanların iktisadi yaşamı ve diğer canlı yaşamı için gerekli olan kaynakların korunarak, başta emisyonların kontrolü, yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliğinin artırılması, atık yönetiminin etkinleştirilmesi, içme suyu ve kanalizasyon gibi hizmetlerin yaygınlaştırılması ve kalitesinin yükseltilmesi, orman ve korunan alanların genişletilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 22) olmak üzere yaşam döngüsünün olağan akışına müdahale etmeden ve kalkınmanın kaynak fonksiyonunu üstlenen çevrenin niteliklerinde erimeye sebep olmadan gelişimin sürdürülmesi olarak tanımlanabilir.

1.4.8.3. Sosyal Sürdürülebilirlik

Sosyal sürdürülebilirlik, toplum içerisinde sağlık ve eğitim, cinsiyet eşitliği gibi eşitlik dağılımını sağlayarak daha demokratik, bütünleştirici, sağlıklı, güvenli ve adil bir toplum yapılanmasını teşvik eden politika ve yaklaşımların hayata geçirilmesi olarak tanımlanabilir. Sosyal hakkaniyetin ve içermenin sağlanması, başta yoksullukla mücadele, gelir dağılımının iyileştirilmesi, dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi ve sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimde fırsat eşitliğinin sağlanması sosyal sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2012: 15).

1.4.9. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Yaklaşımlar

³ AB üye ülkelerin Euro para ve ekonomi birliğine(1993) giriş kriterleri kapsamında Maastricht Kriterleri belirlenmiş ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması için enflasyon, kurlar, faiz oranları, ülke borçlanması üzerine sınırlandırmalar getirmişlerdir. Üye bir ülkenin enflasyon oranının diğer ülkeler arasında en düşük enflasyona sahip üç ülkenin enflasyon ortalamasından % 1,5 fazla olmamalıdır. Üye ülkelerin ulusal parasal dalgalanma sınırı en fazla % 15 olmalıdır. Üye ülkenin faiz oranları fiyat istikrarı bakımından en iyi üç ülkenin uzun vadeli faiz oranları ortalamasını % 2 üzerinde aşamaz. Üye ülkelerin bütçe açıklarının GSYH oranlarının %3 ü aşmaması, kamu borç stoklarının GSYIH oranının % 60'ı geçmemesi zorunludur.

Bölgesel konuları inceleyen bilim dallarını klasik kuruluş yeri kuramı ile açıklayan (location theory) ve bu kuramın öncüleri olan “Von Thünen, Walter Christaller, Auguste Lösch ve Alfred Weber”e kadar götürmek mümkündür. Fakat iktisat bilimi içerisinde bağımsız bir bilim dalı olarak bölgesel kalkınma disiplini; kentsel ve bölgesel kalkınma ve planlama, ilgili alanda kamu politikalarının geliştirilmesi sorunların tanımlanması ve çözülmesi konusunda çalışmalar yapılmıştır.

Bölgesel ekonomik kalkınma konusundaki güncel teorilerin çoğu, büyük ölçüde eleştirileri ve yakınsama hipotezine ve daha genel olarak neoklasik ekonomiye tepki şeklinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bölgesel kalkınma teorilerinin temelleri; Alfred Weber (1929) tarafından geliştirilen ve daha sonra Edgar Hoover (1937), Melvin Greenhut (1956) ve Walter Isard (1956) tarafından genişletilen konum teorisine dayanmaktadır (Dawkins, 2003: 136). Bölge biliminin sadece konumsal boyut ile ilgilenmediğini insanlar arasındaki mekânsal ilişkiler ve faaliyetler yanında yeryüzündeki doğal ve insan tarafından dönüştürülmüş fiziksel çevre ile de ilgilendiği belirtilmektedir. Bölgesel bilim, teorilerini çerçevelemek için matematiksel modellere büyük ölçüde dayanır (Isard ve Reiner, 1965). Bu bağlamda bölgesel bilim araştırma, karar vericinin üç ana sınıfına odaklanmıştır (Stimson, 2016: 13);

- Bireyler veya haneler;
- Girişimciler, işadamları veya firmalar;
- Kamu kurumları, şehir hükümetleri ve bölgesel planlama kuruluşları gibi).

Bölgesel kalkınmaya içsel (endogenous) ya da dışsal (exogenous) ve mekansal faktörler olmak üzere üç ana grupta toplanabilir.

Tablo 3: Bölgesel Kalkınma Teorileri

Bölgesel Kalkınmada İçsel Uyarıcı Teoriler	Bölgesel Kalkınmada Dışsal Uyarıcı Teoriler	Bölgesel Kalkınmada Mekânsal Uyarıcı Teoriler
Sektör Teorisi	İhracat temelli model	Büyüme Kutbu Teorisi
Aşama Teorisi		Merkezi Yerler Teorisi
		Sanayi Odakları Teorisi
		Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı

Kaynak: Literatürden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.4.9.1. Bölgesel Kalkınmada İçsel Uyarıcı Teoriler

Bölgesel kalkınmada içsel uyarıcı teoriler; sektörler teorisi ve aşama teorisi olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

a. Sektörler Teorisi

İlk olarak Hoover ve Fisher tarafından (1949) öne sürülen sektörler teorisine göre ülke ekonomisinin kalkınması sektörlerle ilgili olarak gelişmekte ve bölge gelişmesinde iç dinamiklerin ele alınmaktadır. Bu bağlamda ekonomik gelişme; uzmanlaşma, iş bölümü, ekonomik faaliyet hacmi ve bireysel gelirdeki artışlara bağlanmaktadır (Deviren ve Yıldız, 2014: 8).

Yapısal kalkınma anlayışı içerisinde yer alan sektörler teorisi öncelikle tarım sektöründen sanayi sektörüne geçişin gerçekleşmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu geçişin bölgenin maden ve tarım endüstri gelirlerinde meydana gelecek azalan getirirlerin oluşmaya başlaması sanayileşme aşamasına girileceği ve dolayısıyla sanayi sektörü içerisinde de aşamalı olarak önce başlangıç sanayileşme aşaması daha sonra ikinci sanayileşme aşamasının gerçekleşeceği belirtilmektedir. Bölgede ulaşım geliştikçe üreticiler uzmanlaşmaya başlamakta ve diğer bölgelerle ticari faaliyet içerisinde girilmektedir (Hoover ve Fisher, 1949).

b. Aşama Teorisi

Rostow'un (1956) "iktisadi gelişmenin merhaleleri" adlı eserinde toplumların kalkınmasını geleneksel toplum aşaması, hazırlık aşamasındaki toplum, kalkış aşamasındaki toplum, iktisadi olgunlaşma yolundaki toplum ve kitle tüketim çağındaki toplum aşamalarından geçerek gerçekleştireceğini belirtmektedir. Dolayısı ile teoriye göre ülkelerin kalkınma aşamalarının birbirine benzer olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin kalkınma stratejilerini takip ederek bu şekilde gelişimlerini de sağlayacaklardır. Bu ülkeler açısından gelişmeye giden yolda az gelişmişlik geçici bir aşama olarak görmelidir (Savrul, 2012: 23).

Diğer taraftan aşama teorisin; Güneydoğu Asya ülkelerinin kalkınma sürecini kentsel ve kırsal ilişkilerin gelişimi ve çevre-merkez ilişkisi bağlamında ele alındığı görülmektedir.

Kentsel ve kırsal ilişkiler dört ana aşamada ele alınmaktadır (Lin vd., 2019: 3). İlk aşama “kentsel-kırsal” orijinal teoridir. Sosyalist ve marksist “entegrasyon” ideolojisi ile temsil edilmektedir. İkinci aşama, “Lewis-Fei-Ranis” modeli ile temsil edilen kent ve kırsal yapıların farklı yapıda gelişim ortaya koyduğunu belirten kentsel-kırsal ikilik teoridir (Ercolani ve Zheng, 2010: 6). Üçüncü aşama olarak “Desakota” modeli ile temsil edilen, zamanla büyüyen desakota bölgelerinin yakınlardaki şehirlerle birleşerek mega kentsel bölgeler oluşturması fikrine dayanmaktadır. Model kentsel geçişte katkıda bulunan iç ve yerel güçler üzerinde yoğunlaşmakta ve kırsal-kentsel etkileşim sırasında nüfus dinamikleri ve sektörel değişimin etkilerini vurgulamaktadır (Rimmer, 2002: 4). Dördüncü aşama Westlund’un kentsel-kırsal ikilik çözülmüş teoridir. Bu teoride zamanla şehir’e yakın olan kırsal bölgelerin kendi gelişimlerini sağlayamamaları durumunda şehir bölgelerinin bir parçası haline gelebileceğini vurgulamaktadır (Lin vd., 2019:3).

1.4.9.2. Bölgesel Kalkınmada Dışsal Uyarıcı Teoriler

Bölgesel kalınmada dışsal uyarıcı teoriler genellikle ihracat merkezleri teorisi kapsamında ele alınmaktadır. Bu kapsamda bazı bölgeler konum kaynaklı avantajlarından dolayı gelişmiş bir imalat sanayi ihracat üssüne sahip olabilmektedir. Dolayısı ile bu durum bazı bölgelerin ihracat pazarlarında diğerlerinden daha rekabetçi olmasını sağlamaktadır. Artan rekabet gücü, çoğunlukla verimlilik artışının toplam üretimin büyümesinin bir fonksiyonu olarak tanımlanan Verdoorn yasasına⁴ dayanmaktadır (Van Dijk vd., 2019: 4).

Bu teorilerde toplumun ekonomik faaliyetleri iki kategoride ele alınmıştır. Birincisi, bölgeye net girdi sağlayan, bağımsız bir ekonomik varlık olarak bölgedeki ekonomik yapının devam etmesini sağlayan ihracat faaliyetleri olarak belirtilmektedir. İkinci kategori ise bu oluşan ihracat temelli yapının ekonomik tamamlayıcısı durumundadır.

⁴ Verdoorn Yasasına göre verimlilik artışı ekonomik kalkınmanın anahtarı olarak görülmektedir. İşçi başına düşen çıktı veya çalışılan saat başına çıktı olarak tanımlanan işgücü verimliliğindeki sürekli artış, şeklinde de tanımlanmaktadır. Verdoorn Yasası, geleneksel çerçevede olmasa da, ölçüğe artan getiri gösterdiği şeklinde yorumlanabilir (Magacho ve Mc Combie, 2017).

Hizmet işletmeleri veya destekleyici endüstriler bu yapının etrafında şekillenmektedir (Thomas, 1964: 424).

1.4.9.3. Bölgesel Kalkınmada Mekânsal Uyarıcı Teoriler

Bölgesel kalkınmada mekânsal uyarıcı teoriler; kalkınma kutupları teorisi, merkezi yerler teorisi, yeni sanayi odakları teorisi ve yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı olarak dört farklı yaklaşımda ele alınmaktadır.

1.4.9.3.1. Kalkınma Kutupları Teorisi

Yöredeki ekonomik faaliyetleri başlatacak sürükleyici bir faaliyetin (sürükleyici endüstri)⁵ varlığı ile kalkınmanın sağlanması fikrine dayanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde gelişmeyi başlatmak, gelişmiş ülkelerde ise geri ve sorunlu bölgeleri kalkındırmak amacı ile belirli yörelerde kalkınma kutbu adı verilen gelişme merkezleri oluşturulmaya çalışılmaktadır (Dinler, 2005: 378).

Devlet müdahalesi özel sektör tercihleri ya da diğer nedenlere bağlı olarak bölgede ekonomik bir faaliyet başlayabilir. Bu bölge o alanda kalkınma kutbu olarak isimlendirilmekte ve lokomotif vazifesi görerek en yakından uzak bölgelere kadar ekonomik canlılık yaratmaktadırlar. Merkezden çevreye doğru yayılan ve yoğunlaşan ekonomik faaliyetlere yayılma etkisi adı verilmektedir (Akpınar vd, 2011: 20).

1.4.9.3.2. Merkezi Yerler Teorisi

Merkezi yerler teorisi 1933 yılında Walter Christaller'in Güney Almanya'da yer alan yerleşmelere yönelik gözlemler sonucu yazmış olduğu "Güney Almanya'da Merkezi Yerler" adlı çalışmasına dayanmaktadır (Hall ve Hite, 1970: 1947). Christaller (1970); ekonomik aktivitelerin bir kent hiyerarşisi etrafında sıralandığını belirtmektedir. Merkezde şehre hizmet sağlayan yüksek eğitim, bölgesel yönetim, sanat gibi özel hizmet

⁵ Kalkınma kutuplarının ortaya çıkmasında hareket noktası sürükleyici ya da motor denilen birimlerdir. Kutup ekonomik gelişmeyi başlatacak böyle bir birimin varlığı ile oluşabilir. Sürükleyici birim, basit bir birim, örneğin bir işletme olabileceği gibi, birçok birimin iç içe bir arada bulunmasıyla bir endüstriyel kompleks te olabilir (Dinler, 2005:378).

ve servisler, bir diğ er sırada g ünlük hayatla ilişkili olan gıda alış veriş i gibi faaliyeti yürüten ticari yapılar yer almaktadır. Bu teörinin temeli, diğ er alanlarda bulunmayan ürün ve hizmetlerin merkezlerde bulunması ve bu merkezlerden temin edilmesidir. Bu nedenle merkeze olan idari, sosyal ve ekonomik bağımlılık tüketicileri ihtiyaçları doğ rultusunda merkeze gitmelerine sebep olur ve bu durum merkezin yerleşmede bir etki alanı oluşturmasına sağlamaktadır (Sakarya, 2013: 528). Christaller teorisinde genel olarak varsayımları ş u şekilde sıralanmaktadır:

- Bölge zeminin tüm alan için dü z olduğ u varsayılmaktadır.
- Nüfusun dengeli dağıldığı varsayılmaktadır.
- Kaynakların bölgede eş it dağıldığı varsayılmaktadır.
- Tüm tüketiciler ve tüketicilerin benzer satın alma gücüne sahiptirler ve en yakın piyasanın müşterisi konumundadırlar.
- Her yöne eş it ulaşım maliyetleri ve orantılıdır.
- Bölgede Tam rekabet hâkim ve aş ırı kar yoktur.

Christaller çalışmasında taş ınmaz hizmetleri göz önünde bulundurmuş, yani daha statik bir bakış açısı ile açıklama yaptığ ı için bölgesel kalkınmayı tam olarak açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Homojen nüfus, alan, sabit maliyetler gibi yukarıda ö ne sürülen önermelerin tüm bölgeler için geçerli olmaması durumu teoriye yönelik eleştirileri arttırmıştır.

1.4.9.3.3. Yeni Sanayi Odakları Teorisi

Sanayi odakları; aynı mekânda bulunan, aralarında girdi çıktı bağımlılıkları bulunan, ortak tedarik ve pazar amaçları taşıyan, yerel uzmanlaşmanın görüldüğü ve bölgesel rekabet gücünün ön plana çıktığı alanlardır. Sanayi odakları teorisinde bölgesel kalkınmanın temel faktörünü yerel özellikler ve sosyal sermayenin oluşturduğ u görülmektedir (Deviren ve Yıldız, 2014: 9).

Yerel avantajların değerlendirilmesi, bilgi ekonomisinin yaygınlaşması, işgücünün esnekliğ i, yoğun sosyal ilişki kaynaklı işbirlikleri ve güven, servis dağıtım aç ı ve kaynak alt yapısında ortak kullanımı (Karakayacı, 2010: 151) gibi özellikler, günümüzde sanayi bölgelerinin gelişmesine ve başarılı olmasına katkı sağlamaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve üretim sisteminin entegrasyonu, küresel politikaların popüleritesini arttırmaktadır. Ayrıca elektronik ticaret kullanımının artması küçük ve orta ölçekli işletmelerin avantajlı konuma gelmesini sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler özgün yapıları ve üretim çıktıları ile ön plana çıkan yerel bölgelerdeki ekonomik canlanmayı artırmıştır (Dinler, 2012: 402).

Son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarına bakıldığında küreselleşme olgusundan etkilendikleri ve sanayileşme alanında Fordist üretim tarzından esnek üretim tarzına geçtikleri görülmektedir. Ülkemizde 1980'li yıllarda yaşanan ekonomik politikadaki değişim ve ihracata dayalı bir kalkınma modelinin uygulanmaya başlanması ile yeni sanayi odakları oluşmuş ve bu Kalkınma Öncelikli Bölgeler kapsamında bu bölgeler desteklenmiştir.

“Beklentimiz, sanayinin Anadolu’ya yayılması, ekonomik ölçekli, dış pazara da satış yapabilen sanayi tesislerinin sayılarının artması. Anadolu’daki yerel birikimleri sanayi sektörüne yönelten, yatırım ve üretim yapan Anadolu girişimcilerini “Anadolu Kaplanları” diye adlandırıyor, teşvik ediyorduk. Anadolu Kaplanlarının özelliği, yaşadıkları yörenin imkânlarını bilen, yaşadıkları yörenin ekonomik potansiyelini üretime dönüştürme becerisine sahip olmaları idi. Bir süre sonra “Anadolu Kaplanlarını unuttuk. Batı’daki kurulu tesislerin Anadolu’ya taşınmasının teşviki ve Batılı girişimcilerin Anadolu’da yatırım yapmalarının teşviki gündeme geldi. Anadolu’da faaliyet gösteren ve 500 Büyük listesine giren sanayi kuruluşlarının tamamına yakınının yöresel potansiyeli değerlendiren, yöresel girişimcilerin işletmeleri olduğu görülüyor. Özetle, “Anadolu Kaplanlarının Anadolu’da sanayileşmeyi gerçekleştirecek girişimciler olduğunu unutmamız gerekir. Anadolu Kaplanlarının sayılarının artmasını sağlamak zorundayız”(Uras, 2017).

1.4.9.3.4. Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı

Yeni ekonomik coğrafya coğrafi alandaki geniş çeşitlilikteki ekonomik yığılmaları açıklamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda genel ekonomik dengede, ekonomik faaliyeti bir araya getiren merkezi güçler ve onu birbirinden ayıran merkezkaç güçler arasındaki gerilim ile ekonomik alanın nasıl şekillendiği hakkında daha temel mikro kararlar açısından coğrafi alanı açıklamaktadır (Fujita ve Krugman, 2004: 140-141).

Firmaların, firma tedarikçilerinin, kalifiye iş gücünün, bankaların, pazarlama ve reklam gibi sayısız benzer sektöre hizmet eden aktörlerin bir bölge ya da kentte toplanmaya başlaması yani aynı bölgede yerleşik ilişkili endüstrilerin ve kurumların oluşturduğu coğrafi yoğunluk (kümelenme)yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı ile açıklanmaktadır (Arıbaş ve Deniz, 2009: 185-187). Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisinin dört temel özelliği bulunmaktadır (Fujita ve Mori, 2005: 380):

- Tüm mekânsal ekonomi, genel denge anlayışı ile modellenmektedir ve bu durum geleneksel yerleşim teorisi ve ekonomik coğrafyadan farklılaşmasını sağlamaktadır.
- Firma düzeyindeki artan getiriler ya da bölünmezlikler, eksik rekabet piyasasının geçerli olduğunu göstermektedir.
- Taşıma maliyetlerinin yüksekliği, mekânın önemini artırmaktadır.
- Tüketicilerin ve üretim faktörlerinin uzmanlaşma ile ticari avantajlardan dolayı farklı ortamlar arasında hareket halinde olması, yığılma için bir ön koşuldur.

Türkiye bağlamında coğrafi yoğunlaşma gösteren sektörlerle bakıldığında TR10 bölgesi yani İstanbul'un bulunduğu bölgeye bakıldığında gıda, tekstil, giyim, kimya, tıbbi aletler Radyo ve TV, TR 42 (Doğu Marmara) Bölgesine bakıldığında; kimya, plastik, makine ve büro makineleri, motorlu araçlar, elektrikli makineler üzerinde bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir.

1.5. Bölgesel Dengesizlik

Bölgesel dengesizlik bir bölgenin mevcut fiziksel ve beşeri kaynaklar bakımından gelişmesine katkı sağlayacak unsurların bölge içerisindeki dağılımını ele almaktadır. Bölgesel dengesizlik; coğrafi, ekonomik, sosyolojik, kültürel, politik ve diğer şartlara bağlı olarak ülkenin sahip olduğu beşeri, sermaye ve doğal kaynaklarının ülkenin tamamına eşit bir şekilde dağılmadığı ve kalkınma için gerekli kaynakların tek merkezde ya da birkaç merkezde toplandığı durumdur. Ülke içerisinde belli bölgelerin gelişmesi ve yatırım ve yaşam için cazip bölgeler haline gelmesi sermaye ve insan kaynağının bu bölgelere doğru göç etmesine sebep olmaktadır. Bu göç hareketi gelişme bakımından negatif durumda olan bölgelerin daha fazla etkilemekte, bölge nüfusunun nitelik ve yapısını, üretim yapısını ve sermaye birikimini ciddi şekilde etkileyerek bölgesel

dengesizlik durumunu arttırmaktadır. Bölgesel dengesizlik üretim tüketim ve bölüşümdeki farklılıklar (Ülgener, 1986: 218) olarak değerlendirilebileceği gibi üretimin tüketim ve bölüşümden kaynaklı fırsat eşitsizlikleri olarak da değerlendirilebilir.

Bölgesel dengesizliklerin ortaya çıkmasında; kuruluş yeri üstünlükleri, ana yol ve bağlantı kavşaklarına yakın olmak, yerel girişim ruhu, teknolojik gelişme ve buluşların mekânsal dağılımı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan karşılaştırmalı üstünlükler, içsel ve dışsal ekonomiler, altyapı ve üstyapı yatırımları, Organize sanayi bölgeleri, teknokentler, ekonomik teşvikler, arazi yapısı ve verimliliği, mülkiyet dağılımı, iklim şartları, güvenlik, işletme büyüklüğü, büyük ölçüde rol oynamaktadır (Öztürk ve Uzun, 2010: 94).

Yukarıda değinilen faktörlerin bölgeler arasında eşit dağılmamış olması ya da bazı bölgelerin bu faktörlere bağlı olarak gelişip merkez durumuna getirirken diğer bölgeleri çevre durumuna ittiği görülmektedir (Özyakışır, 2014: 217).

Bölgesel dengesizlik kavramı gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir problemi olarak gözüktüğü de gelişmiş ülkelerin de yaşadığı temel problemlerden biridir. Avrupa birliğinin doğu sınırını oluşturan Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın doğu kesimleri; İtalya'nın güney doğu kesimleri; Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in bazı kesimleri de Avrupa birliğinin diğer bölgeleri ile kıyaslandığında diğer bölgelere göre gelişmemiş bölgeler olduğu gözlenmektedir (EU, 2017: 14-15).

Ülkemizde ise batı illerinden doğu illerine doğru gittikçe gelir dağılımı farkı açılmaktadır. Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgesi ülkemiz açısından dengesizlik arz eden bölgeler olarak örnek verilebilir. Bölgesel dengesizlikler niteliklerine göre ayrıldığında karşımıza temelde üç farklı durum çıkmaktadır;

- Birincisi doğal koşullar ya da fiziki koşullara bağlı olarak oluşan dengesizliklerdir. Kıyı ve liman bölgelerin, zengin maden yataklarının bulunduğu bölgeler zengin bölgeler olabilirler. İstanbul, Kocaeli, Bursa, Adana gibi liman şehirleri ya da maden kaynaklarına yakın olan Zonguldak ve Muğla gibi şehirler örnek olarak gösterilebilir (Gündüz, 2006: 15).
- İkincisi ise; aynı üretim faktörlerinin farklı bölgelerde, farklı sektörlerde farklı kazançlar elde etmesi olarak açıklanan iktisadi ve fonksiyonel dengesizliklerdir. Tarım sektöründeki iş gücünün sanayi sektöründe farklı kazanç elde etmesi ya da

aynı nitelikteki ürünlerin gelişmiş bölgelerdeki rant değerinin daha yüksek olması gibi (Gündüz, 2006: 15).

- Üçüncüsü ise sağlık, eğitim ve gelir durmalarını içerisine alan sosyal ve kültürel dengesizlikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada başta nitelikli beşeri sermayenin olmayışı ve buna bağlı olarak eğitim ve öğretim faaliyetlerinden yeterince yararlanılamaması, okullaşma oranının düşük olmasıdır. Diğer yandan işsizlik, gelir düzeyinin düşük olmasına bağlı olarak da sağlık şartlarının kötü olması diğer bir dengesizlik durumuna sebep vermektedir. Yeterli beslenememe, etnik ve kimlik problemlerine bağlı olarak terörize durumların ortaya çıkması ve yukarıda belirtilen faktörlere bağlı olarak gelir olanaklarından yeterince faydalanama gibi birçok sebep sosyal ve kültürel dengesizliğe sebep olmaktadır.

Bölgesel dengesizlikler bölge demografilerinde önemli değişimlere sebep olmaktadır. Bu değişim az gelişmiş bölgelerdeki başta sermaye ve insan emek ve niteliği olmak üzere üretim faktörlerinin gelişmiş yörelere akmasının meydana getirdiği değişimlerdir (Eşiyok, 2002: 85).

Az gelişmiş bölgenin çevresindeki dinamik kaliteli iş gücünün ve sermayenin kutuplaşan bölgeye kayması ile birlikte geri kalmış bölgenin işe yarar nüfusunun tükenmesine ve gelişim için tetikleyici gücün kaybedilmesine sebep olacaktır. Buna karşılık gelişmiş bölgede meydana gelen nüfus yoğunluğu yeni yatırımlar yeni iş alanları ve imkânları meydana getirecektir.

Diğer yandan, büyük alt ve üst yapı kent sorunları, arsa ve kira fiyatlarının artmasına bağlı olarak hazine arazilerinin gecekondulaşması gibi birçok sorunla da karşılaşmaktadır. Bölgesel dengesizlikler bölge ekonomilerinde sosyal alanda birtakım değişikliklere sebep olmaktadır (Gündüz, 2006: 17-18);

- Geleneksel değer ölçütlerinin yerini yeni değer ölçütlerinin alması,
- Köy benzeri bölgelerin statüsünde ve alt ve üst yapı fiziki şartlarında değişme,
- Ulaşım imkânlarının gelişmesi ile üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi,
- Bölgedeki kişi başına düşen gelir seviyesinin yükselmesi ile tasarruf, yatırım, istihdam oranlarındaki değişim,

olabilmektedir. Eğitim ve sağlık ve iş olanaklarının artmasına bağlı olarak okuryazar oranlarında, bölgenin sağlık durumunda ve gelir seviyesinde değişme olmaktadır. Bu değişime bağlı olarak; yönetişimin geliştirilebilmesi, yoksullukla mücadelede duyarlılık, ekonominin rekabet gücünü artırması, kolektif hareketleri güçlendirilmesi, ekonomideki aktörler arası güven ortamının oluşturulması ve bilgi paylaşımı yoluyla üretimin arttırılması (Deniz, 2015: 698) ile beşeri sermaye⁶ seviyesi yükselmekte ve bölgesel kalkınma gerçekleşmektedir. Nihayet çarpan etkisi ile ulusal kalkınma gerçekleşmektedir.

Kutup bölgelere yoğun göç hareketlerinin olması ile meydana gelen yığılma ve göç veren bölgelerdeki tenhalaşma durumu her iki bölgede de ekonomik ve sosyolojik açıdan yoksulluk tuzağının oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumu etkileyen faktörler ise; güvensizlik(geleceğe yatırım yapmakla biyolojik varlığını sürdürme arasındaki tercihte ikincisini tercih etme), sınırlı düzeyde vatandaş olma(politik temsil olanağından mahrum olma) ve mekânsal dezavantaj(merkezi yerleşimlerden uzak kalmaya bağlı olarak özel ve kamusal kaynaklardan faydalanamamak), sosyal dışlanmışlık, yoksulluk kültürü, sınırlı iş bulma fırsatları, gelir eşitsizliği, olarak belirtilebilir. Bu faktörler yoksulluk durumunun arızı olmaktan ziyade bir kısır döngü içerisinde devam etmesine sebep olmaktadır (Bilen ve Çalışır, 2013: 325-328).

Ekonomik alandaki değişimlere bakıldığında ise;

- Bölgenin kutup özelliği taşıyan bölgelerinde dışsal ekonomiler oluşacak ve daha düşük maliyetlerle üretim ve daha ucuz ve hızlı ulaşım imkânı ortaya çıkacaktır,
- Yeni teknoloji ve üretim çeşitliliği ekonomik gelişmeye katkı sağlayacaktır,

⁶*Bu bağlamda güncel yazında sosyal sermaye olarak ifade edilen güvene dayalı yoğun ve kaliteli iletişim düzeyi ile İbn Haldun'un Mukaddime 'sinde geniş yer bulan; kendini içinde yaşadığın topluma ait hissetme ve onun iktisadi anlamda refahı ve düşmanlarına karşı da güçlenmesi için özverili çalışma ve fedakârlıkta bulunma duygusu olan asabiyet, bu manada güçlü benzerlikler arz etmektedir "İbn Haldun'a göre ise milletlerin ve onların oluşturduğu devletlerin, varlığını güçlü bir şekilde ve uzun süreli devam ettirebilmeleri o ülkedeki insanlar arası asabiyet duygusunun yoğunluğuna bağlıdır" (Karagül, 2015: 1).*

- Bölgede ekonomik rekabet ve gelişmenin artması ile istihdam, gelir artacak, tarihi ve turistik alanlara yönelik restorasyon ve peyzaj çalışmaları ile bölgeye olan turistik talep artacak ve bu bölge için katma değer oluşacaktır.

Türkiye’de son verilere göre ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirinin en düşük olduğu bölgeler; 8 bin 679 TL ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt), 8 bin 794 TL ile TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) ve 11 bin 088 TL ile TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) şeklinde sıralanmaktadır (TUİK, 2017).

1.6. Bölgesel Kalkınma Politikası

Bölgelerin yapısal özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ve ihtiyaçlar üzerine çeşitli kamu politikaları merkezi ve yerel yönetimler tarafından ortaya konulmaktadır.

1.6.1. Bölgesel Politika Uygulanmasını Gerektiren Nedenler

Bölgesel politikalar ortaya çıkarken birçok faktörden etkilenerek şekillenmektedir. Çalışmada bölgesel politika uygulamasını gerektiren nedenler; ekonomik, sosyo-ekonomik, coğrafi, tarihsel, kurumsal ve politik çerçevede açıklanmıştır.

1.6.1.1. Ekonomik Nedenler

Bölgesel kalkınmanın önündeki engellerden biri ekonomik nedenlerdir. Bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar da kamu ve özel sektör yatırım ve politikalarıyla yürütülmektedir. Üretim ve tüketim faktörlerinin yeterli düzeyde olmaması ve bu faktörleri kalkınmaya katkı sağlayacak şekilde kullanabilecek, yeterli düzeyde sermaye, bilgi ve teknolojinin olmaması ekonomik nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığının (2009) Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı çerçevesinde Türkiye’deki daha az gelişmiş bölgelerde iş altyapısındaki mevcut bölgesel farklılıkların yatırımlar aracılığıyla azaltılmasına zemin hazırlayacak kaynakların yönlendirilmesine ve politika geliştirilmesine katkıda bulunmayı, iş gücü vasıflarının geliştirilmesini ve finanse edilmesini hedeflediği çalışmada ortaya çıkan sebepler incelendiğinde ekonomik engeller ön plana çıkmaktadır (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2009: 197-200);

- Sermaye birikiminin ve sabit sermaye yatırımlarının az olması,
- Banka kredileri ve kredi garanti fonlarının bölgedeki işletmelerce kısıtlı kullanımı,
- Ar-Ge ve inovasyon altyapısının yetersizliği,
- Teknolojinin yetersiz kullanımı,
- Turizm sektöründeki alt ve üst yapıdan kaynaklanan eksikler,
- Kişi başına milli gelir seviyesinin düşüklüğü,
- Nüfus yoğunluğunun düşük olması,
- Yoğun göç,
- İstihdam kabiliyetinin düşük ve işsizlik oranının yüksek olması,
- Fiziki ve sosyal altyapı eksikliği,
- Üretim kapasitesinin düşüklüğü,
- Finansal araçların yetersiz kullanımı,
- Yetersiz Ar-Ge personeli ve Ar-Ge harcaması,
- Araştırma merkezlerinin ve işletmelerin proje işbirliklerinin yetersiz olması,
- Sanayiler arası (Geriye-İleriye) bağlantıların kurulamaması,
- Dışsal ekonomilerden yeterince faydalanılamaması,
- Ölçek ekonomilerinin oluşturulamaması,
- Nitelikli işgücü ve sermaye göçü nedeniyle dinamik üretim unsurlarının kaybı,
- Piyasa rasyonelleriyle sosyal rasyonellerin uyumsuzluğu,
- Farklı bölgeler ile Ar-Ge ağları oluşturmaya yönelik potansiyel mevcut üretim faktörlerinin eksik kullanımı ve sektörler arası optimal dağılımının bozulması,
- Üretim düşüklüğü,
- Satın alma gücünün düşüklüğü,
- Ücret düşüklüğü,

gibi sebepler gösterilmektedir.

2011 yılında onaylanan AB'nin Mekânsal Gündemi (Territorial Agenda of the European Union 2020) belgesi Uyum Politikası ve Avrupa 2020 Stratejisinin mekânsal boyutuna vurgu yapmakta, “*daha uyumlu ve dengeli Avrupa için mekânsal uyum ve bütünleşme*” hedefini içermektedir. AB’de entegre bir mekânsal gelişme perspektifini hedefleyen belge kapsamında 6 adet öncelik ortaya koyulmuştur. Bunlar (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 26);

- Çok merkezli ve dengeli mekânsal gelişmenin desteklenmesi,
- Kentsel ve kırsal alanlarda entegre kalkınmanın desteklenmesi,
- Sınır ötesi ve ulus ötesi fonksiyonel bölgeler arasında mekânsal bütünleşme,
- Güçlü yerel ekonomiler ile bölgelerin küresel ölçekte rekabet edebilirliği,
- Mekânsal erişilebilirliğin geliştirilmesi,
- Ekolojik, kültürel ve doğal değerlerin yönetimi,

şeklinde belirtilmektedir.

1.6.1.2. Sosyo–Ekonomik Nedenler

Bölgesel eşitsizlikler, hem Türkiye’de hem de tüm Dünya’da önemini devam ettirmektedir. Türkiye’de bazı bölgelerde istihdam ve gelir düzeyi ülke ortalamasının üzerinde iken, bazı bölgelerde kalkınma düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Bunun sebepleri temelde fiziki, sosyal ve ekonomik koşullarının olumsuz olması ve üretim faktörlerinin harekete geçirilememesi olarak ifade edilebilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 22).

Bölgelerin sahip olduğu demografik özellikleri, sanayi ve tarımsal yapısı, gelir dağılımı, mali ve finansal yapıları, kişilerin eğitim düzeyi ve sağlık hizmetlerindeki etkinlik ve yaygınlık, altyapı ve konut durumu, coğrafi konumu, yerel kaynaklarının durumu, çevresel faktörler, kültürel değerler ve bu yapılardaki farklılıklar bölgesel dengesizlik oluşumunda sosyo-ekonomik nedenler arasında sayılabilir. Aynı zamanda bu faktörlerin birbiriyle karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimlerini dikkate alan bütünleşmiş yaklaşımların yeterli düzeyde olmaması da bu etkenlere eklenebilir.

Ülkelerin bölgeleri arasındaki fiziki alt yapı ve ekonomik gelişmişlik durumlarında farklılıkların zamanla artması, bu bölgelerde kronik sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum da oldukça dirençli ve kırılması güç olan fakirlik kısır döngüsünün oluşmasına sebep olabilmektedir (Bozdoğan, 2014: 56). Genel hatlarıyla bu olumsuzlukları ortaya çıkartan sosyo-ekonomik nedenleri;

- İşsizlik,
- Hızlı nüfus artışı,
- Sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği,

- Sosyal ve kültürel hizmetlerin yetersizliği,
- Altyapı eksiklikleri,
- Etkin bir planlamanın yapılamaması,
- Terör,
- Kamu hizmetleri sunumunun bölgesel ve kent-kır düzeyindeki dengesizliği,
- Sosyo-ekonomik politikalar ile kültür politikaları arasındaki uyumsuzluk,
- Yoğun göç ve çarpık kentleşme,
- Sosyo-ekonomik planlar ile yereldeki ayrıntılı fiziki planlar arasında eş güdümün sağlanamaması ve hizmetlerin yereldeki gereksinimlere cevap verememesi,
- Bazı bölgelerin yoğun göç hareketlerinin yarattığı nüfus baskısını karşılamakta yetersiz kalması ve yeterli istihdam ortamını sağlayamaması,
- Yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi için, kamu ve özel sektör açısından yapılacakların belirlenmesinde bölgesel gelişmeyi hızlandıracak projelerin yetersizliği, olarak sıralamak mümkündür.

Ülkemiz açısından bölgeler arası dengesizlikleri minimum seviyeye indirmek, bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için kalkınma planları ve stratejik eylem planları yapılmaktadır. Bu bağlamda onuncu kalkınma planında ülke genelinde sosyo-ekonomik uyumun güçlendirilmesi ve topyekûn kalkınmanın sağlanması için (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 28-123);

- Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması,
- Bölge ve şehirlerin potansiyellerinin değerlendirilerek ve ekonomik tabanlarının genişletilerek rekabet güçlerinin geliştirilmesi,
- Yerleşimlerde temel yaşam kalitesi standartları oluşturulması,
- Düşük gelirli bölge ve şehirler başta olmak üzere ulaştırma, lojistik ve iletişim altyapısı iyileştirilerek piyasalara ve kamu hizmetlerine erişim kolaylaştırılmasına,
- Gelişmiş bölge ve şehirlerin küresel ekonomiyle bütünleşmesine Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde öncelik ve hedefleri belirlemek, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirmek ve alt ölçekli plan ve stratejilere genel çerçeve oluşturmak üzere,

“Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi”(BGUS)’nin yürürlüğe girmesine vurgu yapılmaktadır.

1.6.1.3. Coğrafi Nedenler

Bir ülkenin ya da bölgenin az gelişme nedenlerinden biriside coğrafi nedenlerdir. Ülkelerin ya da bölgelerin coğrafi yapılarının farklılık göstermesi ekonomik anlamda da yoksulluğun kaynağı olabilmektedir. Bu bağlamda bölgenin iklimi, yükseltisi, bitki örtüsü, yüzey şekilleri, ulaşım ve haberleşme ağındaki eksiklikler gibi coğrafi etmenler kalkınma önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkelerin coğrafi engellerinin yirminci yüzyılın sonlarına kadar ortadan kaldırılamadığı ve dünya pazarlarında birçok bölgeyi kesip ayırdığı belirtilmektedir. Ayrıca bu durumun bölgeler arası ticaretin gelişmesini engellediği ve parçalanmış bir iç pazara sebep olduğu da belirtilmektedir (Luke Gallup, vd., 2003: 90).

Her ne kadar günümüzde teknoloji, iletişim araçları ve yol teknolojisi gelişmiş olsa da yakın mesafelerde uçağın ulaşamadığı, yolların olmadığı bölgelerin varlığı düşünüldüğünde coğrafyanın kalkınma önünde hala önemli engellerden birini olduğunu söylemek mümkündür.

Sachs’a göre tüm koşullar bakımından eşit olup da, tüm çevresi karalarla çevrili bir bölgede yer almak, ekonomik açıdan yıllık büyüme potansiyelini görece olarak % 1,5-2 seviyesinde azaltabilmektedir. Bolivya ve Paraguay gibi Güney Amerika ülkeleri; Mali, Çad, Burkina Faso, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burundi, Ruanda, Zambia, Malavi ve Zimbabwe gibi Afrika kıtasındaki ülkeler ile Kazakistan, Kırgızistan, Nepal, Butan ve Moğolistan gibi Orta Asya’da yer alan bazı ülkeler bu duruma örnek verilebilir. Bu ülkelerin etrafının kara ile çevrili konumda olması, ekonomik büyüme açısından oldukça ciddi sorunlara yol açabilmektedir (Sachs’dan aktaran Yılmaz, 2006: 42).

İllerin gelişmişlik seviyeleri ile başlangıç avantajları sağlayan faktörler arasında yer alan coğrafi konumları arasında önemli bir bağlantı vardır. Gelişmişlik seviyeleri yüksek iller ağırlıklı olarak Türkiye’nin batısında yer alırken görece alt seviyelerde yer alan iller genel olarak Türkiye’nin doğusunda yer almaktadır (Savrul, 2014: 226).

Bu durum, sosyo-ekonomik gelişmişliği belirleyen en temel faktörün illerin coğrafi yapı ve konumlarının olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Batı'dan başlayan ve çevreye yayılan gelişme ülke genelinde homojenleşme eğilimlerini de hızlandırdığı görülmektedir (Albayrak, 2005: 171).

Türkiye'nin doğu-batı ve kuzey- güney hattındaki gelişmişlik seviyesindeki farklılıkları iklim koşulları ve yeryüzü şekilleri ile de açıklamak mümkündür. Fakat son yıllarda Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yapılmakta olan barajların bölgenin iklimini değiştirmesi ve yapılan tüneller ile ulaşım imkânları geliştiği görülmektedir. Bu bağlamda Malatya'nın Doğanşehir ve Adıyaman'ın Gölbaşı ilçelerini birbirine bağlayan Erkenek Tüneli Doğu Anadolu ve Güney illeri arasındaki ulaşımında büyük kolaylıklar sağlamıştır. Diğer yandan Malatya ve Elâzığ yörelerinde yapılan barajlar sayesinde bölgenin son yıllarda daha çok yağmur almaya başladığı ve karla kaplı gün sayısının azaldığı görülmektedir. Bu yüzden söz konusu illerin bölgedeki diğer illere nispeten farklı bir gelişmişlik düzeyine ulaşımlardır (Gündüz, 2006: 101).

İlk olarak 1880 yılında Osmanlı Devletinin kalkınma planında "Rize-Erzurum Karayolu ve Tüneli Projesi" olarak gündeme gelen Ovit Tüneli'nin tamamlanması ve devamında yapımı süren Kırık ve Dallı Kavak tünellerinin bitmesi ile Doğu Anadolu bölgesinin Kuzey bağlantısının kolaylaşması, Karadeniz'de bulunan limanlara ulaşımının sağlanması, bölgede artan sanayi tesisleri ile istihdamın artması, dağ turizminin canlanması ve bölgesel kalkınma potansiyelin yükselmesi açısından önemlidir (Tünel Dergisi, 2013: 21). İnsanların ve malların daha kolay erişilebilir ve ulaşılabilir hale gelmesinin önündeki engelleri kaldırmak şüphesiz ekonomik, sosyal, kültürel ve politik açıdan bölge kalkınmasına önemli avantajlar sağlayacaktır.

1.6.1.4. Tarihsel Nedenler

İnsanoğlunun avcılık ve toplayıcılıktan besin üretimine geçişiyle birlikte iş bölümü gelişmiş ve sosyal statüler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak belirli bir mekân içinde daha fazla insanın var olması üretim zinciri ile birlikte tüketim zincirini de genişletmiştir. Bu genişleme ile insanların daha fazla tarımsal ürün elde etme ihtiyacı verimli toprak ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla insanlar verimli ve stratejik topraklar üzerinde egemen olmak istemişlerdir (Sakal ve Demirhan, 2014: 180).

Bu bağlamda sanayi öncesi dönemde iktisadi yapı büyük ölçüde tarımsal üretime dayandığından su kaynakları bol olan ve verimli topraklara sahip alanların yerleşim yeri olarak seçildiği ve bu bölgelerin daha fazla geliştiği görülmektedir.

Sanayi devrimi ile birlikte geniş halk kitlelerin kaderinin değiştiği de görülmektedir. Devrimi gerçekleştiren ülkelerin kısa dönemde büyük gelişmeler kat ettikleri saptanmaktadır. 1750'lerden itibaren milli gelir artış hızlarında sağladıkları yükselişler sonucunda Batı Avrupa Devletlerinin milli gelirleri bir yüzyılda otuz ile kırk kat arasında artmıştır. İki yüz yılsonunda devrimi gerçekleştiren ülkeler hızla gelişirken, devrimi gerçekleştiremeyen ülkelerin bu ülkeler ile olan ticari ilişkileri sonucu sömürülmekten kurtulamamaları dünya ülkelerinin bariz bir şekilde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler diye iki gruba ayrılması sonucunu doğurmuştur. Sanayi devrimi aynı zamanda bölgeler arası gelişmişlik farklarının nedeni ve ortaya çıkışının başlangıç noktasını da oluşturmaktadır. Bu bağlamda Dinler (2005) sanayi devrimi öncesi ve sonrası dönem beş teknik uygarlık evresi üzerinden açıklamaktadır (Dinler, 2005: 98-103) ;

- **Teknik başlangıç evresi** (M.Ö 3. Yy -1765)
- **Eski teknik evresi** (birinci sanayi devrimi -1765-1820)
- **Yeni teknik evresi:** Bu evre elektrik petrol, metal ve kimyasal birleşimlerin kullanıldığı bir teknolojik düzeyi simgelemektedir. Bu evrede elektrik enerjisi ve petrolün kullanılması ve bu enerjilerin taşınabilmesi ekonomik faaliyetleri belirli yerlere bağımlı olmaktan çıkardığı görülmektedir (Dinler, 2005: 102).
- **Kitle üretimi evresi** (Montaj Bandı Devrimi) (1940-1980): Bu dönem yeni enerji, ulaşım ve iletişim altyapılarının geliştiği, enerji maliyetlerinin düştüğü, kitle üretim tarzının yaygınlaştığı bir dönem olarak görülmektedir. Bu dönemde kara, hava, deniz ve demir yolu taşımacılığının gelişmesi ve küresel iletişim ağlarının gelişmesi (telefon, radyo ve TV) sadece fiziksel mesafeleri azaltmakla kalmamış, aynı zamanda kültürel ve bilgilendirici değişimleri de beraberinden getirmiştir. Bilimsel çakılmaların arttığı ve endüstriyel ar-ge laboratuvarlarından ürün kalite kontrolüne kadar ve hatta tüketici araştırmalarına kadar endüstriyel faaliyetlere sistematik olarak entegre edildiği dönem olarak değerlendirmek mümkündür (Griibler, 1995: 53).

- **Bilgi toplumu ve esnek üretim evresi (1980 - ...):** Beşinci ve son dönem;. Özellikle 20'nci yüzyılın ortalarından itibaren elektronik alanında yaşanan gelişmeler bilginin elde edilmesi, depolanması, işlenmesi ve iletilmesi açısından bir çığır açmış ve bilgi toplumuna dönüşüm sürecini de önemli ölçüde hızlandırmıştır. Son yıllarda ise bilgi ve iletişim teknolojileri ekonomik ve sosyal hayatın tüm alanlarında kullanılan genel amaçlı bir teknoloji haline gelmiştir (Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, 2015: 10). Bilgi teknolojileri ve esnek üretim sistemlerinin gelişmesiyle birlikte büyük yerleşme merkezleri yığılma sürecinden yayılma sürecine girmeye başlamış, bu vesileyle küçük yerleşme merkezleri nispeten canlanmaya başlamıştır (Öncel, 2010: 23).

Tüm yukarıdaki dönemler göz önünde bulundurulduğunda sanayileşme ile birlikte bir kalkınma dönemi başlamıştır. Devletlerarasındaki dengesizlikler ise merkez ve çevre ilişkileri ekseninde gelişmiştir. Aynı şekilde ülkeler içerisindeki dengesizliklerinde gelişmiş bölgeler ve çevre ilişkileri bağlamında geliştiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Osmanlı Devleti sanayi devrimi sonrası başlayan milliyetçilik akımlarına, kaybedilen topraklara, vergi kayıplarına, imtiyazlara ve birçok cephede savaşmasına rağmen kalkınma hamleleri gerçekleştirmekten geri durmamıştır. Demir yolları, deniz limanları, karayolları, köprü ve bataklıkların ıslahı, okul gibi birçok alt ve üstyapı çalışması yapılmış dış ve iç ticaret yollarının bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır (Deniz, 2014: 59). Diğer yandan daha çok İstanbul, İzmit ve Bursa merkezli olmak üzere 1827'den başlayarak kesintilerle I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden süreçte, Osmanlı sanayileşmesi olarak da ifade edilebilecek olan ve 1870 sonrasında da özel işletmelerin aktif olduğu bir sanayileşme sürecinden bahsedilebilir. İplik Üretimi, Savunma Sektörüne yönelik üretim, Metal ve Makine üretimi, Cam, Billur ve Çini üretimi, kâğıt, deri, kimya, orman, gıda, inşaat ve enerji sektörüne yönelik üretim yapan 80 devlet fabrikasının yapıldığı ve hizmet verdiği görülmektedir (Kurt vd., 2016: 273). Fakat günümüz açısından da doğu ve batı arasında var olan dengesizliği gidermede başarılı olunamamıştır.

Tablo 4: Kalkınma Planları Bağlamında Ekonomi

Plan	Kalkınma Planının Temel Felsefesi ve Araçları	İlişkili Olduğu Teori Öbekleri
1. BYKP (1963-1967)	Bölgesel planlama, Bölgelerarası dengesizlikleri giderme, Dengeli bölgesel gelişme, Pilot projeler, Mali teşvikler	Keynesyen Politika ve Kamu Yatırımları, Polarize Bölge Yaklaşımı, Gelişme Merkezleri, Şehir Planlama
2. BYKP (1968-1972)	Bölgesel planlama, Bölgelerarası dengesizlikleri giderme, Dengeli şehirleşme, Dengeli bölgesel gelişme, Kamu Yatırımları, Mali teşvikler	Fordist Sanayileşme ve Keynesyen Politikalar, Dengeli Gelişme, Şehirleşme
3. BYKP (1973-1977)	Bölgesel planlama, Bölgelerarası dengesizlikleri giderme, Ulusal düzeyde sınıai kalkınma, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Mali teşvikler, Milli planlarla uyumlu ek tedbir ve politikalar	Fordist Sanayileşme ve Teşvikler
4. BYKP (1979-1983)	Bölgesel planlama, Bölgelerarası dengesizlikleri giderme, Mekânsal örgütlenme vurgusu, Bölgesel projeler, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, GAP ile ilgili ilk planlamalar	Keynesyen Politikalar, Teşvik Sistemi, Proje Bazlı Planlama, Mekan Planlaması, Mekansal Örgütlenme
5. BYKP (1985-1989)	Bölgesel planlama, Bölgelerarası dengesizlikleri giderme, Bölgesel projeler, Kalkınmada Öncelikli Yörelere 'de öncü sektörlerle odaklanma, Sektör ve il bazında farklı teşvik uygulamaları, GAP Master Planı	Sektörel Yatırım Öncelikleri, Büyük Ölçekli Sanayi Yatırımları, Teşvikler, Bölge Planlama, Proje Bazlı Planlama
6. BYKP (1990-1994)	Bölgesel Planlamadan Bölgesel Gelişmeye geçiş, Kalkınmada uluslararası gelişmeleri takip etme ve eklenme çabaları, Avrupa Birliği bölgesel politikalarının örnek alınması, Kalkınmada, Öncelikli Yörelere, Organize Sanayi Bölgeleri	Geleneksel Bölgeselcilik, Bölgesel Gelişme, AB Örnekleri
7. BYKP (1996-2000)	Bölgelerarası dengesizlikleri giderme, Sürdürülebilir kalkınma, Bölge kaynaklarını göz önüne alan bölgesel gelişme projeleri, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Bölgesel projeler, GAP, DOKAP, DAP	Geleneksel Bölgeselcilik'ten Yeni Bölgeselciliğe Geçiş, Bilgi Temelli Ekonomi, Girişimcilik Destekleri, Proje Bazlı Planlama
8. BYKP (2001-2005)	Yeni bölgesel gelişme araçlarının ilk belirtileri, AR-GE, yenilik, işbirliği, ortaklık, girişimcilik, kurumsallaşma, uzmanlaşma kavramlarına vurgu, Yeni sanayi odakları, Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, BELDES, KÖYDES	Kısmi Yeni Bölgeselcilik ve Bölgeselleştirme, Keynesyen ve Liberal Araçların Karışımı, Fordist ve Post-Fordist Endüstrileşme Karışımı, İnovasyon Modelleri
9. BYKP (2007-2013)	Yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişme, Yerel düzeyde kurumsal kapasite inşası, Yenilikçi, rekabetçi, dinamik ve yüksek katma değer yaratabilen öncü sektörlerin desteklenmesi, Kalkınma ajansları, Cazibe merkezleri, Girişim sermayesi Sağlanması, Kümelenmeler, Üniversite-Sanayi işbirliği	Yeni Bölgeselcilik, Kümelenme, Mekansal İnovasyon Modelleri, Kalkınma Ajansları, Cazibe Merkezleri, Kamu-Özel Ortaklığı

<p>10.BYKP 2014 -2019</p>	<p>Turizmde nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka haline gelinmesi, STK'ların yerel ve bölgesel kalkınmaya katkılarını artırmak üzere karar alma süreçlerine katılımlarının artırılması, Kalkınma ajansları, Kalkınma bankacılığının geliştirilmesi, Tıbbi cihaz ve ilaç sanayi kümelenmelerinin oluşturulması, Sağlık turizminin geliştirilmesi, Yerli kaynaklara dayalı enerji üretiminin geliştirilmesi, Markalaşma, Sürdürülebilir kalkınma,</p>	<p>Rekabetçilik, Altyapı Yatırımları, Girişimcilik, Network,</p>
<p>11. BYKP (2020-2025)</p>	<p>Plan, İstikrarlı ve Güçlü Ekonomi, Rekabetçi üretim ve verimlilik, Nitelikli insan ve güçlü toplum, Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre, Hukuk devleti, Demokratikleşme ve iyi yönetim, Gelişme eksenleri, Özel ve kamu sektörü kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, Dijitalleşme, Lojistik ve Enerji Altyapısının geliştirilmesi</p>	<p>İhracata dayalı istikrarlı büyüme, Öncelikli sektörlerde teknolojik dönüşüm, Üretkenlik Yenilikçi ve Yerli Üretim, Rekabetçi üretim ve verimlilik için 3 temel politika; Hızlandırıcı Politikalar (İş ve Yatırım Ortamı, Yüksek Kurumsal Kapasite Lojistik ve Enerji Altyapısı) Ekosistemi İyileştirici Politikalar (İnsan Kaynağı, Ar-Ge ve Yenilik, Kritik Teknolojiler, Sürdürülebilirlik Sağlayıcı Politikalar (İnsan Kaynağı, Ar-Ge ve Yenilik, Kritik Teknolojiler)</p>

Kaynak: (Keskin ve Sungur, 2010: 288-290) , (10 ve 11. BYKP) tarafımızdan hazırlanmıştır.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte kamu girişimi ile yurttan büyük ve temel sanayi kurulmasını hedef tutan birinci ve ikinci sanayi planları hazırlanmış ve hayata geçirilmiştir. Ülkenin kaynaklarının sistemli bir şekilde yönetilmesi ve topyekûn kalkınma hedefi oluşturması açısından önemli olan ilk beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır (Birinci Kalkınma Planı, 1963).

1.6.1.5. Kurumsal ve Politik Nedenler

Türkiye'nin son 50 yıl içerisinde başlatmış olduğu ekonomi, sanayi, turizm, eğitim, kültür ve diğer birçok alanda önemli kazanımlar elde etmiştir. Hem bu kazanımlar hem de Türkiye'ye yakın bölgelerde ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıklar, Türkiye'nin bölge içinde güvenli bir ortam ve cazibe merkezi olma özelliğine kavuşmasını sağlamıştır. Bir bölgede yaşanan kurumsal ve politik istikrarsızlıkların önüne geçilmesinde sermaye yatırımlarını çekecek ve bu yatırımların güvenliğini sağlayacak uygun zeminin hazırlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bir bölgede yaşanan politik istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak, bölgeye yönelik yatırım talebi oluşturmak önem arz etmektedir.

1.6.2. Bölgesel Kalkınma Araçları

Bölge kalkınmasının gerçekleştirilmesi için kamu ve özel sektör eliyle birçok araç kullanılmaktadır. Bunlar kamu kurumlarının yereldeki temsilcileri olabileceği gibi bölgenin kendi içerisinde oluşturmuş olduğu yapılar da olabilmektedir.

1.6.2.1. Kurumsal Nitelikli Bölgesel Gelişme Araçları

Bölgesel kalkınma politikasında en önemli araçlardan biri olarak kurumsal nitelikli bölgesel gelişme araçları görülmektedir. Bu araçlar bölgesel kaynakların üretime katılmasında, istihdam kapasitesinin geliştirilmesinde dolayısı ile de ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel kaynakların kalkınma sürecine dahil edilmesinde önemli bir görev üstlenmektedir. Bu araçları; kalkınma ajansları, yatırım destek ofisleri, bölgesel kalkınma planları ve projeleri, üniversiteler, yerel medya kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, kooperatifler, yerel yönetimler şeklinde tanımlamak mümkündür.

1.6.2.1.1. Kalkınma Ajansları

Kalkınma Ajansları, sektörel veya genel çaplı kalkınma problemlerini tanımlayan, bu problemlerin çözümüne yönelik stratejiler geliştiren ve pratik sonuçlara ulaşmak amacıyla çözüm üretebilecek plan ve projeleri destekleyen koordinatör, katalizör yapılarıdır (*Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu*, 2008: 18). Kalkınma ajanslarının kurulması ile birlikte bölgelerin göreceli üstün oldukları sektörlerin tespiti edilmesi ve bu bölgelere yönelik gerek ulusal gerekse uluslararası alanda sabit sermaye ve diğer yatırımların yapılması desteklenmektedir (Işık, vd., 2010: 14). Kalkınma ajanslarının amaçları doğrultusunda genelde daha fazla ekonomik gelişme ve yenilenme oluşturma, iş etkinliğinin, yatırımın ve rekabetçiliğin gelişmesini sağlama, işgören ve işverenleri destekleme, çalışma yöntemleri ile ilgili yeteneklerin gelişmesini artırma üzerinde odaklandığı görülmektedir (*Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu*, 2008: 20).

Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Ajanslarının yasal yapısı; görev, yetki ve sorumlulukları yasalarca düzenlenmiş, özel hukuk hükümlerine de tabi bir tüzel kişilik şeklindedir. Genel bütçe, belediye bütçesi, ticaret ve sanayi odalarının ekonomik destekleri, il özel idaresi katkı paylarından oluşan kamusal finans, faaliyet gelirleri ve AB fonları kalkınma

ajanslarının temel finans kaynaklarıdır (Köse ve Konur, 2011: 133). Kalkınma Ajanslarının temel işlevleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2008: 19);

- Yerel gözlem birimleri oluşturmak
- İstatistikler tutmak
- Veri tabanı oluşturmak
- Bölgesel kalkınma şablonları hazırlamak
- İşletmeler arasında gayrimenkul yatırım ortaklıkları, devralmalar ve
- Transfer işlemlerinde yardımcı olmak
- Sorunlu işletmelere yardımcı olmak
- Uzmanlıklar oluşturmak
- İnovasyon ve teknoloji transferi yapmak
- Eğitim kurumları ve işletmeler arasında iletişim kurmak
- İhracat konusunda danışmanlık yapmak
- Yerel aktörlere danışmanlık yapmak
- Altyapı hizmetleri
- Bölge içi ve bölgeler arası pazarlama
- İhtiyaç duyulan işgücü niteliğini analiz etmek
- Kuruluşlar için spesifik eğitim programları hazırlamak
- Sürekli eğitim hizmeti
- İnovasyon ve teknoloji transferi yapmak
- Yabancı yatırımcılar çekmek
- İşletmeleri uluslararası pazara açmak
- Avrupa Birliği Programlarına ve ulus aşırı ağlara katılmak
- Potansiyel aktörleri harekete geçirmek
- Bölgesel kalkınmanın farklı bileşenleri arasında denge oluşturmak

Yukarıdaki işlevlere ek olarak ülkemizde Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun incelendiğinde ajansın görev ve yetkileri şu şekilde belirtilmektedir (TBMM, 2006);

- Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.

- Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak.
- Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek.
- Ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak.
- Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek.
- Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek.
- Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak.

Şekil 1: Türkiye de Bölgesel Kalkınma Ajansları

Kaynak: (AHİKA, 2018: 19)

1.6.2.1.2. Yatırım Destek Ofisi

Kalkınma ajansları bünyesinde kurulan, etkili bir yatırım ve tanıtım stratejisi geliştirmek ve uygulamak amacıyla kurulmuş olan birimlerdir. Aynı zamanda buldukları bölgede yatırım potansiyeli bakımından kilit sektörlerin tanımlanmasında ve KOBİ'lerin yatırım kararlarında rehberlik hizmeti alabilecekleri birimlerdir. Girişimciliğin önündeki bürokratik engellerin azaltılması, dolayısı ile firmaların, gerekli izinleri almak için harcadıkları zamanı en aza indirme fırsatını bulmaları bakımında da dinamizm ortaya çıkardığı söylenebilir. Türkiye'de Yatırım Destek Ofisleri ilgili yönetmelik kapsamında buldukları ilin (Resmi Gazete, 2014);

- İş ve yatırım ortamına ilişkin analiz, rapor ve strateji çalışmaları yapmak/yaptırmak, yatırımları izlemek,
- İlin iş ve yatırım ortamına ilişkin envanter çalışmaları yürütmek,
- Yatırımcılara bilgi sağlamak ve onları yönlendirmek,
- İş ve yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik olarak ilgili kurum ve kuruluşlarla ortak çalışmalar yapmak,
- İlin iş ve yatırım ortamını tanıtmak ve ile yatırımcı çekmek,
- Devlet yardımlarına ilişkin olarak, ilgili mevzuatta belirtilen iş ve işlemleri yapmak,
- Yatırımcıların izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idari iş ve işlemlerini, ilgili makam ve merciler nezdinde sonuçlandırmak üzere ajans yönetim kurulu adına tek elden takip ve koordine etmek,
- Bilgilendirme ve raporlama çalışmaları yapmak, şeklinde görev ve yetkileri tanımlanmaktadır.

1.6.2.1.3. Bölgesel Kalkınma Planları ve Projeleri

Kalkınma planları kamu-özel sektör müdahalesine yönelik hedefleri ve araçları belirten başvuru kaynakları olup, tanımlı zaman dilimi için kalkınma önceliklerinin formülasyonunu sağlayarak, bölgesel gelişmeyi sistematik hale getirmektedirler. Önceliklerin belirlenmesinin yanında, eylemlerin bütünlüklü planlanması bölgesel gelişme hedeflerine daha etkin ulaşılmasına yol açmaktadır (*Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu*, 2008: 24).

Bölgeler arasındaki farkları azaltma yolundaki çalışmalardan biri olan ve 1933 yılında yürürlüğe giren ABD'nin bütün dünyaya örnek olarak gösterdiği Tennessee Valley Authority (TVA) projesi uygulamaya koyulmuştur (Gündüz, 2006: 47).

İtalya da ülkenin kuzey ve güneyi arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak amaçlı Güney İtalya (Mezzogiorno) sandığı kurulmuştur. İlk dönemde Tarım sektörünü kalkındırma çabası, ikinci dönemde, endüstriyel gelişmeye yönelik önlemlerin alınması, üçüncü dönemde ise hızlı endüstrileşme çalışmaları bağlamında çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Dinler, 2005: 390). Diğer yandan; Norveç, Finlandiya, Bulgaristan, Çin gibi ülkelerinde bölgesel kalkınmaya yönelik plan ve programlarla önemli ilerlemeler sağladıkları görülmektedir.

Ülkemizde ilk olarak 1965 yılında hazırlanan bölge planı Doğu Marmara Bölge Planıdır. İstanbul'un Avrupa yakasının değil Anadolu yakasının gelişmesine ağırlık verilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır (Keleş, 1997: 264). Diğer yandan Ülkemizde GAP ve AB destekli bölgesel kalkınma programları bu konuda verilebilecek başarılı uygulama örnekleri arasında yer almaktadır (Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2008: 24).

Zonguldak-Karabük-Bartın bölgesel gelişme projesi, Çukurova bölge projesi, Keban projesi, Antalya projesi, Doğu Karadeniz Bölgesel gelişme Planı, Güney Anadolu Projesi, Doğu Anadolu projesi, Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi ve Avrupa birliği Kalkınma programları çerçevesinde Düzey-2 bölgelerinden oluşan kalkınma birliklerinden oluşan ekonomik ve sosyal uyumun artırılmasına yönelik kalkınma programların yapıldığı görülmektedir (Polat ve Gökdemir, 2014: 123).

1.6.2.1.4. Üniversiteler

Üniversiteler topluma ekonomiye toplumun refah düzeyi ve yaşam kalitesine ekonomik sosyal ve kültürel açıdan oldukça geniş çerçevede katkıda bulunmaktadır (Akpınar vd., 2011:42). Diğer yandan bireylerin bilinçlenmesine yardımcı olarak, yerel ve bölgesel yapılanmaları destekleyerek, bilginin üretimini ve topluma erişimini sağlayarak kalkınmada en önemli araçlardan biri olarak görülmektedir (Üçler, 2014: 300). Üniversitelerin buldukları illere eğitim, bilgi ve kültür götürmek ve yaşam standardını arttırmanın yanında, bireylere iş fırsatı sağlamak ve bölge ekonomisini canlandırarak

bölgeyi kalkındırmak gibi ekonomik amaçlar taşıdığı da önemli bir gerçektir (Karagöl ve Erdoğan, 2018: 74).

Üniversiteler yerel ekonomi içinde yer alan önemli bir sosyal yapıdır. Bulunduğu şehri bünyesindeki akademik ve idari personeli, öğrencileri ve tüzel kişiliği ile ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal, bilimsel ve fiziki açıdan etkilemektedir (Çatalbaş, 2007: 93). Üniversitelerin bölgesel kalkınmaya katkısını temel dört alanda incelemek mümkündür. İş inovasyonu oluşturma rolünü tam olmasa da üniversitenin araştırma fonksiyonuyla, beşeri sermayeyi geliştirme rolünü öğretim fonksiyonuyla ve toplumu geliştirme rolünü de üniversitelerin kamu hizmeti fonksiyonu ile açıklamak mümkündür. Dördüncü alan, yerel sivil toplum içindeki yönetim ve üyelerin katılımı ile üniversitenin bölgenin kurumsal kapasitesine katkısıdır (J. Goddard, 2011: 1). Bununla birlikte üniversitelerin temel fonksiyonlarını (Akpınar vd., 2011: 43);

- Bölgesel bilgi ekonomisi ve toplumun destekleyicisi olması,
- Ekonomik istikrarın önemli bir unsuru olması,
- Bölgenin sosyal yaşamının temel güçlerinden biri olması,
- Kültürel kaynakların temelini oluşturması ve güçlendirmesi,
- Bölgenin uluslararası ve dışı açılmasında etkili olması,
- Yenilikçi aktiviteler ve girişimciliğin temel kaynağı olabilmesi,

şeklinde sıralamak mümkündür.

Üniversiteler buldukları bölgelerde Araştırma Merkezleri, Teknokentler, Proje Ofisleri, TTO'lar aracılığı ile bölge kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca Üniversite-Sanayi işbirliği ile bölgesel kalkınmanın en etkin yöntemi olarak görülmektedir. Bölgesel kalkınma çerçevesinde bölgedeki kalkınmayı tetikleyici bir aktör olarak üniversiteler, Ar-Ge, inovasyon, teknolojik bilgi üretimi ve transferi yoluyla sanayinin ihtiyaç duyduğu teknolojiyi sağlayabilmektedirler (Üçler, 2014: 301).

1.6.2.1.5. Yerel Medya

Dünyada yerelleşme eğilimleri arttıkça yerel medyanın bölgesel kalkınmadaki rolünün de önem kazandığı görülmektedir (Akpınar vd., 2011: 44). Medyanın kalkınma üzerindeki etkisi beş ana konu üzerinden açıklanmaktadır (Locksley, 2008: 5);

Çoğulculuk ve Şeffaflık: Çoğul bir medya çevresinin iyi yönetim ve piyasa dalgalanmaları üzerindeki politik-ekonomik etkisi önemlidir. Diğer yandan konuşma, düşünce, ifade ve bilgi özgürlüğü sağlayarak sürdürülebilir kalkınma üzerinde de önemli etkilerinden bahsetmek mümkündür.

Davranışsal: Medya, bireylerin, grupların ve örgütlerin davranışlarında yararlı değişikliklere ilham verebilmektedir.

Altyapı ve Platform: Genişbant (yüksek hızda veri aktarımı sağlayan ve yüksek hızlı internet) altyapısı ve platformlarının inşası ve geliştirilmesine yönelik yatırımlar ile kalkınma önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmaktadır. Dünya Bankasının ekonomisi düşük ve orta gelir grubunda sayılan ülkeler arasında 2000-2006 yılları arasında yaptığı çalışmanın sonucunda genişbant penetrasyonunda % 10'luk bir artışın GSYİH'de % 1,38'lik bir artışa neden olduğu görülmüştür (Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı, 2017: 7).

Ekonomik: Medya, oluşturmuş olduğu iş hacmi ile istihdam ve ekonomik katma değer oluşturmakta, diğer yandan küçük ölçekli işletmelere de birçok iş olanağı sağlamaktadır. Bölgenin istenilen nitelikteki iş gücü ihtiyacına ulaşmasına da katkı sağlamaktadır. Günümüz teknolojik gelişmeleri, dijital altyapılar ve iletişimin küreselleşmesiyle birlikte uluslararası mal, hizmet, para, insan, enformasyon ve imge dolaşımının kolaylaştığı ve hızlandığı görülmektedir (Varol, 2017: 405). Bu durum iletişim maliyetlerinin düşmesini sağlamıştır.

Ticaret: Medya araçları vasıtası ile bölgeler arası ve ülkeler arası ticari bağlantılar kurularak, ülke ve bölge ürünlerin tanıtım ve sunumunun yapılması ile yeni pazarlar kazanılmaktadır. Küreselleşme ile ticarete yer alan tüm aktörler medya ve iletişim araçlarından faydalanmakta ve ticaret hacimlerini medya katkısı ya da medyaya yönelik yatırımlar ile arttırmaktadırlar. Sadece reklam yatırımları boyutundan medya değerlendirildiğinde dünya ekonomisinin %22,5'sini dijital ekonominin oluşturduğu belirtilmektedir (Knickrehm, vd., 2016: 2).

1.6.2.1.6. Sivil Toplum Kuruluşları

Modern toplumsal yaşam içerisinde önemli bir rolü olan Sivil Toplum Kuruluşları, günümüz toplumlarında kamusal otoritenin eksik kaldığı eğitim, sağlık, sosyal hizmetler,

çevre, kırsal kalkınma, kentsel dönüşüm gibi değişik alanlarda önemli işlevler üstlenmektedirler (Demiral, 2008: 9). Sivil toplum kuruluşları bölge kalkınmasına katkı sağlayacak yatırımlar yapılması ve yatırımların bölgeye çekilmesi açısından siyasal karar almaya yetkili makamları ikna etme yoluna giderek karar alma sürecini etkileyebilirler (Durdu, 2018: 24). Streeten'e göre sivil toplum kuruluşları gelişmeyi kalkınmayı teşvik etme konusunda pek çok avantaja sahiptirler. Bu avantajları şu şekilde sıralamak mümkündür (Yıldırım, 2004: 211-212);

- STK'lar hükümetlerden daha yenilikçi esnek ve deneyimlidirler,
- Yoksulları ve uzak toplulukları harekete geçirmede kamu kuruluşlarına göre daha etkindirler,
- Sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edebilir niteliktedirler,
- Projelerini daha düşük maliyetle ve daha etkin biçimde seçebilmektedirler,
- Yerel birikimlerle çalışıp onların güçlenmesine katkı sağlamaktadırlar,

şeklinde bu avantajları açıklamaktadır.

1.6.2.1.7. Kooperatifler

Kooperatiflerin pek çok ülkenin ekonomik, sosyal, politik amaçlara ulaşmasında önemli katkıları olduğu ve bölgesel kalkınmada da önemli etkileri olduğu görülmektedir (Akpınar vd., 2011: 44). Kooperatifler; sosyal dayanışma ve bütünleşme temelinde ortaya çıkmış ve bu yapıyı güçlendiren, kişilerin ekonomik anlamda daha bağımsız olmalarına, ülke kaynaklarının ise daha etkin ve bilinçli kullanılmasına imkân sağlayan, dernekçi bir yapı özelliği taşıyan girişim biçimleridir. Bu özellikleri ile gelir dağılımındaki dengesizliğin ortadan kaldırılmasına, kırsal bölgelere yönelik yeni iş olanakları açılmasına ve dolayısıyla da işsizlik ve kırdan kente göç gibi problemlerin azaltılmasına katkı sağladığı görülmektedir. Kooperatifler kendisini ve yerel anlamda paydaşlarını korumacı bir yaklaşım ortaya koyarak geniş pazarlar üzerinde küçük işletmelerin varlığını sürdürmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, fiyatların oluşması, pazarların iyileşmesine, ürün farklılaşmasına ve ölçek ekonomisi gibi birçok alanda ekonomiye pozitif katkılar sağladığı görülmektedir (Tutar vd., 2014: 521).

Sürdürülebilir, rekabete açık, serbest piyasa koşullarıyla uyumlu üretilen kooperatif yaklaşımları, yerel, bölgesel ve ulusal anlamda ekonomiye katma değer sağlayacağı

açıktır. Özellikle Tarım ve turizm gibi sektörlerde sürdürülebilir eylemlerin kooperatiflerce yaşama geçirilmesi, kuşkusuz herkesin ortak çıkarına olacaktır (Örki, 2016: 20).

Tablo 5: Türlerine Göre Kooperatifler ve Ortak Sayıları

Kooperatifler	Kooperatif sayısı	Ortak sayısı
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri	5.295	162.163
Kredi ve Kefalet Kooperatifleri	960	640.957
Tüketim Kooperatifleri	540	100.873
İşletme Kooperatifleri	533	98.480
Tarım Satış Kooperatifleri	324	510.762
Turizm Geliştirme Kooperatifleri	211	14.863
Üretim Pazarlama Kooperatifleri	196	13.614
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifleri	177	2.876
Temin Tevzi Kooperatifleri	120	17.913
Küçük Sanat Kooperatifleri	48	3.286
Eğitim Kooperatifleri	36	2.579
Yaş Sebze ve Meyve Kooperatifleri	23	2.426
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifleri	28	696
Tütün Tarım Satış Kooperatifleri	21	8.934
Yardımlaşma Kooperatifleri	13	13.816
Kadın Girişimci Kooperatifleri	13	105
Yayıncılık Kooperatifleri	9	284
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifleri	4	1.484
Sigorta Kooperatifleri	4	63.638
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifleri	4	171
Hamal Taşıma Kooperatifleri	2	204
Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifleri	2	14
Basın Kooperatifleri	1	23
Deniz Yük Taşıma Kooperatifleri	1	8
Sağlık Hizmetleri Kooperatifleri	1	37
Hizmet Kooperatifleri	1	7
Geliştirme Kooperatifleri	1	7
Tedarik Kooperatifleri	-	-
Toplam	8.568	1.660.220

Kaynak: (ticaret.gov.tr, 2021).

1.6.2.1.8. Yerel Yönetimler

Yerel Yönetimleri; yerel hizmetlerin bireylere ulaştırılmasında önemli bir demokratik mekanizma olarak tanımlamak mümkündür. Dünyada kalkınmanın yerel ayağını önemli ölçüde yerel yönetimler oluşturmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin değişen dünya şartlarına bağlı olarak tarihsel süreç içerisinde zaman ve çevre gibi faktörlere bağlı olarak

değişim yaşadığı görülmektedir. Özellikle sosyal belediyeçilik yaklaşımının gelişmesiyle birlikte yerel yönetimler süreç içerisinde merkezi otoritenin yükünü üstlenmiş, belediyelerin ve köylerin görev ve yetkilerinde önemli değişimler yaşanmıştır (Zengin, vd., 2014: 119).

Yerel yönetimlerin buldukları yetki bölgesinde alt ve üst yapı gerekliliklerini yerine getirilmesi sonrasında sosyal ve kültürel alandaki gelişmeler ile bunu desteklemesi kalkınma anlamında büyük önem arz etmektedir. Diğer yandan yerel yönetimlerin kalkınma sürecini tamamlaması ya da sürdürmesi bölge imajının oluşması ve bölge markalaşmasının sağlanması ile olacaktır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin turizm unsurlarını geliştirmesi ve ön plana çıkarması gerekmektedir (Keskin, 2016: 151).

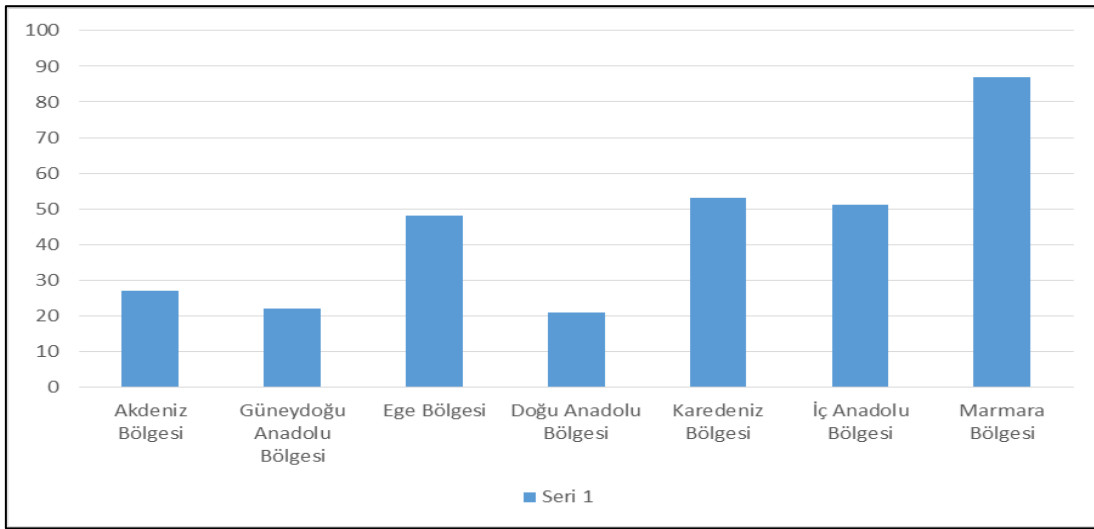
Yerel yönetimler alternatif proje ve uygulamalarla asli görevlerini yerine getirirken farklı yöntemlerle öncü projelere imza atabilmektedir. Yerel kalkınma ve tanıtım konusunda bölgede yön verici rol üstlenebilmektedir. Bu alternatif kaynaklar bölge yerel yönetim biriminin potansiyel durumuna bağlı olarak turizm, kimi birimler için kültür, kimi yerel yönetim birimleri için ise doğanın kendisi olabilmektedir (Güven ve Şimşek, 2018: 144).

Yerel yönetimler; turizm gelirini artırmak ve yerel ekonomiyi canlandırmak adına, yerel kıyafetler, deri işlemler, halı ve kilim gibi dokumalar, takı ve benzeri süs eşyaları, çömlek, taş oyma biblolar, beldenin anısını canlandıracak hatıratlar ve diğer el sanatları gibi turizm ürünlerinin teşhir edilebileceği ve satılabileceği otantik mekânlar, açık ve kapalı pazar yerleri oluşturabilirler (Keskin, 2016: 153). Bölge ürünlerinin ortaya çıkmasına katkı sağlayacak eğitim ve öğretim çalışmalarına, mikro kredi uygulamalarına destek verebilirler.

1.6.2.2. Ekonomik Nitelikli Bölgesel Gelişme Araçları: Organize Sanayi Bölgeleri/Sanayi Parkları

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ortak idari, teknik ve altyapı hizmetleri sunarak, sanayi işletmelerinin bir arada faaliyet göstermesine zemin hazırlayan bölgelerdir. Bu bölgeler, yatırımların işbirliği anlayışıyla yapılmasına, enerji, çevre ve ulaşım gibi asgari altyapı şartlarının tek bir elden yönetilmesine, üretim maliyetlerinin azalmasına ve kalite standardının yükselmesine zemin hazırlamaktadır (Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015: 44) Türkiye’de OSB’ler politikası, yerel sermaye birikiminin il dışına çıkmasını

engellemede ve sermayenin yerel sanayiye transferinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bunun yanında, OSB'ler, sanayi tesislerinin çevrede yaratacağı olumsuz etkilerin denetlenmesinde, daha kolay ve ucuz üretim imkânlarının ortaya çıkmasına katkı sağlayabilmektedir. Ayrıca işletmelerin ve yatırımcıların daha düşük maliyetler ile altyapı hizmetlerinden yararlanabilme imkânı sağlayabilmektedir. Günümüzde sanayi üretiminin lokomotif konumunda olan OSB'ler 50 yıllık bir geçmişe sahip olup, özellikle 1990 sonrasında sanayileşme sürecini tetiklemiştir. 4562 Sayılı kanun ile 2000 yılında yasal bir mevzuata kavuşmuştur. 2020 yılı itibariyle Türkiye'de 346 adet OSB olduğu görülmektedir (www.osbuk.org, 2020).

Grafik 1: Türkiye'deki Toplam Organize Sanayi Sayısı

Kaynak: (www.osbuk.org, 2020).

1.6.2.3. Karma Nitelikli Bölgesel Gelişme Araçları

Özellikle 2000 yılı sonrasında ülkemizde kamu ve özel sektör yatırım ve harcamaları arasında karma nitelikli bölgesel gelişme araçlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu kapsamda kentsel dönüşüm - konut yatırımları, ulaşım yatırım ve projeleri, sağlık yatırımları, eğitim yatırımları, spor yatırımları, turizm yatırımları kalkınma aracı olarak kullanılabilir.

1.6.2.3.1. Kentsel Dönüşüm –Konut Yatırımları

Kentsel Dönüşüm ya da yeni konut alanlarının oluşturulması ile bölgenin kendi iç dinamikleri çerçevesinde şehrin fiziksel yapısına ve burada yaşayan kentlinin fiziksel,

sosyal ve ekonomik geleceği üzerine ve buna bağlı olarak da kentin bütün geleneklerine etki edilebilmektedir (Koç, 2013: 83-84). Bu etki daha çok kentsel dönüşüm yöntemleri ile meydana gelmektedir.

Tablo 6: Kentsel Dönüşüm Yöntemleri

Yöntem	Açıklama
Kentsel Yenileme	Kentteki eski, çarpık ve ömrünü tamamlamış binaların yıkılıp yerlerine daha modern binaların yapılması işlemidir. Bu uygulama daha çok gecekondular vasfındaki binaların yıkılıp yerlerine daha modern binaların yapılmasıyla gerçekleşmektedir. (Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi)
Kentsel Dönüştürme	Kentte bulunan ekonomik ve sosyal açıdan sorunlu alanların kullanıcı ve işlev değişikliği ile dönüştürülmesi işlemidir. (Sapanca Kentsel Dönüşüm Projesi gibi)
İyileştirme	Birçok anlamda çöküntü yaşayan bir alana sosyal, fiziksel ve ekonomik bir koruma ve iyileştirme sağlaması işlemidir.
Entegrasyon	Bina alanının yenilenmesi, kentsel altyapı ve hizmetlerin güçlendirilmesi, yeşil alanların kayıplarının giderilmesi ile kent kimliği korunmak sureti ile zengin bir çevre ortaya çıkarılmaktadır. Alanın asıl sakinleri, bölgeden ayrılmayarak dönüşüme katkıda bulunmaktadır.
Koruma	Kültürel ve doğal nitelikteki taşınmazların yasal düzenlemeler çerçevesinde çevresel şartlara bağlı olarak ortadan kaybolmasını engellemeye yönelik adımların atılmasıdır.
Yeniden Canlandırma	Çöküntü süreci yaşayan kent alanlarının, çöküntüye neden olan faktörlerin ortadan kaldırılması veya değiştirilmesi sonucu yeniden kentsel cazibe merkezi haline getirilmesi işlemidir.

Kaynak: (Onur, 2018: 10), (Keleş, 1997), (Müge, 2017: 7) 'den faydalanarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Kentsel dönüşüm projeleri ile insanların daha yaşanabilir şartlarda yaşamalarının sağlanması, alt ve üst yapı hizmetlerinden daha fazla faydalanabilmeleri sağlamaktadır. Diğer yandan içe kapalı, varoş ya da suç mahalli vasfı kazanmış alanların toplumsal entegrasyonun sağlanması ile bölgesel kalkınmada engel teşkil eden alanların rehabilitasyonu gerçekleştirilmektedir.

1.6.2.3.2. Ulaşım Projeleri

Ekonominin büyümesinde özellikle diğer pek çok sektörün faaliyetlerinde neredeyse “olmazsa olmaz” sağlayıcı durumda olan ulaştırma ve haberleşme alt sektörlerinin gelişiminin önemli olduğu görülmektedir. Ekonomik kalkınma için sanayileşmeyi belirleyen önemli değişkenleri etkilemesi nedeniyle de büyük önem arz etmektedir. Diğer yandan toplumsal ve kültürel etkinliklerin gelişmesinde de kilit bir rol oynamaktadır (Yardımcıoğlu, 2015: 53).

Ulaştırma ve haberleşme altyapısındaki gelişmeler, bölgesel kalkınma sürecinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan ulaştırma ve haberleşme altyapısındaki gelişmeler taşıma maliyetlerini aşağı çekebilme, ticareti ve uzmanlaşmayı teşvik etmektedir. Dolayısıyla da ekonomik faaliyetlerin bölge üzerinden yaygınlaşması bölgeyi merkez haline getirebilme ve gelişmişlik farklılıklarını da azaltmaktadır (Saatçioğlu ve Karaca, 2013: 1).

Özellikle bölgeler arasındaki ulaşım imkânlarının geliştirilmesi bölgelerin birbirleriyle olan ticari ilişkilerinin artmasını sağlamaktadır. Satıcıların farklı pazarlara erişmesinde ulaşım maliyetlerinin azalmasına, alıcıların da tercihlerine uygun mallara erişim imkânlarının kolaylaşmasını sağlayabilmektedir (Kara ve Taş, 2012: 477).

Saatçioğlu ve Karaca (2013), çalışmasında ulaştırma altyapısı olarak bin kilometrekareye düşen karayolu ve demiryolu uzunluğu ile kontrol değişkenlerinin de yer aldığı modeli kullanmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye’de ulaştırma altyapısındaki % 1’lik gelişmenin bölgesel kişi başına gelir düzeyini % 0.29-0.34 arasında yükselttiğini tespit etmiştir. Aynı zamanda buradan ulaştırma altyapısında ortaya koyulan gelişmelerin bölgeler arasındaki gelir farklılıklarını azaltabileceği sonucuna da ulaşılabilmektedir (Saatçioğlu ve Karaca, 2013: 9).

1.6.2.3.3. Sağlık Yatırımları

Beşeri sermayedeki verimlilik ve gelişimi sağlamanın yolu sağlık harcamalarının yüksek olmasından geçmektedir. Sağlık harcamalarının daha fazla geliştirilmesi, ülkelerdeki ekonomik büyümenin ve kalkınmanın artması sonucunu da doğurmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sağlık harcamalarının düzeyinin diğer ülkelere göre daha fazla olduğu görülmektedir (Akar, 2014: 320).

Sağlık alanında kaynak tahsisinin yüksek olması, sağlık hizmetlerindeki kalitenin artması ve toplumun sağlık düzeyinin gelişmesini sağlamaktadır. Halkın sağlık durumunun iyileşmesi ise, kişilerin üretimde daha fazla aktif rol almasına, eğitim kalitesinin yükselmesine ve bireysel sermaye birikiminde artışına yol açarak ekonomik büyümeyi dolaylı olarak olumlu yönde etkilemektedir.

Hayaloğlu ve Bal, (2015) panel veri analiz yöntemi kullanarak yaptıkları çalışmada 54 üst orta gelirli ülke için; kamu sektörü sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında

pozitif ve % 10 seviyesinde, özel sektör sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve % 5 seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadırlar. Çalışkan vd., 2018 yaptıkları çalışmada ülkemizde sağlık-sosyal hizmet harcamalarındaki % 1'lik artışın ise GSYH üzerinde % 0.36'lık bir artışa neden olduğu gösterilmektedir.

1.6.2.3.4. Eğitim Yatırımları

Ülkelerin kalkınmasında eğitim de sağlık gibi beşeri sermayenin nitelik olarak gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Kalkınmanın sağlanması için gerekli insan gücünü yetiştirmek, geliştirmek ve fertleri üretici hale getirmek hedef olarak alındığında, bu hedefe ulaşmak için kullanılacak araç ancak ve ancak eğitim ile mümkün olacaktır (Taş ve Yenilmez, 2008: 181).

Bireysel ve kamusal anlamda eğitime yapılan yatırımlar ile eğitilmiş birey sayısının artması ile sosyal fayda artışı sağlanacaktır. Bu tür bir sosyal fayda ile daha fazla eğitim gören bireyin topluma yararlı, yeni bir ilaç, yeni bir ürün ya da daha güvenli üretim süreçleri gibi yeni bir bilginin doğmasını sağlayacaktır. Böylece daha etkin ve verimli olan emek üretim maliyetlerini ve tüm tüketiciye yansıtacak olan mal ve hizmet fiyatlarının düşmesini sağlayacaktır (Gönel, 2010: 149).

Ulusal ve bölgesel ölçekte kalkınmanın sağlanabilmesi için üretilmiş olan bilginin sahada kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda onuncu BYKP da eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasında uyum geliştirilerek, hayat boyu öğrenme perspektifinden hareketle (OBKP, 2013);

- İş yaşamının gerektirdiği beceri ve yetkinliklerin kazandırılması,
- Girişimcilik kültürü geliştirilmesi,
- Mesleki ve teknik eğitimde okul-işletme ilişkisinin orta ve uzun vadeli sektör projeksiyonları dikkate alınarak güçlendirilmesi gerer ekliliği üzerinde durulmaktadır.

Eğitim, ekonomik büyüme ve kalkınma ilişkisi üzerine yapılmış olan yapılmış birçok ampirik çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar incelendiğinde eğitim, ekonomik büyüme ve kalkınma arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

1.6.2.3.5. Spor Yatırımları

Spor sadece sağlık için yapılan bir etkinlik değil, toplumsal, ekonomik, sosyal amaçları ile organize edilen, ÷lke ekonomilerine katkı sağlayan ve kendi pazarlarını oluşturmuş bir sektördür (Çoban vd., 2011: 1114).

Spor; gençliğin eğitilmesi, beşeri sermayenin geliştirilmesi, turizm gelirlerinin arttırılması, ÷lkelerin uluslararası arenada siyasal saygınlık kazanması gibi birçok etkene bağlı olarak kamu ve özel kesimi tarafından desteklenmektedir. Ayrıca spor pazarının günümüz ekonomisinde milyar dolarla ifade edilen sermayesi, uzmanlaşmış işgücü yapısı, spor üretim tesisleri (spor salonlarından spor malzemesi üreten fabrikalara kadar), kendi arz ve talebini oluşturmuş bir piyasa yapısı bulunmaktadır. Hem ekonomik kalkınmadaki rolü hem de diğer sektörlere sağladığı pozitif dışsallıkla spor ÷lke ekonomileri içerisinde giderek artan bir paya sahip olmaktadır.

Spor ayrıca kent markalaşmasında da önemli bir eylem alanıdır. Birçok şehir sahip oldukları futbol takımları ve diğer spor takımlarının başarıları ile tanınmaktadır (Akpınar et al., 2011: 52). Bölgesel kalkınma açısından bölgede sporun gelişmesi, spor yatırımların çekilmesi özellikle ulusal ve uluslararası spor organizasyonları aracılığı gerçekteşmektedir. Bu bağlamda;

- Yatırım ve fon çekme,
- Şehrin markalaşması ve şehrin imajını geliştirme,
- Kentsel peyzaj,
- Spor turizminin gelişmesi,
- Uluslararası standartta tesisler ve alt yapı,
- Kentlerdeki sportif alt yapının güçlenmesi,
- Kentte spor kültürünün geliştirilmesi,
- Kentsel dönüşüm ve iyileştirme,
- Kalkınma politikalarının çeşitlenmesi,
- Şehrin daha büyük çaplı spor organizasyonları gerçekteştirebilme kapasitesinin artması,

gibi birçok alanda şehir ekonomisine ve şehir gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda ÷lkemizde bölgesel kalkınmaya katkı sağlaması açısından önemli örnekler

mevuttur. 2011 Erzurum Dünya Üniversitelerarası Kış Oyunları Erzurum şehrine, 2013 Akdeniz Oyunları da Mersin şehrine ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan önemli katkılar sağladığı görülmektedir.

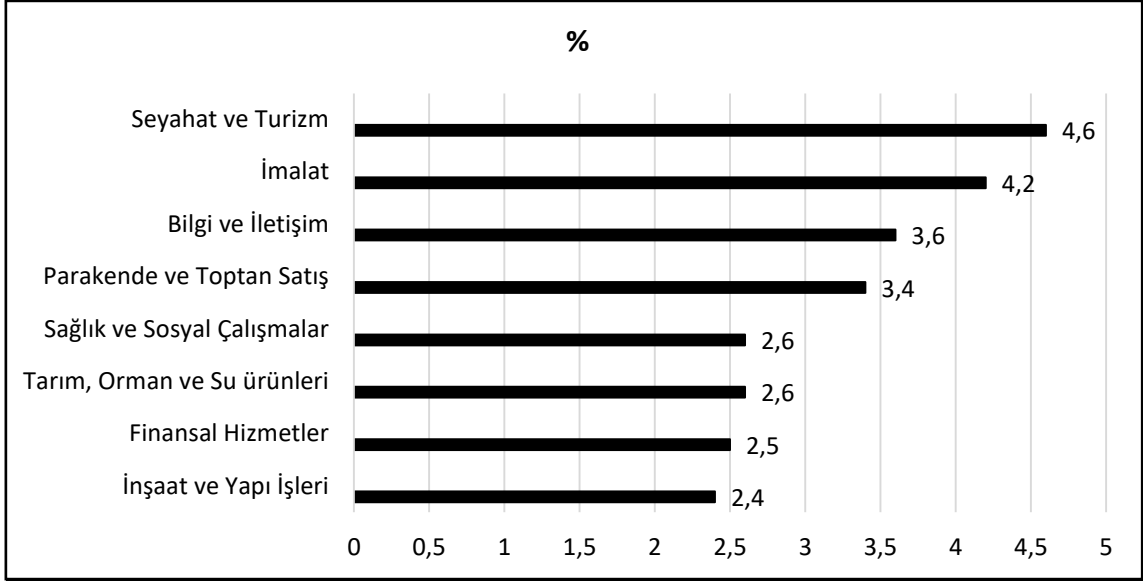
1.6.2.3.6. Turizm Yatırımları

Turizm; bir ülkenin veya bölgenin tarihi değerlerinin, folklorik yapısının, el sanatlarının, dinlenmeye yönelik potansiyelinin, coğrafi avantajlarının ve dini kurumlarının, tanıtılması ve bölgeye gelen ziyaretçi sayısının artırılması ile bölge kalkınmasında itici bir özellik taşıyan önemli bir sektördür (Kabasakal, 2007: 8).

Bölgesel dengesizliklerin azaltılmasında zengin turizm potansiyeline sahip bölgeler gerekli yatırım ve tanıtım çalışmaları ile desteklenerek bölge ve ülke ekonomisi için gelir ve istihdam yaratıcı alanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bir kalkınma politikası aracı olarak turizm sektörü; bir ülke veya bölgenin kalkınması için tek başına yeterli bir sektör olmasa da, kalkınmayı sağlayacak diğer sektörleri etkilemesi açısından önemli bir yere sahiptir (Seyhun ve Zafer, 2007: 179).

Özellikle kırsal kesimin turizmle olan ilişkisi arttıkça bölgenin alt ve üst yapısında önemli değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte egemen tarım sektöründen turizm sektörüne doğru da bir dönüşüm yaşanmaktadır.

Turizm, özellikle kırsal bölgelerde, tarım dışı çeşitlendirmenin en önemli araçlarından biri durumundadır. Ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesinde, yerel işbirliği ve kalkınma taleplerinin güçlendirilmesine, yerel girişimcilik ruhunun gelişmesine ortam hazırlayarak bölgede ekonomik bir dönüşüm sağlamaktadır (Çeken vd., 2007: 10).

Grafik 2: Sektörlerin Global Ekonomik Büyüme Oranları - (2017)

Kaynak: (<https://wtcc.org/>, 2018).

Dünya ekonomisi içerisinde; seyahat ve turizm sektörü kalkınmada ve istihdam oluşturmada dinamik bir araç olarak görülmektedir. Bu sektörlerin dünya ekonomisine katkısı 2,6 trilyon dolar olarak hesaplanmakta ve dünya genelinde yaklaşık 119 milyon kişiye de istihdam sağlamaktadır. Bu sektörlerin dünya ekonomisine doğrudan ve dolaylı etkileri ise 8,3 trilyon dolarlık katkı ve yaklaşık 313 milyon kişiye de istihdam sağlamaktadır (wtcc.org/, 2019).

BÖLÜM 2: TURİZM VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde turizm kavramı açıklanarak; ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel boyutları ile turizm kalkınma ilişkisi ele alınacaktır.

2. 1. Turizm Kavramı ve Tanımı ve Önemi

Turizm, “*döviz ve istihdam yaratan özelliği ile ekonomik; insanları dinlenme ihtiyacını karşılayan ve farklı kültürlerin bir araya getiren özelliği ile sosyo kültürel; yarattığı kaynak kullanımı talepleri ile de çevreyi etkileyen bir faaliyet olup*” (Göymen, 2010: 19), gelişen teknoloji ve iletişim araçları ile birlikte dünya ekonomisi içerisinde en hızlı gelişen endüstri alanlarından biridir.

Turizm kavramının kökenini, Latince’de dönme hareketini ifade eden "tornus" sözcüğünden gelmektedir. İngilizce olan "touring" ve "tour" ifadeleri bu sözcükten türemiştir. "Tour" kelimesi ise dairesel bir hareketi, bazı bölge ve yörelerin ziyaret edilmesini, iş veya eğlence amaçlı olarak yapılan yer değiştirme durumunu ifade etmektedir. Özet olarak "tour", hareket edilen yere dönmek amacıyla yapılmakta olan kısaca da uzun süreli seyahatler anlamına gelmektedir. "Touring" ise, keyif için yapılan, kültürel ve eğitim amaçlı seyahatler için kullanılmaktadır (Akat, 2000: 2).

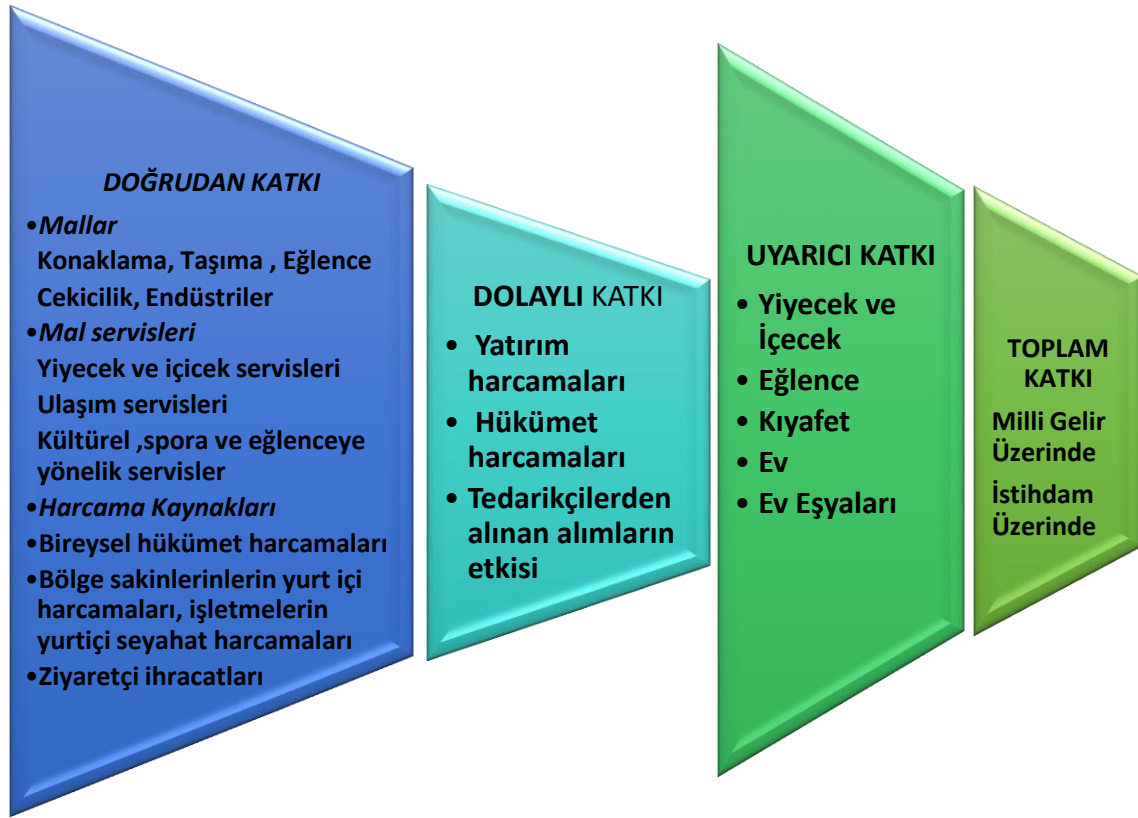
Turizm uluslararası ticaretin konusu olan geleneksel hizmetler içerisinde önde gelen aktiviteler arasında yer almaktadır. Bu yüzden turizmi ekonominin alt dalı olarak kabul etmek mümkündür. Bahar ve Kozak (2008) yaptıkları çalışmada turizm olgusunu altı madde halinde açıklamışlardır (Bahar ve Kozak, 2008: 30);

- Turizm sosyal ve kültürel değerlerden oluşan sosyo- kültürel aktivitedir. Edebi ve figüratif anlamda sunulan her türlü birikim turizm ürünlerini oluşturmaktadır.
- Turizm çok kapsayıcı alt ekonomik bir sektördür ve ulaşım, konaklama, dinlenme (yemek, eğlence), sağlık, alışveriş, araç, tesis ve aktivitelerden oluşan bir disiplindir.
- Turizm insanların tüketim harcamalarından dolayı finansal işlem özelliğine sahiptir.
- Turizm insanların ziyaret ettikleri yerlerde; yerelin, sosyal, ekonomik, ekolojik ve çevre ilişkilerinin korunmasını gerektiren çok yönlü ekonomik bir aktivitedir.

- Turizm, sosyal bir olgu olmaktadır, farklı insanlar, kültürler, dinler ve milletler arasında barışı, arkadaşlığı ve kardeşliği korumada önemli bir araçtır
- Turizm sağladığı faydalar ile mikro ve makro açıdan üreticileri, tüketicileri, toplumları ve ulusal ekonomileri kapsamaktadır.

2.2. Turizm ve Ekonomi İlişkisi

Turizm endüstrisi dünyanın en büyük ekonomik sektörlerinden biri olarak görülmektedir. İstihdam oluşturma kabiliyeti, ihracata katkısı ve refah oluşturmadaki fonksiyonu ve ödemeler dengesine yaptığı katkı ile son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin öncelikli alanlarından biri durumuna geldiği görülmektedir.

Grafik 3: Seyahat ve Turizmin Ekonomiye Katkısı

Kaynak: (www.wttc.org).

Turizmin potansiyel ekonomik etkilerine bakıldığında iktisadi hayata önemli katkılar sağladığı görülmektedir (Markandya, vd., 2005: 227);

- Otellerin, restoranların ve turizm ile ilişkili grupların döviz gelirlerinde artış sağlayarak ülkeye döviz girişi
- İstihdam artışı, (özellikle kadın istihdamında artış)
- Konaklama ve hizmet sektörlerinde yerel mülkiyet, yönetim ve istihdamın kapsamının genişlemesi
- Yerli ve yabancı doğrudan yatırımlarda artış
- Turistlerin farklı vergilendirilmesinden kaynaklı mali gelirlerde artış
- Milli gelirden artış (doğrudan, dolaylı ve uyarıcı etkiler sonucu)

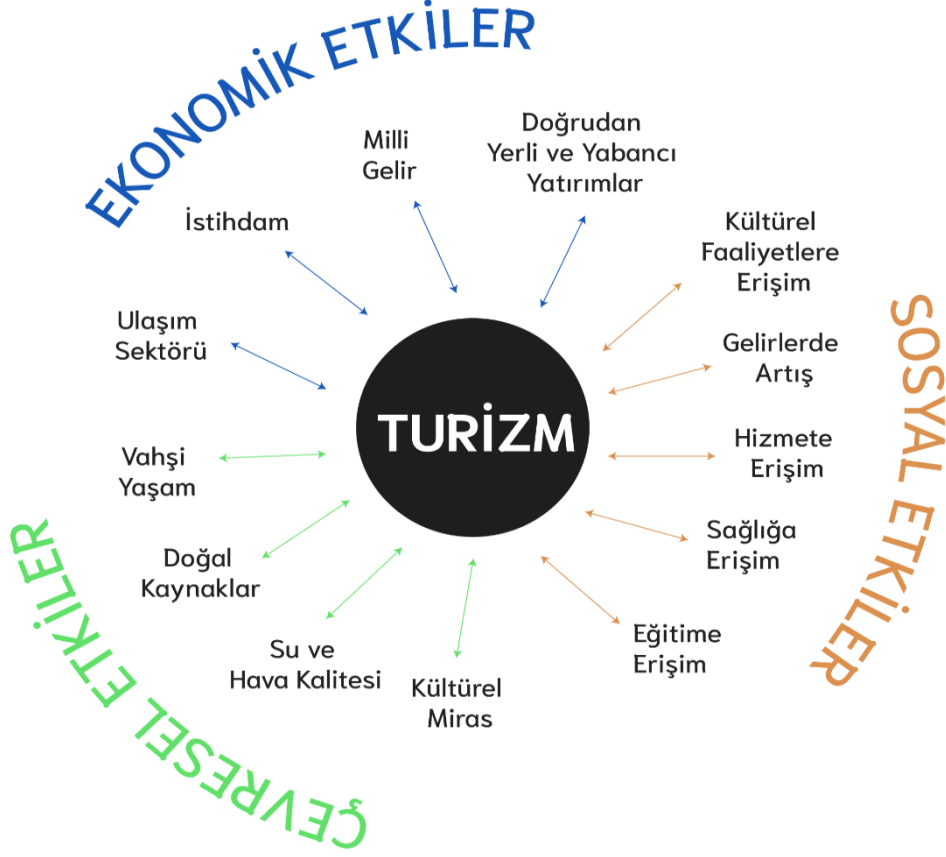
Turizmin doğrudan etkisi ihracat kazançları üzerinde yaptığı ilk etki ile açıklanmaktadır. Bu etki çeşitli iş kuruluşlarının (oteller, mağazalar, restoranlar, barlar, ulaşım sektörü ve spor gibi) kazançlarında meydana gelen artış ile kendisini göstermektedir. Dolaylı etki ise, ilk ihracat kazançlarının elde edilmesinin bir sonucu olarak ekonominin çeşitli sektörleri arasında yer alan ticaret tarafında oluşturulan yani İşletmelerin toptancı ve üretici firmalara dönük taleplerinin artması ile meydana gelen ek etkiler olarak görülmektedir. Uyarıcı etkiler ise ilk ihracat kazançlarının doğrudan veya ikincil bir sonucu olarak oluşturulan ev gelirlerinin yeniden harcanmasıyla üretilen daha önemli etkilerdir (Archer, 1995: 922). Turizmin ekonomik faydalarının yanında ekonomi üzerinde olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bu bağlamda;

- Turist talebine bağlı olarak enflasyonist baskı,
- Alt ve üst yapı yatırım harcamalarında artış ile bütçe baskısı,
- Uluslararası yatırımcılar veya şirketlerin kayıt dışı kazanç veya kayıtsız kar aktarımı sonucu gelir kaybı yaşanabilmektedir.

İktisatta turizm - ekonomi ilişkisini Keynesyen çarpan etkisi (harcama veya yatırımların ekonomi üzerinde veya GSYİH üzerindeki etkisi) ile açıklamak mümkündür. Bu bağlamda kamu veya özel sektörün yapmış olduğu hizmet ve harcamaların doğrudan, dolaylı ya da uyarıcı etkilerle ekonomiye etki ettiği görülmektedir.

Turizm sektörünü sadece dinlenme temelli bir eylem olarak tek başına ele almak eksik kalacaktır. Bu bağlamda Turizm sektörünü seyahat sektörü ile birlikte ele almak gerekmektedir. Seyahat ve Turizm sektörünün 2017 yılı için küresel GSYİH'ya katkısı yıllık % 10,4 oranında olduğu belirtilmektedir. Ayrıca dünyada 313 milyon kişiye iş

sağladığı, toplam istihdam içerisinde ise % 9,9 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınma Turizm İlişkisi

Kaynak: (Markandya vd., 2005: 226)'dan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Turizm tüm etkilerini sürdürülebilir kalkınma bağlamında şekil 3 incelediğinde ekonomik, sosyal ve çevresel olarak etkenlerin hem turizmden etkilendiği hem de turizmi etkilediği görülmektedir (Markandya vd., 2005: 226).

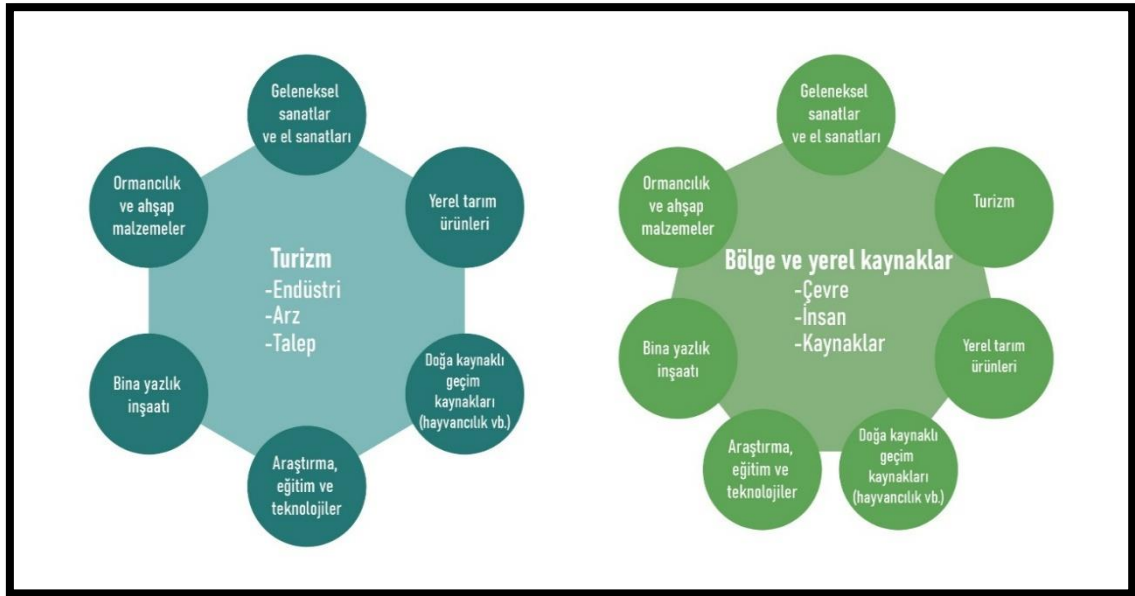
Literatür incelendiğinde turizm ekonomik büyüme ilişkisi bağlamında yapılmış birçok ekonometrik çalışma mevcuttur. Yapılan çalışmalar ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Özcan, (2015) yılında turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi doğrusal ve doğrusal olmayan zaman serisi nedensellik ve Hatemi-j yöntemi ile test etmiş ve analiz sonuçlarına göre; değişkenler arasında turizm gelirlerinden GSYH'ye doğru bir nedensellik bulunduğunu tespit etmiştir.

Terzi ve Tütüncü, (2017) yılında turizm gelirleri ve dışa açıklık arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında dışa açıklıktan turizm gelirlerine doğru pozitif bir nedensellik olduğunu tespit ettikleri görülmektedir. Bu durumda ülkelerin yabancı ülkeler ile olan ticari faaliyetlerinin artması ile diğer ülkelere tanınmasına yardımcı olarak ülke turizm gelirlerini pozitif etkilediğini söylemek mümkündür

2.3. Turizm ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi

Turizmin ekonomi perspektifi, öncelikle onun iş oluşturma kapasitesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile yani turizm endüstrisinin gelişimine yaptığı katkı ile açıklanmaktadır. Bölgesel kalkınma da bu gelişimin doğal sonucu olarak kabul edilmektedir (Kauppila vd., 2009: 426).

Günümüzde bölgesel kalkınmaların gerçekleşebilmesi ve bölgelerde kendi kendine yeten ekonomik yapıların oluşabilmesi için bölge bazlı kalkınma ve strateji planları yapılmaktadır. Bu bölgelerde özellikle sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için turizm bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda Bölgesel planlamalar yapılırken turizm merkezli ve bölgesel kalkınma merkezli yaklaşımlar üzerinde durulmaktadır.

Şekil 3: Turizm Merkezli Model ve Bölgesel Planlama Merkezli Model

Kaynak: (Kauppila vd., 2009: 428).

Turizm merkezli modelde; turizm, gelişimin merkezinin odak noktasına yerleştirilmekte ve bölge için birincil endüstri olarak görülmektedir. Turizm merkezli planlamada turizm bölge kalkınmasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Bölgeye yapılan turizm yatırımları ile bölgenin turizm ve turizm bağlantılı sektörlerle gelişmesinin önü açılmaktadır. Diğer bir planlama yaklaşımı ise bölgesel planlama merkezli yaklaşımdır. Bu model de turizm, bölgesel ekonomideki diğer endüstriler ve faaliyetler arasında olası bir fırsatı temsil etmektedir. Gelişimin özünde, çevre ve yerel ihtiyaçlar yer almaktadır. Bu modelde turizm ve diğer (yerel) endüstriler arasındaki işbirliği vurgulanmaktadır (Kauppila vd., 2009: 427).

2.3.1. Turizm ve Sosyo-Ekonomik Kalkınma İlişkisi

Turizm endüstrisine yönelik olarak yapılan yatırım ve harcamalar başta bölgesel yoksulluğun azaltılmasında önemli araçlardan birisi olarak görülmektedir. Bölgede mevcut turizm işletmelerinin sayısının artması ve yeni iş alanlarının ortaya çıkması ile bölgeye gelir akışı olabilmektedir. Öte yandan bölgenin fiziksel ve insan sermayesine katkı yaparak bölge kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Turizm bireylerin farklı kültürler ile etkileşim halinde olmasını sağlayarak insanların yeni şeyler öğrenme ve uygulamaya koymasına da önemli katkılar sağlamaktadır.

Holzner, (2011); 134 ülkenin 1970-2007 yılları arasındaki makro verilerini kullanarak turizme bağımlı ülkelerin uzun vadeli bir Hollanda hastalık modelini (a Dutch Disease Effect⁷) varlığını ampirik olarak analiz etmiştir. Uzun vadede, turizm bağımlı ülkelerde hastalık etkisi tehlikesi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada, GSYİH içerisinde turizm gelirleri daha yüksek paylara sahip ülkelerin, geleneksel büyüme ve büyüme değişkenlerini (ilk çıkış seviyesi, fiziksel ve insan sermayesi) kontrol ettikten sonra

⁷Hollanda hastalığı terimi ilk olarak The Economist dergisi tarafından 26 Kasım 1977'de 1960'lardaki büyük gaz rezervlerinin keşfi nedeniyle Hollanda'daki servetteki keskin artışı tanımlamak için kullanılmıştır. Bu durum, ulusal üretimin yeniden yapılandırılmasına ve para biriminin güçlü bir şekilde yükselmesine ve özellikle imalat sektörü üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı görülmüştür. Bununla birlikte, o zamandan beri, Hollanda hastalığının genel semptomlarının doğal kaynakların keşfi ve müteakip gelişimi ile ilişkili olması daha yaygın olmuştur. Talepte büyük değişimler yaşandığında ve yüksek döviz akışı meydana geldiğinde ortaya çıkabilmektedir (Capó vd., 2007).

diğerler ülkelerden daha hızlı büyüdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, daha yüksek turizm gelirine sahip ülkeler sadece daha yüksek ekonomik büyüme oranlarına değil, aynı zamanda daha yüksek yatırım seviyelerine sahip olma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Holzner, 2011: 929).

Turizmin bir bölgede gelişmesi genellikle o bölgede bulunan doğal ve tarihi kaynaklardan ya da bir yaşanmışlıktan ileri gelmektedir. Bir şehrin güzel görüntüsü turizm endüstrisi için bir isim kartı niteliğinde olabilmektedir (Zheng, vd., 2007: 65).

Şekil 4: Turizm Kalkınmasında Dört Güç Gurubu

Kaynak: (Yang vd., 2013: 87).

Bir bölgenin kalkınması şüphesiz ekonomik gelirin bölgede artması ve bu gelirin bölgede adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamakla mümkündür. Merkezi ve yerel idarede politika yapıcılar ve uygulayıcılar kamu kaynaklarını kullanarak geri kalmış bölgelere yatırım ve hizmet sunarak, bu bölgelerin alt ve üst yapı eksikliklerini gidermektedir. Günümüzde sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde birçok belediye, turizm tesis ve işletme

yatırımlarını, üniversite yatırımlarını, sağlık yatırımlarını kalkınma hedeflerinde ulaşmada bir araç olarak görmekte ve bu yönde alt ve üst yapısını uygun hale getirmektedir.

Bir bölgenin turistik gelişiminde; bölge alt ve üst yapı yatırımları ve bölge arz kaynaklarından en iyi şekilde faydalanmanın yanında bölgenin yerleşik aktörleri arasındaki ilişkinin düzeyi de belirleyici olmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimler, turistler, girişimciler ve bölge halkı arasındaki etkileşim ve iletişimin turizm kalkınmasında önem arz etmektedir.

2.3.2. Turizm ve Göç İlişkisi

Turizm bölgeler arası hatta ülkeler arası göç durumunda değişikliklere sebep olarak kalkınma üzerinde etkili olabilmektedir. Göç turizm ürünlerini geliştirmekte, seyahat, turizm, gıda sektörlerine de talep ve emek kaynağı oluşturabilmektedir. Göçmen dövizleri vardıkları ülkede ya da bölgede ekonomiye dahil olmakta yada göçmenlerin kendi ülkelerine döviz akışı sağlaması ile toplum düzeyinde temel altyapı hizmetlerine, turizm ile ilgili projelere önemli katkılar sağlanmaktadır. Bu bağlamda göç kaynaklı gelirler yatırımların artmasına sebep olmakta ve yoksulluğun azaltılmasında güçlü araçlar olabilmektedir (ethics.unwto.org).

Gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde beşeri ve fiziki sermaye birikiminin gerçekleşmesi kalkınma göstergeleri üzerinde etkili olabilmektedir. Fakat göçün geldiği bölge açısından ise olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Kaynakların başka bölgelere gitmesi ile bölgeler arasında gelişmişlik farkları ortaya çıkabilmektedir.

Göç olgusu Turizm merkezi konumunda olan bölgeler için “iş göçü çekim alanı” oluştururken, aynı zamanda özellikle dostluk, etnik ve akrabalık bağlarının coğrafi uzantısı yoluyla göçe bağlı turizm akımları da oluşturabilmektedir (Williams ve Hall, 2002: 11). Göçün turizme etkisi aşağıdaki şekilde özetlenebilir (ethics.unwto.org):

- KOBİ'lerin gelişimi, bilgi aktarımı vb. yoluyla kalkınma ve yoksulluğun hafifletilmesine katkı sağlayabilmektedir.
- Göçmenler vardıkları gelişmiş ülkelerde yeni kültürel ürünler yaratabilmektedir.
- Göç kısıtlamaları turizm gelişiminin kısıtlanmasına sebep olabilmektedir.

- "*Beyin göçü*" ve "*beceri göçü*" meydana gelmekte ve varış yeri açısından olumlu, gelinen yer açısından ise olumsuz sonuçlar oluşabilmektedir.

2.3.3. Turizm ve Çevresel Kalkınma İlişkisi

Turizm nispeten düşük kaynak tüketimi ve küçük çevresel yıkım özellikleri ile (Zhao vd., 2018:1) dünyanın en büyük sektörlerinden biri olarak görülmektedir. Turizm dinamizminin korunması çevrenin sürdürülebilirliği ile gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda çevreyle ilgili birçok olumlu ya da olumsuz durum ile karşılaşılabilir. Özellikle bölgenin mevcut su, elektrik, doğalgaz, arz ve hizmet kaynakları üzerinde olumsuz etkiler hissedilmektedir. Bunların yanında çevre tahribatı ve çöp yığılmalarının meydana getirmiş olduğu kirlilikte bölgede ciddi zararlara sebep olmaktadır. Fakat son yıllarda ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde yerel halkın, turistlerin, yatırımcıların çevrenin korunmasına yönelik tutumlarında önemli değişimler olduğu da gözlenmektedir.

Enerji tüketiminin artmasına bağlı olarak kirlilik emisyonu artmaktadır. Bu bağlamda turizm gelirlerindeki % 1'lik bir artışın, CO2 salınımını % 2,06 oranında azalttığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda turizm gelirinde artış olmadan turist sayısında tek başına artışın meydana gelmesi, çevre üzerinde olumsuz bir etkiye sebep olduğu da ortaya konulmaktadır (Özcan, vd., 2016: 133).

Bölgelerin kalkınması şüphesiz gelir artışı ile doğru orantılıdır. Gelir artışı sağlanırken doğanın korunması gerekmektedir. Tarım vasıflı arazilerin yerleşime açılması ve bu bölgelerde yazlık ve otel inşaatlarının artması ile tarım kaynağı olan doğanın tahrip edilmesi söz konusu olabilmektedir.

2.3.4. Turizm ve Sosyo-Kültürel Kalkınma İlişkisi

Turizm genellikle kültürler, davranışlar, değerler ve gelenekler arasındaki temas ile ilişkilendirilmektedir. Turizm, ev sahiplerinin ve turistlerin doğrudan etkileşim yoluyla birbirini daha iyi tanıyabilecekleri ve birbirlerinden daha farklı şeyler öğrenebilecekleri bir çerçeve olarak kabul edilmektedir (Bâc Dorin, 2012: 502). Ayrıca, turizm, ev sahibi toplulukların turistlere kaliteli hizmetler sunmak için daha duyarlı ve eğitilmiş olmasını gerektirir. Buna ek olarak, yerliler ve turistler arasındaki etkileşimler, sosyal ve ekonomik ilerleme için yeni fikirlerin, değerlerin ve motivasyonların ortaya çıkmasını sağlar.

Şekil 5: Turizmin Sosyal Etkileri

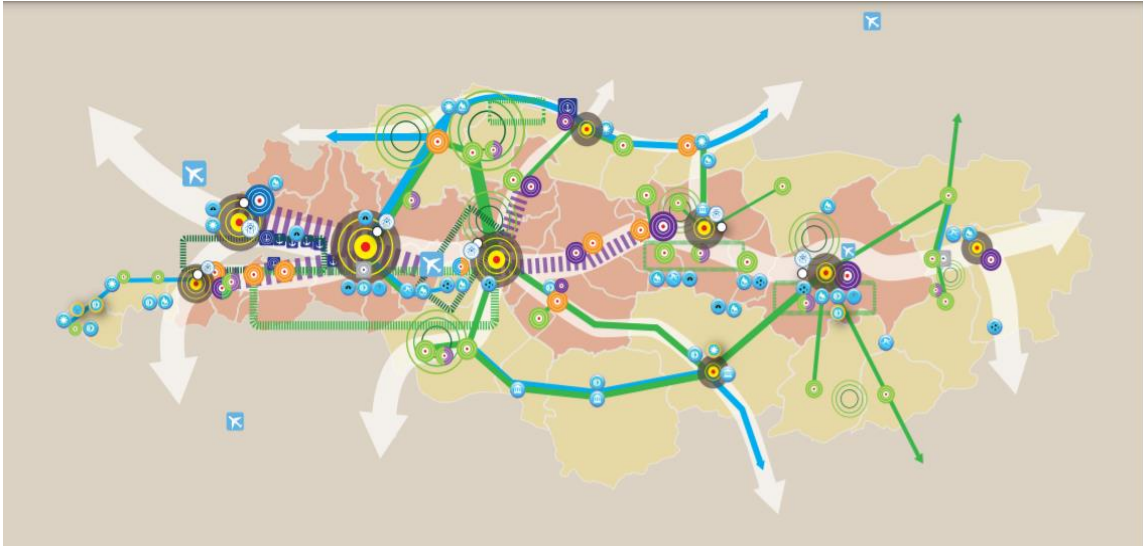
Kaynak: (Scholtz, 2016: 59).

Turizm sektörünün bilgi ve bilgi teknolojilerinin gelişimine açık bir sektör olması ile üretimde ve verimlilikte önemli gelişmeler ortaya çıkabilmektedir (Özök ve Gümüş, 2009: 68). Bu bağlamda bilginin bölgede gelişmesi ve kitlelere ulaşması ile birlikte sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları ile bölge ve ülke ekonomisi için katma değer meydana gelebilmektedir. Bireylerin sağlıktan eğitime, gıda ve giyime kadar birçok sektörde hizmet ve üretim kaynaklarına ulaşması da turizm gelişmesi ile kolaylaşabilmektedir.

2.4. Doğu Marmara Bölgesi (TR 42 Düzey 2 Bölgesi)

Türkiye'nin İBBS'sininin 26 istatistikî alt bölgesinden biri olarak tanımlanmaktadır. Kocaeli, Sakarya, Bolu, Düzce ve Yalova illerini kapsayan TR42 Düzey 2 Bölgesi, Batı ile Doğu'yu birbirine bağlayan stratejik konumu, Türkiye'nin ekonomi merkezi İstanbul ve idari merkezi Ankara ile güçlü ulaşım bağlantıları ve Karadeniz ile Marmara Denizi üzerinden dünyaya açılan kapıları ile uluslararası sanayi üssü konumunda olan bir bölgedir (MARKA, 2015a).

Bu konumunu; planlı sanayi yapılanması, nitelikli işgücü potansiyeli, bilimsel kurumlar ile sanayi arası işbirliği altyapısı ve Ar-Ge gücü ile sağlamlaştırmaktadır. 3.193.210 kişilik bir nüfusun yerleşik olduğu TR42 Düzey 2 Bölgesi, Türkiye Düzey 2 bölgeleri arasında Türkiye ortalamasının yaklaşık iki katı ile kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılda 1. sırada, kişi başına düşen gayrisafi katma değerde ise Düzey 2 bölgeleri arasında İstanbul'dan sonra 2. sırada yer almaktadır. 2004 yılında Türkiye ortalamasında kişi başına düşen gayrisafi katma değer 5.102 dolar iken bölgede 7.207 dolar, 2006 yılında ise Türkiye ortalamasında kişi başına düşen gayrisafi katma değer 6.684 dolar iken bölgede 9.622 dolar olarak tespit edilmiştir. TR42 Düzey 2 Bölgesi, 2008 yılı ulusal ihracatında 11.396.064.000 dolar ile % 8,6'lık, ülke dış ticaret hacminde ise 38.774.748.000 dolar ile % 11,6'lık bir paya sahiptir. Aralık 2009 verilerine göre Türkiye'de tahsil edilen vergi gelirlerinin 24.340.788.000 TL'ye karşılık gelen % 14'ü TR42 Düzey 2 Bölgesi'nden tahsil edilmektedir. Bölgede, Türkiye'nin iki yüksek teknoloji üniversitesinden biri olmak üzere toplam 6 üniversitenin, ülke genelindeki toplam 37 Teknoparktan 5'inin ve ayrıca 2 teknoloji merkezinin bulunması bölgenin yenilikçi kimliğini yansıtmaktadır (MARKA, 2010).

Şekil 6: Doğu Marmara Bölgesi 2023 Bölge Planı

Kaynak: (MARKA, 2015b).

Bölgenin verimli topraklarının ve kırsal örgütlülük yapısından temel alan bilinçli tarım uygulamalarının bir sonucu olarak bölgede kaliteli tarımsal üretim yapılmakta ve kaliteli hayvansal ürünler yetiştirilmektedir. Bununla birlikte bölgenin doğal değerlerine dayalı

turizm potansiyeli de yüksektir. Tarımsal işletmelerin; bitkisel üretimden, hayvansal üretim, ormancılık ve su ürünleri yetiştiriciliğine kadar çeşitlenmesi, bölgenin tarımsal ekonomi açısından cazibesini arttırmaktadır. Bölgede turizm sektörüne yönelik olarak da çevredeki büyükşehirden kaynaklı olarak yoğun bir günübürlük turizm potansiyeli ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında geleneksel turizm dışında fuar ve kongre, spor, kış, sağlık ve termal, doğa, ekoturizm, kırsal, yayla, botanik ve kuş gözlemciliği, golf, su altı dalış, kültür ve tarih, geleneksel el sanatları, macera ve gastronomi gibi pek çok alternatif turizm türüne yönelik altyapı bulunmaktadır (MARKA, 2010).

2.4.1. Doğu Marmara Bölgesindeki Şehirlerin Yapısı

Doğu Marmara bölgesinde yer alan Bolu, Düzce, Sakarya, Kocaeli ve Yalova şehirleri tarih, ulaşım, doğa, turizm alt yapısı vb. açılardan değerlendirilmiştir.

Bolu ili tarihte M.Ö. 1200'lü yıllardan itibaren Hititler, Firigler, Persler, Bitinya Krallığı MÖ 377-MÖ 64) ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok devlete ev sahipliği yapmıştır. Doğusunda Çankırı, kuzeydoğusunda Karabük, kuzeyinde Zonguldak ve Karadeniz, batısında Düzce, güneyinde Ankara bulunmaktadır. İlin hem İstanbul'a hem de başkent Ankara'ya yakınlığı ve ulaşım hattının ortasından olması ilin ekonomisinde önemli etki yapmaktadır. Abant, Gölcük, Çele Doruğu, Sünnet, Yeniçağa, Sülüklügöl, Karagöl, Karagöl gölleri ile Yedigöller Tabiat Parkı ve Kartalkaya Kayak Merkezi önemli turizm merkezleridir. Ayrıca az sayıda termal bölgeleri ile de termal turizmi ve geniş orman alanları ile doğa turizmi açısından da öne çıkan bir ilimizdir (www.bolu.bel.tr, 2019).

Düzce, tarihi M.Ö. 1390-800 yıllarına dayanan ve Karadeniz'in ayakta kalmış tek antik kentine sahip bir ilimizdir. Anadolu'yu büyük merkezlere bağlayan, özellikle Ankara – İstanbul gibi iki büyük kenti kat eden otoyol güzergâhında yer alan ve Ankara ile İstanbul'a yakınlığı avantajına sahiptir. Bir tarafı deniz ile kaplanmış olan il, Sakarya, Bolu ve Zonguldak illeri ile komşu durumundadır. Düzce, Akçakoca ilçesi, mavi ile yeşilin bir araya geldiği Karadeniz sahilleri, geniş zümrüt ormanları, sayısız gölleri ve yaylaları, kaplıcaları ve tarihi zenginlikleri bir arada dikkati çeken bir ilimizdir (www.duzcetb.org.tr, 2019).

Sakarya iline bakıldığında bölge, tarih boyunca, ulaşım kabiliyeti, yeşil ve ekilebilir alanları, yağmurlu iklimi, içilebilir su kaynakları, gölleri ve çeşitli doğal kaynakları bakımında zengin oluşu ile yerleşim için uygun bir alan olarak görülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar tarım yoğun bir üretim ortaya koyan bölgede, daha sonra ağaç işleri imalatı, ipek atölyeleri, un fabrikaları ve kiremit-tuğla fabrikaları kurulmuş, buna bağlı olarak da ticaret küçük el sanatları (sepetçilik, kaşıkçılık, pabuççuluk, semercilik vb.) oldukça gelişmiştir.

Sanayi ve ticaretteki bu hareketlilik sebebiyle ilde finans açısından da “Adapazarı İslam Ticaret Bankası” kurulmuştur. İlde, KOBİ’lerin devreye girmesiyle imalat sanayi çeşitlenmiş, ihracata yönelik rekabet edebilen bir üretim yapısı ortaya çıkmıştır. Günümüzde Sakarya; ulaşım, enerji, iletişim, eğitim, tarım ve yeni ve gelişmiş teknolojik altyapısı ile otomotiv sektörü başta olmak üzere demir ve demir dışı metaller, iklimlendirme sanayi, kimyevi maddeler ve mamulleri, makine ve aksamları endüstrisiyle ülke ekonomisine ciddi bir güç katmaktadır. Yaklaşık 121 ülke ve 5 serbest bölgeye ihracat yapan, gelişmiş düşük maliyetli deniz ulaşımı altyapısı, Doğu ve Merkezi Avrupa’ya demiryolları ulaşımı avantajı ve birçok Avrupa ülkesine gelişmiş altyapıya sahip direk ulaşım mekanizması ile lojistik avantajları öne çıkmaktadır (www.sakarya.gov.tr, 2019).

Kocaeli şehrine bakıldığında; Bölgenin bu gün merkez ilçesi konumunda olan İzmit sınırları ve yakın çevresinde M.Ö. 732 yılında Astakos isminde bir şehir devleti, daha sonra M.Ö. 262 de Bitinya krallığına bağlı Nikomedyia şehrinin kurulduğu bilinmektedir. Daha sonra M.Ö. 74 yılında Bitinya Kralı III. Nikomed tarafından Roma İmparatorluğu’na bağışlanmıştır (Parmaksızoğlu’ndan aktaran Erken, 2015: 195). Bitinya krallığının başkentliğini üstlenen ve Roma imparatorluğunun da stratejik şehirleri arasında yer alan Nikomedyia / İzmit şehri 1337’de Orhan Bey tarafından fethedilerek Osmanlı Devletine dahil olmuştur (Erken, 2015: 196).

Bölgenin coğrafi yapısı, doğal zenginlikleri, Asya ve Avrupa arasında önemli kavşak noktalarından biri olması, günümüzdeki özelliğini de kaybetmeden doğal bir liman olma özelliğini de koruyarak antik çağlardan günümüze kadar, insanların yerleşim alanı olarak seçtiği bir şehir olmuştur. Günümüzde Kocaeli şehri İzmit Körfezi ile doğal liman olma özelliği, kara, deniz ve hava ulaşımındaki üstünlüğü, gelişmiş sanayi ve ticari alt yapısı

ile ithalat ve ihracatta ülke ekonomisi için stratejik bir konuma sahiptir. Otomotiv sanayinden, ilaç sanayine kadar tüm endüstriyel alanlarda önemli bir sanayi merkezidir.

“Bu jeopolitik özellikler, kenti, Hellenistik Dönem’de Bithynia Krallığı’nın başkentliğine taşımıştır. Bithynia Krallığı’nın ardından bölgede hâkimiyet kuran Romalılar da kentin önemini fark etmişler ve özellikle askerî bir üs olarak kentin konumundan ve sahip olduğu korunaklı limandan yararlanmışlardır. Ayrıca kente üç kez neokoros unvanı vererek Bithynia eyaletinin en önemli kenti yapmışlardır. Aslında Nikomedia’nın Roma dönemindeki jeopolitik önemi jeopolitik avantajlarının yanı sıra değişen siyasi konjonktüre göre de şekillenmiştir. MS II. yüzyıldan itibaren doğudaki Parth Devleti tehlikesi, MS III. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yerini Yeni Pers Devleti’ne (Sasaniler) bırakmıştır. Bu nedenle Nikomedia doğuya giden yol üzerindeki konumu nedeniyle MS II. yüzyıldan itibaren Roma için bir üs hâline gelmiştir. Nihayet MS. 284 yılında tahta geçen Diocletianus’un kenti başkent ilan etmesiyle Nikomedia’nın jeopolitik önemi bir anlamda tescillenmiştir. MS 330 yılında yeni başkent olarak Constantinopolis’in açılması kente başkentliği kaybettirmiş, jeopolitik önemini kaybettirmemiştir. Nikomedia, Bizans Dönemi’nde de askerî bir üs ve tahıl ambarı olarak başkent Constantinopolis’i besleyen ve koruyan bir kale olmuştur” (Güney, 2013: 1486).

Tarihi kaynaklara bakıldığında Nikomedyalı şehrinin ve yakın çevresinin günümüze kadar deprem ve Tusunami felaketleri ile defalarca yıkıldığı ve tekrardan inşa edildiği anlaşılmaktadır.

“Roma imparatorluğunun merkezinde yer alan kent hem Doğu hem de Batı’ya kolayca ulaşabilecek bir konumda bulunuyordu. İmparator Diokletianus’un burasını başkent yapmasının altında yatan asıl neden de budur. Constantinopolis başkent olduktan sonra da Nikomedia’nın önemi azalmamıştır. Çünkü başkent Constantinopolis’i doğuya bağlayan yollar Nikomedia üzerinden geçiyordu. Geç dönemlere kadar kent, Roma imparatorlarının ana konaklama merkezi olma özelliğini sürdürmüştü” (Doğancı, 2015: 127).

Kentin hem Antik Çağ’daki konumu ve jeopolitik önemi günümüz açısından önemi ile birlikte değerlendirildiğinde sahip olduğu tarihi ve arkeolojik zenginlik şehrin turizm potansiyelini ortaya koymaktadır. Diğer yandan ülkemizin en önemli turizm merkezi olan İstanbul gibi tarihi ve arkeolojik açıdan zengin olan bir şehre komşu olması da şehrin turizm gelişimine açık olduğunu göstermektedir (Güney, 2013: 1486).

Kocaeli, tarihi ipek yolu bakımından da bir kavşak noktası olmakla birlikte, geçmiş dönemlerde lojistik bir merkez olma özelliğine de sahipti. Ayrıca Anadolu içlerine ilerleyen ticaret kervanları, askeri seferler ve seyyahlar için de dinlenme merkezi konumundaydı. Bugün de modern hayat çerçevesinde aynı fonksiyonu üstlenmektedir. Şehirde Günümüze kadar ulaşmayı başarmış, tarihten izler taşıyan, önemli arkeolojik kalıntılar, kervansaraylar, camiler, kaleler, mevcuttur. Bunların yanında önemli doğal güzelliklere sahip olan Kocaeli şehri, deniz, dağ ve kültür turizmi ile ekonomik hayata önemli katkılar sağlamaktadır.

Ross, Kocaeli ili ve ilçeleri arkeolojik yüzey araştırmaları çerçevesinde yaptığı çalışmalarda bölgenin yollar açısından önemli olduğunu belirtmiş ve bölgede yaptıkları çalışmalarda en yakın tarihli yol kalıntısının milattan sonra 1. yüzyıla ait olduğunu ve toplamda 180 kilometrelik antik yolun varlığına ilişkin emarelere ulaştıklarını belirtmektedir (Ross, 2018).

Bölgede Karatepe Dağ Turizm Merkezi, Batı Karadeniz Turizm Merkezi içerisinde yer alan Kandıra İlçesi, Gölcük Termal Turizm merkezi, Hereke Kalesi, Osman Hamdi Bey Evi Ve Müzesi, Kocaeli Arkeoloji Ve Etnografya Müzesi, Eskihisar Kalesi, Çoban Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi, Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı gibi çok sayıda kültür ve turizm varlığına sahiptir.

Yalova şehrine bakıldığında Yerleşim tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar dayanan, Friglerden, Bithynialılara, Bizanslılardan, Selçuklulara kadar çeşitli milletlerin yaşamış olduğu Yalova bölgesi, 1326 yılında Osmanlı Devleti Komutanı Gazi Abdurrahman tarafından fethedilmiştir. Günümüzdeki Yalova şehrinin temelleri atılmıştır (www.yalovaozelidare.gov.tr, 2019). Yalova bölgesi Sağlık Turizmi Açısından tarih boyunca sıkça ziyaret edilen bir bölge konumunda olmuştur. Özellikle günümüzde Termal ilçesi sağlık turizmi açısından önemli merkezler arasında yer almaktadır. Bizans imparatorluğu döneminde imparatorların dinlenme ve tedavi yeri olarak hizmet verdiği bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde de devlet adamlarının dinlenme yerleri arasında yer almıştır.

Yalova ili de tarihi İpek yolu bakımından tarihi bir öneme sahiptir. Tarihi kaynaklar Anadolu içlerine giden kervanlar ve seyyahlar için körfezin en kısa hatlarından biri olan

Dil İskelesi ve Hersek Burnu mevkiinin başlangıç noktası olduğu belirtilmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bu burnun bir hikâyesine değinmekle birlikte şöyle anlatır:

“Dil iskelesi menzili: Konya, Halep, Şam ve Mısır'a giden hacılar ile tüccar ve ziyaretçilerin tamamı bu iskelede at kayıklarına binip bir mil karşı tarafta bulunan Hersek diline geçerler. Zira bir boğazdır. Doğu tarafı seksen mil büyük bir körfezdür ki bu körfezin bittiği yerde İzmit şehri vardır. Ancak bu Gebze dili iskelesinde iki eski han, iki ekmekçi dükkkanı, bir bozahane, iki bakkal dükkkanı ve bir çeşmesi vardır”
(Dağlı ve Kahraman, 2008: 75).

İzmit Körfezi'nin gemilerle geçen kervan ve seyyahlar bugün ki Yalova sınırları içerisinde yer alan Hersek Burnu'nu (Osman Gazi Köprüsü'nün bulunduğu nokta) bir başlangıç noktası olarak belirlemişlerdir. Bu noktadan yola çıkan kervanlar İznik üzerinden Anadolu içlerine doğru İpek yolu güzergâhını takip etmişlerdir. Tarihi kaynaklarda özellikle

Şekil 7: Marmara Altın Ring

Kaynak: (MARKA, 2012b: 11) ve (Unluhan.com, 2021)

Hersek burnu ve batısında yer alan Gölcük, Karamürsel, Altınova ve ilçelerinin önemli antik kalıntılara sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Karamürsel'den başlayan ve Armutlu' ya kadar devam eden sahil şeridinin geçmişte dinlenme ve liman bölgesi olarak

kullanıldığı belirtilmektedir. Günümüzde de bakıldığında aynı niteliklere sahip olduğu görülmektedir.

Tarihi ipek yolu başlangıç güzergâhı olan Dil İskelesi - Hersek Burnu ile arasında körfez geçişi projesi kapsamında inşa edilen Osman Gazi Köprüsü ile tarihi hat modern haliyle hayata geçmiş oldu. Bu bağlamda Çanakkale Boğaz köprüsünün tamamlanması ile birlikte Erişim süresini kısaltan körfez ringi sayesinde, Kocaeli, Sakarya, Yalova, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ kentleri arasında bölgesel ekonomik entegrasyonun artması, ulaşım ağındaki stratejik pozisyonu ile turizmin daha fazla gelişmesine ve bölge sanayinin de gelişmesine katkı sağlayacaktır (MARKA, 2012b: 11). Ayrıca Osman Gazi köprüsü ve inşa edilen oto yollar ile ulaşım süresinin kısalması, Sabiha Gökçen Havalimanına erişilebilirliğin artması, liman bağlantı yolları ile bölgesel Lojistik merkez olma fırsatı da yakalanmış olacaktır (MARKA, 2012b: 11).

2019 yılı itibari ile 269.386 bin nüfusa sahip Yalova ili Turizm ve Tarım ekonomisine bağlı olarak gelişme gösteren bir il konumundadır. 2008 yılında Yalova Üniversitesinin kurulması ile birlikte bölge üniversite kenti olma yolunda ilerlemektedir. Daha çok tarım dayalı gelişme gösteren Yalova ili günümüzde termal turizm ve süs bitki yetiştiriciliği alanında da ülkemizde lider iller arasında yer almaktadır. Bölgede sanayi gelişmesine bakıldığında ise gemi inşa sanayi önemli bir sektör olarak bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Yalova ili Turizm bakımından; termal turizm, doğa turizmi, deniz turizmi, kültür turizmi, kamp karavan turizmi, yayla turizmi açısından bölge kalkınmasında önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Turizm anlamında ön plana çıkan lider alanlardan biri kuşkusuz Kaplıca turizmidir. Bölgenin sahip olduğu Termal ve Armutlu kaplıcaları Türkiye'nin 1. derece önemli ve öncelikli kaplıcaları arasında yer almaktadır. Termal turizmi yanında Çınarcık ve Armutlu ilçeleri de deniz turizmi ile ön plana çıkmaktadır. “*Yeşil-Mavi Turizm Seyir Yolu*” güzergâhında bulunan Hersek Lagün Gölü Manyas kuş cenneti gibi yaklaşık 1000 farklı kuş türü barındırmaktadır. Göçmen kuşlarında geçiş noktası olan bu göl bölge turizmüne önemli katkılar sağlamaktadır (www.yalovakulturturizm.gov.tr, 2020).

2.4.2. Doğu Marmara Bölgesi ve Turizm Kalkınması

Avrupa konseyi tarafından 1984’de “doğal ve kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla Kültürel Rotalar çalışmaları hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda 2008 yılında Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi (ICOMOS) Kültürel Rotalar Bildirgesi yayınlanmıştır (ICOMOS, 2008). Bu kapsamda ülkemizden önemli bir tarihi izleri olan İpek yolu rotaları da inceleme ve araştırmalara konu olmuştur.

Bölge turizm arz kaynaklarından faydalanabilmek, bölge turizmin gelişmesini sağlamak ve bu bölgelere yatırımları teşvik etmek amaçlı olarak 20 Eylül 1991 gün ve 20997 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Resmi Gazetede yayınlanarak ülkemizdeki toplam 30 bölge ve alt bölge turizm alanı ve turizm merkezi ilan edilmiştir. Bu karar kapsamında “Kocaeli ve Sakarya kıyı kesimini kapsayan *Sakarya - Karasu - Kocaeli - Büyük Melen Kıyı Kesimi Turizm Merkezi Tevsii* ilan edilmiştir. Yine aynı karar kapsamında Kartepe İlçesi sınırları içerisinde 1602 metre yükseklikte dağ ve kış turizmine yönelik büyük potansiyeli bulunan Kartepe; *Kartepe Turizm Merkezi* olarak ilan edilmiştir. 06 Ekim 2016 tarih ve 29849 sayılı 6 Ekim 2016 Tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile her iki bölge sınırlarında değişiklik yapılarak “*Kocaeli Kartepe Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi*” ve “*Kocaeli-Sakarya Kıyı Bandı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi*” tespit ve ilan edilerek resmi gazetede yayınlanmıştır (Resmi Gazete, 2016).

Bu bölgelerin turizm alanı tahsis edilmesi kuşkusuz kaynakların daha verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacaktır. Özellikle Kandıra, Kaynarca ve Karasu ilçelerinin kıyı bandının var olan turizm potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi ve geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Özellikle İpek Yolu, Baharat Yolu gibi uzun süreli toplu insan hareketlerine ev sahipliği yapmış yollar günümüzde yerel kalkınmanın desteklenmesi, alternatif turizmin canlandırılması, doğal ve kültürel mirasın korunması amacı ile önemli proje, yatırım ve harcamalara konu olmaktadır (ÇEKÜL, 2014: 8). Bölge turizm faaliyetlerine yaklaşımın daha çok Tarihi İpek yolunun canlandırılması üzerine kurgulandığı görülmektedir. Dolayısı ile İpek yolu tarih boyunca bir ticaret yolu olmaktan daha çok, politik ve ekonomik etkileri olan bir araç olarak görülmüştür. Her ne kadar zaman içerisinde fonksiyonunu kaybetmiş olsa da günümüzde farklı şekillerde ekonomik ve sosyal hayata

katkı sağladığı görülmektedir. 2004 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, sektör temsilcileri, STK ve üniversite temsilcilerinden oluşan 76 kişilik bir grubun katılımıyla bölge turizm geliştirme çalışmaları kapsamında “İpek Yolu (Ayaş-Sapanca Koridoru) Turizmi Geliştirme çalıştaylarının birincisi yapılmıştır (aregem.ktb.gov.tr, 2020). Bu çerçevede tanıtım ve farkındalık kazandırma çalışmaları başlatılmıştır.

Şekil 8: Doğu Marmara Bölgesi Turizm Koridorları

Kaynak: (MARKA, 2015b: 207)

2006 yılından itibaren İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri, Belediyeler, Kaymakamlıklar ve Mahalli İdare Birlikleri'nin çabaları ile koridorun geliştirilmesi çalışmalarına devam edilmiş ancak koridorun bütüncül olarak ele alınamamasından ötürü amaca ulaşmada yetersiz kalmıştır (MARKA, 2012: 8). 2009 yılında Doğu Marmara Kalkınma Ajansının Kurulması ve akabinde 2010 yılında Ankara Kalkınma Ajansının kurulması ile birlikte İpek Yolu Turizm koridoruna yönelik politikalar da hız kazanmıştır. Bu bağlamda 2011 yılında; “ *Gelir getiren, dış göçü azaltan, bölge ve ülke ortalamaları arasındaki gelişmişlik farklılıklarını azaltan faaliyetler yoluyla, bölgedeki zengin, kültürel-doğal ve üretime yönelik değerler üzerine inşa edilmiş, sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olan en kısa sürede sağlanması doğrultusunda, bölgede bulunan yerleşim birimlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmalarına yönelik her türlü çalışmaları yapmak, yaptırmak, sonuçlarını ulusal ve uluslararası ortamlara taşımak ve tanıtımını boyutlandırmak ve bu amaçla ilgili kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ile iş birliği yapma* ” (www.ipekbir.gov.tr, 2020) amacı ile İpek Yolu Belediyeler Birliği kurulmuştur.

Dokuzuncu Kalkınma Planı, Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Turizm Stratejisi Eylem Planının (2007-2013) ortaya koymuş olduğu hedefler bağlamında İpek yolu turizmi koridoru çalışmaları 2011 yılında yapılan “Ayaş-Sapanca İpekyolu Turizm Koridorunda “Yeni Fikirler “Yeni Fırsatlar” temalı ikinci çalıştay ile devam etmiştir (MARKA, 2012a). İpek yolu turizmi koridoru; Ayaş, Güdül, Beypazarı, Nallıhan, Mudurnu, Göynük, Taraklı, Geyve, Sapanca ilçelerini boyunca uzanan tarihi ipek yolunu takip eden koridor olarak tanımlanmaktadır (MARKA, 2012: 9). Bölgenin kalkınmasına yönelik 2011 yılında yapılan “Ayaş-Sapanca İpekyolu Turizm Koridorunda “Yeni Fikirler “Yeni Fırsatlar” temalı ikinci çalıştay da öne çıkan fikirlere bakıldığında (MARKA, 2012: 29-31);

- Termal projelerin geliştirilmesi,
- Bölgenin uluslararası tanıtımı,
- Bölgedeki mimariye uygun yapılaşmaların teşvik edilmesi,
- Yöresel ürün ve el işi sanatlarının geliştirilmesi, satımının teşvik edilmesi,
- Altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, mevcut yolların iyileştirilmesi,
- Karavan ve kamp turizm alanlarının oluşturulması,
- Kültür varlıklarının işlevselleştirmesi (festival gibi),
- Turizm gelişiminde uluslararası fonların kullanılması,
- Tarihi yapıların restore edilmesi; arkeolojik potansiyelin yeryüzüne çıkarılması için kazıların yaygınlaşması ve tüm bunların turizm hizmetine alınması, gibi birçok alanda öneri ortaya koyulmuştur.

Tablo 7: Turizm Belgeli, Yatırım Belgeli, Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri

	Bolu	Düzce	Kocaeli	Sakarya	Yalova	TR42 Toplam	Türkiye Toplam	Toplam içindeki oran %
Belediye Belgeli Tesis Sayısı	98	67	114	71	94	444	8602	% 5,16
Belediye Belgeli Oda Sayısı	1981	1664	2664	1539	2524	10372	253268	% 4,09
Belediye Belgeli Yatak Sayısı	4104	3711	6551	3263	6243	23872	575315	% 4,14
İşletme Belgeli Tesis Sayısı	25	17	57	21	15	135	4198	% 3,21
İşletme Belgeli Oda Sayısı	2028	710	4262	2054	1353	10407	485791	% 2,14
İşletme Belgeli Yatak Sayısı	4224	1441	8613	4133	2790	21201	1017825	% 2,08
Yatırım Belgeli Tesis Sayısı	5	3	3	9	6	26	654	%3,97
Yatırım Belgeli Oda Sayısı	646	145	212	1302	674	2979	78480	% 3,79
Yatırım Belgeli Yatak Sayısı	1540	294	571	2753	1364	6622	169322	% 3,91
Mavi bayraklı plaj sayıları	-	3	6	3	1	13	463	% 1
Çevreye Duyarlı konaklama Tesis sayısı	1	-	2	1	1	5	474	% 2,8

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, (www.tursab.org.tr, 2021) dan faydalanarak 08.12.2020 tarihi itibarıyla elde edilen verilerden hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda verilen Doğu Marmara bölgesi belediye belgeli konaklama tesis istatistikleri, bakanlık belgeli konaklama tesis istatistikleri ve mavi bayraklı plaj sayılarını bölgenin turizm arz ve talep kaynakları, nüfus yoğunluğu, kişi başına düşen milli gelir bağlamında değerlendirildiğinde yeterli olmadığını söylemek mümkündür.

BÖLÜM 3: YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Kalkınma, bir toplumdaki iktisadi, içtimai ve siyasal alanda arzu edilen müspet manadaki her türlü değişme ve gelişme olarak tanımlanmaktadır. Bir ülke ya da bölgede kalkınmanın gerçekleşebilmesi için paydaşların, bireylerin, toplumun, sivil toplum kuruluşlarının, yetkili kamu kurum ve kuruluşlarının yüklenmiş olduğu sorumluluklar mevcuttur. Yaşamın doğal akışına benzer şekilde kamu idarelerinin de kalkınmayı olağan bir seyirde destekledikleri gibi bireylerin, bölgelerin ve ülkelerin ihtiyaçlarına göre kaynak aktarımı ve diğer araçlar ile kalkınma plan ve uygulamaları yaptıkları görülmektedir. Hizmet sektörünün gelişmesi ile son yüzyılda ülkelerin önemli gelir kaynaklarından biri olan, ileri ve geri bağlantı etkisi ile ekonomi üzerinde ciddi etkileri olan turizm kalkınmada önemli bir aktör haline gelmiştir.

Ülkelerin sahip oldukları ekonomik, kültürel ve coğrafi zenginlikleri içeride kalkınmalarına katkı sunarken, artan gelir düzeyi, taşıma etkisi ile diğer ülkelerin de gelişmelerine katkı sağlamaktadır. Günümüzde turizm; bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi ve bölgesel politikaların belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Son yıllarda ülkemizde de merkezi yönetim planlamaları yanında pek çok yerel yönetim turizme yönelik politika geliştirmektedir.

Yapılan çalışmada; ekonomik, sosyo-kültürel, çevresel zenginlikleri ile önemli derecede turizm potansiyeli taşıyan Doğu Marmara Bölgesi'nde yer alan, Yalova, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu İllerinin turizm arz ve talep kaynakları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bölgeye dair nitel gözlem metodu kullanılarak, turizmin bölge kalkınmasındaki rolüne yönelik kamu yatırımları hizmet ve harcamaların karar verici merci durumunda olan kamu idarecilerinin ya da harcama yetkililerin yetki bölgelerine dair gözlem, plan ve yatırım anlayışları ele alınmıştır. Yapılan çalışmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak bölgesel kalkınma sürecini yöneten en üst yetkili konumundaki harcama yetkililerinin ortaya koymuş oldukları kişiye özgü(irade, bilgi, kültür, deneyim, vizyonerlik), kuruma özgü (bütçe, personel, teknik donanım), şehre özgü (arz ve talep kaynakları) gibi faktörler açısından ortaya çıkan olgular, turizm hizmet ve harcamalarının kalkınmayı etkileme sürecini keşfedilmeye çalışılmıştır.

Yapılan çalışmada “görüşmeler”, “gözlem notları”, “dökümanlar” ile “sorma” “izleme” ve “inceleme” den oluşan veri toplama etkinliklerinden faydalanılmıştır (Miles ve Huberman, 2019: 9). Doğu Marmara Bölgesi’ndeki turizm odaklı bölgelerin kültür ve turizm il müdürleri, kaymakamlar ve belediye başkanları ve ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma; bölgesel kalkınma sürecini yöneten il ve ilçe sorumluluk sahası içerisinde sorumluluk üstlenen, karar alma sürecini yöneten harcama yetkililerinin ortaya koymuş oldukları kişiye özgü (irade, bilgi, kültür, deneyim, vizyonerlik), kuruma özgü (bütçe, personel), bölgeye özgü (arz ve talep kaynakları) gibi faktörler açısından turizm hizmet ve harcamalarının kalkınmayı etkileme sürecini keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Yorumlayıcı araştırmacılar için toplumsal araştırmaların temel hedefi, toplumsal yaşama dair bir bakış açısı geliştirmek ve insanların doğal ortamlarında ya da kendi bağlamlarında nasıl anlam oluşturduğunu keşfetmektir. Yorumlayıcı bir araştırmacılar incelenen insan yada toplum için neyin anlamlı ya da önemli olduğunu ya da bireylerin gündelik yaşamı nasıl deneyimlediğini öğrenmek istemektedir. Araştırmacı, bunu belirli bir toplumsal ortamı tanıyarak ve içindekilerin bakış açısından görerek yapmaktadır. Araştırmacılar inceledikleri kişilerin duygularını ve yorumlarını paylaşmakta; olayları ve durumları onların gözünden görmeye çalışmaktadır (Neuman, 2008: 131) .

Yorumlayıcı sosyal bilim araştırmacıları sosyal dünyayı “*toplumsal anlamı*” bağlamında anlamaya çalışmaktadır (Neuman, 2008 : 141). Araştırmacılar düşüncelere bağlı olarak ortaya çıkan anlamı, bir çelişkiye yer vermeden anlamaya ve bireylerin sosyal dünyalarındaki örtük ve gizli olan bilgisini yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Araştırma sürecinde bireylerin zihinsel süreçlerine atıfta bulunulmaz; daha ziyade, bireylerin, sosyalleşmeleri sırasında edindikleri kolektif bilgi stoklarına dayanarak eylemlerine ve sosyal gerçekliklerine anlamlar atfederler. Bireylerin sosyalleşme sürecinde oluşan ve sürekli olarak değiştirilen bu bilinçli bilgi stoklarını ve bir eylemin (veya bir konuşma eyleminin) bilinçli olarak amaçlanan anlamını yeniden yapılandırmanın yanı sıra, bir metni yorumlamak, genel sosyal anlamını yeniden inşa etmek anlamına gelir. Metin bir röportajdan, bir gazete makalesinden, günlük bir durumun video kaydından veya bir gözlem notundan bir dizi olabilir (Rosenthal, 2018: 18). Gerçek olan olgu ve durumların

toplumsal faaliyetler sonucu meydana getirildiğini savunan bu yaklaşıma göre, insanlar ortak bilgiyi oluşturan ve pekiştiren birbiriyle etkileşim içinde olan toplumsal varlıklardır. (Neuman, 2008: 141). Yorumlayıcı sosyal bilim çalışmalarının temel özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Neuman, 2008 : 141);

- Gerçekliğin toplumsal olarak meydana getirildiğine dair inşacı bir görüş hakimdir.
- İnsan eylemliliğine dönük olarak iradeci bir tutum benimsenir.
- Bilimsel bilgiler diğer bilgi biçimlerinden farklıdır, ama daha iyi olduğu söylenemez. Açıklamalar idiyografiktir ve tümevarımsal usullarla gelişir.
- Açıklamalar incelenen insanlarla yeterlilik koyutu kullanılarak doğrulanır.
- Sosyal bilimsel kanıtlar bağlama özgü değişiklik gösterebilir ve çoğunlukla ilave bir açıklamayı gerektirebilir.
- Daha derin bir bakış açısı ile bilgiye dönük olarak pratik bir yönelim benimsenir.
- Sosyal bilimin değer konumlarına karşı göreceli olması gerekir.

Yorumlayıcı bir yaklaşım benimsenerek tasarlanmış olan araştırmalar yeni bilgilerin kullanımı ve uygulamasına yönelik, sıradan maddi deneyimler ve algıların ötesine geçerek bir perspektif uygulama eğilimindedir. Ayrıca araştırmacılar toplumsal koşulları ve durumları şu anki görünümüleriyle incelemek yerine, insanların mevcut koşulları etkin biçimde inşa ettiği ve dönüştürebileceği süreçleri de bu bağlam içerisinde ele alabilmektedir (Neuman,2008). Bu kapsamda araştırmanın temel araştırma sorusu olan “Doğu Marmara bölgesinde turizm yatırım ve harcamalarının bölgesel kalkınmaya etkisine ilişkin durum nedir?” sorusuna yönelik olarak aşağıdaki alt sorulara yanıtlar aranmaya çalışılmıştır.

1. Kalkınma kavramının anlamı hakkında harcama yetkililerinin görüşleri nelerdir?
2. Bölge kalkınmasına yönelik merkezi ve yerel yönetimlerin vizyon planları var mıdır, bu konuda harcama yetkililerinin uygulamaları nelerdir?
3. Turizm sektörünün gelişimine yönelik bütçe planlarının yeterli midir, bütçenin arttırılmasına yönelik harcama yetkililerinin tutumları nasıldır?
4. Bölgesel kalkınmada rolü olan kamu kurum ve kuruluşların bölge kalkınmasına istenilen katkıyı sağlıyor mu?
5. Bölgenin sahip olduğu turizm arz kaynakları bölge kalkınmasına yönelik kullanılabilir mi?

6. Harcama yetkililerinin istihdamı arttırmaya yönelik politikaları nelerdir?
7. Bölge kalkınmasında etken olan sektörler hangileridir?
8. Turizme yönelik yapılan hizmet ve harcamalar mali açıdan sürdürülebilir midir?
9. Turizmin bölgede ekonomik sosyo –kültürel ve çevresel manada hangi etkilere sahiptir?
10. Turizmin bölge kalkınması bağlamında güçlü yönleri ve fırsatları, zayıf yönleri ve tehditleri nelerdir?
11. Bölgede hazırlanmış turizm mastır planını var mıdır?
12. Bölgenin turizm potansiyelinin tanıtım ve pazarlanması yeterli midir?
13. Turizm gelişmelerine bağlı olarak insan kaynakları politikalarında değişiklik ve niteliğin geliştirilmesi durumunun keşfedilmesi
14. Muhtemel ekonomik ve diğer dengesizliklere karşı harcama yetkililerinin turizm sektörü hakkındaki düşünceleri nelerdir?

3.3.1. Araştırma Deseni

Yapılan bu çalışma nitel araştırma yöntemi ve teknikleri kullanılarak yapılandırılmıştır. Silverman (2018), nitel araştırmayı, sosyal yaşamı ve insanla ilgili problemleri kendine özgü metotlarla sorgulayarak, anlamlandırma süreci olarak ifade etmektedir. Bu anlamlandırma süreci genellikle gözlemler, görüşmeler ve dokümanların incelenmesi yoluyla (Miles ve Huberman, 2019: 9) algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koyulması şeklinde olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018:41).

Nitel araştırmalar olguları kendi bağlamları içerisinde açıklamakta ve süreçleri ya da anlamları yorumlayarak anlamaya çalışmaktadır (Silverman, 2018: 7). Bu süreç içerisinde nitel verilerin kullanılması ile insanların, nesnelere ve durumların temel niteliklerine vurgu yapılmaktadır. Nitel veri; doğal yollarla gerçekleşen günlük olaylara odaklanması ile gerçek yaşama ilişkin bir görsel sunması, karmaşık durumları ortaya koymaya yönelik zengin ve bütüncül bir içerik sunabilmektedir. Ayrıca gözlemlenen olaya ilişkin anlık izlenimlerin ya da olayın ne olduğunun ötesine geçebilir, olayların nasıl ve neden gerçekleştiğini hatta oluş nedenleri incelenebilmektedir (Miles ve Huberman, 2019: 9-10).

Nitel araştırma sürecinde araştırmacılar nelerin olup bittiği ve sürecin nasıl geliştiğine ilişkin olarak çevreye, sürece, algılara yönelik gözlemler, görüşme notları ve yazılı dokümanların incelenmesi suretiyle durumu tutarlı bir şekilde anlamaya ve açıklamaya çalışırlar. Tüm bunları yaparken elde edilen verileri betimleme ve açıklama yoluyla tümevarım yöntemini takip etmektedirler (Miles ve Huberman, 2019: 90-92).

Doğu Marmara Bölgesi'ndeki turizm arz kaynakları bakımından zengin olan il ve ilçelerdeki harcama yetkililerinin turizm hizmet ve harcamalarına yönelik tutumlarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma modellerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışmasında bir birey bir kurum, bir ortam, bir süreç incelenebilmektedir. Nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinlemesine bir şekilde araştırılmasıdır. Duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla ortaya koyulmakta ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri, o durumdan nasıl etkilendikleri keşfedilmeye çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 3).

3.3.2. Ölçek ve Veri Toplama Aracı

Harcama yetkililerinin turizm hizmet ve harcamalarının kalkınma üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri, görüşmeciler ile yapılan mülakatlar ile keşfedilmeye çalışılmıştır. “Nitel mülakat bireylerin tutum ve değerlerine (bir anket ile belirlenemeyecek ve gözlemlenemeyecek özelliklerine) ulaşmak için özellikle kullanışlı bir araştırma yöntemidir. Kapalı uçlu sorulara nispeten açık uçlu ve esnek sorular ile üzerine daha çok düşünülmüş derinlikli cevaplar elde etmek olasıdır. Bu tür sorular ile katılımcının görüşlerine, olayları yorumlayışına, deneyimlerine sahip olduğu anlayış ve düşüncelerine daha rahat ulaşılmaktadır (Silverman, 2018: 238). Burada görüşmenin amacı görüşmecinin duygularını, tutumlarını, bakış açısını derinlemesine keşfetmektir. Görüşmeci konunun ve kaynağın özelliklerine göre Kvale'nin tabiri ile madenci ve seyyah rollerine girebilmektedir. Madenci rolünde bilginin gömülü olduğunu kabul edip üzerindeki toprağı kaldırarak anlamları veya veri parçalarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Seyyah rolünde ise konunun kaynakları ile derinlemesine işbirliği içerisine girerek bilginin ve anlamın oluşturulmasında daha aktif bir davranış sergilemektedir. (Baş ve Akturan, 2013: 111-112).

Mülakatlarda yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu teknik bazı noktalarda mülakat yapan kişinin katılımcıya sondaj soruları sorabilmesini, katılımcı ile

yakınlık ve ahenk oluşturarak çalışmanın amacına yönelik zengin içerikli veriye ulaşabilmesini sağlamaktadır (Silverman, 2018: 232). Yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmeden önce veri keşfetme sürecinin ana hatlarını içeren bir görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formları görüşmecinin önceden hazırlamış olduğu konu ve alanlara sadık kalarak hem önceden hazırlanmış soruları sorma, hem de sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi almak amacı ile ek sorular sorma avantajına sahiptir. Burada araştırma problemi ile ilgili tüm boyutların ve soruların kapsanmasını güvence altına almak için geliştirilmiş bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 132). Diğer yöntemler ile kıyaslandığında göreceli olarak zaman ve kaynaklardan tasarruf sağlama yanında insanlara yaptıkları şeyler hakkındaki yorumlarını sormaktan çok gerçekte ne yaptıklarının incelenmesini sağlamaktadır (Silverman, 2018: 236).

Görüşme formu hazırlanmadan önce, konu bağlamında literatürde yer alan başta ulusal ve bölgesel ölçekli kalkınma planları, stratejik planlar, doktora ve yüksek lisans tezleri, makaleler, kitaplar, bildiriler, gazeteler, belgeseller, olmak üzere kullanılan yöntem ve teknikler, tespit edilmiştir. Bununla birlikte alan yazında sorun olarak ortaya koyulan konular tespit edilmiş ve yönetime uygun bir şekilde sorular oluşturulmuştur. Daha sonra araştırmanın amaçları kapsamında keşfedilmek üzere oluşturulan sorular görüşme formuna aktarılmıştır. Hazırlanan görüşme formu alanında uzman sekiz kişiye fiili olarak ve mail yolu ile sorulmuştur. Uzmanların düzeltme ve önerileri neticesinde sorular düzeltilerek form tekrardan hazırlanmıştır. Hazırlanan form ile randevular alınarak iki harcama yetkilisi ile pilot görüşmeler yapılmıştır. Pilot görüşmeler neticesinde ses kaydedici cihazlar ile yapılan mülakatlar yazıya döküldükten sonra alan yazın ve gözlem notları ile birlikte sorular tekrar gözden geçirilerek son şekli verilmiştir. .

Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan görüşme soruları tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Araştırmanın Amacına Uygun Hazırlanan Görüşme Soruları

Amaçlar	Görüşme soruları
<p>Harcama yetkililerinin turizm kalkınmasına ilişkin “irade, bilgi, kültür, deneyim, vizyonerlik” tutumlarının kamu ekonomisi perspektifinden değerlendirilmesi</p>	<p>Kalkınma size göre nedir, neyi çağrıştırmaktadır? Bölgenizin kalkınmasına yönelik merkezi ve yerel yönetimin bir vizyon planı var mı, var ise avantajları, yok ise dezavantajları nelerdir? Bölgesel kalkınmada rolü olan kamu kurum ve kuruluşlarını bölgenize sağladığı katkılar açısından yeterli buluyor musunuz?</p>
<p>Harcama yetkililerinin turizm kalkınmasına yönelik bütçe politikası, istihdam ve personel gelişim tutumlarının kamu ekonomisi perspektifinden değerlendirilmesi</p>	<p>Turizm bağlamında uygulamaya yönelik bütçe planlarını yeterli buluyor musunuz, bulmuyor iseniz arttırmaya yönelik çabalarınız nelerdir? Turizm bölgenizde istihdama doğrudan, dolaylı ya da uyarılmış katkıları var mıdır? Bölge turizmdeki değişikliklere bağlı olarak istihdam politikalarında değişiklik yapıyor musunuz, istihdam edilen personel niteliğinin geliştirilmesine yönelik politika uygulamalarınız nelerdir? Merkezi yönetim bütçesi kapsamında bölgenize yapılan yatırımları yeterli buluyor musunuz? Genel anlamda ve turizm özelinde bölgenizde istihdamı arttırmaya yönelik politikalarınız nelerdir? Kamu kaynaklarının doğru yerlerde kullanılmadığına yönelik iddialar var, bu konudaki düşünceleriniz nelerdir? Bu konuda tedbir ve düzenleme ve diğer uygulamalarınız var mıdır? Var ise nelerdir? Bölge halkının genelde turizme bakış açısı nasıldır. Özelde turizm faaliyetlerine ve turizmin geliştirilmesine nasıl bakılmaktadır? (Olumlu-Olumsuz)</p>

<p style="text-align: center;">Harcama yetkililerinin turizm kalkınmasına bağlamında arz ve talep kaynaklarına yönelik tutumlarının kamu ekonomisi perspektifinden değerlendirilmesi</p>	<p>Bölgenin sahip olduğu arz kaynakları turistik kalkınmaya yönelik kullanılabilir mi?</p> <p>Bölgenizin kalkınmasında sektörleri önem sırasına göre sıralar mısınız?</p> <p>Turizmin ülkemiz /bölgemiz/yöremiz açısından taşıdığı önem hakkında neler söylersiniz</p> <p>Turizmin yatırımlarının ülkemiz /bölgemiz/yöremiz açısından ekonomik etkiler size göre nelerdir?</p> <p>Turizmin yatırımlarının ülkemiz /bölgemiz/yöremiz açısından Sosyo – Kültürel Etkiler size göre nelerdir</p> <p>Turizmin yatırımlarının ülkemiz /bölgemiz/yöremiz açısından çevresel etkiler size göre nelerdir?</p> <p>Sorumluluk sahanız çerçevesinde turizm bölgeye rekabetçi bir avantaj sağlar mı?</p> <p>Bölgenizin turizm açısından güçlü ve zayıf yönleri, fırsat ve tehditleri nelerdir?</p> <p>Bölgenizin ya da yörenizin arz kaynaklarının bölgeye yerli ve yabancı yatırım çekme gücü var mıdır? Var ise Doğrudan, dolaylı ya da uyarılmış yatırımlar bağlamında bölgenize hangi sektörlerle daha fazla katkı sağlamaktadır?</p> <p>Bölgenizde size özgü bir turizm mastır planınız var mı? Yok, ise bu konuda bir çalışmanız var mı?</p> <p>Bölgenin turizm potansiyelinin tanıtım ve pazarlanması sizce yeterli düzeyde midir?</p> <p>Turizm sektörü ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel faktörlerden çabuk etkilenebilmektedir. Bu bağlamda bölgenizde yaşanacak muhtemel dengesizliklere karşı durumu alternatif sektörlerle ilişkilendirerek açıklar mısınız?</p>
---	--

Araştırmanın yapılış amacı hedef evrene ilişkin bir keşif ve yargılar ortaya koymaktır. Dolayısıyla çalışmada hedef evren, araştırmacının incelediği, ilgi duyduğu ve yaptığı çalışma sonucunda belirlediği sonuçları genellemek istediği evrendir (Baltacı, 2018: 235). Dolayısı ile yapılan çalışmada hedef evren olarak belirlenen Doğu Marmara Bölgesi’ni en iyi yansıtacağı düşünülen ve çalışma araştırma soruları ile istenen ayrıntıları belirginleştireceğine inanılan örnekleme çerçevesi oluşturulmuştur.

Örnekleme çerçevesi, yapılan araştırmaların geçerliğini ve tutarlığını doğrudan etkilediğinden, evrene ilişkin tahmin ve genellemelerde bulunabilmek için örneklemin özel olarak belirlenmesi gerekmektedir. Aksi bir durumda evrenin özelliklerini yansıtmayan örnekler üzerinde yapılan çalışmalar hatalı sonuçlara sebep olabilmekte ya da araştırmanın sonuçlarını geçersiz kılabilir (Baltacı, 2018: 236). Bu bağlamda yapılan çalışmada tipik durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tipik durumlar, evrende yer alan çok sayıda benzerleri arasından genel olarak incelenen olay veya olguyu açıklayabilecek düzeyde bilgiler içeren durumlar olarak tanımlanmaktadır.

Çalışma bağlamında tipik durum örnekleme olarak; Doğu Marmara Bölgesi içerisinde bölgeyi temsil yeteneği olan ve temel özellikleri bakımından evrenden farklılaşmayan durumları barındırdığı düşünülen ve evren içerisindeki tüm illerden turizm arz kaynakları bakımından zengin olan ilçeler örneklem olarak seçilmiştir.

Seçilen il ve ilçelerin harcama yetkilileri ile mülakatların gerçekleştirilmesi için görüşme talepleri yapılmıştır. Görüşmelerin verimli geçebilmesi için katılımcıların en uygun olduğu vakitler için randevu talep edilmiştir⁸. Araştırma verilerinin güvenilirliğinin güçlenmesi adına görüşmecilerin kendilerini rahat hissedecekleri, konu akışının bölünmeyeceği uygun bir ortamda yapılmasına dikkat edilmiştir. Mülakatların yapıldığı ortamda sadece görüşmeci ve görüşülen kişinin olmasına dikkat edilmiştir.

Kuşkusuz mülakat görüşmelerinde elde edilen metinlerin analiz edilme yöntemleri yanında görüşmenin nasıl yürütüldüğü de önemlidir (Silverman, 2018: 289). Yapılan mülakatlar da katılımcı etkileşim rolü üstlenilmeye çalışılmıştır. *“Araştırmacı madenci imajı mülakatı bir arama bulma görevi haline getirerek mülakatı yapan kişinin niyeti onlarla işbirliği içindeki katılımcıların içinde neler bulunduğunu bilimsel amaçlar için tespit etmektedir”* (Silverman, 2018: 243). Dolayısı ile yapılan mülakat görüşmelerinde sorulan sorular belli bir sıra dahilinde sorulmaktan ziyade konunun akışına bağlı olarak, zaman zaman da bir madenci edası ile sondaj soruları sorularak daha detay bilgilere ulaşılmaya hedeflenmiştir. Görüşmeler esnasında konuşmacıların kendilerini rahat hissetmelerine özen gösterilmiştir.

Görüşme tarihlerinden bir gün önce konuşmacıların uygun olup olmadıkları, görüşme saatlerinde değişiklik olup olmadığı sorulmuştur. Görüşmecilerden gelen olumlu dönüşler neticesinde görüşme yerinde belirtilen saatten yarım saat önce bulunulmuştur. Mülakat görüşmelerine başlamadan önce katılımcılara çalışmaya katılımın gönüllük esasına dayalı olduğu belirtilmiştir. Mülakat görüşmelerinin ses kayıt cihazı ya da değerlendirici tarafından konuşmaların yazılması sureti ile kayıt altına alınacağı konuşmacılara belirtilmiştir. Bu konudaki tercihlerine göre hareket edilmiştir.

⁸ Ekte mülakat form örneği verilmiştir.

Cevaplamak istemedikleri sorulara cevap verme zorunlulukları olmadığı ve istedikleri zaman görüşmeden ayrılacakları kendilerine söylenmiştir.

Elde edilen ses kayıtları, görüşme notları ve mail yolu ile elde edilen mülakat kayıtları elde edildikten hemen sonra konuşmacıların onaylamadıkları veya çıkarılmasını istedikleri ifadelerinin olup olmadığı kendilerine sorulmuştur. Alınan görüşler neticesinde araştırma kayıtları düzenlenmiştir. Daha sonra ses kayıtlarının yazıya dökülmesi ve sınıflandırma işlemine başlanılmıştır. Gerçekleştirilen görüşmelerin süreleri 40 dakika ile 1 saat 30 dakika arasında değişmektedir. Yapılan görüşmeler neticesinde ortalama 100 dakika süren görüşme kaydı elde edilmiştir

Araştırmada öncelikle kavramsal çerçeve sunulmuş, ardından problemin belirlenmesi ve sorunun tespitine yönelik kuramsal analiz yapılmıştır. Araştırmanın uygulama bölümünde ise Doğu Marmara Bölgesi sınırları içerisinde turizm arz kaynakları bakımından zengin olan il ve ilçelerin il müdürü, kaymakam ve belediye başkanları ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen veriler ışığında sonuçlar analiz edilip mevcut bütçe kaynakları ile bölge turizmi arz kaynaklarının kalkınma açısından kullanılma durumu keşfedilmeye çalışılmıştır.

3.3.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada Doğu Marmara Bölgesi'ndeki il ve ilçelerin harcama yetkilisi pozisyonunda olan il müdürü, kaymakam, belediye başkanı ya da yetkili kıldıkları kişilerden oluşan toplam 23 kişi ile yapılan görüşmeler neticesinde, mevcut turizm arz kaynakları ile kalkınmanın gerçekleşme durumu keşfedilmeye çalışılmıştır. Katılımcı olarak seçilen ilçelerin turizm arz kaynağı bakımından zengin olmasına dikkat edilmiş ve görüşme talepleri bu ilçe belediye başkanı ve kaymakamlarından talep edilmiştir.

Covid-19 sürecinin başlaması ile birlikte randevularımızı bir kısmı iptal edilmiştir. Diğer randevu taleplerimize de geri dönüş yapılmamıştır. Çalışmanın süre kısıtlı da göz önünde bulundurulduğunda mevcut 23 kişi ile çalışma mülakatları tamamlanmıştır.

3.3.3. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Çalışmanın ana kütlesini Doğu Marmara Bölgesi'nde görev yapmakta olan kültür turizm il müdürleri, kaymakam ve belediye başkanları oluşturmaktadır. Araştırma süresinin kısıtlı olması, Covid-19 süreci, araştırma alanının geniş olmasından kaynaklı ulaşım maliyeti, harcama yetkilerinin yoğun programlarının olmasından kaynaklı görüşme taleplerine olumsuz dönüş yapılması ve görüşme taleplerine cevap verilmemesi nedenleri ile ana kütlenin bütününe ulaşmak mümkün olmamıştır. Oluşturulan kitlenin belirlenmesinde “amaçlı örnekleme” yöntemlerinden olan “ölçüt örnekleme” tekniği kullanılmıştır. Bu teknik çalışmanın amacına uygun olarak belirlenen niteliklere sahip olan kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumların seçilmesi suretiyle örneklemin oluşturulmasıdır. Dolayısıyla çalışmanın ana kütlesinin belirlenmesine yönelik olarak turizm arz kaynakları bakımından zengin olan ve yıllık turist ağırlama sayıları yüksek olan ilçeler dikkate alınmıştır. Bu ilçelerle görüşülerek örnek bir kitle oluşturulmuştur.

3.3.4. Araştırmanın Katılımcı Profili

Araştırmanın katılımcı profili; dört tane il kültür turizm müdürü, bir tane il kültür turizm müdürü yardımcısı, üç kaymakam, on dört belediye başkanı ve bir belediye başkan yardımcısından oluşmaktadır.

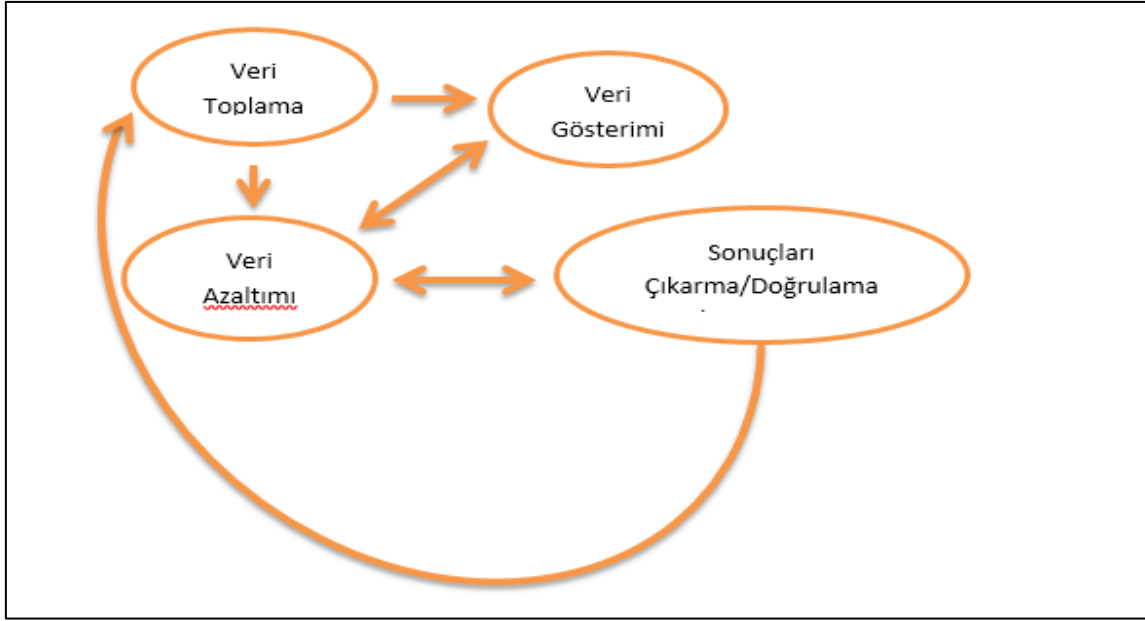
Tablo 9: Araştırmanın Katılımcı Profili

Katılımcılar	İl ve İlçe	Görev	Tarih	Görüşülen Dakika
B1	Bolu	İl Müdürü	10.03.2020	45 dk.
B2	Bolu	Belediye Başkanı	12.03.2020	100 dk.
D1	Düzce	İl Müdürü	7.11.2019	45 dk.
D2	Düzce	Belediye Başkanı	20.11.2019	Mail
D3	Düzce	Belediye Başkanı	03.03.2020	55 dk.
D4	Düzce	Belediye Başkanı	03.03.2020	60 dk.
K1	Kocaeli	İl Müdürü	20.12.2019	60 dk.
K2	Kocaeli	Belediye Başkanı	23.01.2020	57 dk.
K3	Kocaeli	Belediye Başkanı	06.12.2020	Mail +20 dk
K4	Kocaeli	Belediye Başkanı	30.01.2020	50 dk.
S1	Sakarya	Belediye Başkan Yrd.	28.12.2019	60 dk.
S2	Sakarya	Kaymakam	14.02.2020	50 dk
S3	Sakarya	İl Müdürü	20.01.2020	60 dk.
S4	Sakarya	Belediye Başkanı	07.01.2020	48dk.
S5	Sakarya	Belediye Başkanı	14.01.2020	75 dk.
S6	Sakarya	Kaymakam	24.09.2019	50 dk.
S7	Sakarya	Belediye Başkanı	06.02.2020	70 dk.
Y1	Yalova	İl Müdürü	23.01.2020	70 dk.
Y2	Yalova	Belediye Başkanı	25.11.2019	40 dk.
Y3	Yalova	Belediye başkanı	25.02.2020	56. dk.
Y4	Yalova	Belediye Başkanı	18.02.2020	45 dk.
Y5	Yalova	Kaymakam	31.10.2019	Mail.
Y6	Yalova	Kaymakam	14.11.2019	45 dk.

3.4. Verilerin Analizi ve Bulgular

Harcama yetkilileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen ham veriler betimsel analiz tekniği ile sadeleştirilerek analiz edilmiştir. Betimsel analiz tekniğinde elde edilen veriler önceden belirlenen başlıklar ve boyutlar altında özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Betimsel analiz tekniğinde araştırmacı, görüştüğü ya da gözlemlemiş olduğu olayları, durumları ve bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir (Özdemir, 2010).

Yapılan görüşmelerde harcama yetkililerinin gerçek isimleri yerine kod isimlerinin kullanılacağı ve verilerin ham halinin üçüncü kişiler ile paylaşılmayacağı konusunda kendilerinden izin alınmıştır.

Şekil 9: Veri Analizinin Bileşenleri

Kaynak: (Miles ve Huberman, 2019:12).

Yapılan nitel araştırmada araştırma sonuçlarının ve gerçeğin doğru temsiline yönelik olarak geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlanması kapsamında çeşitli stratejiler izlenmiştir. Bu kapsamda iç geçerlilik (inanırlık/özgünlük), dış geçerlilik (aktarılabirlik/uygunluk), iç güvenilirlik (tutarlık), dış güvenilirlik (tekrar edebilirlik), ölçütleri dikkate alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 277), (Miles ve Huberman, 2019: 279).

İç geçerlilik (inanırlık/özgünlük): İç geçerliliği sağlamaya yönelik olarak, katılımcının sorulan sorulara yeterli bir biçimde cevap verebilmesi ve bu kapsamdaki tedbirlerin alınması gerekmektedir. İç geçerliliğin sağlanabilmesi için katılımcılar ile uzun süreli etkileşim, ulaşılan sonuçların gerçeğe uygun olup olmadığının ek veriler ile tespit edilmesi, çeşitleme gibi yollar izlenebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 270). Bu kapsamda harcama yetkililerinden randevu talep edilmesi, görüşme öncesi müsaitlik durumlarının öğrenilmesi, görüşme yapılacak zamanın uygun ve katılımcıların görüşmelere odaklanmasını sağlayacak bir vakitte olmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda harcama yetkilileri ile 40 dk. ile 90 dk. arasında görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma raporları, literatür araştırmaları ve gözlem notları ile gerçeğe uygunluk araştırması yapılmıştır. Farklı birimlerdeki harcama yetkilileri seçilerek (İl Müdürü, Kaymakam, Belediye Başkanı) çeşitleme yapılmaya çalışılmıştır.

Dış geçerlilik (aktarılabirlik): Yapılan çalışmanın; araştırmacının sonuçlarına dayanmasından ziyade, araştırmanın öznelere ve koşullarına dayanması şeklinde tanımlanmaktadır (Miles & Huberman, 2019: 278). Yapılan çalışmada mümkün olduğunca ham verilere yorum katmadan doğrudan alıntılara yer verilmeye çalışılmıştır.

İç güvenilirlik (tutarlık): Aynı aman diliminde birden fazla araştırmacının bir olgu ya da olayı aynı biçimde ölçmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 273). Bulguların veri kaynakları ile anlamlı bir paralellik göstermesine dikkat edilmiştir. Elde edilen verilerin güvenilir olmasına yönelik yanlılık, hile gibi durumlara karşı kontrolü sağlanmıştır.

Dış güvenilirlik (tekrar edebilirlik): Araştırma sürecindeki her bir adımın detaylı olarak açıklanması ve bu adımların önyargısız bir şekilde sunulması gerekmektedir (Baş ve Akturan, 2013: 193). Görüşmelerin nasıl, ne zaman, kaç dakika kimler ile görüşüldüğü detaylı bir şekilde tanımlanmıştır.

3.4.1. Harcama Yetkililerinin Turizm Kalkınmasına İlişkin “İrade, Bilgi, Kültür, Deneyim, Vizyonerlik ” Tutumlarının Kamu Ekonomisi Perspektifinden Değerlendirilmesi

Yerel kalkınmanın önündeki temel sorun “*yaşam kalitesinin ekonomik gelişmişlik seviyesine kıyasla geride kalması*” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi için ulusal ve yerel ölçekte plan program, rapor, çalıştay gibi birçok araştırma ve uygulama esaslı çalışmalar yapılmaktadır. Kalkınma planlarının, bölge planlarının ve bu kapsamda hazırlanmış il ve ilçe bazlı stratejik plan ve hedeflerinin, vizyon planlarının uygulamaya geçebilmesi için kuşkusuz Harcama yetkililerinin bu konudaki tutum ve davranışları önemlidir. Bu bağlamda “*irade, bilgi, kültür, deneyim, vizyonerlik*” gibi kişiye özgü tutumların keşfedilmesi, kalkınmaya sürecini başlatacak olan insan faktörünün kalkınma tutumlarının keşfedilmesi ve sürecin daha sağlıklı yönetilmesi açısından önem arz etmektedir.

3.4.1.1. Harcama Yetkililerinin Turizm Kalkınmasına İlişkin İradelerinin/İsteklerinin Analizi

Çalışmada harcama yetkililerinin bölgelerindeki turizmin kalkınmasına yönelik irade/istekleri keşfedilmeye çalışılmıştır. “*Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü,*

istenç” (sozluk.gov.tr.) olarak tanımlanan “irade” kavramı karar verici pozisyonunda olan bireylerin belirli bir şeyi yapabilme ya da gerçekleştirme gücünü belirtmek için kullanılmaktadır. Ülkelerin ulusal politikaları ya da yerel yönetimlerin yerel politikaları ile *geri kalmışlıktan kurtulmak yönünde* mevcut kaynaklarını kullanmak ya da özgün hizmet ve yatırımları ile kalkınma sürecini etkileyebilmektedirler.

Çalışma bağlamında yerel düzeyde “irade” kavramı kalkınma ile ilişkili olarak iki şekilde araştırma konusu yapılmaktadır. Birincisi; yerel seçimlerde seçmenlerin tercih ettikleri siyasi parti, belediye başkanı ve meclis üyeleri gibi halk iradesinin temsilcisi olmaya hak kazanmış tüzel ya da gerçek kişilerin bu iradeyi tercih edilme sebeplerine uygun kullanıp kullanmadıklarıdır. Bir diğeri ise seçilen kişilerin kendi iradeleri ile kalkınma sürecine katkı sağlayıp sağlamadıklarıdır.

Yerel yönetimler, yerel kaynak ve ihtiyaçları merkezi idareye göre tespit etmede daha hızlı olabilmektedir. Bölgeye dair sahip oldukları asimetrik bilgi ile kaynakları daha verimli kullanma gücüne sahip olabilmektedirler. Vizyon oluşturarak bölge içi kaynakları kalkınma yönünde kullanmada da daha etkili olabilmektedirler. Diğer yandan diğer bölgeler ile oluşan gelişmişlik farkını gidermede rekabet edebilecek faktörleri harekete geçirmede kurumsal gücünü kullanabilmekte ve yetki ve sorumlulukları ile yönlendirici bir rol üstlenebilmektedirler (Bilgin, 2002: 317). Tüm bu faaliyetler yapılırken yerel yönetim organizasyonun yöneticisi/seçilmişinin ya da merkezi idarenin temsilcisinin yetki ve sorumlulukları çerçevesinde politika uygulamaları, icraatı, diğer bir ifade ile iradesini uygulaması ile ortaya çıkan yatırım ve hizmetler kalkınma sürecini etkileyebilmektedir.

Diğer taraftan yerelde bulunan kamu görevlileri yasaların belirlemiş olduğu yetki ve sorumluluk çerçevesinde merkezi idarenin almış olduğu kararların uygulanmasında ortaya koydukları irade ile reformların kalitesini artırabilmektedir. Ayrıca siyasi iradeyi daha kolay ikna edebilecek tutum ortaya koyarak ve süreci hızlandırma yolu ile kalkınmaya katkı sağlayabilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 49).

Yerel yönetimlerin kalkınmada önemli bir aktör olduğunu düşünüldüğünde 2014-2023 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde “*Sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak bütünleşmiş, rekabet gücü ve refah düzeyi yüksek bölgeleriyle daha dengeli ve topyekûn kalkınmış bir*

Türkiye” ifadesi ile ortaya koyularak dört ana hedef ortaya koyulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2014);

1. Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılarak refahın ülke sathına daha dengeli yayılması,
2. Tüm bölgelerin, potansiyellerinin değerlendirilmesi ve rekabet güçlerinin artırılması suretiyle ulusal kalkınmaya azami düzeyde katkı sağlaması,
3. Ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi,
4. Ülke genelinde daha dengeli bir yerleşim düzeni oluşturulması,

Ulusal ya da yerel hedeflere ulaşabilmek kuşkusuz bu kapsamdaki yetki ve sorumluluk sahibi bireylerin irade ve istekleri ile doğrudan ilişkilidir. Yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi, yönetimde yerel katılımın artırılması, girişimcilik uygulamalarının desteklenmesi ile yerelde meydana gelen ekonomik ve sosyal refah artışı kuşkusuz ulusal refah artışına da etki edecektir. Bu çerçevede katılımcılara “*kalkınma*” kavramı ile nasıl bir kavramsal bağ kurduklarını belirlemek üzere “*Kalkınma size göre nedir, neyi çağrıştırmaktadır?*” sorusu yöneltilmiştir. 23 katılımcının tamamı kalkınma kavramı ile ilgili soruları cevaplamışlardır.

3.4.1.1.1. Sektörlerin Gelişmesi ve Büyümesi İle İktisadi Hayatın Olumlu Yönde Değişmesi

Harcama yetkilileri ile yapılan mülakatlarda kalkınma kavramını Y1: “... *Kalkınma büyümedir, istihdamdır, ekonomik gelişmedir, milli gelirin artmasıdır, istihdamın sağlanmasıdır. Ondan sonra onu tetikleyen unsurlar işte ihracatın artmasıdır. Kavramsal olarak kalkınma ülkesel veya bölgesel olarak ta tanımlanabilir. Ülkelerin, bölgelerin ekonomisinin düzelmesi, ilerlemesi, milli gelirin artması, büyümenin artması, bununla birlikte de o ülkede, bölgede, yörede yaşayan insanların hayat standartlarının yükselmesidir*” şeklinde tanımlamaktadır. Y2 ise kalkınma kavramını “*Her faktörün içinde olduğu, her sektörün içerisinde olduğu topyekûn büyümeyi ifade etmektedir. Kalkınma deyince maddi imkânlar, eğitim, turizm sanayi, spor, ekonomi tüm faktörlerin büyümesi...*” şeklinde tanımlamaktadır.

S5, “*Kalkınma ...; tüm alanlarda tüm sektörlerde topyekûn bir şahlanmayı, ilerlemeyi, yeni bir noktaya varmayı ..., dolayısı ile ..., bir toplumun kalkınması dediğimizde*

eğitimde, kültürde, sosyal hayatta birçok alanda daha iyiye gitmeyi, bir önceki duruma göre çok daha iyi noktaya varmayı ifade ediyor” şeklinde cevap vermiş ve kalkınmayı; sürekli bir şekilde, daha iyi olan bir sonrakine ulaşma süreci olarak yorumlamıştır. D2 ise benzer şekilde “Bir bölgenin her yönden kalkınması turizm, ticaret, sanayi, ekonomi, eğitim, sağlık gibi birçok alanda da beldenin, o şehrin ve o ilin çok yönlü olarak gelişmesidir, büyümesidir” şeklinde yorumlamaktadır.

S4 ise, *“Kalkınma çok boyutludur tabi, ekonomik sosyal kültürel boyutudur. Bütün bunların tamamı birlikte gitmelidir. Bizde Kamuoyunda genel olarak algılanan daha çok ekonomik boyutudur. Ekonomik gelir seviyesinde yükselme kalkınma olarak görülüyor ama bu tek başına yeterli değil. Kalkınmanın eğitimin kültürde her alanda birlikte gitmesi lazım. Sadece ekonomik olarak kalkınma olsa bugün Arap ülkeleri, özellikle petrol zengini Arap ülkeleri dünyanın en kalkınmış ülkeler olması lazım. Ama maalesef en sorunlu ülkelerin başında onlar geliyor”* şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

S4 burada eleştirel bir bakış açısı ile kalkınma kavramını yorumlamakta, ekonomik göstergelerdeki sayısal büyüklüklere bağlı iyileşmelerin gerçeği yansıtmadığını ve kalkınmayı; *“...; hukukun üstünlüğü, güçlü demokrasi ile korunan ve geliştirilen temel hak ve hürriyetler, ...; ekonomide istikrar ve sürdürülebilirlik, beşeri, sosyal ve mekânsal gelişme alanlarında refahın artışı ve adil paylaşımı ile süreklilik arz eden bir gelişmişlik yönelimi ...” (11BYKP)*’nin olması gerektiğini ve tükenbilir kaynaklara bağlı ihracat liderliğindeki gelişme paradigmasının da örnek ülkeler için kalkınma getirmediğine işaret etmektedir.

3.4.1.1.2. Kolektif Bir Çaba İle Aksayan Yönlerin Minimize Edilmesi ve Topyekûn İlerleme

S3 kalkınma kavramına; *“Kalkınma esasında ülke ya da bölge açısından kendi komşu ülkesi ya da komşu ili veya ilçesi ile kıyaslandığında çağı yakalamak ya da çağın ilerisinde ekonomik ve refah seviyesinin üst seviyelerde olması olarak özetlenebilir”* şeklinde cevap vermiştir. S3 ün yorumuna bakıldığında; Meriç’in Comten’un *“üç hal kanununa”* atıf yaparak açıkladığı şekli ile *“Her toplum daha güzel bir istikbale doğru yol alan bir kervandır”* (Meriç, 1967) cümlelerini akla getirmekte ve diğer toplumlar ile aradaki mesafenin gelişmede bir ölçü olarak tanımlanabileceğini hatırlatmaktadır.

S1 ise, “*Toplumun istenmeyen bir konumdan, istenen bir konuma geçmesi için yapılan toplumsal hareketler bütünüdür*” şeklinde ifade ederek, kalkınmanın gerçekleşmesi için toplumun bütünde dönüşüm ve değişim iradesinin olması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. D3 ise, “*insanların yaşam standartlarının artırılması ile topyekûn bir hareket olarak algılıyorum. Yani insanların sosyal yaşam içerisinde yaşam kalitesini bir üst seviyeye çıkarmak*” şeklinde yorumlamaktadır.

B2, kalkınmayı zamana ve mekâna göre “*Taleplerin ve ihtiyaçların karşılanması*” şeklinde ifade ederek; “*Kalkınma bir ölçüdür. Yani o ölçüyü siz gelişmişlikle, büyümeyle, hızınızla temponuzla belirliyorsunuz. Bu geniş bir kavram. Ekonomik kalkınma mı, sosyal hayatta kalkınmam mı, yoksa devletin yarattığı bir kalkınmamı? Ya da yerel yönetimlerin yarattığı bir kalkınma mı? Tüm bunları bir bütün olarak bir insan vücudu gibi düşünüyorum*” şeklinde ifade ederek kalkınmanın çok boyutlu bir durum olduğunu ortaya koymuştur.

3.4.1.1.3. Vatandaşların Kaynaklara Kolay Ulaşması

Y5, kalkınmaya yerel yönetimler bağlamında bir tanımlama getirerek kalkınmış bir ilçe nasıl olmalı sorusuna cevap arayarak “*... insanların refah düzeyinin ekonomik durumlarının daha iyi olduğu, sosyal alanlarının daha fazla olduğu, sosyal haklarının elde edilebildiği, rahat rahat hastaneye gidebildiği, diğer devlet kurumlarının hizmetini çok daha rahat alabildiği, rahat bir şekilde tatil yapabildikleri, her şeye daha rahat ulaşabildikleri bir yer olarak ilçemizi hayal ediyoruz*” şeklinde cevap vermiştir.

Sosyal devlet olmanın bir gereği olarak merkezi, bölgesel ve yerel hizmetlerin sunumunda vatandaşların katılımını artıracak, karar alma süreçlerinde vatandaşların katılım ve denetim rolünü güçlendirilecek bir anlayış şüphesiz daha yaşanabilir bir ortam meydana getirecektir. Bu bağlamda Y5 yerel yönetimlerin alt yapı yatırımını yapmaktan çokdeğişen sorumluluk ve rollerine işaret etmektedir.

3.4.1.1.4. Hizmet ve Üretim Faaliyetlerinde İnsan Odaklı Yaklaşım

Y6 kalkınmayı, “*Bir öncekinden daha iyisi olmak, ekonomik göstergelerin bir öncesinden daha iyi olması, (İşsizliğin azalması gibi), İnsanların buldukları yerde daha mutlu olabilmeleri, hayat kalitelerinin artması, umutlarının artması ve gelişmesi, daha çok iş alanının artmasını mesela kalkınma olarak görmüyorum, insanın mutlu olması önemli*

olan, geleceğe mutlu bakabilmesi...” şeklinde tanımlamaktadır. Y6’nın söylemlerine bakıldığında; Şeyh Edebalinin “Ey oğul! İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” sözünü hatırlatmaktadır. Bu sözün felsefi arka planına bakıldığında insanın fiilen yaşatılması, ve insanın yaşam şartlarının asgari düzeyde tesis edilmesine vurgu yapmaktadır. Burada “daha çok iş alanının artmasını mesela kalkınma olarak görmüyorum” sözü ile insani özelliklerin, insanın sosyo-kültürel dünyasının, çevresinin ihmal edilerek, meydana gelmiş bir gelişmenin kalkınma olarak tanımlanamayacağını belirtmektedir.

Y3 ise kalkınmayı, “Çok yönlü çaba gerektiren uzun dönemli ve merkezinde insanın yer aldığı bir süreç olarak görmekteyim. Alanın çehresinin değişimi, sosyal donatı alanlarının değişimi, insana yatırım, insani gelişim, düşünen insan sayısında artış gibi kavramlar da kalkınma ile ilişkilendirilebilir” şeklinde yorumlamaktadır.

3.4.1.1.5. Demokrasi -Yönetişim

K1 kalkınmayı, “Bir ülkede, bir yörede, kasabada köyde yaşayan kişilerin yaşam kalitesinin çağın gereklerinin ve çağın gerçekleri noktasında karşılanması gerçekleşiyorsa orada gerçek anlamda kalkınma olduğundan bahsedebiliriz. Bunu toplumsal gelişim manası ile düşündüğümüzde tüm kesimlerin ulusal gelirden hakça payını alabiliyor, yönetim kademelerine ulaşması noktasında söz ve karar alma yetkisi varsa bunu da kalkınma ile ilişkilendirebiliriz. Diğer bir ifade ile kalkınmanın gerçekleşebilmesi için demokrasi, ekonomik kaynaklar ve üretkenlik, hukuk ortamının olması gerekmektedir. Yerelde halkın yönetimde yer alması ve demokratik hakların kullanılması, toplumda yaşayan bireylerin hakları kanunun şaşmayan terazisinin güvencesi altında olmalıdır. Birey kendini özgür hissedecek ve ülkenin yasaları bana ayrımcılık yapmadan beni ayırmadan koruyacaktır düşüncesi ile kanunlara bağlılık ve güven noktasında kuşkuları olmamalıdır. Her birey ortak sorumluluk duygusu ve iyi bir denetçilik sorumluluğu ile hangi mesleği icra ediyor ise işini iyi yapmalı ve ülkenin gerekli ihtiyacı olan hizmet ve mal noktasındaki üretim sürecine katkı sağlamaları gerekiyor. Özetle kalkınma; eğitim, adalet, ekonomi ve demokrasi temelinde gelişme diyebiliriz”; K3 ise, “... ticaret, sanayii, turizm, tarım gibi gelir getirici unsurların bir bütün olarak ele alınıp hizmette bütünlüğün sağlanarak belirlenen hedeflere ulaşılmasının sağlanması ...” şeklinde tanımlamaktadır.

K1 kalkınma kavramını tanımlarken, “Yaşam kalitesinin çağın gerek ve gerçekleri noktasında karşılanması” ifadesi ile, ulusal gelirden hakça pay alınması, demokrasi ve adaletin tesis edilmesi, ekonomik kaynakların iyi kullanılması ve sorumluluk, üretime katılmak gibi olgu ve durumları ilişkilendirmektedir. Kuşkusuz bir ülkenin maddi ve manevi açıdan kaynaklarının olması gelişmiş ya da kalkınmış olduğunu göstermez. Bu kaynakların kimler tarafından ve nasıl kullanıldığı daha büyük bir öneme sahip olmaktadır.

3.4.1.1.6. Kaynakların Verimli Kullanılması

K2 kalkınma kavramını kalkınmış ülkelerin temel özelliklerinden yola çıkarak tanımlamaktadır. “Kalkınmış bir ülke kendi insan kaynağına dayalı olarak teknoloji üretebilen ve vatandaşlarının yaşam konforunu ve güvenliğini sağlayabilen bir ülkedir. Tüm halk kesiminin yetişmesinin sağlanması, yani herkesin kendi işini yapabilmesinin sağlanması diye düşünüyorum. Bunun için sadece ağırlıklı olarak insan kaynağı önemlidir. İnsan kaynağının da iyi değerlendirilmesi tek başına bir faktör değildir. Memleketin doğal kaynakları var, doğal kaynakların en üst düzeyde kullanılabilmesi gerekir. Yani ekonomik anlamda da doğru işlerin yapılabilmesi gerekir. Kendi teknolojisini kendi insanıyla üretebilecek düzeyde olman lazım yani bu savunma sanayisinde de böyle katma değeri yüksek olan ürünlerin üretiminde de yine aynı şekilde. Yerli arabayı düşünün mesela. Bunların da çok iyi bir şekilde siyasete koordine olması gerekir. Yani bunda bir bütün olarak alınmalıdır. Bu işin odağı insandır ama insan birey olarak sadece özne olarak önemlidir. Ama siyasi anlamda da bakıldığı zaman bütün bu kaynakların bir bütün olarak koordineli şekilde geleceğe yönelik güven altına alınabilmesi içinde siyasi idarenin de bu amaçla kesintisiz bir şekilde destek olması gerekmektedir. Sonuç itibarıyla herkes işini doğru yapacak ama bunları iyi koordineli bir şekilde yönetecek olan siyasi bir mekanizmanın olması gerekmektedir. İnsan kaynağının, memleketin ekonomik kaynaklarının en doğru şekilde değerlendirilmesinde siyasi iradenin tek elde toplanıp yön verici olması yani ikide bir kesintiye uğramaması gerekir. Siyasi istikrarın olması gerekmektedir”(K2).

K2'nin söylemlerine bakıldığında kalkınmayı üç aşamalı bir faktör olarak tanımlamaktadır. Birinci faktör insan kaynağının ülkenin o günün ve geleceğin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte yetiştirilmesini, yetişmiş olan insan kaynağının

ülkenin maddi kaynaklarını etkin ve verimli kullanmasını, üçüncü olarak ta insanı ve ülke kaynaklarını koruyan gelişmiş bir siyasi mekanizmanın ve siyasi istikrarın olması gerektiğini vurgulamaktadır.

S2 ise kalkınmayı; “Sanayide, turizmde, tarımda topyekûn gelişme” şeklinde yorumlayarak Sakarya'nın mevcut turizm arz kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması ile kalkınmanın gerçekleşebileceğine vurgu yapılmaktadır; “Sanayide kalkınma, turizmde kalkınma olarak çok yönlü düşünmek lazım. Bunu turizmde kalkınma olarak değerlendirdiğimizde özellikle Sakarya bağlamında bakıldığında, Sakarya'yı biz Bir Antalya ve İzmir gibi deniz turizmi olarak değil de, doğal turizm olarak ön plana çıkarılmasını ve yapılacak yatırımlarla bölgenin bu kaynaklar üzerinden gelişmesini, kalkınmasını istiyoruz. Yaylar var, yirmi ikinin üzerinde yaylası var, Sakarya'nın, doğal güzellikleri var, tarihi taraklı evleri, Justinyen köprüsü var, Alifuatpaşa Köprüsü var, Soğucak Yaylası var, özetle kalkınma deyince sanayide, turizmde, tarımda topyekûn gelişme akla gelmektedir” şeklinde yorumlamakta ve Sakarya ilinin arz kaynakları açısından çeşitliliği bol bir il olduğuna dikkat çekmektedir.

S2, kalkınmada bölgenin arz kaynaklarının etkin kullanılmasının önemli bir güç oluşturacağına vurgu yapmakta ve Sakarya özelinde özellikle mevcut turizm arz kaynaklarından II Jüstinyanus tarafından MS. 559-561 tarihinde yaptırılan (Justinyen köprüsü) Beş Köprü başta olmak üzere, göller, yaylalar, deniz gibi kaynaklardan yeterince faydalanılmadığını belirtmektedir.

Bir bölgenin kalkınmada, gelişmede yol alabilmesi, ivme kazanabilmesi üretim faktörlerini, nitelikli bilgiyi ve teknolojiyi etkin ve verimli kullanabilmesine bağlıdır. Öyle ise, Doğu Marmara Bölgesi gibi sanayi ve tarım bakımından lokomotif rol üstlenmiş bir bölgenin, turizm arz kaynakları bakımından zengin olan yapısını daha etkin kullanılmasını beklemek doğal bir istek olacaktır.

3.4.1.1.7. Tarihi Arz Kaynaklarından Beslenmek ve Sürdürülebilir Bir Çevre

“Global toplumda bir terakkiden (ilerlemeden) bahsedilebilir mi? Her nesil kendisinden bir sonrakine bir miras bırakır. Tarih, bu miras. Bir sonraki nesil bir önceki nesilden bir şeyler alıyor ve ona bir şeyler katabiliyorsa o toplum ilerliyor demektir. Tarih bir değişme ve ilerleme (Meriç,1967)” diyor. Meriç aynı eserinde ilerlemeden söz edebilmek için de

bir birikimin olması gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu birikimi bir bölgenin gelişmesi çerçevesinde ele aldığımızda ise hem ilmi anlamda beşeri kaynakların yetişmiş ve yeterli olması hem de gelişmeye kaynak teşkil edecek gerekli fiziki kaynakların orada var olması ve iyi kullanılıyor olması gereği ortaya çıkmaktadır. Öyleyse, ilmi ve fiziki kaynakların gelişmeye katkısı nispetinde o bölgede kalkınmadan söz edebilmek mümkündür diyebiliriz.

Diğer taraftan tarihi süreç içerisinde mekânın özelliklerinin toplumun hafızasında bırakmış olduğu izler, mekânın özgüllüğü ve zaman ile kazanılan fiziki ve sosyo-kültürel özellikler o şehri gelişimin merkezi konumuna getirmektedir. Örneğin Kocaeli şehri tarihi geçmişi ile değerlendirildiğinde Doğu Marmara illeri arasında bu özellikleri ile farklı bir konumda yer almaktadır. Değişen yaşam koşulları, ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmeler kalkınma seyrine tarihi bir derinlik katmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında Kocaeli şehri; “Tarih öncesi-Nicomedia Dönemi”, “Roma-Bizans Dönemi”, “Selçuklu Dönemi”, “Osmanlı Dönemi”, “Cumhuriyet Dönemi” olmak üzere 5 farklı dönemin kültür-tarih-coğrafya özelliklerini yansıtmaktadır. Dolayısı ile kalkınma için gerekli olan birçok özelliğe de sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda K4 ise, “*Ekonomik gelişmeye paralel olarak yaşam kalitesinin gelişmesi ve çevrenin bozulmaması*” şeklinde tanımlamaktadır.

3.4.1.1.8. Katılımcıların Kalkınma Tanımları

23 konuşmacı kalkınma kavramına farklı tanımlamalar getirmişlerdir. Temel yaklaşım olarak bakıldığında süreci esas alan ve insanı esas alan yaklaşım biçimlerinin olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Katılımcıların Kalkınma Tanımları

Katılımcı	Kalkınma Yaklaşımı	Kalkınma Tanımı
B1	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>Bir ilin bir bölgenin gerek yatırımları gerek istihdama olan katkısı gerekse sosyal gelişme açısından belirlemiş olduğu kriterlere ulaşmasıdır.</i>
B2	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Kalkınma bir ölçüdür. Yani o ölçüyü siz gelişmişlikle, büyümeyle, hızınızla temponuzla belirliyorsunuz.”</i>
D1	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında meydana gelen eş seviyedeki büyüme ...”.</i>
D2	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Bir bölgenin her yönden kalkınması turizm ticaret sanayi ekonomi eğitim sağlık birçok alanlarda da beldenin o şehrin ve o ilin çok yönlü olarak gelişmesidir, büyümesidir”</i>
D3	İnsan Odaklı Yaklaşım	<i>“... insanların sosyal yaşam içerisinde yaşam kalitesini bir üst seviyeye çıkarmak”</i>
D4	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Kentin, toplumsal ve ekonomik yapısının geliştirilmesi, gelişmiş diğer ülkelerin teknoloji, sanayi, tarım, turizm uygulamalarının takip edilmesi ve bunların uygulanabilir olmasıdır”</i>
K1	İnsan Odaklı Yaklaşım	<i>“Kişilerin yaşam kalitesinin çağın gereklerinin ve çağın gerçekleri noktasında karşılanması, eğitim, adalet, ekonomi ve demokrasi temelinde gelişme ...”</i>
K2	İnsan Odaklı Yaklaşım	<i>“İnsan kaynağının en üst düzeyde yetiştirilmesi, memleketin ekonomik kaynaklarının en doğru şekilde değerlendirilmesi ve bunların geleceğe yönelik güven altına alınabilmesi için siyasi idarenin de bu amaçla kesintisiz bir şekilde destek olması.”</i>
K3	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Belirlenen hedeflere ulaşılmasının sağlanması.”</i>
K4	İnsan Odaklı Yaklaşım	<i>“Vatandaş nezdinde de daha güvenilir, yaşanılır bir ilçe.”</i>
S1	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Toplumun istenmeyen bir konumdan, istenen bir konuma geçmesi.”</i>
S2	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“İnsanların alım güçlerinde meydana gelen artış ya da artma seyri.”</i>
S3	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Sanayide, turizmde, tarımda topyekün gelişme.”</i>
S4	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Çağı yakalamak ya da çağın ilerisinde olmak, ekonomik ve refah seviyesinin üst seviyelerde olması.”</i>

S5	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Ekonomik, sosyal, kültürel boyuttaki gelişme.”</i>
S6	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Tüm alanlarda, tüm sektörlerde topyekûn şahlanma, ilerleme, yeni bir noktaya varma.”</i>
S7	İnsan Odaklı Yaklaşım	<i>“Bir insanı kurtaran, bütün insanlığı kurtarmış gibidir” inancı ile rekabet ederek değil, eksiklerin birlikte giderilmesi ile sağlanan gelişme.”</i>
Y1	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Kalkınma büyümedir, istihdamdır, ekonomik gelişmedir, milli gelirin artmasıdır, istihdamın sağlanmasıdır.”</i>
Y2	Süreç Odaklı Yaklaşım	<i>“Her faktörün içinde olduğu, her sektörün içinde olduğu topyekûn büyümeyi ifade ediyor.”</i>
Y3	İnsan Odaklı Yaklaşım	<i>“Çok yönlü çaba gerektiren uzun dönemli ve merkezinde insanın yer aldığı bir süreç olarak görmekteyim.”</i>
Y4	İnsan Odaklı Yaklaşım	<i>“... yaşam kalitesinin gelişmesi ve çevrenin bozulmaması.”</i>
Y5	İnsan Odaklı Yaklaşım	<i>“... insanların daha refah düzeyinin ekonomik durumlarının, sosyal alanlarının, sosyal haklarını elde edebildiği.”</i>
Y6	İnsan Odaklı Yaklaşım	<i>“... insanların buldukları yerde daha mutlu olabilmeleri, hayat kalitelerinin artması, umutlarının artması ve gelişmesi, daha çok iş alanının artması ...”</i>

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

Harcama yetkililerinin söylemleri ve tabloda yer alan tanımlamalar incelendiğinde konuşmacıların iki tür kalkınma yaklaşımına vurgu yaptıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi insan odaklı kalkınma yaklaşımıdır. On Birinci Kalkınma Planında ifade edildiği gibi *“İnsan odaklı kalkınma anlayışıyla bireylerin üreterek gelir elde edebileceği, yeni bilgi ve teknolojilere uyum sağlama becerilerini geliştirebileceği, sosyo-ekonomik yaşama daha aktif katılım sağlayabileceği ortamların oluşturulması; toplumsal refahın yaygınlaştırılması doğrultusunda şehirlerin ve kırsal alanların daha iyi iş fırsatları ve yaşam ortamları sunabilir hale getirilmesi esastır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 26)”* şeklinde bir hedef ortaya koyulmuştur. Bu kapsamda; insan odaklı sosyal politikaların çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması, insan odaklı, doğal hayata ve tarihi mirasa saygılı, temel kentsel hizmetlerin adil ve erişilebilir şekilde sağlanması, İnsan odaklı, değer üreten şehirler ve yerleşimlerin oluşturulması, İnsan odaklı, yatay mimariyi yansıtan başarılı örnek yerleşimlerin belirlenmesi (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 160-173) gibi kalkınma politikalarının belirlendiği görülmektedir.

Şekil 10: Kalkınma Kavramı Kelime Bulutu

Not: Bu şekil katılımcıların verdiği cevaplardan “<https://wordart.com/>” da oluşturulmuştur.

Konuşmacıların kalkınma tanımlamalarında vurgu yaptıkları bir diğer kalkınma yaklaşımı ise süreç odaklı yaklaşımdır. Bu yaklaşımı insan ve toplum tabiatındaki sürekli değişimin iktisadi hayat üzerinde meydana getirdiği iyileşmeler olarak tanımlamak mümkündür. Gelişim süreklilik halindedir. Toplumu oluşturan tüm katmanlarda birey bu gelişmeden doğrudan yada dolaylı olarak etkilenmektedir.

3.4.1.1.9. Kalkınmanın Nasıl Olması Gerektiğine Dair Değerlendirmeler

Katılımcıların çoğu kalkınmaya kelime manası üzerinden bir tanımlama getirirken, S7 kalkınmanın; özellikle, Türk toplumunun geleneksel, kültür ve inanç değerlerinden beslenerek gerçekleşmesi gerektiği üzerinde bir tanımlama yaparak, sürecin ne olduğundan çok nasıl olması gerektiğine vurgu yapmakta ve kalkınmanın kaynağı olarak tarih, din ve kültür öğelerinin önemine işaret etmektedir.

S7 kalkınmayı, “Bireysel anlamda kalkınma değil, genel anlamda kalkınma olur, bizim örf, adet, gelenek, göreneklerimize göre, Türk halkımıza yakışır şekilde, insanların bir arada, komşusu açken iken tok yatan bizden değildir, niye bu sadece karın doyurmak anlamında değil iş anlamında da, bizim eski esnafımız, ne yapıyordu, ben bugün siftoh yapmadım sen yap, genele yayarak, bir insanı kurtaran tüm insanlığı kurtarmış gibidir, bir insanı öldüren tüm insanlığı öldürmüş gibidir, herkes birbirine destek olursa,

açıklarımızı kapatırken yara alsın diye eleştireceğimize, destek verirsek topyekûn bir kalkınma içine girersek küçük yerlerin kalkınması da, kalkınma da böyle olur, ...” şeklinde tanımlamakta ve kolektif gücün, yardım ve dayanışmanın önemine dikkat çekmektedir.

Özellikler sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan ana akımlar, sosyalizm kapitalizm ve liberalizm; gelir bölüşümünün, refahın, devlet ve bireyin iktisadi sistemdeki konumunun nasıl olması gerektiği üzerine, dolayısıyla kalkınmanın hangi sistemle yapılması gerektiği üzerine birçok düşünür tezlerini ortaya koymuşlardır.

İnsanlığın refah ve adil bir düzen içerisinde yaşamaları kuşkusuz belli bir sistemin işlemesi ile mümkündür. Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan düşüncelerin bir kısmı dini değerler sistemi içerisinde refah ve gelişme ararken bir kısmı da alternatif düşünceler temelinde farklı iktisadi sistemler ortaya atmışlardır. Tabi ki bu arayışların birçoğu sadece buldukları zamanın bilinç ve şartları çerçevesinde kabul görmüş, evrensel bir hüküm olma niteliğine erişememiştir. Katılımcıların Kalkınma kavramına yükledikleri anlam açısından bakıldığında;

- Sektörlerin gelişmesi ve büyümesi ile iktisadi hayatın olumlu yönde değişmesi,
- Alım gücünün, refah seviyesinin bir önceki duruma göre artması
- Kolektif bir çaba ile aksayan yönlerin minimize edilmesi ve topyekûn ilerleme,
- Vatandaşların merkezi ve yerel yönetimin sunmuş olduğu hizmet ve kaynaklara kolay ulaşabilmesi,
- Hizmet ve üretim faaliyetlerinde insan odaklı yaklaşımın hakim olması,
- Gelişmiş demokrasi anlayışı ve insan hakları
- Kurumlar arası yönetim kabiliyetin gelişmiş olması
- Bireylerin yönetim paydaşı olarak aktif rol üstlenmesi
- Beşeri, ekonomik, sosyal ve doğal kaynakların verimli ve etkin kullanılması ile yaşam standartlarında artış,
- Sürdürülebilir bir çevre oluşturulması sureti ile insanı, insanın bir parçası olan çevresi ile gelişim sürecine ortak etmek,
- İnsan odaklı hizmet ve üretim anlayışını meydana getirmek

şeklinde çıkarımda bulunmak mümkündür.

Toplumların topyekûn kalkınmasının tek yönlü olmayacağı, bunun maddi kalkınma yanında manevi kalkınmanın da gerçekleşmesi ile olacağı açıktır. İnsanlığın bu yönüyle çalışarak tüm toplumları refaha kavuşturması ancak mümkün olabilecektir.

3.4.1.2. Bölge Kalkınmasına Yönelik Vizyon Planını ve Yetkililerin Vizyonerlik Tutumlarının Keşfedilmesi

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununu çerçevesinde; *“Kamu idareleri; kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlarlar”* (TBMM, 2003) maddesi gereğince yerel yönetimler strateji planı oluşturmaya sorumlu ve yetkili kılınmıştır.

Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 9. Maddesi gereği; *“Kamu idarelerinin stratejik planları; kalkınma planı, hükümet programı ve faaliyet alanlarıyla ilgili diğer ulusal, bölgesel, sektörel ve tematik plan, program ve stratejilerde yer alan ve idarelerin sorumluluğunda olan politika, amaç, hedef, tedbir ve eylemler gözetilerek hazırlanır ve uygulanır. Kamu idareleri, stratejik planlarını hazırlarken orta vadeli programda yer alan amaç, politikalar ve makro büyüklükler ile orta vadeli malî planda belirlenen ödenek teklif tavanlarını dikkate alır”*(Resmi Gazete, 2018).

İlgili kanun ve yönetmelik gereği yerel yönetimler ve kamu idareleri stratejik planlarını hazırlamaktadır. Hazırlanan stratejik planlar özellikle yerel yönetimlerin gelecek ekonomik sosyal kültürel politikalarını belirlemesinde, kentsel tasarımlarının ortaya koyulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bölgede faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşlarının ortak hedefler de birleşmeleri, yönetim algısının oluşması, bölge yaşam kalitesinin artması ve insanların gelecek beklentilerinin karşılanması ve tüm bunlar ile birlikte sürdürülebilir bir çevrenin hayata geçirilmesi için ulusal ve yerel ölçekli vizyon planları belirlenmektedir.

“Kalkınma plan ve programlarında yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verilebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını

ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolünü ...” sağlamak amacı ile 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda “Kamu idareleri; kalkınma planları, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politikalar, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlarlar” (TBMM, 2003).

11. Kalkınma Planı’na göre; “Plan dönemi boyunca, insan odaklılık, katılımcılık, kapsayıcılık, hesap verebilirlik, şeffaflık ve verimlilik ilkeleri esas alınarak kalkınma planında öngörülen amaç ve hedeflerin toplumun tüm kesimleri tarafından sahiplenilerek kalkınma vizyonuna ulaşmaya yönelik temel adımların atılması sağlanacaktır” (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 26).

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğince, kamu kurumlarının stratejik planlarının hazırlanması ve uzun vadeli kalkınma hedeflerini ortaya koymaları beklenmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimlerin stratejik planları çerçevesinde vizyon planlarını hazırlaması, bakanlığın ilçedeki ajanı konumundaki Kaymakamlıkların da bakanlıkların hazırlamış olduğu stratejik planlara uygun hareket etmeleri beklenmektedir. Ülke kalkınması ve turizm kalkınması bağlamında katılımcılara kendi sorumluluk alanları ile ilgili vizyonerlik tutumları keşfedilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda katılımcılara “Bölgenizin kalkınmasına yönelik merkezi ve yerel yönetimin bir vizyon planı var mı, var ise avantajları, yok ise dezavantajları nelerdir?” sorusu sorulmuştur.

3.4.1.2.1. Vizyon Tutumu

Vizyon, kurumsal varlığı yönlendirmekte ve sürdürmektedir. Genellikle geleceğin resmi olarak tarif edilmektedir (Papulova, 2014: 13). Türk Dil Kurumu’na göre; vizyon, isim olarak görünüm, ülkü, sağgörü ve özellikle yönetim ve organizasyon bilimiyle ilgili olarak ‘ileri görüş’ şeklinde ifade edilmektedir (sozluk.gov.tr, 2021).

Vizyon olarak ortaya koyulan bildirim ve ifadelerin stratejik olarak kullanılması, organizasyonun uzun vadede planlanmasına, senaryo oluşturulmasına, sorun

tanımlamasına ve analizine, etik ikilemlerin çözümüne ve sınırlı kaynakların en iyi tahsisinin belirlenmesine yardımcı olabilmektedir (Bowen, 2018: 8).

Vizyon hedeflerine ulaşabilmek için mevcut konumun tespit edilmesi, aksayan yönlerin hedefler doğrultusunda tamamlanması, yeni yöntem ve araçların belirlenmesi, süreç içinde aksayan yönlerin revize edilmesi gerekebilmektedir. Bazen de radikal kararlar alıp, tüm endüstrilerin değişmesini veya dönüşümünü gerektirebilmektedir (Bowen, 2018).

Yerel yönetimler bağlamında bakıldığında vizyon; başarılı ve başarıya layık olarak tanımlanan hedeflere ulaşmak için yapılan plan, program ve yönetim anlayışını ifade etmektedir. Son yıllarda yerel faktörlerin üretime kanalize edilmesi ve yerel faktörlerin etkin kullanılması sureti ile yerel yönetimlerin hizmet anlayışlarında değişim olduğu görülmektedir. Yerel yönetimlerin ve yerel hizmet anlayışının güç kazanması yerel yönetimlerin strateji planlarında ve vizyon olarak ortaya koydukları hedeflerin alt yapı ve üst yapı inşa eden bir kurum anlayışından çıkıp ekonomik ve sosyal boyutu ile vatandaşlara mal ve hizmet sağlayan, kültür ve dinlenme hizmetleri sunan daha global bir yapıya dönüşmüştür.

Örneğin dünyanın bazı büyük şehirlerinin vizyon olarak belirledikleri hedeflere bakıldığında *“ailelerin, işletmelerin ve mahallelerin geliştiği, dünyanın en dinamik kentsel ekonomisi olmaya devam edecek, New York, herkes için iyi ücretli işler ve fırsatlar sunan kapsayıcı, adil bir ekonomiye sahip olacak. New Yorklular haysiyet ve güvenlik ile yaşamak için, New York dünyanın en sürdürülebilir büyük şehir ve mücadelede dünya lideri olacak iklim değişikliği, bölgelerimiz, ekonomimiz ve kamu Hizmetlerimiz, iklim değişikliğinin ve diğer 21. yüzyıl tehditlerinin etkilerine dayanmaya ve daha güçlü olmaya hazır olacak.”* (New York şehrinin 2040 yılı vizyonu) (<https://www1.nyc.gov>, 2020). Seul şehri ise 2030 şehir vizyonu çerçevesinde *“İletişim ve Düşünme ile Mutlu Vatandaşlar Şehri”* strateji ve hedeflerini ortaya koymaktadır (www.metropolis.org, 2020). Moskova şehri stratejik planına bakıldığında *“... daha verimli hizmetler sağlamak için, yenilikleri kucaklayan, işbirlikçi ortaklıklardan yararlanarak yeni süreç iyileştirmeleri, yatırım ve geniş tabanlı ekonomik canlılık için dinamik bir iklim yaratılmasında lider bir rol üstlenilmesi ...”* şeklinde vizyon hedefi ortaya koyulduğu görülmektedir.

Doğu Marmara Bölgesi'nin nüfus ve ekonomik kapasite bakımından en önemli şehirlerinden biri olan, Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin 2020-2024 Stratejik Planına bakıldığında “*Kocaeli’yi yaşam kalitesiyle imrenilecek, yaşamaktan mutluluk ve gelecek nesillere devretmekten gurur duyulacak, dünyaca tanınan bir körfez şehrine dönüştüren, model bir belediye olmak*” (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2020) şeklinde bir vizyon hedefi ortaya koyulduğu görülmektedir.

Doğu Marmara Bölgesi Bölge Planı'nda ortaya koyulan vizyona bakıldığında ise; “*Stratejik konumu ve işbirliği ağlarından güç alan, çok yönlü ekonomik yapısı ile değer üreten, zengin beşeri potansiyeliyle geleceğe yön veren, yaşam kalitesi ile fark yaratan, insan ve bilgi odaklı, yeniliklere açık, küresel rekabette lider ve sürdürülebilir kalkınmada MARKA bölge olmak!*” şeklinde belirlenmiştir. Bu vizyona erişilmesini sağlayacak stratejik hedefler ise; rekabet gücünün artırılması, beşeri kaynakların geliştirilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve teknik altyapının güçlendirilmesi ile kırsal kalkınmanın sağlanması şeklinde belirlenmiştir (MARKA, 2015b).

Kuşkusuz hedefler ortaya koymak; ülkelerin, bölgelerin ve şehirlerin daha yaşanabilir ve sürdürülebilir kimlik kazanmalarını, şehir sakinlerinin gelecek motivasyonlarının ve aidiyet hislerinin oluşmasını değer gücü ve üretim kabiliyetin gelişmesini sağlayabilmektedir. Her şeyden öte vizyon plan ve hedeflerinin tüm yönleri ile şehir ve bölge paydaşlarına dinamizm katacağını söylemek mümkündür.

K1'in yerel yönetimlerin vizyon planları hazırlaması, yada yerel yönetimlerin uzun vadeli hedefler koymasına yönelik 23 katılımcının tümü cevap vermiştir. K1'in “*vizyon planları*” konusundaki görüşlerine bakıldığında; “*Yöneticilerimizin birçoğunda şehrimizin kalkınmasına yönelik vizyon ve anlayış olduğunu söyleyebilirim. Hepimizin kafasında yaşadıkları kente dair bir plan var. Planı olmayan bir yöneticinin de başarılı olma şansı yoktur. İl müdürlüğü olarak tüm paydaşlarımızla stratejik plan yaptık mevcut durum tespiti yapıldı. İlimizde Yapacağımız SWOT analizleri ile eksik yanlarımızın ve ihtiyaçlarımızın tespit edip bu kapsamda uygulamaya geçeceğiz*” şeklinde cevap vermektedir.

Y1, şehirlerin vizyon yada stratejik hedeflerinin olması gerektiğini ve bunun hayati öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Sorumluluk bölgesinin Türkiye'nin tüm illerinden

göç alan bir il olduğunu ve bölgede yaşayan insanların gelecekte konut, istihdam, kültür ve sanat ihtiyaçları, altyapı, fiziki mekân gibi tabii ihtiyaç ve talepleri olacağını vurgulayarak bununla ilgili planlamaların yapılmak zorunda olduğunu belirtmektedir. Bu konuda sorumlu olduğu il ile ilgili olarak ; *“Tabii Yalova planlaması yapılırken ilin batısı turizm üzerine planlanmış ve doğusu da sanayi olarak planlanmış. Yalova, Marmara'nın metropol kentlerinin tam ortasında yer alan, bir kısmı turizme, bir kısmı organik tarıma son derece elverişli olan, verimli toprakları olan bir yer. Altınova tarafı da sanayiye ayrılmış bir bölge. Bununla ilgili tabii Yalova'nın mastır ve strateji planları vardır. Bununla ilgili 2023 ve 2070 hedefleri, nüfus planlamaları, milli gelir hesaplamaları ve planları da tespit edilmiş ve yayınlamıştır”* şeklinde cevap vermektedir. Y2 ise; sorumluluk alanı ile ilgili olarak *“Bizim 2006 -2023 arası stratejik planımız hazır. Orada bütün hedeflerimiz, artı ve eksi yönlerimiz, risk faktörlerimiz geçerli, biz bu planımıza göre hareket ediyoruz”* şeklinde cevap vermiştir.

S4 sorumluluk alanı çerçevesinde hedefleri olduğunu ve bu hedeflere ulaşabilmek için çeşitli projelerin başlangıç aşamasında olduğunu belirtmektedir. *“Örneğin ilçemizde 7-8 km bir sahil bandımız var, bu sahil bandının projelendirilmesi bizim vizyon projelerimizden bir tanesi,... veya ilçemizin ortasından geçen bir kanal var yada bu kanalın ıslah edilerek kanalın sağlı sollu rekreasyon alanları oluşturmaya yönelik projelerimiz var ...”* (S4). Benzer şekilde S5 ise, *“Bunlardan birincisi Doğu Marmara Mobilya İhtisas Organize ve Sanayi Bölgesi, burada toplam 1030 dönüm alan üzerinde 26 fabrikanın da kuruluş aşamaları devam etmekte ve iki fabrikamız da üretime geçmiş durumda. Yine Marmara bölgesi makine imalatçılar organize sanayi bölgemizin kuruluş çalışmaları devam etmekte, burada 3140 dönüm alan üzerinde makine üzerine organize sanayi bölgesi olacak. Toplamda 2/5 kısmının istimlakı bitmiş durumda. Yine biz buraya özellikle “SAMIKOB” dediğimiz Sakarya ve Marmara Bölgesi'nden küçük mobilyacı arkadaşları 241 dönümlük bir alanda 186 tane 500 m2 büyüklüğünde mobilya imalathanesi yeri alındı, proje çalışmaları devam ediyor”* (S5).

B2 kalkınma bağlamında ilçenin kalkınmasında aşçılık kültürünün önemli bir yerinin olduğunu belirterek gelecekte bu alanda bir gelişim stratejisi izlediklerini belirtmektedir. *“... bizim vizyonumuzda gelecekle ilgili 2 tane projeksiyonumuz var. Birincisi aşçılık mesleğini burada daha bilimsel, eğitime kurumlarını önemseyerek, okul kurmak, okullar kurmak ve bizim ilçemizin geleceği birincisi aşçılık eğitimi alan kurumlar yapmak. Evet,*

Mengen 'de 1983-1985 yılında ilk defa Anadolu Aşçılık Lisesi Mengen 'de faaliyete geçti. Türkiye 'nin ilk liselerinden biri muhtemelen ilk Anadolu Aşçılık Lisesi başka hiçbir yerde yok ve bunun arkasından yüksekokul açıldı. Arkasından 4 yıllık gastronomi bölümü açıldı ve bunların hepsinin arkasında Mengen halkının büyük desteği var. Bir sivil toplum örgütü kuruldu. Mengen Aşçılar Turizm Derneği, bürokratlar, esnaflar, tüccarlar, vatandaşlar, vazgeçemediğimiz aşçılarımız. Çok güzel çalıştı bu dernek. Akabinde bu okulların açılmasına sebep oldu. Ben sivil toplum örgütlerini, Mengen çok önemser, bende çok önemsiyorum...”(B2).

3.4.1.2.2. Vizyonerlik Tutumu

Kurumsal bağlamda ortaya koyulan vizyon hedeflerini hayata geçirecek, gerçekleştirme iradesi ortaya koyacak, görev üstlenmiş, misyon sahibi bireylerin tutum ve davranışlarının hedeflere ulaşmada önemli etkileri bulunabilmektedir.

a. Yönetişim Tutumu

S5 bu çerçevede, “... kendi ayaklarımız üzerinde duracak ilk önce bir kaynak oluşturmaya yönelik projelerimiz var ama bu büyük projelere kaynak oluşturabilecek bir yapıya ulaşamadık, bu projelere kim kaynak aktaracak veya kaynak aktaran buradan ne bekleyecek, bu projelere kaynak aktaranın kısa vadede ortada bir şey yok, sonuçta bir fabrika falan kurmuyorsunuz ya da ticari bir yapı değil bu, burada kamu gücünü kullanarak şehrinizi geliştirip daha sonra bunu uzun vadede bunun döngüsünü sağlama, insan hareketliliği sağlama, ticaretin artması gibi” vb. sonuçlar elde edilmesinin amaçlandığını belirtmiştir. S5 vizyoner bir tutum ortaya konulabilmesi için belediye kaynaklarının artırılması, diğer kamu kurumları ve paydaşlarla ilişkilerin geliştirilmesine vurgu yapmaktadır.

b. Yaşam Kalitesi Tutumu

K2 bu çerçevede, “Bizim görüşümüz ilçemizin adının özellikle ticari, sosyal, kültürel anlamda öne çıkmasıdır. Buna yönelik olarak öncelikli olarak 17 Ağustos 1999 depreminden sonra ilçemizdeki zayıflayan ticari hayatın canlanabilmesi için neler yapabiliriz onu değerlendirmeye başladık. Özellikle ticaretin canlanabilmesi için çarşı içerisinde bir kentsel dönüşümün gerçekleşmesi gerekiyor. Bunun dışında yine çarşıya

yakın alanımız var. Sanayi bölgesinde kentsel dönüşüm yaptığımız bir alan. Burada alışveriş merkezi, otel, pazaryeri, rezidans daireler yapmayı planlıyoruz. Yine çarşı içerisinde belli bir yerde sıkışmış olan ana caddenin yine diğer bölgeyle entegre bir şekilde gelişmesini de sağlamayı planlıyoruz. İlçemizde iki tane sanayi tesisine sahibiz. Bu denizaltıların yapıldığı tersanemiz var donanma komutanlığımız var. Bir de aynı zamanda Ford fabrikası var. Dolayısıyla burada baktığımız zaman maaşlı çalışan çok fazla insan var. Ama İzmit'e yakınlık nedeniyle bu çok fazla değerlendirilmiyor. Yani ticari anlamda baktığımız zaman paranın çoğu burada harcanmıyor. Biz ne yaparız da bu paranın gölcükte kalmasını sağlayabiliriz diye düşündük. Ve netice itibariyle bunun yapılmasını uygun olduğunu değerlendirdik. Ve bunun da genel itibariyle kamuoyunda olumlu bir algı oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bizim ciddi bir nüfusumuz var, resmi rakam 162.500 -180 bin civarında insan yaşıyor burada. Şimdi hafta sonu geldiğinde herkes İzmit tarafına Karamürsel tarafına hatta İstanbul'a Yalova'ya piknik yapmaya gezmeye dolaşmaya gidiyor. Bu insanları bizim burada tutmamız lazım. Nasıl tutabiliriz mesela o bir projemiz şuan itibariyle yoluna girdi. Yani biz sadece burada alışveriş merkezi sinemayı düşünmüyoruz. İnsanların piknik yapabilecekleri, hafta sonları aileyle vakit geçirebilecekleri yerleri de düşünüyoruz. Mesela o şekilde düşündüğümüz bir proje millet bahçesi olarak bakanlık tarafından onaylandı yakın zamanda da başlanacak inşallah” ifadelerinde bulunmuştur.

K4 ise sorumluluk alanı ilçe için; “Bu coğrafya hem tarımın hem turizmin hem çok üst düzey bacalı sanayi olmamak kaydıyla sanayinin olması gereken bir ilçe. Bunlar şimdiye kadar ilçemizde çok aktif kullanılmamış, çok aktif hale getirilmemiş. Bunun tabii turizm tarafındaki sebebi şu; 2006'da ilçemizin turizm bölgesi ilan edilen bir bölümü vardı sahil kesiminde, 60 km'lik sahil bandınının 3 ve 5 km derinlikte kısmı turizm bölgesi ilan edilmiş ama o günden bugüne turizm imar planı yapılmamış. İşte bu kandıra için bir dezavantaj bunu avantaja çevirebilmek için tabii benim de turizm tarafım var Türkiye Seyahat Acentaları Birliğinde görev yaptım. İnşallah bu dezavantajı avantaja çevirip bir an önce turizm imar planlarını yaptığımızda gerek turizm gerek ekoturizm dediğimiz tarımla beraber yapılacak turizmin burada belki 5 yıl içerisinde olmasa da en azından ilk 10 yıl içerisinde ilçemizdeki yaşam, kalite ya da bölgemizin kalkınmasına yönelik tabii değerleri ön plana çıkararak, kültür tarafını dahil etmek kaydıyla inşallah avantaj durumuna

dönecek diye düşünüyorum”(K4) şeklinde bölge turizm imar planlarının bölge için önemli bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca K4 sorumluluk ve yetki alanı ile ilgili; *”Sahilimizde beş tane mavi bayraklı plajımız var ve bunlar çok özel plajlar. Türkiye’de kolay kolay alınması mümkün olmayan, özel statüde olanlar. Ufacık kriterin içerisinde bir tanesinde sıkıntı yaşandığında o mavi bayrak iptal oluyor. İşte bu sahip olduğumuz özgün değerleri biraz daha arttırarak hızlı şekilde turizm kalkınması yerel kalkınmaya destek olacak.”* şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

c. Çevre Odaklı Yaklaşım

S7 sorumluluk ve yetki alanı ile ilgili olarak; *“... biz ilçemizdeki yıkılmış bile olsa rolvesi alınmış bütün binalarımızı restore edeceğiz, ayağa kaldıracacağız, eski hali ile orijinal halini koruyarak, yeni binalar yapacağız, aynı zamanda yerleşim yerlerinde de taraklı tipi evler yapacağız, kesinlikle ilçemizin silüetini bozacak yapılaşmaya izin vermeyeceğiz, buranın sakin ve şirin kalması için mücadele edeceğiz, sanayileşmek istemiyoruz, yani biz sanayi şehri değiliz, böyle kalmalıyız, biz bugün ki huzurumuzu korumak istiyoruz, para her yerde kazanılır fakat huzur her yerde bulunmaz, bizim hem kontrollü büyümemiz ve ekonomimizi huzura bağlı olarak büyütmemiz lazım ...”* şeklinde görüşlerini ifade ederek, ilçenin kimliğini oluşturan fiziki ve kültürel yapıların korunması konusundaki hassasiyetlerini ifade etmektedir.

Resim 1: Taraklı İlçesi Osmanlı Evleri

Kaynak: (www.tarakli.bel.tr, 2021).

S5 ise, “ Biz kalkınma modelimizi hem sanayi hem turizm hem eğitim hem de yaşanabilir temiz bir çevre ile birlikte sürdürmek üzerine kurmuşuz. Bu iş üzerine devam ediyoruz” şeklinde görüşlerini ifade ederek ilçenin kalkınmasında tüm sektörlerin bir arada sürdürülebilir politikalar ile var olabileceğini belirtmektedir.

d. Vizyon Planı Durumu

Yerel yönetimlerin almış olduğu karar ve uygulamalar ile bölge kalkınmasına katkı sağlayabilmesi için öncelikle mevcut üretim ve hizmet kapasitesinin tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısı ile yerel yönetimlerin stratejik planlar çerçevesinde belirlemiş oldukları kısa ve orta vadeli hedeflerin nihai hedeflere ulaşması vizyon planlarının belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Uzun vadeli hedeflere ulaşmak için; toplumsal ve kurumsal ortak hedef ve motivasyonun oluşması, bireylerin bu yöndeki eylem ve davranışları, yöneticilerin güçlü liderlik, bilgi ve tecrübelerini ortaya koymaları ile hedeflere ulaşmak mümkün olabilecektir. Bütüncül bir strateji ile ortak hedeflere ulaşmak (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 195) kuşkusuz tüm paydaşların hedefi benimsemesi, özellikle yönetici kadroların ortak hedefe yönelik fedakârlık göstermeleri ile mümkün olabilecektir.

Konuşmacılara turizm bağlamında vizyon planlarının durumu sorulduğunda S5, “Bölgemizin kalkınmasına yönelik merkezi ve yerel yönetimlerin vizyon planları var tabii, o vizyon planları eylem planlarıyla birbiriyle paralel devam ediyor” şeklinde cevap vermiştir.

D2 ise; yazılı bir vizyon planlarının olmadığını ancak ilçenin geleceğine dair hedeflerinin olduğunu belirtmektedir. “... modern bir ilçe ortaya çıkarmak, sanayisi ile turizmi ile ve o anlamda ilçemiz müsait bir yer, konum olarak, coğrafya olarak. Gelişmeye ve büyümeye müsait şirin bir ilçe. Dağlarıyla, ormanlarıyla, yaylalarıyla, göletleri ile meşhur gözde olan bir ilçe” (D2).

S1 ise; “Kültür ve Turizm Bakanlığı’na ülkemizin jeotermal kaynak potansiyelinin termal turizm amaçlı değerlendirilmesi kapsamında, Sakarya Akyazı Kuzuluk Termal Turizm Merkezi, 4957/ 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca 16.12.2006 tarih ve

26378 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş olup bir Vizyon Planı mevcuttur” şeklinde cevap vermiştir.

Sakarya Akyazı Kuzuluk Termal Turizm Merkezi ile; ”Termal turizmin; 12 ay turizm yapılması, yüksek istihdam oluşturma, tesislerde yüksek doluluk oranını yakalayabilme vb. avantajları yanında alternatif turizm türleriyle de faaliyetler çeşitlendirilerek, bölgenin turizm sektöründen aldığı payın artırılması, böylelikle bölgesel kalkınmanın sağlanmasına destek olacaktır. Bu temel amaç doğrultusunda termal turizm merkezlerinde ana tema olan termal turizmin geliştirilmesi ile golf, doğa turizmi, su sporları vb. alternatif turizm türlerinin bütünleşmesi ve yakın çevredeki diğer kültürel ve doğal değerlerle de ilişkilendirilmesi ile bu bölgelerin her birinin “termal destinasyon” haline getirilmesi sağlanacaktır”(S1) şeklindeki hedeflerin ortaya koyulduğu görülmektedir.

D3 ise; “Biz ilçemizde insanlarımızın daha rahat nasıl yaşayabilir gelişmiş şehirler seviyesine nasıl ulaşabiliriz buna yönelik çalışmalarımız var, planlarımız var, projelerimiz var, bunlarla alakalı zaten seçim esnasında da ortaya koyduğumuz projelerin büyük bir çoğunluğu tamamen kalkınma ve sosyal hayatın geliştirilmesi ile alakalı projeler. Genel kapsamlı olmasa da bizim seçimlerde yayınlamış olduğumuz projelerden bir tanesi de vizyon projesiydi. İlçemizin önüne turizm, kültür ve sosyal hayatı geliştirilmesi noktasında ortaya koyduğumuz bir vizyon. Yaklaşık iki yüz elli dönümlük spor, kültür ve sosyal faaliyetlerimiz içerisinde bulunabileceğimiz, eğitimi geliştirebileceğimiz bir ada bu bizim vizyon projemiz...” (D3) şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

S4, vizyon planlarının olmadığını fakat seçim dönemlerinde vaad ettikleri projelerin olduğunu belirtmektedir. “Şu anda esasında böyle bir vizyon projemiz, planımız yok, ama seçim vaatlerimiz esnasında yapmış olduğumuz projelerimiz var” (S4). D1 ise, turizm vizyon planlarının olmadığını fakat genel bir master planlarının olduğunu belirtmektedir. “Bizim bir vizyon çalışması şeklinde değil ama bir master planımız var, hazırlanmış olan 2023 yılına kadar devam eden bir master planımız var”(D1).

S5 ise turizm konusunda bir vizyon planlarının olmadığını fakat merkezi idarenin belirlemiş olduğu kalkınma planları çerçevesinde hedefler ortaya koyduklarını belirtmektedir. “Bizim şu anda kalkınma planımız var, bu plan dairesinde

çalışıyoruz”(S5). B1 ise; ”... yerel anlamda bakıldığında yerel yönetimlerin kalkınma planlarının yetersiz olduğunu düşünüyorum” şeklinde cevap vermektedir.

Konuşmacıların S4, D1 ve S5’in söylemlerine bakıldığında “*seçim vaatleri*”, “*stratejik planlar*” ve “*kalkınma planları*” yöneticiler tarafından birer vizyon planı olarak görülmektedir. Kuşkusuz tüm bunlar yerel ve ulusal kalkınmanın gerçekleşebilmesi için gerekli olduğu düşünülebilir. Ancak uzun vadeli hedeflere ulaşmada; yerel ve merkezi kamu kaynakları ile doğal ve beşeri kaynakların verimli kullanılması ve kalkınmanın kurumsallaşması açısından yeterli olamamaktadır. Bu durumun sebebi olarak bireysel popülist tercihler, gerçeklerden uzak hedefler, koruma-kullanma-geliştirme dengesini sağlayamama, vb. sebepler sıralanabilir.

Konuşmacıların yorumlarına bakıldığında “*Neden vizyon planları oluşturulamıyor?*” sorusuna konuşmacılar farklı gerekçeler ile cevap vermektedirler. Bu konuda Y5, S3, Y3 ve Y6’nın söylemeleri genel bir probleme işaret etmektedir. Öncelikli olarak yerel yönetimlerin bütçe kısıtları bu problemler arasında önü çekmektedir. Y5 vizyon planlarının olmadığını fakat ilçelerinin gelişmesine katkı sağlayacak projelerinin olduğunu belirtmektedir. Y5, “*Vizyon proje dediğimiz projelerimiz var. Onları gerçekleştirmeye çalışıyoruz tabi ki çok daha farklı bir ilçe düşünüyoruz ama iş dönüyor dolaşiyor paraya geliyor. Öyle olunca da senin Vizyonunda sınıfta kalmış oluyor. Elimizden geldiği kadar tabi hayalin var mı, var, neler hayal ediyorum ama bütçe ...*” şeklinde yorum yapmaktadır.

Diğer bir önemli sorun olarak katılımcı il turizminin gelişmemesini; turizm arz kaynaklarının yeterince kullanılmaması, gelişime yönelik politikaların olmaması, bu kapsamda hizmet ve harcamaların planlı ve programlı bir şekilde yapılmamasını göstermektedir. Dolayısı ile şehrin turizm vizyon planının olmaması ve turizm ile ilgili kurumlar arası yönetim düzeyinin düşük kalmasını önemli bir eksiklik olarak göstermektedir. “*Ben 12 yıldır il müdürlüğündeyim; üniversite, yerel yönetimler, valilik, büyükşehir ve il müdürlüğünün koordineli hareket etmesi gerekiyor. Her birim ayrı hareket ettiğinde turizm bağlamında çok fazla bir yol almak mümkün olmuyor*” (S3).

Y3, diğer konuşmacılara ilave olarak bir vizyon planı yapabilmek, plan ve projeleri hayata geçirebilmek için öncelikli olarak altyapı ve üstyapı yatırımlarının hayata geçirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Y3, “*Bölgesel olarak çevre düzeni, alt ve üst*

yapıya yönelik eksikliklerimiz var. Nüfusumuz 6.800 ama ilçeye gelen ortalama turist sayısı yıllık 13.000-15.000 arasında değişmektedir. Ana alt yapı eksiklerimizi yapmadan ileriye dönük bir vizyon planı yapma fırsatımız yok, yani daha zaruri ihtiyaçlarımızı karşılamış değiliz, tabi ki bir yol haritası bize katkı sağlayacaktır” şeklinde yorumlamaktadır.

Y6 ise, “Kaymakamlık makamı olarak, bakanlıkların ilçeye dair bakışına yönelik bir bilgi yok, sözlü söylemleri plan olarak değerlendiremeyiz. Toplu bir gelişme ve kalkınma lazım” şeklinde yorumlamaktadır. Bilindiği üzere merkezi idare ilçelerin hizmet, yatırım ve diğer ihtiyaçlarını bütçe kanunu kapsamında asgari düzeyde temin etmektedir. Fakat merkezi idare tarafından yerelin (il, ilçe) asgari düzeyde karşılanan ihtiyaçları dışında; yerel yönetimler yetki ve sorumlulukları ile mevcut arz kaynaklarının, beşeri sermayenin tespiti ve geliştirilmesi gibi iktisadi ve sosyal boyutu ile kalkınmada faktör güçleri harekete geçirilmesi açısından da yetkili kılınmıştır. Dolayısı ile belediye kanununun belediyenin yetkileri ve imtiyazları 15. maddesinde belirtildiği üzere belediyelerin yerel kalkınmada önemli bir araç olduğu belirtilmektedir (5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2005a).

K4 sorumluluk alanının turizm açısından yakın gelecekte cazibe merkezi olabileceğini belirtmektedir. Turizmimin ekonomik getirileri yanında mutlaka olumsuz yönlerinin de olabileceğini belirterek, “Sistemi kurgularken tüm olumsuzlukları da göz önünde bulundurup Kalkınma planlarında, vizyon planlarında, stratejik planlarda ortaya çıkacak olumsuz etkileri ortadan kaldıracak hamleleri de hayata geçirmek gerekmekte. Vizyon planları da o noktada önem arz ediyor” (K4) şeklinde değerlendirmektedir.

D4 ise bir vizyon planları olmadığını ancak MARKA tarafından hazırlanmış olan “... Doğu Marmara Bölge Planı (2014-2023), sosyo-ekonomik kalkınma ilkelerini belirliyor olması bölgedeki sosyo-ekonomik kararları, mekânsal gelişmeyi tamamlıyor olması dolayısı ile de bölgedeki mekan odaklı kararlar bağlayıcıdır. Bununla beraber, özel sektör ve kamu sektörü yatırımlarının bölgede yönlendirilmesi adına çerçeve doküman niteliği de taşımaktadır” şeklinde cevap vermiştir. Dolayısı ile D4 turizme yönelik kalkınma politikalarını Doğu Marmara Bölge Planı (2014-2023) çerçevesinde belirlediklerini belirtmektedir.

Tablo 11: Vizyonerlik Tutumu ve Vizyon Planı Durumu

<i>Konuşmacı</i>	<i>Turizm Vizyon Planı</i>	<i>Konuşmacının Kurumlar arası Yönetişime Bakışı</i>	<i>Konuşmacıların Yaşam Kalitesinin Arttırılmasına Bakışı</i>
B1	<i>Yok</i>	<i>Yeterli</i>	<i>Olumlu</i>
B2	<i>Yok</i>	<i>Söylem Yok</i>	<i>Olumlu</i>
D1	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
D2	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
D3	<i>Yok</i>	<i>Söylem Yok</i>	<i>Olumlu</i>
D4	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
K1	<i>Yok</i>	<i>Yeterli</i>	<i>Olumlu</i>
K2	<i>Yok</i>	<i>Yeterli</i>	<i>Olumlu</i>
K3	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
K4	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
S1	<i>Var</i>	<i>Söylem Yok</i>	<i>Olumlu</i>
S2	<i>Yok</i>	<i>Söylem Yok</i>	<i>Olumlu</i>
S3	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
S4	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
S5	<i>Yok</i>	<i>Söylem Yok</i>	<i>Olumlu</i>
S6	<i>Yok</i>	<i>Söylem Yok</i>	<i>Olumlu</i>
S7	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
Y1	<i>Yok</i>	<i>Yeterli</i>	<i>Olumlu</i>
Y2	<i>Yok</i>	<i>Yeterli</i>	<i>Olumlu</i>
Y3	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
Y4	<i>Yok</i>	<i>Söylem Yok</i>	<i>Olumlu</i>
Y5	<i>Yok</i>	<i>Yetersiz</i>	<i>Olumlu</i>
Y6	<i>Yok</i>	<i>Yeterli</i>	<i>Olumlu</i>

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

Görüşme yapılan il ve ilçelerin turizm vizyon planlarının olmadığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak;

- Turizm konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmaması ve durum değerlendirme eksikliği,
- Kurumlar arası yönetim eksikliğine bağlı olarak ortak politikaların yürütülememesi,
- Hedeflerin stratejik planların süresi ile sınırlı kalması,
- Politikaların vali, kaymakam, il müdürü, belediye başkanı gibi atanmış ve seçilmiş kişilerin görev süreleri ve vizyonerlik tutumları ile sınırlı kalması,
- Alt ve üst yapı eksikliklerine bağlı hedeflerin gerçekleştirilememesi,
- Bütçe konusundaki kısıtlar görülmektedir.

3.4.1.3. Bölgesel Kalkınmada Rolü Olan Kamu Kurum ve Kuruluşların Bölge Kalkınmasına Sağladığı Katkıların Keşfedilmesi

Bölgesel kalkınmada; belediyeler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, turizm kooperatifleri, kamu kurum ve kuruluşlarının yapmış olduğu sağlık yatırımları, turizm yatırımları, ulaşım yatırımları, medya kuruluşlarının çalışmaları, yerel halkın kararlara katılımı gibi birçok araç etkili olabilmektedir. Kamu kaynaklarının bölge kalkınmasında etkin kullanabilmesi kuşkusuz kamu kaynaklarının etkin kullanımı ve kurumlar arası yönetim ve iletişim seviyesinin artırılması ile mümkün olabilecektir. Bu kapsamda katılımcılar ile yapılan mülakatlarda il ve ilçelerin kalkınmasında lokomotif rol üstlenen araçların etkileri keşfedilmeye çalışılmıştır.

Katılımcılara; “*Bölgesel kalkınmada rolü olan kamu kurum ve kuruluşlarını bölgenize sağladığı katkılar açısından yeterli buluyor musunuz?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu kapsamda konuşmacıların il ya da ilçe sınırları içerisinde genel kalkınma ve turizm kalkınması kapsamında genel durumun ne olduğu, karşılaşılan sorunların nelerden kaynaklandığı, konuşmacıların bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ve beklentilerinin ne olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır.

Y6 merkezi idarenin yereldeki etkilerini 5’e ayırarak açıklamaktadır. “*... kalkınma ajansı, iller bankası, belediyeler, valilik bünyesindeki il müdürlükleri, kaymakamlıklar, kalkınma ajansları bağlamında bakıldığında yerelde kalkınma ajanslarından yeterince faydalanılmadığını düşünüyorum. Özellikle belediyeler ajans katkılarını yatırmıyorlar ve bu kısır bir döngü oluşturarak yeni projelerin hayata geçmesini engelliyor. Belediyelerin alt yapısının geliştirilmesinde iller bankasının faydalı olduğunu düşünüyorum. İl müdürlükleri açısından ise daha çok tarımsal alanda bazı destekler söz konusu, bunlarda kısa vadede dezavantajlı gruplara destek olmaktadır. Rekoltenin arttırılması ve günlük sorunların çözülmesine katkı sağlamaktadır*” (Y6).

Konuşmacılardan S5 ilçe içerisindeki kamu kurum ve kuruluşlarının kalkınmaya etkisini ölçmenin zor olduğunu fakat kurumlar arası iletişimin üst seviyede tutulması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca S5, “*Burada kurumlar arası iletişim çok önemli. Bazı kurumlarla karşılıklı iletişim kuramamış olabiliriz. Ama umum olarak baktığımızda biz sağlam projelerle gittiğimiz zaman hiçbir yerden elimiz boş dönüyoruz. Ne üniversitelerden, ne sivil toplum kuruluşlarından, nede diğer kamu kuruluşlarından. Tabi*

burada projelerin rasyonel, yapılabilir olması sürdürülebilir olması gerekiyor, ciddi projelerle gitmek lazım. Yoksa hayali, ütopyik projelerle veya hayalleri proje olarak götürürsek ebetteki olumlu sonuç almayacağız” ifadelerinde bulunmuş; K3 ise S5’i destekleyerek, ”Kamu kurum ve kuruluşlarla sağlanan birlikte hareket edebilme kabiliyetimiz önemli bir seviyeye ulaşmış bulunmaktadır. Fakat ilçemizin sahip olduğu potansiyel düşünüldüğünde ise seviyenin artırılması gerektiği görülmektedir” şeklinde cevap vermiştir.

Kamu kurum ve kuruluşlarının bölge kalkınmasına yönelik politikaları kanuni yetkileri ve bütçe yeterlilikleri çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak il ya da ilçe içerisinde bulunan kamu kurum ve kuruluşlarının, STK ve özel kurumların bölge arz kaynakları başta olmak üzere kamu kaynaklarını verimli kullanma, Kalkınmada yönlendirici rol üstlenmek gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Dolayısıyla kamu hizmet ve harcamalarının daha kaliteli mal ve hizmet çıktısı ile toplumun geneline etki edebilmesi paydaşların ihtiyaç ve sorunları ortak paydada buluşarak gidermeleri mümkün olabilmektedir.

Y5 ve D1 ise merkezi yönetimin ilçedeki aktörleri dışında STK’lar ve kooperatifler gibi kalkınmada toplumsal rol üstlenebilecek yapıların yetersiz olmasına vurgu yapmaktadır. Y5, *“Yerel olanakların çok fazla sağladığı bir katkı yok yani yerel kuruluşların çok fazla bir katkısı yok ama devlet hükümet olarak katkı sağlıyor mu tabi ki sağlıyor. Sivil güç şuan çok zayıf ilçemizde, öyle etkili bir sivil güç yok yani”* ifadelerinde bulunurken; yine benzer şekilde D1 ise, *“... sivil toplum kuruluşlarının burada biraz eksik kaldığı hizmet yönünde, turizm bağlamında zayıf kaldığını düşünüyorum”* şeklinde cevap vermiştir. 11. Kalkınma Planı’na bakıldığında STK’ların ulusal ve yerel kalkınmada önemli roller üstlenebileceği ve bu kapsamda; *“Ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemli bir paydaşı olan STK’ların dinamik ve esnek yapıları ile yerel ve ulusa düzeydeki ihtiyaç ve sorunlara cevap verebilme potansiyelinden faydalanılması”* (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 174) gerektiği vurgulanmıştır.

S6, bölgedeki yerel aktörlerin kalkınma sürecine katkılarını yeterli bulduğunu fakat çeşitli aksamalarında olduğunu belirtmekte ve *“Bütün kurumlar yüzde yüz her şeyi müthiş yapıyordur desem abartmış olurum ve yanlış söylemiş olurum”* şeklinde ifadelerinde bulunmaktadır. S6, aynı zamanda bölge kalkınmasında MARKA başta olmak üzere “ ...

karayolları, devlet su işleri gibi görevlerini yerine getiren kuruluşlardır. ... yani bir tasarruf dönemine girdik doğal olarak on yıldır on beş yıldır çok müthiş hizmetler oldu. Yapacağımız yeni hizmetler devam ediyor. Hem karayolları, DSİ, gaz hizmeti sunan, elektrik hizmeti sunan bölge kuruluşları görevlerini yerine getiriyor...” derken; Y2 ise, bölgedeki kurumlar arası ilişki ve kalkınma sürecine katkıların *“Tüm kurumlar imkânları doğrultusunda bir şeyler yapmaya çalışıyor ...”* şeklinde ifade etmektedir.

K2 ise bölgedeki kamu kurum ve kuruluşlarının bölge kalkınması üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ve bunların başında da Donanma Komutanlığı ve Tersane Komutanlığı'nın olduğunu belirtmektedir. *“Aslında ilçemizin kuruluş sebebi de bu iki kurum ile ilişkilidir”* (K2) şeklinde cevap vermektedir.

K1 şehrin sanayi bölgesi olarak tanınıyor olmasının dezavantajları olsa da son yıllarda turizmi geliştirmeye yönelik faaliyetlerin olduğunu belirtmektedir. *“... yöneticilerimizin yönünü turizm ve kültür odaklı yatırım ve hizmetlere çevirdiğini görmekteyiz. Bu kapsamda Kocaeli Turizm Çalıştayı (2019) ile yerel aktörlerin bir araya gelmeleri ve uygulamaya yönelik çeşitli kararlar almaları yönetim ve kaynakların etkin kullanılması bakımından olumlu görülmektedir”*(K1).

S3, Sakarya ili açısından kurumlar arası işbirliğinin yeterli olmadığını belirtmektedir. S3, *“Tabi ki yeterli bulmuyoruz. İlimiz daha fazlasına layıktır. Turizm bağlamında Sakarya deyince kuzey ve güney hattı olarak algılıyoruz ...”* ifadelerinde bulunurken; aynı zamanda Doğu Marmara Bölgesi'nin turizm arz kaynaklarından daha fazla ekonomik girdi elde edebilmesinin özellikle Sakarya özelinde mümkün olduğunu belirtmektedir. Bunun için de merkezi ve yerel yönetimlerin ulaşım alt ve üst yapısı yatırımlarına ağırlık vermesi, nitelikli tesisler inşa edilmesi ve turizm alanında bölgesel ve il bazında işbirliklerinin olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Doğu Marmara Bölgesi'nde turizm destinasyonu olarak merkezi ve bölgesel planlarda belirtilen *“İpekyolu Sapanca – Ayaş hattı”* ve *“Kandıra – Akçakoca”* turizm hatlarının koordinasyonun geliştirilmesi ve bu kapsamda yatırımların yapılması ile yerel kalkınmada etkili olabileceği belirtilmektedir. S3'e katkı bağlamında Karadeniz Otoyolu'nun faaliyete geçmesi ile özellikle Karadeniz turizm hattının yerel kalkınmada etkili olabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca *“İpekyolu Sapanca –Ayaş hattının Yalova -Armutluya kadar uzatılması da ya da Sapanca- Armutlu hattı boyunca üçüncü bir destinasyon planlaması*

hem kurumlar arası ilişkinin geliştirilmesini hem de arz kaynaklarının etkin kullanılması sonucunu meydana getirebilir.

Y3 ise ilçedeki merkezi idare ve diğer kurum ve kuruluşlara ait aktörlerin çalışmalarında gayretli olduklarını fakat ilçenin kalkınması açısından hedefledikleri noktaya ulaşmada bu desteğin yeterli olmadığını belirtmektedir. Y3, *“Faydalanamıyoruz, aslında herkes para kazanma odaklı bakıyor, Belediye olarak sorumluluk sahamızı daha ileriye getirmek zorundayız ama hiçbir kurumdan ciddi anlamda destek alamıyoruz. Yalova'nın en uç noktasındayız, çakıl tanesi kadar destek alamıyoruz. İşte kısmen ilçemizdeki MYO'dan yani üniversiten faydalanıyoruz”* ifadelerinde bulunmuştur.

S7 ise; yerel kalkınmada merkezi idarenin bazı hizmet kuruluşlarının ilçede olmamasından dolayı temel kamu ihtiyaçların giderilmesinde zorluklar yaşadıklarını belirtmektedir. *“Her şey nüfusa bağlı, nüfus 10.000 den aşağı diye üniversite gelmiyor, hastanenin sınıfı değişiyor, tüm hizmet alımlarında nüfusa takılıyoruz, en yakın ilçeden bu hizmetin alınması isteniyor, adliyenin kapatılması gibi, tabi bizim gibi ilçelerimizin genel problemi bu... Biz insanlarımıza anlatmakta da zorlanıyoruz”*(S7). Ayrıca S7, ilçenin turizme bağlı olarak sezonluk nüfus artışı yaşadığını ve bu durum yerel yönetimin hizmet kapasitesini aştığını belirtmektedir. Burada özellikle büyükşehir belediyesinin daha fazla destek olması yanında bütçenin arttırılmasına vurgu yapmaktadır. *“... sezonluk artan nüfus, Karasu, Sapanca gibi, 40 bin ya da 60 bin nüfuslu ilçelere gelen turistle 400 500 bin civarındaki nüfusa hizmet etmek zorunda kalıyor. Bu durum belediye hizmetlerini zorlaştırıyor. “Sen parayı 60 bin kişiye göre yolluyorsun, ama 400 bin kişilik hizmet bekliyorsun ...” turizm nüfusunun belediye gelirlerine eklenmesi gerekiyor”* (S7).

S4, merkezi yönetim bütçesi kapsamında yapılacak olan yatırımların ve yereldeki kamu kurum ve kuruluşlarının ilçedeki hizmet ve harcamalarının yeterli olmadığını belirtmektedir. *“Evet, yani kesinlikle yeterli değil. Beklenti çok yüksek halk açısından da, ama yatırımlar ve hizmet açısından da yeterli değil ve aksamış olanlar da var, mesela Adapazarı karasu arasındaki tren yolu 17 yıldır aynı seviyede durmuş bekliyor, en son BMC yatırımı, bu yatırımlar gerçekleşmiş olsa burası ticaretin merkezi olabilir, Hatay İskenderun, belki oraya varmasa bile ciddi bir gelişme gösterebilir”* (S4). S4, ilçede yapılan limanın bölgeye ciddi bir dinamizm kattığını, Ülkenin çeşitli yerlerinden gelen kuru yük ve diğer yüklerin limandan Ro-Ro gemileri ile dünyanın çeşitli yerlerine

gittiğini belirtmektedir. Yine benzer şekilde yurt dışından gelen yüklerin liman üzerinden ülkenin çeşitli yerlerine ulaştığını belirtmektedir. “Jeopolitik açıdan baktığımızda da iyi bir konumdayız buraya liman yapılması ticaretin gelişmesi açısından çok önemli tabii ki önemli bir yatırım, şimdi Romanya seferleri başlayacak, temmuz aylarında bu ticaretin ve tır hareketliğinin artmasına sebep olacak, mesela buradan Akçakoca’dan doğalgazda kullanılan bir taş sevkiyatı oldu Ukrayna’ya, buradan mesela boğaz trafiğine girmeden buradan Azerbaycan’a ve diğer ülkelere sevkiyat yapılabilecek” (S4).

S4; ilçede yapılan liman ile birlikte, diğer proje kapsamındaki yatırımların yapılması ile bölge ekonomisi ve istihdamı üzerinde ciddi katkılar sağlayabileceğini söylemektedir. Ayrıca diğer ülkeler ile ticaretin başlaması dolaylı olarak turizm faaliyetlerini de harekete geçirecektir. Bu kapsamda S4; “Buradaki ticari hacmi geliştirmeye yönelik mesela uzak doğuda kardeş şehir bulma girişimimiz var, Çin gibi ülkelere, yani ilçemizi tanıtmaya, ilçemize yatırım çekmeye yönelik, önümüzdeki süre içinde seyahat ve girişimlerimiz de olacak. Biz şehir olarak ne sadece turizm, diyoruz, ne de ticaret diyoruz, aslında burası her şeyi içerisinde barındırıyor, Güneyimiz tarım arazileri ile dolu, örnek veriyorum biz buradan topladığımız fındığı direkt Avrupa’ya, doğuya, uzak doğuya ihraç edebiliriz, bir aracı veya yabancıya gerek yok aslında, burada birlikteliği ve ortak akli yakalamak gerekiyor, kamu kurum ve kuruluşlarındaki ortak akli yakalamak gerekiyor, ... kurumsallaşmayı yakalayabilmiş olsak burada herkesin faydasına olup daha fazla büyüyebileceğimiz işler var ...” (S4).

S2 ise; kaymakamlıkların kalkınmada önemli işlevler üstlenebileceğini fakat bu konuda nitelikli personellerin olması ve bütçe kabiliyetlerinin artması gerektiğini, ayrıca ortaya koyulan fikir ve projelerin de tüm ilgili kurumlar sahiplenilmesi gerektiğini belirtmektedir. S2’nin ifadeleri şu şekildedir; “Bölge kalkınma ajansımız var, bazı konularda bizden görüş isteniyor ve talep formu yollanılıyor, ama bunlara bir iki günde cevap bekleniliyor. Bunlar bir iki günde cevap verilecek işler değil. Benden fikir isteniliyor, fakat bu konularda kaymakamlık birimlerinde işi bilen nitelikli elemanların olması gerekir, tabii her kaymakamlıkta belki mümkün olmayabilir ama merkez kaymakamlıklarda kalkınma projelerine yönelik ekipler kurulabilir. Kaymakam arkadaşlar daha mesleğe girerken kalkınmanın tüm boyutları ile sizlere konferans verebilecek düzeyde arkadaşlar, ama kalkınmaya kaymakamların destek vermesi bekleniyor ise, desteklenmeleri gerekiyor. Bunun tipik başarı örneği KÖYDES

projelerinin mimarları fiilen kaymakamlardır. 30 liraya yapılacak işleri 3 liraya mal etmişleridir ve daha kaliteli bir iş çıkarmışlardır. Kaymakamlıklar bünyesindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kalkınmayı destekleme kabiliyetleri var ama desteklenmeleri gerekmektedir. Kalkınma da enstrüman olarak bakıldığında bir başarı sağladığımızı söyleyemem. Kötü tecrübe veriyim mesela. Yoksula koyun ve keçi desteği. Doğuda bakarsak mesela, adam bakmışın 2 hafta sonra satmış. Adam kendine bakamıyor, hayvanlara nasıl baksın. Halıcılık kursları açalım ve dokuyanlara gelir olsun. Mesela benim doğduğum memlekette insanlara sorsanız ne zamandan beri halı dokuma işini yaptığını sorsanız bilmez, çünkü doğduğundan beri halı dokuma işinin içindedir. Orada bir kültür halini almıştır. Halı işini hiç bilmeyen bir yerde halı dokuma işi projesi yürüttüğünüz de orada kalıcı olmuyor, sürekliliği olmuyor. Mesela benim annem okuma yazma bilmeyen bir kadındır ama tüm desenler zihninde vardır, Bahattin Ögel'in sanat tarihi kitabını, Türk kültüründe halı desenlerini okumamıştır ama onların hepsini bilir. Bu gibi yerlerde yapılan projeleri orada altyapısının olması projelerin sürekliliğini sağlayabilir. Vakıftan cüz'i bir yardımla kendini ayakta tutacak hayatını idame ettirecek fırsatlar var ama bu fırsatları iyi oturtamıyoruz. Mesela Türkiye'de kaymakam ve vali başkanlığında sekizyüz'e yakın vakıf var. Bu vakıflara gelen paraların bir kısmından tasarruf edilebilir. Bir vakıf üniversitesi devam ettirilebilir. Ya da mesleki eğitim yapacak bir yapı oluşturulabilir. Fakat bu fikirleri sahiplenecek bir çevreye ihtiyaç var” (S2).

Y1, şehrin yeni, il olmuş yerlerden bir tanesi olduğunu, bulunduğu konum itibari ile de yoğun göç alan, rantı yüksek ve pahalı bir şehir olduğunu belirtmektedir. “İlimizde kurumlar birbirlerine ortaklaşa bir şekilde yardımcı oluyorlar. Fakat şehrin gelişmesinde, turizmin gelişmesinde yeterli midir, değildir. Neyden kaynaklanıyor bu durum, buranın nüfusunda yerleşik bir kent kültürü olmayışından dolayı kenti sahiplenme kültürü gelişmemiştir. ... kenti çok fazla sahiplenmeme algısı var burada. Kenti kalkındıracak vakıflar, kurumlar, sivil otoriteler, kanaat önderleri, özel idareler, ticaret odaları, birlikler olsun, burada elini taşın altına sokarken çok fazla sorumluluk almak gibi bir duruşun olmadığını gözlemliyorum” (Y1).

D4, “İlçemiz özellikle turizm bölgesi olduğundan ve Turizm Bakanlığının ilçenin kalkınması için daha etkin rol alabileceği kanısındayım. İlçemiz tescilli okul, tarihi 'hamam, tescilli çeşmeler ve diğer yapılanlarla toplamda 120 kadar tescilli yapının

bulunduğu bir ilçedir. Koruma Kurulu tarafından kentsel sit alanı ilan edilen Tarihi Ticaret Merkezi'nde Kalkınma Ajansı'ndan destek alarak alanın yüzde ellisinde sokak sağlamaştırma çalışması geçtiğimiz yıl yapılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan aktarılacak fon ile sokak sağlamaştırma ve restorasyon bekleyen çok sayıda tarihi ve tescilli yapı gün yüzüne çıkartılarak turizme kazandırılabilir. Birçok yapı büyüklüğü dolayısıyla butik otel olmaya müsait olduğundan ilçe turizminde etkin rol oynayabilir” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

D2, ilçedeki kurumlar arasında bir problem olmadığını, sivil toplum kuruluşları ve diğerk kamu kurum ve kuruluşlarının yapılan birçok yatırımda etkisinin olduğunu belirtmektedir. Ancak bu konuda D2, *“herkesin dertli olması lazım bir şeyi dert ederseniz daha çok başarılı olursunuz. Daha çok hizmet yaparsınız. Ama biz belediye olarak bu konuda daha çok mücadele veriyoruz vermek durumundayız yani diğerk kurumları da harekete geçiriyoruz”* şeklinde ifade ederek yerel yönetimlerin sorumluluk alanlarında öncü olmalarının gerektiğine vurgu yapmaktadır.

D3 ise; iktidarda olan bir partinin belediye başkanı olmamalarına rağmen ayırım yapılmadan hizmet taleplerinin karşılandığını belirtmektedir. D3, *“İlçemiz ile alakalı bizimle alakalı herhangi bir ihtiyacımız olduğunda gidiyoruz istiyoruz ve geriye de çevrilmiyoruz... Yani genel olarak merkezi idarenin kamu kuruluşları noktasında herhangi bir sıkıntımız yok ”* şeklinde görüşlerini belirtmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşların bölge kalkınmasına sağladığı katkılar, mevcut durum, karşılaşılan sorunlar, beklenti ve sorunların çözümüne yönelik olarak ortaya koyulan çözümler, ya da projeler harcama yetkililerinin söylemlerine Tablo 12’de yer verilmiştir.

Tablo 12: Kamu Kurum ve Kuruluşların Bölge Kalkınmasına Sağladığı Katkılar

Kocaeli	Katılımcı	Durum	Sorun-	Beklenti	Çözüm - Girişim
	K1	<i>“Bu anlamda ilimizde Bölgesel kalkınmada rolü olan Kamu kurum ve kuruluşlarının işbirliği ve koordinasyon konusunda iş birliğini yeterli bulmaktayım. İyi bir noktada olduğumuzu söyleyebilirim”.</i>	-	-	-
	K2	<i>“Ulusal ve uluslararası nitelikteki çeşitli branşlardaki takımların kamp yapabilmeleri için spor kompleksi projemiz çok ciddi bir avantaj ve ihtiyaç”.</i>	-	<i>“Bütçemiz yok ama bakanlık zaten spor kompleksi projesini olumlu gördüğü için tahsil işlemleri bittiği zaman muhtemelen de yatırım noktasında da destek alacağız”.</i>	<i>“Hasaneyn bölgesi İçerisinde 197 dönüm bir alan üzerinde güreş, futbol atletizm, okçuluk gibi sporların yapılabileceği ve spor turizmini geliştirme amacı ile bir spor kompleksi projemiz var”.</i> <i>“Körfezin bir yakasından diğer yakasına yapmayı planladığımız, sanki bir kıtadan öbür kıtaya gibi algılanabilecek, ülke çapında ses getirebilecek bir yüzme yarışı”.</i> <i>“Gölcükte 2. Yelken kulübünün kurulması çalışmaları devam ediyor”.</i>
	K3	-	<i>“İlçemiz yoğun olarak nüfus artış baskısında olduğundan alt ve üst yapı ihtiyacıyla sosyal kültürel alanlarının ve eğitim kurumlarının hem yapı ve personel ihtiyacı gereksinimlerinden dolayı yatırım ihtiyacı bulunmaktadır”.</i>	<i>“Mevcut merkezi planlamalarının revizyonuna ihtiyaç duyulmaktadır”.</i>	

	K4	<p>“Yani tabi şöyle tabi eksikler var ama dediğimiz gibi yerel idarenin bütçesi genel idarenin bütçesi belki iş yapılırken en doğrusunu en sağlıklıısını ya da ilçeye katma değer katacak ilçeyi daha güçlendirecek en doğruyu seçmek de değerlendirmek lazım eksiklerimiz var bu eksikliklerde öncelikleri bizim belirlememiz lazım. Biraz geçmişten biraz eksik kalmış noktaları var. İnşallah biz bu dönemde koordineli şekilde öncelikleri belirledik diye düşünüyorum”.</p>	<p>“Kandıra’da sivil toplum örgütlerinin kısıtlı olması”</p>	<p>“Kandıranın gelişmesi için topyekûn bileşenlerle beraber olmak gerekiyor. Üniversitesinden, Büyükşehir’inden, Valiliğinden, Kaymakamlığına hatta ve hatta en alt düzeydeki eğitim kurumlarına kadar. Onlarla beraber sağlıklı ve etkin projelerle bir araya gelindiğine ilçeye değer katacağını ve kalkınmaya katkı sağlayacağını düşünüyorum”.</p> <p>“Kandıra nüfusu her ne kadar 52 bin olsa da İzmit’te de yaklaşık 80 bine yakın nüfusu var. İzmit ile kandıra birbirine entegre o anlamda. Oradaki Kandıralılar ile birlikte daha fazla yatırım gelmesi için işbirliği yapmamız gerekiyor”.</p>	<p>“Kandıra da turizm meslek lisesi yapacağız ve uygulamalı bir lise olacak. Bir alan belirledik ilgili kurumlar ile görüşmelerimiz devam ediyor”.</p>
Sakarya	S3	<p>“Tabi ki yeterli bulmuyoruz”.</p>	<p>“Kurumlar arası İşbirliğinin gelişmemiş olması.”</p>	<p>“Kurumlar arası işbirliğinin geliştirilmesi”.</p>	<p>“Sakarya şehrinin kuzey ve güney hattı boyunca kalkınma projeksiyonunun belirlenmesi”.</p>
	S6	<p>“Tabi ki buluyorum, fakat aksamalar da var tabi ki”.</p>	<p>“Bütçede ve teknik yapıdaki kısmi yetersizlikler”.</p>	<p>“Doğaya yüzde yüz saygılı ve uyumlu projelerin hayata geçirilmesi.”</p>	<p>“Karavan ve kamp alanı yatırımı”.</p>

S4	“.. kesinlikle yeterli değil, yatırımlar ve hizmet açısından da yeterli değil ve aksamış olanlar da var”.	<p>“-Adapazarı- Karasu arasındaki tren yolu yatırımının gecikmesi</p> <p>-BMC gibi yatırım yapacak firmaların faaliyetine başlamaması</p> <p>-Yerel faktörlerin kurumsal hareket etmemesi”.</p>	<p>“-Limanın faaliyetlerinin artması.</p> <p>-Ro-Ro gemilerinin limanı kullanması ile ticaretin gelişmesi</p> <p>-Yerel ürünleri liman aracılığı ile ihraç edebilme potansiyeli”.</p>	<p>-Yerel yönetimlere daha fazla kaynak tahsisi yapılması</p> <p>-Uzak doğuda kardeş şehir bulma girişimi</p> <p>- Yatırım çekmeye yönelik seyahat ve girişimlerin arttırılması”.</p>
S5	“Yeterli ya da yeterli değil şeklinde cevap vermemizin doğru olmadığını düşünüyorum”.	-	-	<p>“-Kurumsal İletişimin arttırılması</p> <p>-Projelerin yapılabilir ve sürdürülebilir olması.”</p>
S7	“Yeterli bulmuyorum”.	<p>“- İlçe nüfusunun 10.000 den aşağı olmasından kaynaklı olarak bazı kamu kurum ve kuruluşlarının ilçede hizmet verememesi.</p> <p>-Yerel yönetimlere daha fazla kaynak tahsisi</p> <p>-Sezonluk artan nüfus”.</p>	-	<p>“-Yerel yönetimlere daha fazla kaynak aktarılması,</p> <p>-Turizm nüfusunun belediye gelirlerine eklenmesi”.</p>
S2	“Kaymakamlık açısından Teknik ve uygulamadaki eksikliklerden kaynaklı olarak tam olarak yeterli diyemeyiz”.	“- Kaymakamlıkların kendisine ait bir bütçesinin olmaması”.	-	<p>“-KÖYDES projeleri benzeri projelerin desteklenmesi</p> <p>-Projelerin yapıldığı yerde altyapısının olması</p> <p>-Fikirleri sahiplenecek çevrelerin olması</p> <p>-SYDV vakıflarının kalkınmayı destekleme kabiliyetlerinin maksimum seviyede kullanılması</p> <p>-Merkez kaymakamlıklarda kalkınma projelerine yönelik ekipler kurulabilir”.</p>

Yalova	Y1	“Burada tabi kurumlar birbirlerine ortaklaşa bir şekilde yardımcı oluyorlar. İlin gelişmesinde, turizmin gelişmesinde ama yeterli midir, değildir”.	“Demografik yapısının çok farklı oluşu”.	-	“Tabi ki ili yönetenlerde hepimiz bunun farkındayız. Bunun sadece burada ki ranta göre planlamalar yaparsak burada yaşayan insanların bir sürü ihtiyaçları olacak, bunların taleplerini karşılayamazsak sosyal, kültürel, sanatsal, ekonomik, istihdam, işsizlik diğer alt yapı mekanlarını oluşturamazsak burada ki insanları bir arada tutmak kaynaştırmak uyum içerisinde tutmak zorlaşır. Yaşama ortamından mahrum bırakırız bu da kent kimliğini kazanmakta kentin gelişmesinde büyümesinde büyük engel olur”.
	Y2	“Bölgemiz imkânları doğrultusunda yereldeki kamu kurum ve kuruluşları imkânları doğrultusunda bir şeyler yapmaya çalışıyor”.			
	Y3		“Bütçe yetersizliği”.	“Hedefimiz görev süremiz bittiğinde de sıfır borçla belediyeyi bırakmak. Şuanda bir tane var, ikinci ve üçüncü şirketlerimizi de kurup buradan gelecek belediye gelirleri ile elimizi rahatlatmamız lazım”.	“Bizden önceki dönem Marka eli ile projelendirilen ve bu yıl hizmete girecek olan meyve kurutma tesisi de belediyemize ekonomik anlamada katkı sağlayacak.(termal su ile kurutmaya dayalı)”.
	Y5	“Yerel olanakların sağladığı çok fazla bir katkı yok”.	“Bütçe yetersizliği “Belediye kültür sarayı yapacak yerimiz yok.” . “... şuan 100 milyona yakın borcumuz var”.		“... güneş enerjisinden elektrik üretmek istiyoruz”.
Düzce	D1	“... altyapının eksikliği ulaşım vs. eksikliği yatırımların az olması”.			

D2				<i>“Hem eğitim anlamında bir fakülte kazandırmak ve turizm alanında birçok projelerimiz var”.</i>
D3	<i>“Diğer kamu kurum ve kuruluşlarının katkısı ile projelerimizi hayata geçirdiğimizde ilçemiz için bir turizm cenneti diyeceğiz diye düşünüyorum”.</i>	<i>“Bütçe yetersizliği”.</i>		<i>“Rafting dolayısıyla burada bir kültür Adası projemiz var”.</i> <i>“Büyük Mesire Alanı yapıyoruz bunların finansmanları tamamen oluşturuldu ve bu sene içerisinde onu hayata geçireceğiz”.</i> <i>“Hem motor hem otomobil pisti olarak kullanılacak motor sporları pisti.”</i>
D4	<i>“Doğa-kültür-tarih-deniz ve sağlık, esenlik turizmine ev sahipliği yapması, Dünya Unesco Geçici Mirasına sahip olması, 3 mavi bayraklı plaj ve Cittaslow başvuru ilçesi olması”.</i>	<i>“Bütçe yetersizliği sebebiyle projelerin hayata geçirilememesi “.</i>	<i>“Projeleri hazır durumda olan yapıt, eser ve diğer destinasyonların Türkiye Destinasyonları haritasına eklenebilmesi için gerekli ödeneklerin ayrılması ve aktarıl gerekmektedir”.</i>	<i>“İhtisas OSB kurulumu, cam teras ve sosyal tesisi yapılması ve işletilmesi, şifalı su tesisi yapılması ve işletilmesi gibi”.</i> <i>“Nazmi Çiloğlu Barajından Mikro HES le elektrik üretimi tesislerde kullanımı ve 8400 m2lik kapalı alana sahip Akçakoca kapalı pazaryeri çatı kısmına monte edilecek güneş panelleri projemiz”.</i>

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

3.4.2. Harcama Yetkililerinin Turizm Kalkınmasına Yönelik Bütçe Politikası, İstihdam ve Personel Gelişim Tutumlarının Kamu Ekonomisi Perspektifinden Değerlendirilmesi

Belediyelerin yetki ve görevleri 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda; *“İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; fiziki çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000'i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar”* (5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2005: Madde 14) şeklinde ilgili kanunda belediyelerin yetki ve sorumluluklarını belirlemiştir. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda 7. Madde- a bendinde; *“İlçe belediyelerinin görüşlerini alarak büyükşehir belediyesinin stratejik plânını, yıllık hedeflerini, yatırım programlarını ve bunlara uygun olarak bütçesini hazırlamak ve diğer maddelerde yer alan(alt ve üst yapı hizmetleri, ulaşım, çevre, spor, sosyal, kültürel ve bilimsel etkinlikler, kültür ve tabiat varlıkları vb.) diğer görev, yetki ve sorumluluklar belirlenmiştir”* (TBMM, 2004).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın il ve ilçe düzeyindeki görevlerini planlamak, yönetmek, denetlemek, geliştirmek ve değerlendirmek faaliyet yürütmekle yetkili olan İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin *“Kültür ve Turizm Bakanlığı, İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik”* (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011: Madde 7) kapsamında görev ve yetkileri belirlenmiştir.

Kuşkusuz, büyükşehir belediyesi, kaymakamlıklar, belediyeler, il kültür ve turizm müdürlüklerinin yasa ve yönetmelik ve mevzuatlarda belirlenen yetki ve sorumlulukları yerine getirebilmeleri için yeterli bir bütçeye sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda S2; *“evet ... harcamak yönetmektir”* şeklindeki ifadesi ile harcamak için bütçenin olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda harcama yetkililerine mevcut bütçe durumlarına yönelik tutumları ve bütçelerini arttırmaya yönelik tutumlarını keşfetmek amacı ile; *“Turizm bağlamında uygulamaya yönelik bütçe planlarını yeterli buluyor*

musunuz, bulmuyor iseniz arttırmaya yönelik çabalarınız nelerdir?” şeklinde bir soru sorulmuştur.

3.4.2.1. Harcama Yetkilerin Bütçe Tutumları

Merkezi ve yerel yönetimler arasında görevlerin ve kaynakların paylaşılması, yani kamu gelirleri ve kamu giderlerinin paylaşılması literatürde ve uygulamada önemli tartışma konularından biridir. Literatürde mali denkleşme, mali uyuşma, mali uzlaşma, mali eşitleme gibi kavramlar ile de kullanılan Mali tevzin kavramı; “kamu tüzel kişileri arasında hizmetlerin ve bu hizmetlerin giderlerini karşılayan gelirlerin paylaşılması” şeklinde tanımlanmaktadır (Yüksel, 2016: 733). Uygulamada merkezi idare ile yerel yönetimler arasında kaynak paylaşımı, vergi kaynaklarının paylaşılması, merkezi idare vergilerinden yerel yönetimlere pay verilmesi, hazine yardımları şeklinde yapılmaktadır (Bülbül, 2013: 57).

5779 Sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun hükümleri yoluyla ülkemizde, merkezi yönetim tarafından toplanan vergilerden belediyelere pay verilmektedir. Bu kapsamda genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamının; yüzde 1,5’i büyükşehir dışındaki belediyelere, yüzde 4.5’i büyükşehir ilçe belediyelerine ve yüzde 0.5’i il özel idarelerine ayrılır. Büyükşehir sınırları dışındaki belediyelere ilişkin payın; yüzde 80’lik kısmı belediyelerin nüfusuna ve yüzde 20’lik kısmı gelişmişlik endeksine göre İller Bankası tarafından belediyelere dağıtılır. Büyükşehirlerdeki ilçe belediyelerine ayrılan payın; yüzde 90’lık kısmı ilçelerin nüfusuna, yüzde 10’luk kısmı ise ilçelerin yüzölçümüne göre dağıtılır. Büyükşehir belediye sınırları içinde yapılan genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamının yüzde 6’sı ile genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamı üzerinden büyükşehir ilçe belediyelerine ayrılan payların yüzde 30’u büyükşehir belediye payı olarak ayrılır. Ayrılan yüzde 6’lık büyükşehir belediye payının yüzde 60’ı doğrudan ilgili büyükşehir belediyesi hesabına aktarılır. Kalan yüzde 40’lık kısmının yüzde 70’i nüfusa, yüzde 30’u yüzölçümü esasına göre büyükşehir belediyeleri arasında dağıtılır (5779 Sayılı Kanun, 2008: Madde 2).

Yerel yönetimler tarafından yapılan eleştirilerin çoğu sanayi üretimin yerel yönetim bütçelerine yansımalarının aynı oranda olamamasına yönelik olmaktadır. Örneğin bu konuda KSO Başkanı Ayhan Zeytinoğlu 25 Kasım 2020 tarihli 2020 Sektörel Performans Ödülleri Programında; *“İlimizde üretim yapıp da, vergilerini İstanbul’da veren 723’ün*

üzerinde firmamızın kârı, İlimiz merkezli 2000 firmanın kârının neredeyse iki katı. Dolayısıyla büyükşehir belediyemizin burada ciddi kaybı oluşmaktadır. Bu durum Türkiye genelinde birçok ilin sıkıntısı. Bu konuda veriler yanlış olursa teşviklerin ve desteklerin yönlendirilmesinde sorunlar oluşuyor. Firmaların vergilerini üretim yaptıkları ilde ödemelerini ve benzer şekilde illerin ihracat rakamlarının da firmaların üretim yaptıkları yer esas alınarak hesaplanmasını istiyoruz” (KSO Başkanı Ayhan Zeytinoğlu, 25 Kasım 2020) şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Dolayısı ile il özel idareleri ve belediyelere genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamı üzerinden verilen⁹ payların üretim/vergi gücü ile orantılı olmaması da yerel yönetim bütçelerini olumsuz etkilemektedir.

Yapılan görüşmelerde S1, S4, S7, K1, K3, K4, Y2, Y3, Y5, D1 ve D4 harcama yetkilileri, ilgili yasa çerçevesinde tahsis edilen yerel yönetim bütçelerinin yeterli olmadığını belirtmektedir. Örneğin; K4 yerel yönetimlere aktarılan bütçenin yetersiz olduğunu belirterek yerel yönetimlere bütçe arttırılması gerektiğini belirtmektedir. Bu kapsamda; “Yani bizim ilçemizin yüzölçümü geniş olduğu için ilçemizde yaklaşık 2820 km yol var. Bu yolların hemen hemen üçte biri gibi tam teşekküllü yol, diğerleri ise stabilize malzemedен ve ham toprak arazilere giden yollar. Gerçekten bizim enerjimiz ya da bütçenin birçoğunu buralara harcıyoruz. Yani onun için diğer taraflar eksik kalabiliyor” şeklinde yorum yapmaktadır.

Y2 ise, “... turizmi ayağa kaldırmak sadece bizim yapabileceğimiz bir şey değil bu konuda hükümetimizden ya da özel sektörümüzden destek almak zorundayız” şeklinde cevap vererek turizme yönelik yapılacak yatırımlarda bütçe yetersizliğine vurgu yapılmaktadır.

Harcama yetkilerinin bütçeyi genişletmeye yönelik gelir ve harcama tutumlarında çeşitli politika uygulamaları ile hizmet etmeye çalıştıkları görülmektedir.

⁹ İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, Kanun No. 5779.

3.4.2.1.1. Gelire İlişkin Düşünceleri

K3, S1, S7 ve Y3 turizm alanında bölge kalkınmasına katkı sağlayacak önemli planlarının olduğunu fakat bunların mevcut bütçe ile yerine getirilmesinin zor olduğunu ve merkezi idare desteğine ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. K3, *“Turizmde belirlenen hedeflere ulaşmak adına sahip olunan imkânlar ölçüsünde çok önemli mesafeler kat edilmiş olup nihai hedeflere ulaşmak adına ise merkezi idarenin katkısının arttırılması ihtiyacı bulunmaktadır”* ifadesi ile; S1 ise; *“Bütçe planları yeterli değildir. Yerel yönetim olarak özellikle diğer bütçe kalemlerinden aktarma yapılması mevzuat kapsamında mümkün olmamaktadır”* şeklindeki ifadesi ile bütçe yetersizliğine vurgu yapmaktadır.

S7 ise, merkezi yönetim kapsamında ilçe belediyesine tahsis edilen bütçenin yetersiz olduğunu ve personel giderlerini karşılamakta zorlandığını belirtmektedir. Konuyu S7, *“Merkezi bütçeden gelen para ile belediyeleri döndürmek zor, bizim iller bankasından gelen paramız maaşlarımıza yetmiyor”*; Y3 ise *“Bütçemizi hiçbir şekilde yeterli bulmuyoruz. 450.000 TL aylık personel giderimiz var. Yatırımları koordine etmekten ziyade idarecilik yaptığımızı söyleyebilirim”* şeklinde yorumlamaktadır.

D2, ilçede bütçenin yeterli olmadığını, merkezi yönetimin ilçeye yönelik daha fazla yatırım ve harcama planlaması yapması gerektiğini belirtmektedir. D2, konu hakkında *“... bu zamana kadar merkezi hükümet tarafından eğitim anlamında, sağlık anlamında yatırımlar yapıldı ama daha yapılacak işler var. Şu anda yeterli değil tabii ki, daha çok artması gerekiyor, daha çok gerçekten ilçemiz 99 depreminde yerle bir olmuş bir ilçe ...”* şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Y1 ise; merkezi yönetim desteği ile alt ve üst yapı hizmetlerinde, turizm yatırım ve hizmetlerine önemli harcamalar yapıldığını belirtmektedir. Turizm teşvikleri kapsamında ilin pilot il olduğunu belirten Y1; *“2006/11354 , Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ilgili yerel yönetimlere altyapı desteği sağlamıştır. Ciddi paralar harcanmış, yatırımlar yapılmıştır. Bu kapsamda belediyeler daha çok yatırımcıyı ilimize çekmek için alt ve üst yapılarını uygun hale getirmişlerdir. Örneğin; sondaj kuyularının açılması, termal kaynak sularının tesislere dağıtılması, sokak düzenlemeleri, asfalt yapımı, diğer planlı jeolojik tetkikler gibi ilçeye yatırımcıyı çekecek bu gibi çalışmaları kültür ve turizm bakanlığı bütçe açısından desteklemiştir. Turizm potansiyeli olan ilçeleri özellikle desteklemiştir. Şuanda buralar da bakanlar kurulu kararı kapsamında bakanlığımız ve*

yerel yönetimler tarafından 1/50000, 1/5000, 1/1000 ölçekli uygulama imar planları hazırlanmıştır. Bu turizm bölgelerinde dört ve beş yıldızlı oteller, konaklama tesisleri, yeme içme tesisleri, buranın ekolojisine uygun, buranın turizm potansiyelini ve istihdamı geliştirecek altyapı çalışmaları da bakanlığımızca desteklemiştir. Tabi biz kurum olarak direk paraları size bu parayı gönderelim planlamaları yapın diye demiyor. 2006/11354 turizm teşvik kanunu kapsamında yatırımları yönlendiriyoruz” şeklinde cevap vermiştir.

K4 ve S4, turizm ve diğer hizmet alanlarına yönelik olarak ilçe bütçelerinin yetersiz olduğunu belirterek, kaynak ihtiyacını büyükşehir belediyesi imkânlarından daha fazla faydalanarak giderilebileceğini vurgulamaktadır.

K4, konu hakkında “ ... turizmi geliştirmek için düşük bütçelerle biz ne yapabiliriz derdindeyiz. Belediyemiz Kocaeli ilinin en küçük bütçesine sahip ilçesi. Bunun yanında büyükşehir ile beraberiz ama her yıl muhakkak ki turizm adı altındaki hizmet ve yatırımlarımıza bir ekleme yapıyoruz. Bunun içinde gerek sosyal donatı altında, gerek sahil düzenlemesi adı altında, gerekse oralarda yaşanabilir bir hayat sağlayabilecek altyapısıyla, üstyapısıyla, doğalgazıyla, elektriğiyle, suyuyla beraber hepsini sağlıyor olmamız lazım. Yani bunun için uğraşyoruz inşallah gerekli destekleri de alarak uygun olan hızlı olması gereken işlere başlayacağız diye düşünüyorum” ifadelerinde bulunmuştur.

S4 ise; büyükşehir belediyesine geçilmesi ile birlikte belediyenin hizmet alanının genişlediğini, ilçenin yoğun göç aldığını ve turizm sezonunda nüfusun yaklaşık on katına çıktığını, dolayısı ile de mevcut bütçenin yetmediğini belirtmektedir. S4, konu hakkında “Açıkçası bütçemiz çok yeterli değil. 2014 yılından itibaren büyükşehir belediyesine geçtik, biliyorsunuz. İlçemiz; şehrin kuzeyinde, Karadeniz ile bağlantısı olan, uzun kıyı şeridi olan, önceden kasaba konumunda ilken şimdi yaz ve kış nüfusu 600 bine dayanan, bir seçimden diğer seçime 2000-3000 nüfus artışı yaşayan bir ilçedir. Özellikle İstanbul’dan ciddi bir göç alan bir ilçe, emeklilerin sakin bir hayat isteyenlerin sayfiye yeri, artık göç ettiği bir ilçe konumuna doğru gidiyoruz. Dolayısı ile potansiyel olarak da büyük bir ilçeyiz aslında ama bu minvalde çok fazla şey yapılması gerekiyor ama yeterli kaynak aktarılmıyor. Büyükşehir belediyesine geçmemizden dolayı 36 tane mahallemiz vardı, şimdi bunların hepsi merkez mahalle gibi belediye imkânlarında yararlanmak istiyor, dolayısı ile büyükşehir belediyesine geçtik ama kaynak aynı kaynak, yani bizim

çeperimiz hizmet alanımız büyüdü, merkezden 25- 30 km güney kısımda çöp hizmeti vermeye çalışıyoruz, bunlara araç edevat vs. açısından, ekonomik gücümüz aynı kaldı, dolayısı ile belediyeçilik ve kaynak aktarılması açısından bütçeler yeterli değil” ifadelerinde bulunmuştur.

Y6 ise bütçe konusundaki soruya; yerel yönetimlere tahsis edilen bütçelerin yeterli olduğunu belirterek, *“Yatırımların yeterli bulmaktan ziyade planlı programlı olarak yapıldığını söylemek çok zor, bu süreçler biraz daha oy maksimizasyonu çerçevesinde ilerliyor”* şeklinde cevap vermiştir.

K1, S3, D1, ve B1; Kültür Turizm İl Müdürlükleri il bütçelerinin genel olarak yeterli olmadığını belirtmektedir. İl müdürlükleri bakanlıkların il ölçeğinde en önemli temsilcisi konumunda bulunmaktadır. Dolayısıyla il bütçelerinin yetersiz olması turizm kalkınmasını olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin K1 konu ile ilgili soruya, *“Başta il müdürlüğü olarak bütçemiz yeterli değil. Son yıllarda bütçemiz arttırılmış olmakla birlikte bütçe konusundaki yetersizliklerimizi bakanlığımıza iletiyoruz”* şeklinde cevap vermiştir.

K1 ve K3, bütçe yetersizliğini gidermeye yönelik olarak kurumlar arası işbirliğinin ve koordinasyonun arttırılması gerektiğine işaret ederek, bütçe yetersizliklerini de bu şekilde gidermeye çalıştıklarını belirtmektedir. K1, *“Bütçe yetersizliğimizi mahalli idareler ile daha fazla işbirliği yaparak gidermeye çalışıyoruz. Ayrıca Sanayi ve Ticaret Odası ve Valilik bütçesinden de yaralanmaya çalışıyoruz”*; K3 ise, *“Merkezi yönetim ile sağlanan koordinasyonun arttırılması adına yoğun çalışmalar devam etmektedir”* şeklinde cevap vermiştir.

Y3, S7 ve Y5 ise; belediye harcamalarında tasarruf yaparak diğer harcamaları finanse ettiklerini belirtmektedir. Y3, *“...belediye olarak kendi bütçemizden tasarruf yaparak yatırım yapmaya çalışıyoruz ...”*; Y3, *“Bütçemiz yetersiz, önce tasarrufla üstesinden gelmeye çalışıyoruz”*; S7 ise, *“Tabi bütçeyi arttırmaya yönelik kaynaklar sadece hibe projeler ile değil tasarruf ile de oluyor, belediyelerin kaynakları çok iyi değerlendirmesi gerekiyor, insanlarda şöyle bir algı var; “başkanım 10 milyon borcun olsa da sen 10 milyon daha borç yap hizmet aksamayın” diyorlar. ... biz ince eleyip sık dokuyoruz, sıkı pazarlık yapıyoruz, çok fazla detaya takılıyoruz, bizim için bir lira bile değerli, onun için*

parayı iyi değerlendiriyoruz, bu tedbirler kapsamında bütçemizde 100.000 TL fazlalık bile gördük. Yani, bizim ilçe bütçemiz için müthiş bir rakam bu, ayrıca da belediyelerin ticaretin içinde olması lazım” şeklinde ifadelerde bulunarak, mal ve hizmet alım sürecinde hassas davrandıklarını ve tasarruf tedbirleri ile bütçe kaynağı oluşturduklarını belirtmektedir.

D1, S7 ve Y5, ulusal ve uluslararası ölçekte bakanlıklar ya da uluslararası fonların proje destekleri yolu ile bütçe kaynağı oluşturduklarını belirtmektedir. D1, “*Müdürlük nezdinde proje vasıtaları ile yatırım almaya veya bütçe yaratmaya çalışıyoruz*” şeklinde konuya yaklaşırken; S7, “*Biz yaptığımız projelerde hem kalkınma ajansı, AB fonları, Çevre Bakanlığı’nın değişik hibelerden faydalanarak, bütçeyi arttırma kapsamında farklı politikalar uyguluyoruz*” şeklinde cevap vermiştir. Y5 ise; hem bütçe oluşturma hem de belediye maliyetlerini azaltmaya yönelik çeşitli proje çalışmalarının olduğunu belirterek, “*...bir güneş enerjisi projemiz var, elektrik üretimi yapmak istiyoruz. Ayda 100 - 200 bin lira arasında elektrik faturası ödüyoruz. Bu proje bizim maliyetimizi yarı yarıya çekebilecek potansiyelde ...*” şeklinde cevap vermiştir.

D3 ise; geçmiş yıllar ile kıyaslandığında yeni yatırımlar için bütçe imkânlarının bu dönem itibariyle çok mümkün olmadığını belirtmektedir. D3, konuyu “*Merkezi idareye gidip serzenişte bulunmanın çok da doğru olmayacağını düşünüyorum ama biz kendi yağımızda kavrumaya çalışıyoruz. Bütçemizi arttırmaya yönelik çalışmalarımız var şu an, elhamdulillah sıkıntılarımız var mı var, borç aldık mı aldık, ama bir şekilde çarkı döndürüyoruz, döndürmeye çalışıyoruz. Böyle de devam edeceğiz inşallah. Merkezi yönetimden yapılan yatırımları bu şartlar dahilinde yeterli görmüyoruz ama ne diyebiliriz Evet yeterli değil tabii ki değil ancak onların durumunu da görüyoruz onların durumunu da gördüğümüz için çok fazla da bir şey isteme şansımızın olmadığını biliyoruz. O yüzden kendi yağımızda kavrumamız gerektiğini biliyoruz. Projelerimizi de gelire yönelik projeler olarak da bir kısmını da öyle hayata geçiriyoruz*” şeklinde yorumlamıştır.

K4, yerel yönetim bütçe sıkıntılarının giderilmesi için kalıcı bir çözüm olması gerektiğini belirtmektedir. K4, konuyla ilgili soruya “*O konuda da bizi rahatlatabilmesi için yeni yerel yönetimler yasasıyla yapılacak değişiklik ile belki gelir seviyesi farklılığını göz önünde bulunduran bir yasa ile daha kaliteli ve daha katma değere ulaşabileceğimiz bir bütçe sahibi olabiliriz. Ve bu şekilde belki son 15 - 20 yılda yapılanı belki 5 yılda yapma gücümüz olur diye düşünüyorum.*” şeklinde cevap vermektedir.

Harcama yetkililerinin bütçe gelirlerine yönelik tutumları incelendiğinde;

- Kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonun arttırılması,
- Yatırım ve harcamalarda tasarruf politikaları uygulanması,
- Mal ve hizmet satın alma politikalarında hassas davranılması,
- Belediye İşletmeleri aracılığı ile gelir oluşturma- piyasada aktif rol alma,
- Ulusal ve uluslararası fonlar, hibeler ve düşük faizli krediler yoluyla projelere kaynak sağlama,

şeklinde bütçe kaynaklarını genişlettikleri görülmektedir. Diğer yandan konuşmacıların bütçe gelirlerinin arttırılmasına yönelik beklenti ve önerilerine bakıldığında ise;

- Büyükşehir belediyelerinin ilçelere olan bütçe ve yatırım desteklerinin arttırılması,
- Merkezi yönetim bütçesinden ilçelere olan bütçe ve yatırım desteklerinin arttırılması,
- Yerel yönetimlerin bütçe sıkıntılarının giderilmesi ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması sonuçları ortaya çıkmaktadır.

3.4.2.1.2. Harcama Politikasına İlişkin Düşünceleri,

Devletin belirli hedeflere ulaşmak için kamusal mal ve hizmet üretimi için yaptığı harcamalar kamu harcamaları olarak tanımlanmaktadır. Başta toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesi olmak üzere, gelir dağılımını düzeltme, tam istihdamı gerçekleştirme, ekonomik kalkınmayı sağlama gibi amaçlar ile de maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Üniter devlet sisteminde kamu harcamalarının büyük bir kısmı merkezi devlet örgütünce, bir kısmı yerel yönetimlerce ve bir kısmı da diğer kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir (Şeker, 2010: 77). Bu bağlamda merkezi yönetimin ilgili ve yetkili kuruluşları, kaymakamlıklar ve yerel yönetimler turizm kalkınmasına yönelik harcamalar yapabilmektedir.

Yerel yönetimlerin kendilerine ait bütçelerinin bulunması bütçe imkânlarını daha iyi kullanabilme ve kaynak geliştirme bakımından kolaylık tanıyabilmektedir. Fakat kaymakamlık ve kültür turizm il müdürlüğünü gibi kurumların kamu tüzel kişiliğinin

olmaması, bütçe planlarının bakanlık düzeyinde yapılıyor olması yöneticileri mevcut ödenekler ile sınırlayabilmektedir.

Bu bağlamda S2; *“Evet ... harcamak yönetmektir, dolayısı ile kaymakamlıkların ayrı bir bütçesi yok, münhasıran bize düşen hukuk hâkimiyetini sağlamaktır”* şeklinde cevap vererek kaymakamlıkların mali denetim rolüne dikkat çekmektedir. S6, *“Kaymakamlığın kamu tüzel kişiliği yok. Dolayısıyla biz bütçe yapmıyoruz ...”*; S3, *“Valilik olarak, kültür turizm il müdürlüğünün bir bütçesi yok, bütçe yerel yönetimlerde, 2013 yılından önce bize il özel idaresi üzerinden 600-700 bin TL gibi bir bütçe ayrılıyordu. Biz bu paralarla ilin tanıtımı için broşür, rehber, harita ve şehre gelen yerli ve yabancı konuklarımızı gezdiriyor ve şehrin değişik yerlerinin tanıtımı için çalışmalar yapıyorduk. Şu anada hiçbir bütçemiz olmadığı için tüm çalışmaları yerel yönetimlerden bekliyoruz”* şeklinde cevap vermiştir.

B1 ise; İl Kültür Turizm Müdürlüklerinin bütçe konusunda yeterli ödeneklerinin olmadığını belirtmemiştir. Bakanlık ve İl özel idarelerinden turizm bütçe tahsislerine yönelik daha fazla ödenek beklenmektedir. B1 bütçe tahsisi konusunda, *“Yeterli bulmuyorum. Daha iyi ödeneklerin çıkmasını bekliyoruz. Bizim bakanlığımız yerel yönetimlere destek veriyor. Çeşitli altyapı yatırımlarına destek veriyor. Onların yapmış olduğu etkinliklere destek veriyor ama daha iyi katkılar yapılabilir. Özel idarelerinde daha iyi katkılar yapmasını bekliyoruz”* ifadelerinde bulunmuştur.

Y2 mevcut belediye bütçelerinin yeterli olduğunu belirterek ; *“... yeni turizm şehri olmaya çalışıyoruz, şu ana kadar ilk etapta tarım ve tersanelerle birlikte sanayiye aldık ve bu dönem inşallah turizme ağırlık vereceğiz. 2018 yılını turizm yılı ilan ettik ve önümüzdeki 5 yılda turizme yönelik hizmet ve yatırımlarımızı arttıracacağız. Ona göre de bütçelerimizi ayarlıyoruz. Tabi biz bütçelerimizi dengeli kullanmak zorundayız. Tümünü turizme kanalize etmek gibi bir lüksümüz olamaz. Biz zaten dört koldan sanayi, turizm, tarım, tarih ve doğal doku, tümünü birlikte götürmeye çalışıyoruz. Bunların hepsinin birlikte yürürebileceğini kanıtlamaya çalışıyoruz”* şeklinde cevap vermiştir.

Y5 ilçede istenilen hizmetlerin, yatırımların yapılabilmesi için bütçe kaynaklarına ihtiyaç olduğunu ve bunun belediye işletmeleri yolu ile kaynak oluşturmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Y5, *“... bir şirket kurduk, ... büyükçe bir çay bahçemiz var, orayı şirket üzerinden çalıştıracacağız. Yeni başladık, projelerini yapıyoruz. Mayıs'a kadar da bitirmeyi*

planlıyoruz. Yani o tip ufak tefek iştiralarımız olabiliyor. Çünkü imkânlarımız o kadar kısıtlı ki işte Hasanbaba mesire alanı 300 dönümlük bir yer, orayı ormandan kiralayıp özel sektöre kiralamayı düşünüyoruz. ... biz bunu yaptık buradan gelir elde ediyoruz diyebileceğimiz bir şey yok. ...belediyemize ait yerimiz yok, alanımız yok”(Y5).

S3, ilçe belediyesinin bütçe imkânlarının yetersiz olmasına bağlı olarak hizmet ve harcama yapma imkânının da istenilen seviyede olmadığını belirtmektedir. “Örneğin ilçemizde şuan 20-25 ev restore edilmiş, bu sayı 125’e çıkarsa ilçemiz ancak Safranbolu, Göynük gibi bir yer olabilir. Altyapı tamam, yollar yapıldı, fakat daha fazla yatırıma ihtiyaç var. Sakarya’yı Kocaeli ile kıyasladığımızda Sapanca, Taraklı gibi turizm içlerinde daha fazla kamu ve özel yatırımının yapılmasına ihtiyaç var. İlimizde beş yıldızı otel sayısı arttıkça şüphesiz daha fazla turist misafir etmiş olacağız” şeklinde cevap vermiştir.

S6, Kaymakamlık olarak turizme yönelik yatırım yapma imkânlarının olmadığını fakat yatırımları yönlendirici, teşvik edici rol üstlenerek ilçeye daha fazla kamu ve özel yatırımın gelmesini sağlamaya çalıştıklarını belirtmektedir. Turizme yönelik olarak bütçelerin gayet yeterli olduğunu fakat son yıllarda biraz bütçelerde tasarrufa gidildiğini belirtmektedir. “Bu aralar biraz tasarruflu hareket ediyoruz devlet olarak.” şeklinde cevap vermiştir.

D1, ilde özel sektör, kamu kurumları ve yerel yönetimler ile turizm hizmetleri ve bu konudaki yatırımlar kapsamında ortak çalışmalar yaptıklarını belirtmektedir. Ancak bu dönemde bütçe önceliklerinin farklı hizmet ve yatırım alanlarına odaklandığını belirtmektedir. D1 ilgili soruya, “... bütçe planlamalarımız kapsamında, hatta bütçe yaratabilmek için birçok proje hazırladık müdürlüğümüzce ama ne yazık ki proje nezdinde de öncelik sanki turizm değil gibi gözüküyor şu an itibariyle. İl bazında yapılan projeler öncelik sıralamasına konulduğu zaman ... öncelik olarak sanki turizm gözüküyor gibi. Yapılan projelerde bir öncelik aşaması var gibi. Böyle olduğu takdirde... turizm arka planda kalmış gibi oluyor” şeklinde cevap vermiştir.

D3 ise; belediye bütçelerinin popülist harcamalara müsait olduğunu fakat bu konuda belediye personelleri ile birlikte hassas davrandıklarını belirtmektedir. İlgili soruya ise, “Bizim kendi paralarımız değil bize emanet edilen tüyü bitmemiş yetimin hakkı olan bize emanet edilmiş olan paralar kendi paramızı harcarken bir düşünüyorsak burada kat ve

kat düşünmemiz gerekir. Biz bunun bilinciyle hareket etmeye çalışıyoruz elimizden geldiğince bunu yapmaya çalışıyoruz.” şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 13: Harcama Yetkililerinin Bütçe Tutumu

Katılımcı	Bütçe Durumu	Bütçe Dışı Gelir Kaynakları	
Sakarya	S1	“Bütçe planları yeterli değildir”.	Proje Fonları
	S2	“Kaymakamlığın özel bir bütçesi yok”.	Proje Fonları
	S3	“Kültür Turizm İl Müdürlüğünün özel bir bütçesi yok”.	Proje Fonları
	S4	“Belediyeçilik ve kaynak aktarılması açısından bütçeler yeterli değil”.	Proje Fonları
	S5	“Yeterli”.	Proje Fonları
	S6	“Kaymakamlığın özel bir bütçesi yok”.	Proje Fonları
	S7	“Merkezi bütçeden gelen para ile belediyeleri döndürmek zor”.	Ulusal ve Uluslar Arası Fonlar, Tasarruf Tedbirleri, Belediye İşletme Faaliyetlerinin Arttırılması
Kocaeli	K1	“İl müdürlüğü olarak bütçemiz yeterli değil”.	Mahalli idareler ile işbirliği Sanayi ve Ticaret Odası İşbirliği Valilik Bütçesi
	K2	-----	Proje Fonları
	K3	“Merkezi idarenin katkısının arttırılması ihtiyacı bulunmaktadır”.	Proje Fonları
	K4	“Yeterli değil”.	Proje Fonları
Yalova	Y1	“Tabi biz kurum olarak bakanlık direk paraları size gönderelim planlamaları yapın denmiyor. Turizm teşvik kanunu kapsamında yatırımları yönlendiriyoruz”.	Proje Fonları
	Y2	“Yeterli buluyoruz”.	
	Y3	“Hiçbir şekilde yeterli bulmuyoruz”.	✓
	Y4	“Yeterli buluyorum”.	-
	Y5	“Bütçemiz yetersiz zaten ...”.	Proje fonları Belediye işletmesi
	Y6	“Yeterli buluyorum”	✓
Düzce	D1	“... kısıtlı bir bütçeye sahibiz. Bütçemiz yetersiz seviyede ...”.	Proje Fonları
	D2	“... yeterli değil tabii ki artması gerekiyor”.	“Avrupa Birliği Dünya Bankası gibi farklı yerlerden bir kaynak arayışı içerisindeyiz”

	D3	<i>“Evet, yeterli değil tabii ki değil ancak ...” “... iller Bankası'nda ödeneği hesapladım kesintilerden sonra kalan parayı hesapladım yani belediyeyi kapatsak hiçbir yere harcama yapmasak sadece borcumuzu ödemeye kalksak 10 yılda ancak ödeye biliyoruz”.</i>	✓
	D4	<i>“Uygulamaya yönelik bütçe planları, bir önceki dönemden gelen mali bütçe açıkları İller Bankası'ndan kullanılan kredi ödemeleri sebebiyle yeterli gelmemektedir”.</i>	Bakanlıkların Mali Destek Fonlan İller Bankası Aracılığı İle Avrupa Ve Dünya Bankası Fonlan
Bolu	B1	<i>“Yeterli bulmuyorum. Daha iyi ödeneklerin çıkmasını bekliyoruz. ... Özel idarelerinde daha iyi katkılar yapmasını bekliyoruz”.</i>	İl Özel İdaresi ve Bakanlık Bütçe Tahsisleri

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

Katılımcıların bütçe tutumları incelendiğinde yerel yönetim bütçelerinin yetersiz olduğu, belediye gelirlerinin sınırlı olduğu, özellikle büyükşehir belediye yasası ile hizmet çeperleri değişen Kocaeli ve Sakarya ili kapsamındaki ilçelerin gelir gider dengesini sağlayamadığı belirtilmektedir. Konuşmacıların söylemlerine bakıldığında, turizme yönelik yapılacak hizmet ve harcamaların ilçelerin öncelik sıralamasında ikincil bir sektör ya da hizmet alanı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durumun ana sebebi olarak temel alt ve üst yapıdaki öncelikli ihtiyaçların giderilmesi gerektiği belirtilmektedir. Diğer yandan özellikle yerel yönetimlerin personel ve diğer öncelikli harcamaların bütçeye ciddi yük getirdiği belirtilmektedir. Konuşmacıların söylemlerini de destekler nitelikte, kalkınma planları da yerel yönetimlerin bütçe sorunlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sorunun çözümüne yönelik, yerel yönetimlerin öz gelirlerinin artırılması gerektiği 8, 9, 10 ve 11. Kalkınma Planlarında da hedef olarak ortaya konulmuştur.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planında, *“Mahalli idareler görevlerinin gerektirdiği gelir yapısına kavuşturulacak; gelir kaynaklarının, yerel kamu hizmetlerinin yürütülmesine ve mali planlamaya olanak verecek şekilde düzenli ve sürekli olması sağlanacak, merkezi idareye bağımlılığı azaltılacaktır”* (Dpt, 2000: 198) şeklinde bir hedef belirlenmiştir. 8. beş yıllık kalkınma planı döneminde; İl Özel İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediye Kanunu ve Mahalli İdare Birlikleri Kanunlarında yapılan yasal değişiklikler ile yerel yönetimlerin kalkınma konusundaki; yetki ve sorumluluk, kaynak paylaşımı ve hizmet ilişkilerinin düzenlenmesi, kurumsal kapasiteleri güçlendirilmesi ve mali konularda düzenlemeler yapılmıştır.

9. Kalkınma Planında; Sekizinci Beş yıllık kalkınma planı döneminde yapılan yasal düzenlemelere rağmen, yerel yönetimlerle ilgili idari, mali ve personel sorunlarının devam ettiğini ve gerekli standartların belirlenerek ve bu standartlara uyumun sürdürülmesi gerektiği belirtilmektedir.

10. kalkınma döneminde ise; *“Yoksullukla mücadelede yerel yönetimlerin rolünün güçlendirilmesi, kentsel rantlar ve emlak vergisi gibi yerel yönetimlerin öz gelirlerini artıracak değişikliklerin yapılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda “Kamu Gelirlerinin Kalitesinin Artırılması Programı”¹⁰ ile kamu mali sisteminin ihtiyaç duyduğu gelirlerin sağlıklı ve sürekli kaynaklara dayandırılması, gelirlerin etkili ve ekonomik bir şekilde toplanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, tasarrufların artırılmasına katkı sağlanması ve yerel yönetimlerin mali yönden merkezi yönetime bağımlılığının azaltılması amaçlanmaktadır”* (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 160) şeklinde hedef koyulduğu görülmektedir.

9 ve 10 kalkınma programında turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin, STK’ların ve halkın turizmle ilgili kararlara katılımı artırılması hedeflenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 114).

11. Kalkınma planına bakıldığında, yine vergi adaletini güçlendirici ve vergi tabanını genişletici revizyonlar yapılarak öz gelirlerin artırılması dolayısı ile yerel yönetimlerin mali yapılarının güçlendirilmesi amaçlanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 32). Diğer yandan *“Kamu yatırım yönetim sürecinin güçlendirilmesi, gerekli müdahalelerin zamanında yapılması ve daha etkili sonuçlara ulaşılması için yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tüm kurumlarda Kamu Özel İşbirliği dâhil yatırım projelerinin hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinde standardizasyonun sağlanması ve kurumsal kapasitenin*

¹⁰ • Vergilemede hizmet sunumu kalitesinin artırılması • Kamu gelirlerinin sağlıklı ve sürekli kaynaklardan elde edilmesi • Belediye ve il özel idarelerinin sermaye gelirleri hariç öz gelirlerinin Plan dönemi sonunda GSYH'ya oran olarak yüzde 1,7'ye çıkarılması • Vergi tabanının adil ve öngörülebilir bir şekilde genişletilmesinin de katkısıyla vergi yükünün Plan dönemi sonunda GSYH'ya oran olarak 0,6 puan yükselmesi amaçlanmaktadır. 5. Bileşen: Yerel Yönetim Öz Gelirlerinin Artırılması • Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin artırılması ve hesap verme sorumluluğunun geliştirilmesi • İmar düzenlemeleri ve kamu hizmetleriyle oluşan değer artışından kamunun daha çok yararlandırılması (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

arttırılması” (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 98) hedefleri ile yerel yönetimlerin yatırım kabiliyetlerinin güçlendirilmesi amaçlanmadır.

11. Kalkınma Planı’nda, yerel yönetimlerin şehirlerin özgün kimliklerini geliştirebilmesi, dolayısı ile doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve yeniden canlandırılması kapsamında İller Bankası A.Ş Genel Müdürlüğü (İLBANK) tarafından yerel yönetimlere yönelik destek programı geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm uygulamalarında tarihi kent merkezi alanlarının yenilenmesinin yaygınlaştırılması, bu kapsamda yerel yönetimlerle paylaşımlı bir finansman modeli oluşturulması hedeflenmektedir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 159).

Yerel yönetimlerin yerel kalkınmada daha etkin rol üstlenebilmeleri için kuşkusuz bütçe gelirleri bakımından güçlü olmaları beklenmektedir (Ercan, 2018: 515). Harcama yetkililerinin söylemleri ve kalkınma planlarında ortaya koyulan hedeflere bakıldığında yerel yönetimlerin bütçe sorunlarının halen çözülemediği görülmektedir. Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin genel bütçe içerisindeki payın artması ve yerel yönetimlerin harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payın artırılması gerekmektedir. Bu sorunun çözülememesinde siyasi, idari, ideolojik birçok etkenin olması süreci ve çözümü yavaşlatabilmektedir. Oy maksimizasyonundan uzak, kurumsal hüviyete kavuşmuş mali bir sistem ve mali yerelleşme ile yerel yönetimlerin bütçe sorunları çözülebilecektir. Dolayısıyla artan bütçe gelirleri ile hizmet ve harcama kabiliyeti yükselen yerel yönetimler bölge arz kaynaklarından maksimum düzeyde faydalanabilecektir.

Özellikle Marmara bölgesi gibi Türkiye’nin nüfus yoğunluğu en fazla olan ve turizm arz kaynakları bakımından zengin olan bir bölgenin yerel kalkınmada bu faktörleri etkin kullanması gerekmektedir. Bunun içinde başta Mali sürdürülebilirliği sağlamış ve nitelikli beşeri sermaye kaynağına ulaşmış, vizyoner yerel idare birimleri ve yerel yönetimler kalkınmada motor güç oluşturabilecektir.

3.4.2.1.3. Harcama Yetkilerinin Kamu Kaynaklarının Doğru Yerlerde Kullanılmasına Yönelik Tutumları

Türkiye’de 10. Kalkınma Planı (2014-2018) kapsamında 2015 yılında “Kamu Harcamalarının Rasyonelleştirilmesi Programı Eylem Planı” yürürlüğe koyulmuştur. Bu program kapsamında (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 13-140);

- Yatırım Projelerinin seçiminin fayda-maliyet analizlerine dayandırılması, izleme ve değerlendirmesinin etkin bir şekilde yapılması,
- Kamu Yatırım Programı Yönetim Sürecinin bütüncül bir bakış açısıyla yürütülmesi,
- Yatırım projelerinin finansmanının (iç kaynak, dış kredi, hibe, KÖİ vb.) en uygun yöntemle sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınması,

gibi 75 maddeden oluşan bir dizi politika ortaya koyulmuştur.

Bu eylem planı ile Kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin bütçeleme süreçlerinden yatırım finansmanlarına kadar kaynakların etkin, verimli ve sürdürülebilir yöntemler ile kullanılmasına yönelik ilkeler belirlendiği görülmektedir. Dolayısı ile ekonomik kaynakların verimli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılması kalkınma üzerinde olumlu etkiler oluşturabilecektir.

Yereldeki merkezi idare birimleri ve yerel yönetimlerin finansal ve fiziki kaynaklarını nasıl, hangi kurallar çerçevesinde kullanacakları ilgili kanun ve yönetmeliklerde de belirtilmektedir. Fakat hizmet ve harcamaların uygulama süreçleri çeşitli eleştirilere sebep olmakta, bu eleştiriler kendisini daha çok yerel yönetimler üzerinde gösterebilmektedir. Burada özellikle bütçenin kullanılma sürecinde oy maksimizasyonu etkisinin olup olmadığı, mevcut bütçenin doğru yerde kullanılıp kullanılmadığı, yatırım ve hizmet önceliklerinin neye göre belirlendiği, bu öncelikler arasında turizm hizmet ve harcamalarının durumunun ne olduğu gibi soruların cevabına ulaşmak amacı ile katılımcılara; “*Kamu kaynaklarının doğru yerlerde kullanılmadığına yönelik iddialar var, bu konudaki düşünceleriniz nelerdir? Bu konuda tedbir, düzenleme ve diğer uygulamalarınız var mıdır? Var ise nelerdir?*” şeklinde bir soru sorulmuştur.

Y3, Y5, Y6, S1, S3, S5, S7, D2 ve D3 genel olarak kamu kaynaklarının doğru yerde kullanılmadığı ya da bu konudaki eleştirilerin haklılık payının olduğunu belirtmektedir. Harcama yetkilerinin görüşleri aşağıdaki şekildedir:

Y3: “Yanlış yerlerde ve hesapsız bir şekilde davranıldığını düşünüyorum, çok çok bilinçsizce yapılmış harcamalar var”.

D3. “ Kaynakların doğru yerde kullanılmaması durumu çok ciddi bir sıkıntı bu, sadece belediyelerin değil Devleti’nde genel sıkıntısı ...”.

Y5: “Kamu kaynaklarının doğru yerde kullanılmadığı birçok yer var tabi bizim belediyemizde de var. Bir kısmının önüne geçtik hala daha geçemediklerimiz var”.

S1: “... doğru kullanılmadığı yönünde düşünmekteyim”.

Y6: “... kamu kaynaklarının doğru yerde kullanılmadığı eleştirilerine katılabilirim”(Y6).

D2: “... baktığınız zaman belediyeler, kaynaklarını bir yere kullanırken dikkat edilmiyor, yani dikkat edilmiş olsa, daha bilinçli kullanılmış olsa, israf edilmese, savurganlık olmasa, düzenli kullanılırsa çok daha güzel bir tablo ortaya çıkacaktır”(D2).

S5: “...bazı kaynaklar ile ilgili yerindelik denetimi yaptığımız zaman, bize göre yerinde olmadığını gördüğümüz kaynaklar var, ama neticede bu karar merciinde belediye meclisinde, belediye encümenleri komplike karar veriyor, ve belediyelerin görev alanları çok geniş olduğu için bu yapılan hizmet yada yatırımlar belediyelere görev olarak verilmiş” şeklinde yorumlanmaktadır.

Ayrıca Y6 konuyla ilgili soruya detaylı olarak S5 e benzer şekilde; “Bizler yetkimiz çerçevesinde Kamu kaynaklarının doğru yerde kullanılmasına yönelik hassas davranıyoruz. Fakat kamu kaynaklarının doğru yerde kullanılmadığı eleştirilerine katılabilirim. Bu süreç aslında toplumun oy verme davranışları ile ilgili gelişmekte. Yani oy maksimizasyonu burada etkili oluyor.” şeklinde cevap vermiştir.

S7 ise; belediye kaynaklarının doğru yerlerde kullanılmadığını belirterek, denetim mekanizmasının kaynakların doğru yerde kullanılmasını sağlamaktan ziyade usule uygun muhasebeleştirilip muhasebeleştirilmediğine bakıldığını belirtmektedir. S7 konu hakkında, “... şöyle söyleyeyim; hem Sayıştay yetkilileri hem mülki idareler hem usulen denetlendiğinde kamu kaynakları şöyle; doğru işi yaptın mı diye denetleyen yok, işin

doğru yapıldı mı diye denetim var. Faturan var mı var, ihale yaptın mı yaptın, parayı ödedin mi ödedin tamam. Sen bu işi yapmak zorunda mıydın, bu işi neden yaptın diye sorulmuyor. ... Kesinlikle belediyenin parası belediyeler eliyle hiç ediliyor. İki kere ikinin dört ettiği kadar kesin konuşuyorum” ifadelerinde bulunmuştur.

Turizm özelinde meseleye bakıldığında eldeki kaynakların ve bütçelerin doğru yerde kullanılıp kullanılmadığı sorusuna S3, “*Kamu kaynakları turizm anlamında kullanılıyor fakat biraz hovardaca kullanılıyor, çar çur ediliyor.*” şeklinde cevap vermiştir. Burada “hovardaca kullanılmaktan” kasıt özellikle her ilçenin belediyesinin ya da kamu kurum ve kuruluşlarının aynı konuda, benzer harcamalar, benzer etkinlikler yaparak ortak bir çalışma ile daha büyük çığkıya ulaşmaktan uzaklaştıklarını belirtilmektedir.

Y2, kaynakların doğru yerde kullanılmasına yönelik “*seçmene verilen sözler*” ve “*ilçenin öncelikleri*” kapsamında yapıldığını, kamu kaynaklarının doğru yerde kullanılmasının göreceli bir durum olduğunu, seçmenlerin tercihlerini yaparken adayların ya da siyasi partilerin taahhüt etmiş oldukları projeler, vaatler kapsamında tercihte bulduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla da halkın talep etmiş olduğu harcamaların içerik yönünden tartışmanın doğru olmadığını belirtmektedir. Y2, konuyu “*Bazı öncelikler size göre farklıdır, bize göre farklıdır. Dolayısıyla bakış açısı önemli orada. ... herkesin farklı bir bakış açısı var, önceliği var. ... burada yetki veren vatandaştır, dolayısıyla bize güvenmiş, oy vermiş, bizde buraya otururken zaten sözümüzü vatandaşıımıza vermişiz. Dolayısıyla bize göre öncelikler farklı başkasına göre öncelikler farklıdır” ... dolayısıyla bu başka açıdan israf gözükebilir, başka açıdan yanlış uygulama gözükebilir, ama ... biz doğru yatırım yapıyoruz*” şeklinde yorumlamıştır.

D2 ise; bütçe kullanımını zorlayan bir borç yükü ile iş başına geldiğini, bazı durumlarda yerel yönetimlerin kaynaklarını kullanırken dikkat etmediğini, herkesin kendi nefesine göre hareket etmemesi kamu kaynaklarını en güzel şekilde en verimli şekilde, savurganlık yapmadan, tasarruf ederek israfa kaçmadan kullanılması gerektiğini belirtmektedir. D2 konu hakkında, “*... buradaki belediye başkanı halkın adına karar veriyor, halk da harcama yapıyor, halk adına gelir karakteri oluşturuyor. Genel anlamda baktığımızda belediyelerin bu kötü tabloyu ortaya çıkartması dikkat edilmediğinden dolayıdır. Kaynaklar daha etkin kullanılabilir. Az para ile çok iş yapmaya çalışmaktayız*” ifadelerini kullanılmıştır.

K2 ise; ilçeden ilçeye harcama ve hizmet önceliklerinin değiştiğini, eldeki mevcut bütçe ile de buna göre hareket ettiklerini belirterek, “... ilçemiz özelinde çok iktisatlı davranıldığını söyleyebiliriz” ifadelerini kullanmıştır. “Neye göre iktisatlı?” diye sorulduğunda; K2 öncelik sıralamasını insanların hayatını kolaylaştıracak önem sırasına göre belirlediklerini belirterek, “Örneğin; önem sırası şudur benim açımdan ilk sırada yapılması gereken örneğin nedir yoldur bu şehir içinde trafik düzenlemesini sağlayacak trafiği kolaylaştıracak hayatı kolaylaştıracak düzenlemelerdir. ... mimari işlerin planlı programlı katı kurallardan taviz vermeksizin yerine getirilmesi gerekir. ... garip gureba vatandaşa destek olmak her hâlükârda yolla beraber onu yapacaksınız ama edebiyat sempozyumunu yolunuz çukurken yapamazsınız. Bizim şuanda öyle bir durumumuz var mı baktığımız zaman yok. biz diğer bütün yatırımları yaptıktan sonra diğer kaynakları da buna yönlendiriyoruz. Bu yaptıklarımızın hemen tamamını sponsorlar eliyle yapıyoruz... yani güreş organizasyonu yaptık, Kırkpınar Yağlı Güreşleri'ne nerdeyse denk gelir. Bize maliyeti on beş bin lira. Kadırga şenliklerimiz var mesela, elli bin civarında insan katıldı. Bize hiçbir maddi yükü olmadı. Biz burada vatandaşın öncelikli ihtiyacı olmayan bir işin doğru olmadığını düşünüyoruz. Kıt kaynakları bizim öncelik olarak ihtiyaç olarak yerleri çözümlenerek harcama ihtiyacındayız ve bizim öncelikli olarak battı çıktı ihtiyacı var. Battı çıktı yapılmadan tutup da bir seyir terası var mesela önceden hazırlanmış bir proje yapılabilir mi. Kendi kaynağımızla gidip te oraya seyir terası yapmak olacak iş değil. Evvela sizin kendi diğer ihtiyaçlarınızı sağlamanız yani buradaki şehrin güneyini kuzeyini bağlayacak battı çıktıyı yapmadan seyir terası yapmak bence mantıklı bir iş olmaz” şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

Diğer harcama yetkilisi S4, genel ekonomi politikalarının bir eleştirisini yaparak aslında yatırımların sürdürülebilir olmasına yönelik de iyi bir örnek vermektedir. S4, “Özellikle ekonomik anlamda değerlendirdiğimiz zaman bizim sanayileşme, ağır sanayi hamleleri, istihdamı arttırmaya yönelik hamlelerimiz olması gerekiyordu, Türkiye’de işler inşaat sektörü üzerinden gitti, inşaat sektörü de doygunluğa ulaştı, inşaat sektöründe yetmiş yakın alt sektör üzerinde yaptığı etki düşünüldüğünde diğer sektörler üzerindeki etkiyi de bıçak gibi kesti.” şeklinde değerlendirme yaparak, hem inşaat bağımlı bir ekonomi anlayışının olumsuzluklarına hem de inşaat sektörünün günümüz ekonomisi üzerindeki etkisine değerlendirmektedir.

Konuşmacıların yukarıdaki söylemleri dikkate alınarak olumsuz durumlara ya da karşılaşılabilecek muhtemel durumlara karşı tedbir, düzenleme ve diğer uygulamaların neler olduğuna bakıldığında kaynakları kullanılmasında temelde “yönetişim”, “mali sürdürülebilirlik” ve “çevresel sürdürülebilirlik” ilkeleri kapsamında karar verdikleri görülmektedir.

a. Yönetişim

Kamu kaynaklarının doğru yerde, etkin ve sürdürülebilir kullanılması kamuya verilen yönetim rolünün aktif ve çıktılı odaklı kullanılmasına bağlanmaktadır. Bu rolün iyi kullanılması kamunun elindeki yetki ve kaynakların genişliği ile değil, bu yetki ve kaynakları kullandığı aktörleri etkin bir şekilde koordine etmesi ve denetlemesi ile mümkün olacaktır (Akyel ve Köse, 2010: 12).

Konuşmacıların söylemlerine bakıldığında kamu kaynaklarının doğru yerlerde kullanılmasına yönelik, tedbir ve uygulamalara bakıldığında kurum içi ve kurumlar arası yönetişimin geliştirilmesine yönelik söylemler dikkat çekmektedir. Harcama yetkilerinin verdikleri cevaplar aşağıdaki şekildedir:

K1: “Tedbir, eğitim ve bilinçlendirme yoluyla kaynakların doğru yerlerde kullanılması sağlanmaya çalışılmaktadır”.

K4: “Şöyle diyelim, yakında Kocaeli de yapılacak olan bir turizm çalıştayı var. Doğruyu bulup doğru kaynağı doğru yere aktarmamız lazım. İşte bu çalıştaylar ve sempozyumlar vb. çalışmalar doğru kararlar verip doğru noktaya harcama yapmanıza katkı sağlıyor”.

S6: “Yöneticilerimizin ve kamu kaynakları harcama noktasındaki görevli olan personellerin istişare mekanizmalarını birçok alanda geliştirmesi ve buna uyması lazım ...”.

Y1: “... biz de kamu kaynaklarını doğru ve verimli bir şekilde nokta atışı, atılan taş ürküttüğün kurbağaya değsin şeklinde sürekli başkanlarımızdan ve hükümetten bununla ilgili genelgeler yönetmelikler yazılar geliyor bizde bakanlığın talimatları doğrultusunda kamu kaynaklarımızı verimli ve elzem bir şekilde kullanmaya çalışıyoruz”.

b. Mali Sürdürülebilirlik

Bir diğer önemli konu mali sürdürülebilirlik açısından yatırımların ve harcamaların ele alınmasıdır. Bütçede ve kamu mali yönetim süreçlerinde şeffaflığın artırılması ve mali yönetimde hesap verme sorumluluğunun güçlendirilmesi, kamu kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılmasına, yolsuzlukların önlenmesine katkı sağlayabilmektedir. Dolayısıyla bu durum kötü yönetim uygulamalarının önlenmesini ve kamu kaynaklarının kalkınma ekseninde yoksulluğu azaltmak ve toplumsal refahı artırmak amacıyla daha etkin kullanılmasına imkân tanıyacaktır (Akyel ve Köse, 2010: 24).

Konuşmacıların söylemlerine bakıldığında kamu kaynaklarının doğru yerlerde kullanılmasına yönelik, tedbir ve uygulamalara bakıldığında mali sürdürülebilirliğe yönelik söylemler dikkat çekmektedir. Harcama yetkilerinin verdikleri cevaplar aşağıdaki şekildedir:

K3: “Hizmet bütünlüğü düşüncesinde öncelikler belirlenerek harcamalar planlanarak kaynaklarımız verimli kullanılmaktadır”.

S5: “... kaynaklarımızı kontrol etmek, gelirleri arttırıcı, giderleri azaltıcı bir politika ile işe başlamak, ...gelirleri arttırıcı, alacakları tahsil etmek, giderleri minimuma indirmek, maliyetleri minimuma indirmek ...”(S5).

Y3: “Biz göreve geldiğimiz günden beri tasarrufa başladık; sadece çevre temizlik işini ihale etmek yerine kendi personelimizle yaparak 6 ayda 500.000 TL tasarruf yapmış olduk”.

D4: “Kamu kaynaklarını belediye bütçemiz doğrultusunda yeterince kullanma çabamızdayız”.

D1: “... bütçe zaten kısıtlı olduğundan dolayı gelen bütçeyi aktif ve verimli bir şekilde kullanmaya çalışıyoruz ...”.

c. Çevresel Sürdürülebilirlik

Bir diğeri de çevresel sürdürülebilirlik açısından kaynakların doğru yerde kullanılması meselesidir. Ekonomik gelişmeye bağlı olarak negatif dışsallıkların çevreye vermiş olduğu zarar diğer taraftan ekonomik maliyetleri ve yaşam maliyetlerini de arttırmaktadır. Özellikle sanayileşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte üretimin ve tüketimin hızla

artması sonucu yaşam için vazgeçilmez olan hava, su ve toprak hızla kirlenmeye başlamıştır. Hizmet ve yatırımlardaki çevre odaklı ya da çevreci anlayış ile birlikte çevre kalitesi, sosyal kapsayıcılık, insan ve canlı yaşam kalitesindeki artış gibi çok yönlü dönüşümler kalkınma hızını da arttırılacaktır (Yalçın, 2016: 754).

Konuşmacıların söylemlerine bakıldığında kamu kaynaklarının doğru yerlerde kullanılmasına yönelik, tedbir ve uygulamalara bakıldığında çevresel sürdürülebilirliğe yönelik söylemler dikkat çekmektedir. Harcama yetkilerinin verdikleri cevaplar aşağıdaki şekildedir:

D4: “Tedbir ve diğer uygulama olarak yenilebilir enerji kullanımı için projeler hazırlamaktayız. İlçemizin önümüzdeki 50 yıllık su sorunu çözecek olan Sarıyayla Nazmi Çiloğlu Barajından Mikro HES le elektrik üretimi tesislerde kullanımı ve 8400 m2lik kapalı alana sahip Akçakoca Kapalı Pazar yeri çatı kısmına monte edilecek güneş panelleri projemiz ile elektrik üretimi yeterli bütçenin sağlanması ile hayata geçirilmeyi beklemektedir”.

S1: “İş gücü, Kaynak kullanımı, Elektrik tüketimi, Su kullanımı, Akaryakıt kullanımı, araç kullanımı, ilaç ve tıbbi malzeme tüketimi, haberleşme, bilgisayar sistemleri, kırtasiye ve demirbaş, temsil ve ağırlama konularında tasarruf tedbirlerinin uygulanması ...”

Y5: “Yani şartlardan dolayı gerçekleştiremediklerimiz var. İşte ne dedik demin de söyledik güneş enerjisinden elektrik üretmek istiyoruz ayda 150 -200 bin lira elektrik sarfiyatımız var. Bence büyük bir israf bununda çoğu arıtmaya gidiyor yani yüzün üzerinde bir rakam sadece arıtma için elektrik parası ödüyoruz biz. Çok ciddi rakam çok fazla zaten ekonomik olarak sıkıntıdayız. Çok ciddi bana göre bir israf. Oradan mesela bir güneş enerjisiyle onu kurtarabilirken şuan kurtaramıyoruz. Bir kredi gerekiyor yani şuan bir nakitimiz olmadığı için kredi kullanmamız gerekiyor da kredi limitimiz yok yani. Zaten şuan yerlerdeyiz”.

Y6: “Bizler kaymakamlık olarak mesela; KÖYDES’den faydalanıyoruz. Yol, içme suyu, kanalizasyon gibi konularda köylüler, köy muhtarları ile konuşup, öncelikli olan yerlere mevzuat çerçevesinde kaynakları kullanmaya çalışıyoruz”

3.4.2.1.4. Beşeri Sermayenin Güçlendirilmesi ve İstihdam Kapasitesinin Genişletilmesi

Kalkınmaya etki eden faktörlere bakıldığında kuşkusuz en önemli faktörlerden birisi beşeri sermaye birikiminin oluşmasıdır. Bu konuda merkezi ve yerel yönetim birimlerine bağlı eğitim ve öğretim kurumları görev ve sorumluluk üstlenmektedir. Bölgeye, yöreye ya da ilçeye ait özelliklerin belirlenmesi, bu özelliklerin üretime katılmasının sağlanması, bilgi ve teknolojinin aktif, doğru ve yerinde kullanılması eğitim ve öğretim süreçleri vasıtası ile yapılabilmektedir. Bir bölgede kalkınmadan söz edebilmek için yerel üretim faktörlerinin belirlenmesi ve bu faktörlerin nitelikli bilgi ile donatılarak katma değere dönüşmesi gerekecektir. Dolayısı ile bu dönüşüm sürecinde yerel idare birimleri ve yerel yönetimler bölgeye dair asimetrik bilgiye sahip olmalarının vermiş olduğu avantaj ile en önemli güçlerden biri olabilmektedir.

Yerelde zaman ve mekân değişimi göz önünde bulundurularak hizmet ve üretim yapısında değişimlerin ön görülmesi, buna yönelik politikaların hayata geçirilmesi gerekebilmektedir. Bu bağlamda merkezi yönetim birimleri ve yerel yönetimler genel ya da yerel politikalar çerçevesinde bölgelerin özgün yapılarını dikkate alarak istihdam politikası üretebilmekte, hem kurumsal hem de yerel beşeri kaynakların niteliklerinin geliştirilmesi için çeşitli uygulamalar yapabilmektedir.

a. Beşeri Sermayenin Güçlendirilmesi

Konuşmacıların, sorumluluk alanlarında kalkınmaya yönelik olarak özellikle turizm kapsamında beşeri sermayeyi güçlendirmeye ve geliştirmeye yönelik çalışmalarını keşfetmek amacı ile “*Bölge turizmindeki değişikliklere bağlı olarak istihdam politikalarında değişiklik yapıyor musunuz, istihdam edilen personel niteliğinin geliştirilmesine yönelik politika uygulamalarınız nelerdir?*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Harcama yetkililerinin verdikleri cevaplar ve çıkarımlar aşağıdaki şekildedir:

S5, “*Beşeri sermaye olmadan diğer sermayelerin yönlendirilmesi mümkün değil. Gelen hisselerin tamamını beşeri sermaye kontrol eder, yönlendirir, yenilikçidir*” şeklinde cevap vererek beşeri sermayenin önemine işaret etmektedir. S5, konuşmasına devam ederek bu konudaki uygulamalarını iki şekilde yaptığını belirtmektedir. Birincisi; nitelikli

personel seçimi, ikincisi ise; mevcut personelin gelişimine yönelik eğitim politikaları uyguladıklarını belirtmektedir. S5 ayrıca, *“Bu noktada biz kendi sistemimizi yenilemeye çalışıyoruz bu da iki yönlü oluyor. Birincisi yeni aldığımız arkadaşlar daha profesyonel, ufku geniş daha bilgisi yüksek arkadaşlar olmasına dikkat ediyoruz. İkincisi de mevcut personellerimizin kendisini yenilemesi için hem meslek içi birtakım eğitim almalarını hem de onların kendilerini yenilemesi için zorlamalarda bulunuyoruz”* şeklinde cevap vermiştir.

Y1, bölgede değişen turizm olaylarını iyi gözlemlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Turizm arz ve talebi, piyasa yapısı gibi etkenlerin göz önünde bulundurularak bölgeye gelen misafirlerin *“Buraya ilgi göstermeleri için neyi görürse kalırlar, bunun için ne yapılmalı...”* gibi soruların yapılması gerekenin ne olduğunu anlamada, politika belirlemede yol gösterici olduğunu belirtmektedir. Y1, *“Buranın çekim merkezi olması için istihdam ile ilgili sektörün özellikle bilinçlendirilmesi, eğitilmesi, nitelikli hale getirilmesi...”* gerektiğini belirtmektedir. Y1 ayrıca, sektörün ihtiyacı olan personelin yetişmesi için sektör işbirliğinin hayati öneme sahip olduğunu belirtmektedir ve bu kapsamda; *“Otel genel müdürleriyle acente sahipleri ile zaman zaman bir araya gelip sektörde çalışanların eğitimleri ile ilgili nitelikli ve kaliteli eleman yetiştirme noktasında bir araya geliyoruz”* şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

S4, yerel yönetim yatırım ve hizmetleri, özel sektörü teşvik edici politikalar ile turizm kalkınmasına katkı sağlamaya çalıştıklarını belirtmektedir. Sektörün ihtiyacı olan insan kaynağının yetiştirilmesi bakımından ise; *“Bu gelişme bir süreç, adım adım birbirine entegre olacak bir şey, orası geliştiği zaman bir ihtiyaç hasıl olduğunda sizde oradaki ihtiyacı karşılamak için bir adım atar ve o boşluğu doldurursunuz zaten”* şeklinde cevap vermiştir.

S6 ise; *“Bizim halk eğitim merkezlerimiz ve STK’larımız var. Bulduğumuz, gittiğimiz, geldiğimiz yerlerde ısrarlı bir şekilde tavsiyelerimiz ve teşviklerimiz var. Bu tavsiyeler üzerinden yönlendiriyoruz vatandaşımızı. Geçen yıl hem halk eğitim merkezlerinde hem kaymakamlığımıza doğrudan bağlı olan sosyal yardımlaşma vakfımızın sosyal dayanışma dediğimiz SODAM bir proje katında bakanlığımızın bütçelediği Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığımızın merkezinde oralarda kurs yerlerimiz var. Butik turizm yapan işletme sahipleriyle görüşüyoruz onların ihtiyaçlarını karşılıyoruz. Turizm lisesinden*

öğrencilerimizi tavsiyelerle oralara yönlendiriyoruz, onlarla çok sık bir şekilde bir araya gelmeye çalışıyoruz. Turizm fakültesinde ki öğrencilerimizin projelerine ortak oluyoruz onları destekliyoruz. Yani birçok alanda isteyerek ya da talep üzerine hani bizim doğrudan yönlendirdiğimiz yaptığımız talep içerisinde yönlendirdiğimiz ortaklaşa yaptığımız birçok proje ve uygulamamız var. Bu konuda ciddi ciddi çalışıyoruz ve hızlanmaya çalışıyoruz” şeklinde cevap vermiştir.

Ayrıca konuyla ilgili olarak; S1, “Böyle bir çalışmamız bulunmamaktadır”; S2, “Vasıflı insan yetiştirme konusunda tabii yaygın eğitim olmalı” diyerek uygulamalı alanların olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Y3 ise, “Kadınların el işi işlerini yapıp satmasına katkı sağlıyoruz.” Y4 ise; “Evet yapıyoruz, personel niteliğinin gelişmesi, için eğitimler veriyoruz” şeklinde beşeri sermayenin güçlendirilmesine yönelik politikalar uyguladıklarını belirtmektedir.

Tablo 14: Beşeri Sermayenin Güçlendirilmesine Yönelik Politikalar

İçe Dönük İnsan Kaynakları Politikalar	Yalova	<ul style="list-style-type: none">• “Kadınların el işi işlerini yapıp satmasına katkı sağlıyoruz.”(Y6)• Kurum içi eğitim çalışmaları
	Kocaeli	<ul style="list-style-type: none">• Liyakatli personel seçimi• “Biz istihdam politikamız adama göre iş değil, işe göre adam”(K2)• Meslek içi eğitim faaliyetleri• Merkezi yönetimin kurum içi eğitim faaliyetleri
	Sakarya	<ul style="list-style-type: none">• Liyakatli personel seçimi• Var olan personelin eğitilmesi• Merkezi yönetimin kurum içi eğitim faaliyetleri
	Düzce	<ul style="list-style-type: none">• “İlçedeki STK' lar ile eğitimler yapılmaktadır.”(Y4)
	Bolu	-
Dışa Dönük insan kaynakları Politikaları	Yalova	<ul style="list-style-type: none">• Üniversite –Sektör temsilcileri- Sektör paydaşlarının içerisinde olduğu turizm birliğinin aktif kullanılması, işbirliği ve sektör içi seminerler yapılması• “Bölgede otel yoğunluğuna bağlı olarak aşçılık eğitimi, otellerde çalışacak hizmetlilerin eğitilmesi ...”(Y1)• “Kurs ve seminerler düzenlemekteyiz.”(Y6)• Esnaflar ile görüşmeler
	Kocaeli	<ul style="list-style-type: none">• KOMEK meslek edindirme kursları• Örgün eğitim ve öğretim faaliyetleri• Yaygın mesleki turizm eğitimi programları• İşbaşı eğitimi kursları (Ön büro, yiyecek-içecek servisi kat hizmetleri, yiyecek üretimi, yöneticileri eğitici olarak yetiştirme, ev pansiyonculuğu eğitimi, turizm bilinci eğitim programları, kişisel gelişim semineri, ev pansiyonculuğu bilinçlendirme semineri)• Turizm Bilinci Eğitimleri,(Kişilerarası iletişim, motivasyon, takım çalışması, beden dili, zaman yönetimi gibi konuları içerir.)

Sakarya	<ul style="list-style-type: none"> • Meslek edindirme kursları (aşçılık kursu, özel güvenlik kursu gibi) • Yaygın eğitim ve öğretim faaliyetleri • Örgün eğitim ve öğretim faaliyetleri • Kurumlar arası işbirliği. • (Üniversite-Kaymakamlık) • (Üniversite -Belediye) • Kaymakamlık –STK) • Vatandaşlara yönelik tavsiyeler
----------------	---

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

Burada tabi ki karar verilmesi gereken konu turizm sektörüne yönelik olarak yapılan yatırım, hizmet ve harcamaların belirli planlar çerçevesinde yapılması mı, yoksa günün ihtiyaçlarının giderilmesi mi? Harcama yetkililerinin vizyonu, ilçenin ekonomik potansiyeli ve nitelikli insan kaynakların yetiştirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Fakat bu konudaki politikaları hayata geçirmek için yerel birimlerin bütçe kaynaklarının bu duruma hazır olması gerekmektedir. Bu bağlamda S3; “*Bölge insanından kurum çalışanlarına kadar bölgeyi turizme hazırlamada bir eğitim çalışması yapmak istesek te bu yine bütçe yetersizliğine takılıyor*” şeklinde cevap vermiştir.

b. İstihdam Kapasitesinin Genişletilmesi

Kamu ve özel sektör yatırımları, bireylerin gelirlerinde artış, gelir dağılımında düzelleme, yan iş kolları oluşturma ve girişimcilik faaliyetlerinde artış gibi farklı etkiler meydana getirebilmektedir. Doğu Marmara Bölgesi’nde turizm özelinde yapılan yatırım ve harcamaların yerel ekonomi üzerindeki etkisini keşfetmeye yönelik olarak il müdürü, kaymakam ve ilçe belediye başkanlarına “*Turizm bölgenizde istihdama doğrudan, dolaylı ya da uyarılmış katkıları var mıdır?*” sorusu sorulmuştur.

Bölgesel yatırımlar, hizmet ve harcamalar bölge halkının yerel kaynakları tekrardan yorumlamasını, çoğu zaman yerel kaynakları mal ve hizmet üretim sürecine yönelmesini, dolayısı ile de hem yerel işgücü hem de arz kaynaklarının üretim sürecine girmesi ile yerel ekonomi için gelir ortaya çıkarabilmektedir.

Y1 bu konuda İl Müdürlüğü olarak “*İstihdamın sağlanması için buralara sonuçta yatırım yapılması lazım, bununla ilgili biz neler yapıyoruz. İlimizin marka değeri olan yerlerde konaklamasından tut, kafelerinden tut, hangi mekanlar ziyaret edilir, yeme içme tesisleri*

nerelerde vardır, kiraathane, parkur alanları, kamp alanları, karavan turizmi, trekking alanları, yamaç paraşütü vb. ilimizde faaliyet gösteren kültürel sanat dernekleri var. Bu değerleri ön plana çıkartarak istihdamı sağlamış oluyoruz. Çekim merkezi oluyor daha çok arttıkça insanlar bu sektörde iş buluyor, istihdam sağlama çalışma imkânı sağlanıyor” şeklinde cevap vermiştir. Y1’in yorumuna bakıldığında bölgeyi tanımak, bölgede gelir kaynağı olabilecek tüm faktörlerin (sosyo-kültürel değerler, deniz, orman, tarım ürünleri, gibi) insan ve çevre yaşamını da muhafaza edecek şekilde üretim sürecine dahil olması gerektiği belirtilmektedir.

Ülkemizde devletin yerel düzeyde en yetkili kurumu olan yerel yönetimlerin çok sayıda istihdam alanı geliştirme araç ve kabiliyeti bulunmaktadır. Bunların bir kısmı mevzuatla yerel yönetimlere verilen yetki ve görevler kapsamında, bir diğeri harcama yetkililerinin bölge arz kaynaklarından beslenerek ortaya koydukları vizyonerlik, liderlik ve organizasyon kabiliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bir diğeri ise merkezi yönetimin doğrudan yatırımları sonucu istihdam artışı ortaya çıkabilmektedir.

Her bir bölgenin, il, ilçe ve belde belediyelerinin, kaymakamlıkların merkezi yönetim plan ve programları kapsamında uyguladıkları iş ve işlemler mevcuttur. Fakat istihdam sağlamak belediyelerin doğrudan yetki alanları kapsamında olmasa da kaynakların doğru ve istihdam arttırıcı etkileri göz önünde bulundurularak planlandığında kuşkusuz yapılan hizmetler istihdam artışına da etki edecektir.

Özellikle son yıllarda yerel yönetimlerin ve kaymakamlıkların gençlik merkezi, meslek edindirme kursları ile yaygın eğitim ve öğretim faaliyetlerine destek verdikleri görülmektedir. Bu durum yerel beşeri niteliğin gelişmesine, dolayısı ile yerel üretken kabiliyetlerin harekete geçirilmesini sağlamaktadır.

Yerel yönetimler, hayat boyu öğrenme etkinliklerinin en yaygın ve etkili olarak sürdürüldüğü kurumların başında gelmektedir. Türkiye’de birçok belediye bünyesinde çeşitli eğitim kurumları faaliyetlerini sürdürmektedir (Karaman, 2016: 1141). Ülkemizde özellikle SAMEK, İSMEK, İZMEK, KAYMEK gibi büyükşehir belediyeleri birimleri tarafından çok çeşitli branşlarda başta dezavantajlı gruplar olmak üzere faaliyetler yürütülmektedir. Genel olarak belirli kitlelerin hedef alındığı bu yaygın eğitim faaliyetleri; kadınlar, genç bireyler gibi aktif istihdam politikalarına katılabilecek

kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca engelli bireylerin sosyal entegrasyonunu sağlamak adına çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Solmaz, 2018).

Kuşkusuz Sakarya gibi turizm potansiyeli yüksek olan ve tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bir bölgede turizme yönelik, özgün, turistik ürünlerin üretilmesi ve çeşitliliğinin artırılması gerekmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimlere çok fazla görev düşmektedir. Hem bölge tarım ürünlerinin katma değerini yükseltecek yaygın eğitim faaliyetleri yapılmalı, üretim teşvikleri ile özgün tasarımlar ortaya koyulmalıdır. Yine yaygın ve örgün faaliyetler ile satış ve pazarlama destekleri sağlanmalıdır. Bu kapsamda Sakarya açısından biri hayata geçmiş biride proje aşamasında olan “Geyve Yöresel Ürünler Pazarı” ve “Sapanca Ceviz Sarayı” projeleri istihdam ve gelir etkisi ile yerel kalkınmayı destekleyebilecek önemli örnekler olarak karşımızda durmaktadır.

Resim 2: Geyve Yöresel Ürünler Üretim Merkezi

Kaynak: (geyvemedia.com, 2021).

S3, konuyla ilgili olarak “İstihdamı arttırmaya yönelik bunun küçük bir nüvesi Geyve Yöresel Ürünler Pazarı, ... orada şuan on beş tane bayan ekmek yiyor. Biz bunu şehrin her tarafında yaygınlaştırabiliriz. Şehir içerisinde bizim atölyelerimiz vardı, şuanda SAMEK in yaptığı atölyelerde yetişen insanlar gibi dükkân açıyorlar ve istihdama katkı sağlamış oluyorduk. Şehrin merkezinde de böyle bir yere ihtiyaç var. İnsanlar Sakarya’ya geliyorlar ve hediyelik eşya alıp dönmek istiyorlar, sadece bir kabak tatlısı

işte, Tunatan'ın ürettiği ürünler var. Gülseren'in lokumları gibi çok az sayıda yöreye özgü ürün çeşidi var. Keşke bu ürün turizm ürün çeşitliliğini arttırıcı faaliyetler geliştirilse, bu konuda Sakarya'nın sıkıntıları var. İl müdürlüğünden ziyade bu faaliyetleri bütçesi olan yerel yönetimler hayata geçirmeli ve valilik ve il müdürlüğünün burada destekleyici olması gerekmektedir” ifadelerinde bulunmuştur.

Konuşmacıların ilçe özelinde kendi mevcut durumları ve turizm vasıtası ile istihdam oluşturabilecekleri arz kaynakları ve devam eden çalışmalarını sorduğunda S1; *“Termal konaklama tesisleri, termal kür tesisleri, kırsal turizm tesisleri, golf tesisleri, fizik tedavi tesisleri, rehabilitasyon merkezi, kür merkezi, yaşlılık bakım evleri vb. tesisleri de kapsayan sağlık tesisleri ile jeotermal seracılık ve yayla turizm için çalışmalar yapılmaktadır”* şeklinde cevap vermiştir.

Turizm arz kaynakları bakımından zengin olan bir bölgeye eğitim, öğretim, bilinçlendirme ve farkındalık oluşturma faaliyetleri ile *“insana dokunmak”*, çeşitli girişimcilik ve teşvik politikaları ile *“arz kaynaklarını üretime sokulması”* fikri ve emek gücünü kullanarak ve *“ürünü farklılaştırmak ve katma değerli bir yapıya dönüştürmek”* kuşkusuz yerel ekonomiye katkı sağlayacaktır. Konuşmacıların söylemleri de dikkate alındığında tabi ki yerel kalkınmada motor gücü oluşturacak, yani o *“dokunuşu”* yapacak idari birimin bütçe durumu ve kaynaklarını kullanım önceliği belirleyici olacaktır. Tabi bir o kadar da etkili olabilecek bir başka unsur kurumun harcama yetkilisinin vizyonerlik tutumu olabilmektedir.

Konuyla ilgili soruya S5, *“Yani biz aşırı bir turizm bölgesi değiliz ama, istihdamı arttırıcı nedir, özellikle halk eğitimde, aşçılık kursundan garsonluk kursuna kadar kurslar düzenliyoruz. Bunlar tek başına yeterli mi asla yeterli değil. Önümüzdeki süre içerisinde tesisler arttığı süre içerisinde eğitimi de yeniliği de birlikte gelecek, aslında tüm bunlar, arz talep meselesi gibi. Bir tarafta talep olursa arz o tarafa kayacak. Aslında bir talebin olması lazım”* şeklinde cevap vermiştir.

S4 ilgili soruya, *“Yani turizm önce bir projeleri harekete geçirmek lazım ki istihdam oluşsun, ben daha çok işin ticaret ve sanayi boyutundayım, hızlı istihdam kabiliyeti açısından ticaret ve sanayi diyorum”* şeklinde cevap vermiştir.

S7, bölgedeki termal tesislerin, konakların bölgeye ciddi anlamda istihdam ve iş olanağı sağladığını belirtmektedir. Ayrıca ilçede turizm faaliyetlerinin atması bölge insanının da çeşitli üretim faaliyetlerine yönelmesine sebep olacağını belirtmektedir. S7 ilgili soruya; *“Bölgedeki turizm faaliyetleri herkese dokunduğunda herkes üretici pozisyona geçtiğinde, hem tarımsal hem hayvancılık anlamında da işsizlik problemi kalmayacaktır.”* şeklinde görüşlerini belirtmektedir” şeklinde cevap vermiştir.

Bu kapsamda kaymakamlıkların çalışmalarına bakıldığında; S2, *“... bizim vakıf marifetiyle istihdam arttırmaya yönelik eğitim çabalarımız oluyor ama o konuda arzu ettiğimiz bir seviye yok. İkincisi ... Türkiye’de çok güzel bir yaygın eğitim faaliyeti var. Bu halk eğitim merkezleri vasıtasıyla yürütülüyor, keza belediyelerimizin de bu konuda çabaları var ama orda da yine halk eğitim merkezi yani milli eğitim bakanlığı bünyesinde olan halk eğitim merkezlerimizdeki elemanlarımız kullanılıyor. Bir başka ifadeyle de belediyemiz mesela belli profildeki bir meslek edindirme kursu açacak. Mekânı belediyemiz sağlıyor, günlük malzemeler, ihtiyaçları sağlıyor. Halk Eğitim Müdürlüğümüz de öğretici sağlıyor. Bu faaliyetlerimiz iyi gidiyor, mesela son açtığımız bir yetimler derneğiyle ortak çalışıyoruz, orada açtığımız bir kurs yeri var. Sadece oradaki yetim annelerin sosyalleşmesi için o maksatla açmıştık o kursu., Sonra haber aldım ki; İstanbul’a mal satıyor, orda ki kursiyer müdavimlerimiz. Bu tür faaliyetlerimiz var... bu tabi daha çok aile ekonomisine yönelik faaliyetler onu söyleyeyim”* ifadelerini kullanırken; S6 ise, *“... Butik turizm yapan işletme sahipleriyle görüşüyoruz onların ihtiyaçlarını karşılıyoruz. Turizm okulumuzdan, lisesinden öğrencilerimizi tavsiyelerle oralara yönlendiriyoruz onlarla çok sık bir şekilde bir araya gelmeye çalışıyoruz”* şeklinde cevap vermektedir.

Kaymakamların yerelde turizm çerçevesinde istihdam kapasitesinin genişletilmesi konusundaki söylemlerine bakıldığında; Y6, *“Kaymakamlıkların istihdam politikası uygulamak ve yapmak gibi bir yetkisi yok”* şeklinde cevap vermiştir. Benzer şekilde S2, kaymakamlığın yerelde istihdam arttırmak için yatırım yapacak bir bütçesi olmadığını belirterek, *“İstihdam sağlamak için böyle bir yatırım gibi bir bütçemiz yok”* şeklinde cevap vermektedir. Ayrıca Y6, Kaymakamlık makamı olarak; *“İstihdamı arttırmaktan ziyade var olan işletmelerimizde çalışan personelin daha nitelikli ve eğitilmiş olması, hizmet ve iş üretmelerine yönelik çalışmalar yapıyoruz. Otel ve işletmelerimize gelen*

misafirlerin nitelikli ürünlerle karşılaşmaları bölge turizmin sürekliliği açısından çok önemli” şeklinde cevap vermiştir.

2018 yılını turizm yılı ilan ettiklerini ve sanayi sektörüne entegre olacak bir turizm anlayışı içerisinde olduklarını belirten Y2, *“Bölgemizdeki esnaflarımızla görüşmeler toplantılar görüşmeler yaptık kendinizi turizme göre hazırlayın şeklinde ifade ettik. Bizim turizm bölgesi olarak baktığımız ve yapacağımız ve yaptığımız yatırım alanlarında bir istihdam potansiyelimiz var. Vereceğimiz istihdam yanında yan kollar buna bağlı gelişecektir. Onun haricinde bölgeye özel sektörü getirmek istiyoruz. Dolaylı yoldan esnafın kazancı artacak ve onların yapacakları yatırımlar ile de istihdam alanları olacaktır. Dolayısı ile yatırımlar yapıldığında paralel bir şekilde tüm sektörler bu gelişmelerden etkilenecektir”* şeklinde cevap vermiştir. Y2'nin *“Eснаflar ile görüşmeler yapması”* yerel ekonominin dinamizm kazanması bakımından ve talep yapısında meydana gelebilecek değişimlere esnafın hazırlıklı olabilmesi açısından önemlidir. Bölgeye yatırım çekip kendi haline bırakmak mı, yoksa kalkınmada yerel paydaşların görev ve sorumluluklarını yerine getirecekleri hukuki ve fiili alt yapıyı oluşturarak yatırım çekmek mi daha sürdürülebilir bir rol. Bu da başka bir çalışmada keşfedilebilecek bir konu. Yerel yönetimlerin ilçeye yatırım çekmesi ve kendi yatırımları ile ticaretin ve üretimin içinde olabilmelerinin önünde bir engel yoktur. Ancak yerel ekonomi içerisinde oluşacak ekonomik çıktıdan yerel halkın optimum düzeyde faydalanması için düzenleyici bir rol üstlenmesi gerekmektedir.

Y3, turizm alanında bölgeye yatırımcı çekmeye yönelik çalışmalarının olduğunu belirtmektedir ve *“İlçedeki otel sayımızı arttırabilirsek istihdam anlamında bölgeye katkı sağlamış oluruz. Ayrıca ilçe ekonomisine büyük ölçüde katkısı olan zeytin tarımının ve balıkçılık faaliyetlerimizin verimliliğini, arttırarak işsizlik probleminin çözülmesini sağlayabiliriz”* ifadelerini kullanmıştır. Y3, Bu ifadeleriyle, turizm ve zirai faaliyetlerin geliştirilmesi durumunda yerel kalkınmada istihdam gücünün oluşturulabileceğini belirtmektedir. Y5 ise, *“... ilçe de yazlıkçı çok var, onlarda bakkaldan, marketten alışverişini yapıyor, evde yemeğini yiyor, çayını da demliyor dışardan çok bir hizmet almıyor”* şeklinde cevap vererek, yazlıkçı turizminin yoğun olmasının istihdam arttırıcı bir etkisinin olmadığını belirtmektedir. İstihdamı geliştirmek, bölge turizmini tüm sezona yaymak amacıyla ilçeye yapılacak olan otel yatırımlarına öncü olduklarını, belediye

imkânları nispetinde tüm kolaylıkları sağladıklarını, ilçede en yeni otelinde kırk yıllık olduğunu belirtmektedir.

D1, D4 ve Y5 ise; bölgenin turizm sezonunun kısa sürmesi hem turizm yatırımlarından elde edilecek ekonomik faydanın azalmasına, hem de otel ve diğer işletmelerin sadece yılın belirli aylarında tam kapasite çalışabildiğini belirtmektedir. Bu durumda istihdam edilen personel ve işletmeler açısından çeşitli olumsuz sonuçlar meydana getirdiğini belirtmektedir. İstihdam kapasitesini arttırmaya ve yılın on iki ayı turizm yapılmasına yönelik çalışmalar yaptıklarını belirtmektedirler. D1, *“Takdir edersiniz istihdamı arttırmak tesisleşmeyle doğru orantılı. Yani tesisleşmenin az olduğu yerde istihdam da sonuçta gerçekleştirilemiyor. Bir de bu bölgenin en büyük dezavantajı biliyorsunuz sezonun dar zamanlı olması yani kısa zamanlı yaşanması. Bu da beraberinde otellerin sezonluk ya da tesislerin sezonluk çalışması ve sezonluk işçi çalıştırmasına sebep oluyor. Bu da geçici bir istihdam anlamına geliyor”* şeklinde cevap vermiştir. Y5, bölgenin turizm arz kaynakları bakımından doğası ve denizi ile özel bir bölge olduğunu, turizm dışında özellikle bacalı sanayi tesislerinin bölgede istemediklerini belirtmektedir. Y5, *“... bizim önümüzdeki tek hedefimiz denizimizi daha güzel kullanmak ve ormanlarımızdan faydalanabilmek. Ormanlarımızı turizme açabilmek için çalışıyoruz. Çünkü yazın insanlar sadece denize giriyor deniz bittikten sonra burada sezon bitiyor. Ama orman öyle değil, ormanı insanlar 12 ay boyunca karda da kışta da güneşte de yağmurda da kullanabilirler”* şeklinde cevap vermiştir.

D4 ise, *“İlçede eğlenme merkezleri oluşturulması ve deniz turizmini daha da arttırmaya yönelik, yatay mahmuz (dalgakıran) projesinin hayata geçilmesi”* kapsamında çalışmalarının olduğunu ve bu yatırımlar sonucunda turizmde daha fazla kişiye istihdam alanı açabileceklerini belirtmektedir. Y2 ise; *“Turizm bizim ilçemizde yeni yeni başladı. Yani bizim şuanda turizme yönelik devam eden çalışmalarımız var. Bu yılın sonunda inşallah bitecekler. Bittiği anda istihdama katkı sağlayacaktır”* şeklinde cevap vermektedir.

Konuşmacıların söylemlerine bakıldığında turizme yönelik yapılacak yatırımların bölgede istihdam kabiliyetini arttırabileceği görülmektedir. Yatırımların dolayısı ile de istihdam kabiliyetinin gelişmesi ve yatırımların sürdürülebilirliği için turizm yatırımlarının kesintisiz yılın tüm aylarında hizmet verebilecek nitelikte olması

gerekmektedir. Bölge turizm yatırımları yapılırken toplumun çoğunluğunu ekonomik sosyal ve kültürel boyutu ile olumlu manada etkileyecek, sektör çalışanlarının iş ve sosyal güvencelerini temin edebilecek ortamın oluşması sektörün geleceği ve bölge kalkınmasında sağlayacağı etkiler açısından önem arz etmektedir.

Kocaeli turizm potansiyelinin yeterince kullanılması durumunda bölge istihdamı üzerinde nasıl bir etki oluşturacağı sorulduğunda; K1, *"Turizm sektörü geliştiğinde mutlaka doğrudan ve dolaylı bir şekilde istihdam alanları oluşacaktır. Yeni restoranlar, oteller ve diğer tesislerin yapılması ile istihdam alanları oluşacaktır. Uzun vadeli politikaların ve merkezi politikaların taşrada yerine getirilmesi için kurulan bir kurumuz. Şuan kurum olarak istihdam anlamında kültür merkezimizde istihdam sağlıyoruz. Şehrimizde istihdam arttırmaya yönelik projeler üzerinde çalışıyoruz ve bunu ilgili kurumlarla da paylaşıyoruz"* şeklinde cevap vermiştir.

K2'nin sorumlu olduğu Gölcük Belediyesi turizm ve sanat faaliyetlerine yönelik yapmış olduğu hizmet ve harcamalar ile şehrin örnek belediyelerinden birini oluşturmaktadır. K2 bölge turizmin geliştirilmesi dolayısı ile istihdam alanlarının da bununla gelişeceğinden bahsetmekte ve bu kapsamdaki yapılan yatırımların ilçeye ciddi anlamda değer kattığını belirtmektedir. K2 ilgili soruya, *"Şimdi bizim örneğin bir tabiat parkımız var. Baktığımız zaman geliri gideri birbirine denktir. Diğer yatırımlar da aynı, zarar etmiyor aslında ama çok büyükte bir ekonomik katkısı yok bu anlamda. Ama istihdam sağlıyor en azından onu söyleyebiliriz. Orada sabah, öğle ve akşam üç vardiya bekçi var, gittiğiniz zaman çayınızı kahvenizi içebileceğiniz, onu hazırlayan personeller var, yemeği hazırlayan personel var, temizliği yapan var. Aynı şekilde Değirmendere deki otelde de var, Yazlık Ilıcada da var, Kervansarayda da var, Erikli Tepe'de de var. Dolayısıyla bu yatırımlarımızın hem turizme hem de istihdama katkı sağladığını görüyoruz. Bundan sonra turizme yapılacak olan yatırımlarla da bu daha da artacaktır"* şeklinde cevap vermiştir.

Resim 3: Gölçük Yazlık Ilıcası

Kaynak: (golcukhaber.com.tr, 2021).

Yapılan yatırımların yerel kalkınmaya etkisinin nasıl olduğu sorduğunda harcama yetkilisi K2, *“Yerel üretkenliği de kesinlikle arttırıyor. Yani nasıl arttırıyor mesela bizim saraylı yöresinden bahsetmiştik yürüyüş parkuru üzerinde yer alan hafta sonu orda cumartesi pazar günleri pazar kuruluyor köylü pazarı kuruluyor orada satılan ürünleri tamamen köylülerin kendi ürettiği ürünler bunlar. Reçelini vs. tüm ürünleri kendileri yapıyor yerel ekonomiye katkı sağlıyorlar. Aynı şekilde Değirmendere’de her yıl gerçekleştirdiğimiz bir fındık festivali var. Fındık festivali sayesinde fındık üretimine katkı sağlıyor tabi ki. Birde tabi ki festival olduğu zamanlarda on binin üzerinde insanın İzmit’ten ilçemize geldiğini biliyorum. Yani ilçemiz ciddi şekilde canlanıyor”* şeklinde cevap vererek; yapılan hizmet ve yatırımlar ile bölgenin turizm cazibesinin artması ve turist çekmesi sonucunda yerel halkın üretkenliğine ve aile bütçesine olumlu katkıları olduğunu belirtmektedir.

Tablo 15: Turizmin Bölge İstihdamı Üzerindeki Etkisi

D1	<i>“İşletmeler sezonluk olarak eleman çalıştırdığı için geçici bir istihdam söz konusudur”.</i>
D2	<i>“Tabii ki Turizm bacasız fabrika istihdam sağlama da gelir sağlama da hepsini arttıracak bir etken ... potansiyelimiz var ama maalesef potansiyeli ciddi anlamda kullanamıyoruz”.</i>
D3	<i>“Tabii istihdama yönelik olarak turizm ve turizm dışında birtakım çalışmalarımız var. Turizm projelerimiz var. Ayrıca sanayi sitesini komple yıkıp yerine modern bir Sanayi Sitesi inşa edeceğiz. İlçemizin istihdamı artsın işsizlik önlensin diye destek vermeye devam ediyoruz”.</i>
D4	<i>“İstihdam arttırmaya yönelik ilçede eğlenme merkezleri oluşturulması ve deniz turizmini daha da arttırmaya yönelik, yatay mahmuz (dalgakıran) projesinin hayata geçilmesi çalışmaları devam etmektedir”.</i>
K1	<i>“Turizm sektörünün emek - yoğun üretim tarzı ile çalışması, turistik mal ve hizmet üretiminde makineleşmeye ve otomasyona büyük ölçüde gitmenin imkânsızlığı, bu sektörün doğrudan istihdam etkisini arttırmaktadır. Ayrıca, turizm sektörünün insan gücüne dayanmasından dolayı, bu sektörde istihdam yoğunluğu diğer sektörlerle oranla daha yoğun olmaktadır”.</i>
K2	<i>“Turizme yönelik olarak yapılan yatırımların hem turizme hem de istihdama katkı sağladığını görüyoruz”.</i>
K3	<i>“Hizmet sektörü başta ilçemiz olmak üzere ülkemiz açısından çok önemli bir potansiyeldir. Bu sayede işsizliğin eritilmesinde en önemli etken olacaktır”.</i>
K4	<i>“Turizmden elde edilen gelir seviyesi önemli oranda artırılmıştır.” “İşletmelerin ihtiyaç duyduğu nitelikli personel ihtiyacını karşılamak adına eğitim kursları açılmaktadır”.</i>
S1	<i>“Bölge istihdamı üzerindeki etkisi vardır. Örnek ,İhlas Kuzuluk Termal Tesisleri”.</i>
S2	<i>“....evet vardır”.</i>
S3	<i>“İstedğimiz seviyede değil ama istihdama daha fazla katkı sağlaması gerekiyor”</i>
S4	<i>“Burada istihdamı çok fazla etkileyecek bir durum yok, Karasuda iyi bir otelde yok, deniz kenarında iyi bir otele ihtiyacımız var”.</i>
S6	<i>“İlçemizdeki 3 tane 5 yıldızlı otel ve diğer oteller diğer tüm işletmeleri ilçe istihdamına tabi ki ciddi katkılar sağlamaktadır”.</i>
S7	<i>“Termallerin, konakların istihdam konusunda bölgede etkisi bulunmaktadır”.</i>

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur

Kocaeli şehrinin turizm anlamında ön plana çıkan ilçelerinden birisi olan Kartepe İlçesi özellikle hem yazlık turizmi hem de günübirlik turizm açısından uğrak bir yer olarak görülmektedir. Bölgeye özel ve kamu sektörünün yapmış olduğu yatırımlarda bölgenin turizm gününü arttırmaktadır. Bu kapsamda özgün yatırımlara da rastlamak mümkündür. Özel sektör tarafından yatırımı yapılan ve 2020 yılında faaliyete giren Cam Teras bölge turizmine sağlayacağı katkılar açısından örnek yatırım projelerinin başında gelmektedir.

Resim 4: Cam Teras –Ayrı Gezegen-Masukiye/Kartepe

Kaynak: (www.facebook.com/ayrigezegencamteras/posts, 2021).

Kartepe ilçesi özellikle kış turizmi ve doğa turizmi yönü ile Türkiye'nin önemli uğrak yerlerinden biri olarak görülmektedir. İlçenin son yıllarda yerli ve yabancı turistler tarafından tercih edilir olması da yerel yönetimlerin bu konuda ki farkındalığını arttırmıştır. Bu konuya K4, *“Yatırım yapmak isteyen yatırımcılara kanunların izin verdiği ölçüde kolaylıklar sağlanmaktadır. Kurulan ilişkiler neticesinde ihtiyaç duyulan insan kaynağının ilçemizden karşılanması adına istihdam ofisi hayata geçirilmiştir”* şeklinde cevap vermiştir.

3.4.3. Harcama Yetkililerinin Turizm Kalkınmasına Bağlamında Arz ve Talep Kaynaklarına Yönelik Tutumlarının Kamu Ekonomisi Perspektifinden Değerlendirilmesi

Yapılan birçok çalışma Doğu Marmara Bölgesi'ni doğal güzellikleri, ulaşım olanakları, yoğun nüfus alanlarına yakınlığı gibi faktörler açısından değerlendirmekte ve bu kapsamda bölgeyi turizm potansiyeli yüksek bölgeler arasında göstermektedir. Özellikle bölgede turizm arz kaynağı olarak termal ve doğa turizmi kullanılmakla birlikte kongre, kültür ve tarih turizmi ile spor ve kış turizmi imkânları da bulunmaktadır. Doğu Marmara Bölgesi'nin İstanbul, Ankara, Bursa ve Eskişehir gibi önemli anakentlerin ortasında yer alması, Anadolu'yu Trakya'ya dolayısıyla Asya'yı Avrupa'ya bağlayan TEM otoyolu ile demiryolu güzergâhı üzerinde yer alması ve İstanbul'u Karadeniz ve Ege'ye bağlayan hat üzerinde yer alması konum avantajı dolayısıyla gününbirlik ve kısa zamanlı yerli turizm potansiyeline sahiptir (MARKA, 2015: 27). Ancak bölgenin bu potansiyeli ile turizmden elde ettiği gelir ve turizm sektörünün kalkınmaya etkisi dikkate alındığında arz kaynaklarının bölge ve ilçe ekonomileri üzerinde etken bir güç olarak kullanılıp kullanılmadığını keşfetmek amacı ile konuşmacılara *“Bölgenin sahip olduğu arz kaynakları turistik kalkınmaya yönelik kullanılabilir mi?”* sorusu sorulmuştur.

Büyükşehir belediyelerinin kurulması ile birlikte kültür turizm il müdürlüklerinin etki alanlarının daraldığını, bunda bütçe imkânlarının da etkili olduğunu belirten S3 görüşünü; *“Yerel yönetimlerin daha fazla ön planda olması gerekiyor. Mesela 2014 yılından sonra bir çok köy mahalle statüsüne kavuştu, İl sınırındaki tüm ilçeler büyükşehir belediyesine dahil edildi ve turizm açısından arz kaynaklarından faydalanabilmek için de ciddi eksiklikler var bunların başında yollarının yapılması gerekiyor”* şeklinde ifade etmektedir.

3.4.3.1. Arz Kaynakları

İnsanları turistik faaliyetlerde bulunmaya yönlendiren ya da iten etkenler genellikle bireysel ve içsel isteklerden kaynaklanmaktadır. Bu etkenlerin yanı sıra, insanların davranışlarını etkileyen bir takım dış etken olarak değerlendirebileceğimiz "arz yönlü faktörler" de bireylerin turizm talebini etkilemektedir (Növresli, 2010: 48). Genellikle turistik alanlarda ve bölgelerde bulunan bu faktörleri, doğal, kültürel ve ekonomik arz

kaynakları şeklinde sıralamak mümkündür. Bu kaynakların en temel özelliği “turistik çekicilik” meydana getirmeleri gerekli yatırım ve harcamalar ile de ulaşılabilir olmalarıdır. *“Turizm arz kaynaklarının çekiciliği turizmin temelini oluşturuyor” (D1).*

Tabi ki bir bölge ya da yöre için çekicilik ya da cazibe tek başına yeterli değildir. Bölge kalkınmasına katkı sağlayabilmesi için temelde iki ana özelliğin orada bulunması gerekmektedir. Bunlardan birincisi *“kaynakların erişilebilir olması”*; diğeri ise bölgeye gelen turistlerin *“ihtiyaç, talep ve beklentilerinin orada karşılanması”*dır.

Örneğin Y2; Yalova ilinin İstanbul, Ankara, Kocaeli, İzmir, Eskişehir, gibi birçok büyükşehirle yakın olmasının yanında gelişmiş ulaşım altyapısının, Sabiha Gökçen Havaalanı, Osman Gazi Köprüsü gibi ulaşım olanaklarının da etkisi ile turizm sektörü için cazip bir yer olduğunu belirtmektedir. Y2 ilgili soruya, *“... ulaşım sorunu olmayan bir yerdeyiz denizle, havayla, karadan ulaşılabilir ve aynı anda birçok Büyükşehir’e yarım saat mesafesinde gidebiliyoruz. ... bence turizmdeki en büyük faktörlerden biriside ulaşım. Bunun haricinde insanları buraya çekebilecek, cezbedebilecek tarımıyla, değişik meyvelerimiz olsun, termal sularımız olsun, denizimiz olsun, şimdi önümüzdeki süreçte ortaya çıkacak tarihi antik kentlerimiz, kalelerimiz, tarihi dokumuzla insanları burada cezbedecek tutabilecek bir potansiyelimiz var”* şeklinde cevap vermiştir.

Bölgenin uzaklığı, ulaşım güvenliği ve maliyeti, yol yapısı, hava şartları gibi fiziksel etkenler erişilebilir olma açısından önemlidir. O bölge ya da yöreye erişen bireylerin, turistlerin konaklama, beslenme ve eğlenme ihtiyaç ve olanaklarının mevcut olması gerekmektedir. Turizm arz kaynakları; doğal çevre, tarihi ve kültürel çevre, eğitsel ve politik çevre, dinsel çevre gibi bireylerin ve turistlerin ilgi alanlarını karşılayabilecek çeşitlilikte olabilir. Şüphesiz arz çeşitliliğinin fazla olması arz kaynaklarının kalkınma üzerindeki etkisini de arttıracaktır.

3.4.3.1.1. Doğal Arz Kaynakları

Sakarya şehri Turizm arz kaynakları bakımından arz çeşitliliği fazla olan şehirlerin başında gelmektedir. Fakat turizm arz kaynaklarının kalkınma ve yerel halkın gelirleri üzerindeki etki düzeyi düşük kalmaktadır. Bu kapsamda harcama yetkililerine arz kaynaklarının turistik kalkınmaya yönelik kullanılabilme durumu sorulduğunda, görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir:

S3: “Sakarya ... yaylaları gölleri deniz ve nehri ile birçok arz kaynağına sahiptir.. Sakarya nehri başlı başına bir turizm potansiyeli olarak kullanılabilir. Mecece'den girdikten sonra orası tarım bölgesi ama bir turizm alanı olarak da kullanılabilir. Alıfuatpaşa Köprüsü, ve yine köprüünün altı rekreasyon alanı olarak düşünülüyor. Geyve Boğazı mesela; Türkiye'de en güzel yerlerden bir tanesi, teleferik yapılabilir karşıdan karşıya, o manzarayı on iki ay boyunca Türk insanın seyretmesi gerek. Yine Mollaköy Gölet'i ile ilgili bir proje vardı, kaldı mesela. Sakarya nehrinin denize döküldüğü yere kadar, yine Karasuda-Yenimahalle mevkiinde özel alanlar var. Mesela biz şehrimize yurt dışından gelen misafirlerimizi kaymakamlıkların ve Belediyelerin tahsis etmiş olduğu bir motora bindirip tuzla bölgesine kadar nehir turu yaptırıyoruz, çok beğeniyorlar. İnsanları oraya çekmek lazım. Orada şuanda nezih birkaç tane balık lokantası var. Yazın Karasu'nun nüfusu 900.000'e çıkıyor, siz bu insanların burada vakit geçirmesini sağlayabilirsiniz”.

S4: “Özellikle Karasu-Adapazarı yolu yapıldıktan sonra ilçemiz açısından süreç daha fazla ilerledi. Yaklaşık buraya 45-50 dakikada otomobille ulaşmak mümkünken, şimdi duble yollun yapılması ile bu süre azaldı ve ilçemizin gelişme düzeyi ve hareketi de daha hızlı arttı. Liman yatırımı da ilçeye çok ciddi katkı sağladı. ... Deniz köyün batı tarafında bakir alanlarımız var tabi bunları değerlendirmemiz gerekiyor”.

S5: “Özellikle bizim Karaboğaz sahilimiz var; 9 km uzunluğunda ve 1.5-2 km genişliğinde kumumuz var. ... Bizdeki en büyük arz kaynağı Acarlar Longozu, bu longozla ilgili de hep söylem var ama eylem yok. ... özellikle yaz döneminde Karasu bölgesindeki yazlıkçıların gidebileceği başka bir yer olmamasından dolayı ya Maden Deresi'ne ya da longozla gidiyorlar. Bizim burada da önümüzdeki süreçte sahil turizmini açtığımızda longozda bunun bir parçası olacak. Şeyh Muslihittin Camisi var, Taşoluk Mağarası var, bunlar çok ciddi anlamda çok büyük değerler. Şeyh Muslihittin Camisi elbette büyük ve tarihi bir yapı, İkinci Beyazıt döneminde yapılmış, kompleksi bitmiş, sadece cami pozisyonu kalmış. Onun etrafına kültürel faaliyetler yapılması noktasında, hem de el emeği göz nuru ürünlerin satılabileceği, (zaten tarihte rivayete orada 40 dükkânlı bir çarşı varmıştı). Ama biz kırk dükkânlı değil de daha az bir tesisi kurmayı düşünüyoruz. Bu sürdürülebilir olur mu, evet, bizim bölgemizin hinterlandı yüksek, özellikle İstanbul Kocaeli, Sakarya, Bursa, Ankara, Bolu baktığımızda burada günü birlik turizmin daha önemli olabileceğini

düşünüyoruz. 9 km uzunlukta 2 km genişliğindeki sahilimizde kongre turizmine yönelik 4 ve 5 yıldızlı otellerin yapılabileceğini düşünüyoruz ...”.

S2: “İlçemizde bu doğal kaynaklar arzu edildiği kadarı ile tanıtılmış değil nispeten Taraklı ilçemiz öyle, mesela Justinyen Köprüsü yeteri kadar faydalanılmıyor. Mesela iktisat tarihi açısından, elit çevrenin de çok bilmediği ilk özel İslam Ticaret Bankası ile ilgili Adapazarı Bankası'nın bir projesi var. Zaman zaman istişare yapıyoruz ve bankanın müze olarak hizmete açılması çalışması var. Buranın aslında müthiş bir avantajı var, İstanbul'a yakın daha doğrusu Pamukova ve Çorlu arası nüfusun en yoğun olduğu yerin bir parçası burası. Olabildiğince tanınırlık ve bilinirliği arttırmaya yönelik çalışmalar yapmak gerekiyor. Tanıtım yapılırsa teveccüh görecektir”.

S6: “Ben ilimizin lokaysan olarak müthiş bir bölgede olduğunu ve coğrafyasının da çok müthiş olduğuna inanan birisiyim. Bunu çok iyi değerlendirmeliyiz, bu konuda çalışmaların var olduğunu da biliyorum. Bazı kaynaklarımız çok fazlaca var ama henüz daha tamamı arz edilebilmiş değil, ama bu konuda çok iyi bir niyet var. Herkes gayretle bunun peşine koşuyor, bende kaymakam olarak bunun peşindeyim”.

S6 bu konuda sözlerine devam ederek; “Şimdi aslında tüm Türkiye’de butik turizmin yaygınlaşmasına taraftarı olan birisiyim ben. İstanbul’dan Ankara’dan ya da Avrupa’dan yurtdışından gelen insanlar artık bizde farklı olan şeyi aramaya başladılar. Yani farklı olana gelmeye başladılar. Böyle her yerde bulabildikleri turizm alanlarını bir kenara koyup artık insanlar aile şirketlerine geliyorlar. Orda ki samimi havayı hissetmeye yani evinden ayrıldıktan sonra ev ortamında bir dolma, sarma yemeye geliyor, organik olan bir besini yemeye geliyorlar. Adam kalkıyor kilometrelerce öteden geliyor buraya sizin yapmış olduğunuz doğal biber salçasına ekmeğini banmaya geliyor. Bu niye geliyor onun farkından dolayı biz turizm imkânlarımız olarak ta bu noktada her şeyi arz edebildiğimizi çok düşünmüyorum. Bizim turizm potansiyelimiz şu anki potansiyelin kat ve kat üstünde olduğunu da düşünen birisiyim. Karasu’daki longozundan tutun da Sapanca’da ki trekking alanlarına kadar rafting imkanlarından tutun da atıyorum Taraklı’daki tarihi mekanlarına kadar yani aslında yapılmaya çalışılıyor” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

MARKA tarafından desteklenen, Ayaş-Sapanca İpekyolu Turizm Koridorunda “Yeni Fikirler-Yeni Fırsatlar (2011)” (MARKA, 2012), “ Sapanca Turizm Ortak Vizyonu ve

Bütünleşik Kentsel Strateji (2011)” (MARKA, 2011b), “*Karasu'nun Ekolojik ve Ekonomik Geleceği (2011)*” (MARKA, 2011a) konulu çalıştaylar gerçekleştirilmiştir. Çalıştay raporlarına bakıldığında Sakarya şehri güney ve kuzey hattı olmak üzere iki ana hat üzerinde gelişim planlaması yapıldığı görülmektedir. Güney hattı turizm, tarım, sanayi, kuzey hattı ise, sanayi, tarım ve turizm öncelikli planlanmaktadır. Yapılan çalıştaylar neticesinde arz kaynakları bakımından zengin olan üç ilçeye yönelik stratejik hedefler ön plana çıkmaktadır. Yapılan bu çalıştaylarda ön plana çıkan hedeflere bakıldığında aşağıdaki bazı yatırım ve hizmet alanlarının ortaya çıktığı görülmektedir:

- Geyve; Tarihi sanat eserleri envanteri ve bunun festivali, Divan Şairi Güvahi, Elvan Bey, Alifuatpaşa'nın tanıtımı, araştırmalarının yapılması, Yayla turizmi, dağ turizmi vs., yamaç paraşütü, Alifuatpaşa Beldesi rolüne ilişkin etkinlik ve müze kimliğine kavuşturulması, kültür, sanat, meyve festivali, okullarda İpekyolu gezileri düzenlenmesi, ilçe kültür turizm kurulu oluşturulması, İpekyolu koridor fikrinin tanıtımının yapılması, Sakarya Nehri'nin turizm bağlamında değerlendirilmesi, Alifuatpaşa Parla Tepesi'nin açık alan müzesi olarak düzenlenmesi.
- Sapanca; Sapanca Gölü üzerinde çevreye zarar vermeyen ulaşım araçları ile göl turları düzenlenmesi, karavan ve çadır turizmi, Sapanca Gölü'ne dökülen dereler üzerinde seyir terasları ve yeme içme tesisleri kurulması,
- Taraklı; Çevre yolundan Taraklı 'ya yeni bağlantı yolu yapılması, Kent müzesinin hayata geçirilmesi, Taraklı geleneksel el sanatlarının geliştirilmesi, Hıdırlık Tepesi mesire alanının hizmete açılması, Karagöl Yaylası'nın turizme kazandırılması,
- Kayaboğazı Gölet'i çevre düzenlemesi, Gürleyik ve Güngörmez şelalelerinin düzenlenmesi, Hark ve Tuzla kanyonlarının düzenlenmesi, su değirmenlerinin restorasyonu, Göynük Deresi'nin ıslahı.

Harcama yetkililerine; “*Bölgenin sahip olduğu arz kaynakları turistik kalkınmaya yönelik kullanılabilir mi?*” sorusu sorulduğunda aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

K4: “*Baktığımız zaman turizmle ilgili olarak potansiyeli iyi şekilde kullanabildiğimizi düşünüyorum. Daha da arttırabilir miyiz, arttırabiliriz. Bizim özellikle bu bölgede çok güzel ormanlarımız var, yürüyüş parkurlarımız var bunları daha da geliştirebiliriz. Bizim*

mesela yürüyüş parkurumuz ilçemizin Saraylı Köyü içerisinde, burası ilçenin tarihi yerlerinin bulunduğu bir alan aynı zamanda. Değirmendere yalı evlerinden başlıyoruz, Saraylı Köyü ve Kervansaraya kadar geliyor. Bunun haricinde dağda yürüyüş parkurları var bu yürüyüş parkurlarının aslında belirli bir kısmı bisiklet parkurları, yine Offroad araçlarının kullanabileceği parkur olarak da tekrar değerlendirilebilir. Potansiyel var şuan itibariyle aslında biz büyük bir şekilde doğru ölçüde kullanıyoruz. Çok küçük harcamalarla bu daha da iyi noktaya gelebilir. Bununla birlikte bir şehir müzesi artık bunu taçlandırın final nokta olur. Onun için zaten uğraşıyoruz”.

K4: “Bizim buradaki turizm olanakları sadece sahil kesimi kısmındaki o plaj anlamında kullanılıyor. Buranın tabiatı doğası işte eski tarihiyle olan bölgeler genellikle sit alanı koruma tarafındaki yerler olduğu için bu bölgelerden yeterince faydalanamıyoruz. Mesela en basit örneği işte Kerpe de eski Ceneviz Limanı'nın¹¹ olduğu yer ki gün yüzeyine çıkması gerekiyor. Diğer tarafta bizim güzel bir Kefken Adamız var. Oranın da turizme kazandırılması lazım” şeklinde cevap vererek bu konuda bakanlık ve Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin çalışmaları olduğunu belirtmektedir.

¹¹ “Ksenophon'un tarif ettiği “Kalpe Limanı” kuşkusuz bu limandır ve kitabın kaleme alındığı İ.Ö. 401-400'lü yıllarda limanın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ksenophon Kalpe Limanı'nun hinterlandına da kısaca değinerek, bu alanın özellikle gemi yapımına elverişli ağaçları ile zengin hububat ve sebze kaynaklarından bahsetmekte ancak kalabalık köyler dışında bir kent yerleşiminden söz etmemektedir. 8. M.Ö. 2. yüzyılda ise Polybius Kalpe Limanı'na atıf yapmakta, özellikle Akdeniz ve Ege Denizi'nde yer alan ve denize kıyısı olan Hellenistik Krallıkların birçoğunun da büyük paralar ödeyerek gemi yapımı için Karadeniz'deki birçok kıyı yerleşiminden ve Kalpe'den kereste ithal edildiğini aktarmaktadır. 9. M.Ö. 1 M.S. 1. yüzyıllarda Plinius Kalpe Limanı'nın adını Calpas Limanı olarak anmakta ve “Dardanel ağzından sonra bazıları tarafından Rhesus denilen Rheba nehri vardır; sonra Syria ve Calpas limanı ve pek büyük bazı kolların aktığı, Phrygia'dan çıkan ünlü nehir Sangarius vardır. M.S. 13.-14. yüzyıllarda Anadolu'nun Karadeniz kıyı yerleşimleri arasında Kalpe Limanı “Carpi Limanı¹³” adıyla anılmakta ve günümüzde de her ne kadar liman işlevini yitirmiş olsa da bölge Kerpe adıyla varlığını sürdürmektedir.:(Aslan, 2014) (Detaylı bilgi için bakınız- Olba XXII, 2014 Bithynia Bölgesi Kalpe Limanı)

Resim 5: Kefken Adası

Kaynak: (www.kandiralilar.com, 2021).

K4 ayrıca; “*Diğer tarafta Kefken Adası kale kalıntıları olan yerler var. Açık denize doğru olan bölgesinde oranın bir tarihi var. Yani oranın tarihini yazmak lazım. Ben mesela turizm tarafından geldiğim için şunu çok kullanırım **turizm hikâye yazma sanatıdır, hikâye de satma sanatıdır.** İşte atıyorum mesela Kandıra’yla alakalı ne olabilir veya kandıranın tarihinde neyi hikâyeye çevirmek gerekiyor bunları düşünmek gerekiyor...*” ifadelerine yer vermektedir. “*Kefken Adası Karadeniz’in üzerinde insan yaşayan tek adasıdır!*”(www.kefken.com, 2016). Bu bile binlerce hikâyeye ilham kaynağı olacak niteliktedir.

Tablo 16: Doğu Marmara Bölgesi Doğal Arz Kaynakları

	İlçesi	Slogan	Önemli Kültürel ve Turistik Değerleri
Doğu Marmara Bölgesi	Kocaeli		
	Başiskele	Doğanın şifayla bulunduğu yer	Beşkayalar Tabiat Parkı, Soğuksu Mesire Alanı, Başiskele Parkı, Yuvacık Barajı, Yuvacık Suyu
	Çayırova	Fatih Sultan Mehmet'in ovası	Fatih Sultan Mehmet'in Ovası, Akkilise
	Darıca	Huzurun anlam bulduğu yer	Darıca Faruk Yalçın Hayvanlar Alemi, Darıca Sahili, Dudayev Parkı, Sancaktepe, Bayramoğlu
	Derince	Lojistiğin kalbi	Çınarlı Dere, Çene Suyu, Harikalar Sahili,
	Dilovası	Üretimin başkenti	Sultan Süleyman Köprüsü, Abdülhamit Camii, Orhan Camii, Tavşancıl Köyü, Yahya Kaptan Anıt Mezarı,
	Gebze	Türkiye'nin en gelişmiş ve en keşfedilmemiş yeri	Osman Hamdi Bey Müzesi, Ballıkayalar, Hannibal'ın Mezarı, Eskihisar Kalesi, Demirciler Konağı, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Hünkar Çayırı, Sultan Orhan Camii, İlyasbey Camii, Tarihi Gebze Kervansaray
	Gölcük	Huzura ve şifaya dalınan yer	Yarhisar Müze Gemisi, Barbaros Hayrettin Paşa Parkı, Yazlık Ilıcası, Sultan Baba Türbesi, Eskiyalı Mahallesi, Saraylı Köyü, Kadırga Yaylası, Tarihi Kazıklı Kervansarayı, Hacı Alipaşa Camii, Değirmendere fındığı, İhsaniye Elması
	İzmit	Körfez'in incisi	Saat Kulesi, Tarihi Tren İstasyonu, Hızır Reis Denizaltı Müze Gemisi, Gayret Müze Gemisi, Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Elektronik Kent Müzesi, Mevlevi Evi, Thököly İmre Evi, Seka Park, Kocaeli Kent Ormanı, Şehitler Korusu, Tümülüsler, Süleyman Paşa Hamamı, Orhan Camii, Fevziye Camii, Sırrı Paşa Konağı, Redif Dairesi, Portakal Hafız Mescidi ve Konağı, Yeni Cuma Camii (Pertev Mehmet Paşa Külliyesi), Pembe Köşk, Macar Kralı Thököly İmre Anıt Mezarı, Kasr-ı Hümayun (Saray Müze), Kapanca Sokak, İzmit Gazi Lisesi, Gültepe Nekropolü, Eski Vali Konağı, Canfeda Hatun Çemesi, Büyük Su Kemerı, İzmit Pişmaniyesi ve Saray Helvası, İzmit Simidi, Kocaeli Fuarı, İzmit (Nikomedia) Turları, Gökay Park
	Kandıra	8 sahil köyü ve 52 km sahil şeridi ile Karadeniz'in büyüğü	Sarısu, Paşasuyu, Cebeci-Kerpe-Kefken Sahilleri, Bağıranlı Köyü, Akçakoca Anıt Mezarı, Orhan Camii, Kandıra Yoğurdu ve Peyniri, Pembe Kayalar, Kandıra Taşı, Kandıra Bezi, Kefken Adası
	Karamürsel	Körfez'in yeşil yamaçları	Başdeğirmen Mesire Alanı, Valide Sultan Köprüsü, Karamürsel Bey Anıt Mezarı, Kara Bali Bey Camii, Karamürsel Sepeti, Karamürsel Tarihi Müzesi, Karamürsel Sahili, Altınkemer Halk Plajı
	Kartepe	Kış mevsiminin davetkar adresi	Maşukiye Alabalık Tesisleri, Sapanca Gölü, Kartepe Kayak Merkezi, Kuzu Yaylası, Maşukiye Armudu, Maşukiye, Eğreltidüzü Mesire Alanı, Eşme Ayvası, Lokum ve Cezerye, Kartepe Sukay Park , Ormanya
	Körfez	Osmanlı'nın ilk sanayi bölgesi	Kaiser 2. Wilhelm Köşkü, Körfez Yarış Pisti, Eğreltidüzü Mesire Alanı, Türk Kahvesi (lalezar), Kutluca Körüsü, Yarımca Kirazı, Dokuma Fabrikası, Hereke Beldesi
	Sakarya		

Akyazı	Sıcak ve şifalı sularıyla zindelik sunan	Kuzuluk Kaplıcaları, Kuzuluk Orman İçi Dinlenme Alanı,
Ferizli	Güzelliği içinde gizli	Akgöl, SeyiflerKalesi, Papazın Değirmeni, İnönü Evi, Cuma Çalı Namazgâhı, Cennet Kadın Mezarı, Kubuz Çeşmesi, Garebet Gâvuru Çeşmesi, Kürtler Mezarı, Kümbet Mezarlar, Kilise Çeşmesi, Cennet Gölet
Geyve	Yeşilin her tonunu görebileceğiniz yer	Geyve Boğazı, Sinanbey Zaivesi (Elvanbey İmarethanesi), SarıgaziKöyü, Kuva-yı Milliye Müzesi, II. Bayezit Köprüsü,
Hendek	Turizm, Eğitim, Sanayi, Şehircilik, Tarım	Keremali Zirvesi, Çiğdem Yaylası
Karapürçek	Keşfinizi bekliyor	Şelaleler, Nehirler
Karasu	İnce taneli kumu ve tertemiz suyu ile	Yenimahelle, Maden Deresi ve Şelalesi, Karadeniz Sahil
Kaynarca	Longozuyla turizmin MARKA's	Şeyhmuslihiddin Camii, Acarlar Gölü ve Langozu, Karadeniz Sahil
Kocaali	Güneşin denizden doğduğu ve battığı yer	Kumsal, Caferiye Köyü, Karadeniz Sahil
Pamukova	Türkiye'nin meyve bahçesi	Paşalar kalesi, Karacaahmet Türbesi, Lahit mezarı
Sapanca	Tarih ve Doğa'nın Kesişim Noktası	Sapanca Gölü, İstanbul Dere, Rahime Sultan Camii, Hasanfehmi Paşa Camii, Sarıgöl mesire Alanı, Kurtköy Kalesi, Kurköy Mesire Alanı, Dibektaş Mahallesi, Uzunkum Yürüyüş Yolu, Vecihi Kapısı, Rüstempaşa Camii,
Söğütlü	Doğa'nın Cömert Davrandığı Yer	Harmantepe Kalesi,
Taraklı	Tarihi ve doğal güzelliklerin merkezi	Yunuspaşa Camii, Taraklı Evleri, Karagöl Yaylası, Hıdırlık Mesire Alanı,
Adapazarı	Çark dönüyor Sakarya büyüyor	Çark Mesire, Uzunçarşı, Sakarya kent müzesi(Atatürk Evi), Deprem Müzesi, Orman Park, Kent Park, Tarihi Çark, Poyrazlar Gölü ve Dinlenme Tesisleri, Saklı Göl,
Arifiye	Sanayinin başkenti	Arifiye İl Ormanı Mesire Alanı,
Erenler	Sakarya'nın Nehir Kıyısı	Sakarya'nın Nehir Kıyısı Sakarya Nehri, Ada AVM
Serdivan	Sakarya'nın yükselen değeri	Beşköprü (Justinianus Köprüsü),Sapanca Gölü Serdivan Park
Düzce		
Düzce	Doğa Cenneti	Prusias Ad Hypium Antik Kenti, Konuralp Müzesi, Mermer Köprü, 40 Basamaklar
Akçakoca	Parlayan Kent	Alabalık, fındık, dağ çileği, kestane balı, Ceneviz Kalesi, Diapolis Antik Kenti
Cumayeri	Sularda Yeşilin Bin bir Tonu	Rafting, Motor pisti,
Gölyaka	Doğa ve Yaşam	Efteni Gölü, Kara Göl, Sarı Göl, Cılbız Kuyusu, Gölcük, Kuru Göl ve Katır Gölü; Pürenli, Kardüz, Yanık, Unluk ve Kızık Yaylaları
Gümüşova	Doğa Cömert Davranmış	Melen Çayı
Kaynaşlı	Burada Yaşam Farklı	Dinlenme Tesisleri, Seyir Terasları
Yığılca	Doğanın Saklı Kenti	Kara Dere, Aksu Deresi, İncirli Deresi, Hacı Deresi, Mahya Deresi, Karakaş Deresi, Naşlar Deresi ve İğneler Deresi, Hasanlar Bara

Bolu		
Bolu	Destanlarla dolu tarihi dokusuyla tabiatın kalbi	Yedi gölleri Milli parkı, Abant Gölü, Gölcük, Gölköy baraj gölü, Bolu yayları, Aladağ yaylası, Bolu kaplıcaları, Kartalkaya kayak merkezi, Bolu Müzesi, Büyük camii (yıldırım Bayezit Camii), Ümmi Kemal Türbesi, Kasım dede türbesi, Bolu Taşhan, Orta Hamam, Tabaklar Hamamı, Yamaç Paraşütü, Sultan hamamı, Halı Hisarı, Akkaya Travertenleri, Tokad-i Hayrettin Türbesi, Kadı camii, Saraçhane camii, İmaret camii, Ilıca camii, Karaköy camii, Sarıalan yaylaları
Göynük	Bir Osmanlı Kenti	Sünnet gölü, Akşemsettin Türbesi, Gazi Süleyman Paşa camii, Göynük Zafer Kulesi, Süleyman Paşa Hamamı, Göynük evleri, Frig kaya abidesi, Çubuk Gölü,
Mudurnu	İpekyolu'nun efsanevi durağı	Sülük Gölü, Yıldırım Bayezit Camii, Kanuni Camii, Saat Kulesi, Babas Kaplıcası, Sarot Kaplıcası, Yıldırım Hamamı, Mudurnu Evleri, Mudurnu Kalesi
Seben	Yaylaların tarihe ev sahipliği yaptığı yer	Taşlıyayla, Kızık Yaylası, Kesenözü-Pavlu Kaplıcası, Kaya Evleri, Bizans Klise Kalıntıları,
Kıbrısçık	Batı Karadeniz'in Yayla Cenneti	Kıbrısçık Yaylaları, Kaya Evleri Dörtdivan Köroğlu'nun Evi Dinlenme Tesisleri, Köroğlu
Gerede	4 Bölge'nin Kesişim Noktası	Gerede Yaylası, Esen Tepe, Arkut Dağı Kayak Merkezi, Aşağı Tekke Türbesi, Kiliseli Tüccar Hanı, Keçi Kalesi, Aşşığı Hamam, Asar Kalesi
Yeniçağa	Bozulmamış Doğası ile	Bozulmamış Doğası İle Yeniçağa Gölü, Kuş Gözlem Kulesi, Yıldırım Hamamı
Mengen	Toprağın Yeşile, İnsanın Yemeğe Doyduğu Yer	Kayabükü, Akören -Kisecik ve Çayköy Kiliseleri, Ev Kayaları, Yanıkdeğirmen Mağaraları, Bizans ve Ceneviz Sütunları, Soğucak, Akçakoca, Bürnük, Sırıklı, Çukur Yayla, Gölyaylası, Aktepe, Ağalar, Küçükkuş, Cıvcıvler, Mamatlar, Elemen ve Afşar Yaylaları, Ödek, Kemal Savaş, Şirinyazı ve Hızarderesi Göletleri, Babahızır Türbesi
Yalova		
Yalova	Tarihi köşkleri, evleri ve müzeleri ile	Yalova Tarihi Köşkleri, Evleri ve Müzeleri İle Yürüyen Köşk, Höyük Tepesi, Elmalık Köyü, Beş Pınarlar Tepesi, Kurtköy, Kapılı Çınar, Karaca Arberetum, Kurşunlu Hamamı, Valide Hamamı, İstihkam Tepe
Armutlu	Şifalı suların altın madalyalı adresi	Hayriye-Kapaklı-Mecidiye-Fıstıklı Köyleri, Armutlu Kaplıcaları
Çınarcık	Marmara'nın mavi incisi	Teşvikiye Kent Ormanı, Erikli Çifte Şelaleleri, Büyük Dipsiz Göl, Küçük Dipsiz Göl, Delmece Yaylası, Esen köy, Karlık Yaylası, çaldere Şelalesi, Hasan baba piknik ve mesire yeri, Kocadere Sahili, Çınarcık Sahili, Esenköy Sahili
Termal	Termal Adını kaynağından alan yer	Çınarlı Yol, Gökçedere Barajı, Termal Kaplıcaları, Sudüşen Şelalesi
Çiftlikköy	Yalova'nın incisi	Kara Kilise, Çukurköy, Dereköy, Laledereköyü, Gacık Köy
Altınova	Kültürlerin kavşak noktası	Hersek Köyü, Çoban Kale, Fevziye Köyü Yağlı Güreşleri, Sermayecik Köyü, Hersekzade Ahmetpaşa Cami, Hanı, Çeşme ve Hamamı

Kaynak:(MARKA, 2014a: 28-30) .

3.4.3.1.2. Kültürel Arz Kaynakları

Doğu Marmara bölgesi; coğrafyanın, kültürün ve tarihin bölge insanının yaşam tarzına en iyi şekilde yansıdığı yerlerden biridir. Bu bağlamda kültürel arz kaynaklarının çeşitliliği de göze çarpmaktadır. Bölgenin iklimine bağlı olarak yetişen meyve sebzelerin kültürel farklılıklara bağlı ortaya çıkarmış olduğu yöreye özgü yemekler, hediyelik eşyalar ve el sanatları ilden ile bazen de ilçeden ilçeye değişiklik gösterebilmektedir.

Tablo 17: Kültürel Arz Kaynakları

	Şehir	Kültürel Arz Kaynakları - Yöreye Özgü Yemekler Hediyelik Eşya ve El Sanatları
Doğu Marmara Bölgesi	Kocaeli	Hereke Halısı, Pişmaniye, Kandıra Yoğurdu, Kandıra Bezi, Karamürsel Sepeti, Kandıra Taşı, İhsaniye Elması, Eşme Ayvası, Değirmendere Fındığı, Yarımca Kirazi, Maşukiye Armudu, İzmit Simidi, Çavuş Üzümlü, Sütü Nuriye, Nazlı Otur Fatma Tatlısı
	Sakarya	<i>Hidrellez Pilavları, Islama Köfte, Balkabağı, Fındık, Sapanca Cevizi, Sapanca Eriği, Tereyağında Alabalık, Oyaları, Keşkek Peyniri, Ceviz Ezmesi Helvası, Keşkek, Ugut Tatlısı, Folklorik Bebekler, İncir Uyumla, Acıka, Köpük Helvası, Kaldirik Otu</i>
	Yalova	Tarihi İpek Çınarcık Elişi ve Çeyizlik Ürünler Sermayecik Köyü Çilek ve Kiraz Festivali, Yalova Sütü, Kudret Narı, Balı Bitkisel Çaylar, Bamya, Keşkek, Trabzon Hurması, Altın Çilek, Sugören Köyünde Üretilen İpek El Dokuma Halıcılığı, Güneyköyde Gümüş ve Boynuzdan Üretilen Takılar
	Düzce	Mısır Ekmeği Arduz Yaylası, Laz Böreği, Yabani Dağ Çileği, Fındıklı Helva, Melengüççeği Tatlısı, Deniz Kabuğundan Yapılan Hediyelik Eşyalar, Mancarlı Pide
	Bolu	Kilim Dokumacılığı, İğne Oyaları, Saray Helvası, Çam Balı, Fındık Şekeri, Tahta Oymacılık, Tarhana Çorbası, Pekmez, Orman Kebabı, Bolu Çikolatası, Kızılık Tarhana Çorbası, Yoğurtlu Bakla, Çorbası Ekmek Aşısı, Şak Şak Helva, Acem Pilavı, Etili Makarna, Yayla Çorbası, Kaldirik Dolması, Puf Böreği, Mantar Sote İmaret Çorbası, Hindi Dolması, Çantıklı Pide, Dörtdivan Kurabiyesi, Ekşili Börek, Gülçi Çikolata, Nohutlu Kızarmış Kaz, Höşmerim Köpük Helvası, Kabaklı Gözleme, Ovmaç Çorbası, Cizleme Kıbrısçık Kuru

Kaynak: (MARKA, 2011:44-45) ve tarafımızdan hazırlanmıştır.

3.4.3.1.3. Ekonomik Arz Kaynakları

Doğu Marmara Bölgesi turizm arz kaynakları bakımından oldukça zengin olduğu bilinmektedir. Bölgenin tarihine ışık tutan dini ve tarihi eserleri, bölgenin sosyo-kültürel geçmişine ve günümüze ışık tutan yöreye özgü yemekleri, hediyelik eşya ve el sanatları ürünleri, bölgeye özgü tarım ürünleri, ekonomik bakımdan turizm sektörünü besleyen turizm tesisleri, millî parklar, şenlik ve festival gibi organizasyonlar turizmin bölgede bir endüstri haline dönüşmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Fakat bölgede Kocaeli ve Sakarya şehirleri sahip oldukları başta nüfus gücü olmak üzere sahip oldukları turizm arz kaynakları ile bölge turizmine iç talep oluşturma ve turist çekme bakımından motor güç oluşturma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda bölgede yapılan turizm planlamaları, turizm çalıştayları ve harcama yetkileri ile yapılan görüşmeler bölgede önemli bir ekonomik güç olarak ortaya çıkabilecek; doğa turizmi, iş turizmi, deniz turizmi, gastronomi turizmi, kültür, tarih ve inanç turizmi, kongre ve fuar turizmi, sağlık (medikal) turizmi, spor turizmi, sağlık (termal) turizm alanlarında yapılacak yatırım ve harcamaların bölge açısından önemli bir ekonomik potansiyel taşıdığını göstermektedir.

K4 bu konuyu, *“Tarihi geçmişi ile değerlendirdiğimizde benzer özellikleri ile ben Roma ya gelen turist ile Kocaeli’yi kıyaslıyorum. İstatistik rakamlarına bakıldığında turist bağlamında arada uçurum var”* şeklinde yorumlamaktadır. Tabi ki şehrin Roma ile kıyaslanması tesadüf değildir. Hem İzmit’in Roma İmparatorluğu döneminde Bitinya Krallığı’nın başkenti olması ve o dönemde kültür sanat ve dini yaşam bakımından çağının önde gelen şehirlerden biri olarak gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Tarihi kaynaklar M. S. IV. yüzyılın ilk yıllarındaki tespitlere göre 100.000’i aşan nüfusu ile Roma, Antakya (o devirdeki Antiochia) ve İskenderiye (o devirdeki Alexandria)’den sonra dünyanın dördüncü büyük şehri olarak İzmit’i (o devirdeki Nikomedia) göstermektedirler (Metin, 2015: 37) Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus (MS 325/330-391) Nikomedia şehri yani bugünkü İzmit hakkındaki ifadeleri de şehrin zengin sosyokültürel hayatına ışık tutmaktadır. *“Sonra Boğazları aşıp, Kalkhedon ve Libyssa’ya geçerek, Nikomedia’ya, Kartacalı Hannibal’ın gömüldüğü yere geldi; şanını çok eskiden almış bir şehir, ve daha önceki imparatorların yaptığı muazzam harcamalarla öylesine donatılmış ki, umumî ve özel binaların çokluğundan iyi hâkimler ona ebedi şehrin*

merkeziymiş gibi bakarlardı” (Amm.Marc, Roman History V. II, Bkz.: 20-26; 22.9.3 den aktaran Çalık Ross, 2007: 883).

Bu duruma şehrin tarih kültür ve sanat hayatı ile ilgili çalışmalar yapan bir derneğin yetkilisinin konuyu,

“Bir kent düşünün ki, 500’e yakın civarında tescillenerek koruma altına alınan kültür varlığına sahip olsun ama sanayi kenti olarak anılsın ve bilinsin. Dünya üzerinde tarihsel bilinirlik açısından İzmit kadar talihsiz bir kent daha yoktur. Bir kent olarak yaklaşık 2.300 yıllık aralıksız bir geçmişe sahip olan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kentimizde hem Roma, hem Osmanlı hem de cumhuriyet dönemlerine ait onlarca yer, yapı ve alan bulunmaktadır. Nicomedia, Roma İmparatorluğu’nun en parlak döneminde imparatorluk başkentliği yapmıştır. Dünyadaki ilk inanç hoşgörüsü fermanları Nicomedia’dan yayınlanmış ve dünya tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. 300’lü yıllarda inşa edilen Nicomedia Antik Tiyatrosu bugün İzmit’in en güzel yamacında günışığına çıkarılmayı beklemektedir. İzmit Orhan Camii, Türkiye’deki birkaç kılıçla cuma namazı hutbesi okunan fetih camisinden birisidir. Ayakta kalmayı başarıp günümüze kadar ulaşan Kasr-ı Hümayun (Saray) Türkiye’de İstanbul dışındaki tek saraydır. Mimar Sinan’ın 600 yıl önce yaptığı Pertev Paşa Camii tüm heybetiyle kenti selamlamaktadır. Bugün İzmit’te olması gereken binlerce belki de onbinlerce parçası özellikle 1800’lü yıllarda tarihin şahitlik ettiği en büyük tarihi eser yer değiştirmelerinden birine evsahipliği yapmış olmasına, bir kısmı İngiltere’deki dünyanın en büyük müzesi British Museum’da, Fransa’da Louvre Müzesi’nde ve Avrupa’nın çeşitli önemli müzelerinde sergileniyor olmasına rağmen, Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzemiizde Paleolitik, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait binlerce eser sergilenmektedir. Ve elbette meşhur İzmit pişmaniyemiz dünyanın en uzun tatlısı olarak Guinness Rekorlar kitabına girmiştir” (www.artnicomedia.org.tr, 2020).

şeklinde yorumladığı görülmektedir. Bu konuda şehrin zengin tarihine ışık tutması ve bu tarih mirasının turizme katkısının sağlanması bakımından son yıllarda Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’nin katkıları ile yapılan “Uluslararası Kocaeli Spor, Tarih ve Kültür Sempozyumu” önemli bir rol üstlenmektedir. Diğer yandan Kocaeli Üniversitesi ve Turizm Bakanlığı işbirliği ile Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross, başkanlığında “Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması” çalışmaları da şehrin zengin tarihi mirasını turizme

kazandırması açısından önemli çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar neticesinde tespit edilen 180 km uzunluğunda kral yolu da turizm arz kaynaklarına sağlayacağı katkı bakımından önemlidir.

Tablo 18: Doğu Marmara Bölgesi Ekonomik Arz Kaynakları

	Şehir	<i>Ekonomik Arz Kaynakları</i> <i>Sportif Organizasyonlar</i> <i>Kültürel Organizasyonlar</i> <i>Kayak Tesisleri</i>
Doğu Marmara Bölgesi	Kocaeli	Marmara Denizi ve Karadeniz Su Sporları Organizasyonları, Kartepe Kayak Tesisleri, Geleneksel Gençlik, Kültür ve Sanat Festivali, Kocaeli Fuarı, Dağcılık, Kocaeli Kültür Sanat ve Eğlence Festivali, Kadırga Şenliği, Hergeleci İbrahim Yağlı Güreşleri, Kandıra Yağlı Güreşleri, Hünkar Çayırı Festivali, Yoğurt Festivali, Kartepe Kayak Tesisleri, Doğu Marmara Bayilik ve Markam Olur Musun Fuarı- Kahve Festivali, İzmit Uluslararası Kısa Film Festivali, Gastro İzmit Festivali, Kocaeli Motosiklet Festivali, Uluslararası Nakışlı Kırkyama Şenliği, Sanatfest İzmit, Kocaeli İndirimli Alışveriş Festivali, Sekapark Lale Festivali, Gölcük Belediyesi Büyük Yağlı Güreşleri, Körfez Belediyesi Altın Kiraz Festivali, Koli Fest, Kartepe Off-Road Şenliği, Değirmendere Fındık ve Kültür Sanat Festivali, Başiskele Yayla Şenliği, Motosiklet Festivali, Kocaeli Motosiklet Festivali, Uluslararası Nakışlı Kırkyama Şenliği, Uluslararası Unutulmuş Değerler Festivali, Kocaeli Turizm ve Bisiklet Festivali, Yeşil İhsaniye Elma Festivali, Taşköprü Hasat Sonu Festivali ve Yağlı Pehlivan Güreşleri, Saraylı Örcün Kültür ve Turizm Festivali, İzmit Uluslararası Kısa Film Festivali, Uluslararası Pışmaniye Festivali, Eşme Ayvası Festivali, Kocaeli Kartepe, Gültepe Mahallesi Gül Festivali, Gastro İzmit Festivali, Kocaeli Cumhuriyet ve Gençlik Festivali, Yamaç Paraşütü Festivali, Kocaeli Kartepe Karfest, Kartepe Off-Road Şenliği, Uluslararası, Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanlığı (Sekapark Altın Kemer), İzmit Belediye Başkanlığı Altınkemer Paşa Yağlı Güreşleri, Sahnesiz Oyunlar Tiyatro Festivali, Kocaeli İndirimli Alışveriş Festivali, Sekapark Lale Festivali, Sanatfest İzmit, Uluslararası Pışmaniye Festivali, Babalı Sahili Sörf Spor Organizasyonları
	Sakarya	Spor Turizmi Faaliyetleri: Sapanca Gölü Ve Havzası Su Sporları ve Diğer Spor Organizasyonları: (Yüzme, Kano, Yelkencilik, Motocross, Su Kaynağı, Rüzgar Sörfü, Kürek, Durgun Su Kanosu,) Mudurnu Çayı; Akar Su Kanosu, Melen Çayı; Rafting, Serdivan Tepeleri; Off-Road, Gölbaşı; Ralli Kros, Kırkpınar; Sivil Havacılık, Soğuksu Mahallesi, Batak Mevkii; Mikrolight, Karagöl Yaylası; Yamaç Paraşütü, Kartepe; KayakÇark Deresi, İstanbul Dere, Yanık Dere’de yürüyüş Parkurları), Geleneksel Hıdırlık Doğa Kültür ve Turizm Şenliği, Söğütlü Geleneksel Kültür, Sanat, Spor, Tarım Hayvancılık Ve Süt Festivali-Yağlı Pehlivan Güreşleri, Uluslar Arası Yamaç Paraşütü Festivali, Yeşilyurt Yaylası Şenlikleri,Çiğdem Yaylası Şenlikleri, Taraklı Hayvan ve Emtia Panayırı,Dikmen Yaylası Şenlikleri,21 Haziran Kurtuluş Şenlikleri, Uluslar Arası Sapanca Şiir Akşamları, Geleneksel Acelle Yayla Şenlikleri, Geleneksel Ayaayra Abhaz Şenlikleri,Dünya Çiftçiler Günü,Şeyhler Köyü Hacet Bayramı,Geleneksel Sünnet Şöleni ve Selman Dede’yi Anma Etkinlikleri,Agora Kabak Festivali,Pamukova Yöresel Ürünler ve Ayva Festivali,Sakarya Uluslararası Kısa Film Festivali,Geyve Ayva Festivali,Psb Anatolia Peyzaj, Süs Bitkileri, Bahçe Sanatları Ve Ekipmanları Fuarı,Gürcü – Laz Şenliği, Sapanca Fest, Sapanca Kurtköy Taze Ceviz Festivali, Sapanca El Sanatları Festivali, Akyazı Belediyesi Acelle Yayla Şenliği, Selmandede Yağlı Pehlivan Güreşleri Ve Sünnet Şöleni

Yalova	Yalova Hamsi Festivali, Yalova-Subaşı Kivi Festivali, Yalova Yeşil Mavi Yol Bisiklet Festivali, Yalova Havacılık Festivali, Geleneksel Sermayecik Köyü Çilek Festivali , Altınova Belediyesi Kültür Festivali, Turizm Kültür Sanat / Turizm-Kültür-Sanat, TUFAG Uluslararası Halk Dansları Festivali, Fevziye Yağlı Güreşleri, Altın Çınar Festivali, Turizm Kültür Sanat / Turizm-Kültür-Sanat, Altınova Belediye Başkanlığı (Altınova Hersek) Yağlı Güreşleri, Yalova Gençlik Festivali, Geleneksel Çocuk Oyunları Festivali,
Düzce	Uluslararası Akçakoca Kültür Festival, Rafting Sportif, Faaliyetler, Geleneksel Yağlı Güreş, Avlayan Köyü Uçurtma Şenliği, Karadere Hasanağa Köyü Balkan Türkleri Hidrellez Şenliği, Beyören Köyü Kurban Bayramı Şenlikleri, Çilimli Yöresel Kültür Sanat ve Kardeşlik Festivali, Düverdüzü Köyü Yayla Şenliği, Düzce Otları Bereket Festivali, Düzce Uluslararası Halk Oyunları ve Turizm Festivali, Gölyaka Geleneksel Kültür ve Turizm Festivali, Gırgın, Çayırı Hidrellez ve Bahar Şenliği, Gölyaka Kadırğa Şenlikleri, Gümüşova Kültür ve Sanat Festivali, Hasanlar Baraj Gölü Su Sporları Festivali, Kabalak Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği Geleneksel Hidrellez Şenliği, Kabotaj Bayramı ve Yelken Yarışları, Çilimli Karaköy Şeyh Mulihiddin Efendi Anma Töreni, Kardüz Yayla Şenliği, Odayeri Yayla Şenlikleri, Geleneksel Sinekli Yaylası Kültür ve Turizm Şenliği, Turizm Haftası Kutlamaları, Yakın Karadeniz Düzce Baja Rallisi, Saklı Cennet Yığılca Kültür Turizm ve Doğa Festivali, Akçakoca Uluslararası Kültür, Turizm ve Fındık Festivali, Düzce Geleneksel Off-Road Şenlikleri, Düzce Gençlik Festivali, Düzce Kabak ve Kestane Festivali, Bereket Festivali, Uluslararası Düzce Bisiklet Festivali
Bolu	Geleneksel Esentepe Yağlı Pehlivan Güreşleri, Uluslararası Mukavemet Kayağı Müsabakaları, Karagöl Ermeıdanı Güreşleri, Kıbrısık Kültür Sanat Festivali, Geleneksel Gerede Panayırı, İzzet Baysal Anma Günleri, İpek Yolu Festivali, Mengen Aşçılık Festivali, Karagöl Şenlikleri, Yayla Şenlikleri, Esentepe Yağlı Güreşleri, Gerede Panayırı, Seben Elma Festivali, Uluslararası Köroğlu Festivali, Akşemsettin Anma Günü, Şehriman Anma Günü, Tekke Ümmi Kemal Günü, Tokad-i Hayrettin Günü, Ahilik Haftası

Kaynak: İllerin Kültür Turizm İl Müdürlükleri internet sayfalarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

3.4.3.2. Bölgede Turizm Talebini Etkileyen Faktörler

İnsanların bireysel tercihleri, yaşadıkları bölge, sosyal, kültürel özellikleri, ekonomik durumları gibi iç ve dış faktörler turizm talebini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Turizm talebine etki eden faktörleri 4 ana kategoride incelemek mümkündür. Bu faktörler; ekonomik, sosyal, politik ve psikolojik faktörler olarak sınıflandırılabilir

3.4.3.2.1. Ekonomik Faktörler

Turizm talebine etki eden en önemli faktörlerden biri ekonomik faktörlerdir. Özellikle turizm bölgelerine ve tesislere gelen yabancı turistlerin gelir düzeyleri, seyahat edilecek ülkenin turizm işletmeleri, tesis ve yatak kapasiteleri, ulaşım olanakları ve bunların fiyatları gibi faktörler turizm gelirlerini ve istihdamı etkileyebilmektedir.

Milli gelir artışlarının harcanabilir gelirden meydana getirdiği artış, turizm mal ve hizmetlerine olan talebi arttırmakta dolayısı ile de turizm endüstrisinin gelişmesini sağlayabilmektedir. Harcanabilir gelirlerdeki artış insanların başka ülkelere seyahat etme, boş zamanı değerlendirme, istek ve arzularını gerçekleştirme imkanı bulmasını sağlamaktadır. Diğer yandan iç piyasada yada turist gönderen ülkelerdeki iktisadi durgunluk ve olumsuz gelişmeler ülke insanların harcanabilir gelirlerini etkileyerek, bu gelirlerin azalmasına sebep olabilmektedir. Çünkü insanlar, iktisadi kriz ve durgunluk dönemlerinde, öncelikle zorunlu ihtiyaçlarına pay ayıracaklarından, turizm amaçlı harcamalarında kısıntıya gitmeyi tercih edecektir (Zengin, 2006: 50).

Harcanabilir gelirdeki artış ile birlikte, dış ödemeler dengesinin durumu, turizm endüstrisinin durumu, turistik mal ve hizmetlerin fiyatları da turizm talebini etkileyen faktörlerdir. İstanbul ve Ankara'dan sonra bölgesel gayri safi yurtiçi hasıla bakımından ülkenin üçüncü büyük bölgesidir (MARKA, 2019: 85). Bölge milli gelir ve harcanabilir gelir bakımından değerlendirildiğinde yoksulluk oranı 15,5 ile 21,3 olan Türkiye ortalamasının altındadır. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelire göre gini katsayısına bakıldığında; Türkiye'nin 0,305 ile gelir dağılımı en iyi olan bölgesidir. Doğu Marmara'da gayri safi yurtiçi hasılanın sektörel dağılımına bakıldığında tarım sektörü (% 2,81), hizmetler (% 46,97), sanayii sektörü ise (% 50,71) paya sahip olduğu görülmektedir. Diğer yandan ekonomik faaliyete göre istihdam edilenler sektörel olarak, 13,3 lük pay ile tarım sektörü, 35,4 lük pay ile sanayi sektörü, 51,3 lük pay ile hizmet sektöründe istihdam kabiliyetine sahiptir (MARKA, 2020).

3.4.3.2.2.Sosyal Faktörler

Turizme katılacak bireylerin ve kurumların seyahat kararları almalarında dolayısı ile seyahat kararı almalarında etkili olan sosyal faktörlere bakıldığında; gelenekler, sosyal çevre, moda, reklam, spor, sağlık ve sosyal çevre gibi faktörler yer almaktadır (B. Zengin, 2006: 54). Sosyal faktörleri aşağıdaki gibi de sıralamak mümkündür (Akyurt, 2008: 65);

- Ailevi özellikler
- Dil güçlükleri
- Politik düzensizlik
- Sosyal mevzuat
- Sosyal hareket yeteneği

- Şehirleşme
- Konaklama şekli
- Ekonomik faaliyet alanının özellikleri

Doğu Marmara bölgesi demografik yapısı, kültürel farklılıkları, genç ve eğitimli nüfus yapısı ile şehir özellikleri bakımından turizm talebi oluştururken aynı zamanda farklı turizm türlerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

3.4.3.2.3. Politik Faktörler

Döviz kısıntıları, bürokratik engeller ve gümrük uygulamaları turizm talebini olumsuz etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Seyahat edilen ülkede döviz kısıtlamaları, kalış süresinde sınırlamalar, vergiler ve vize uygulamaları gibi bürokratik engeller turistik talebi olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

Diğer yandan turistin kendi ülkesinin politik durumu, gidilen ülkenin politik durumu ve istikrarı, iki ülke arasındaki genel politik durumda önemli faktörlerdir. Turistik hareketlerin vatandaşlar bakımından ülke içi ve ülke dışı serbest dolaşım hakkı ile doğrudan ilişkili olması tatile çıkmak isteyen vatandaşlar açısından bu hakkın tanınmış olmasını gerektirmektedir. Ayrıca gidilen ülkede siyasi değişkenlik veya terör eylemlerin olması, bu ülkeye yönelik yabancı akışını da olumsuz etkileyebilmektedir (Zengin, 2006: 53).

Yukarı da sayılan tüm faktörler bağlamında ülkemiz ve bölgemiz değerlendirildiğinde bürokratik engeller, siyasi problemler, seyahat kısıtlamaları, gümrük kısıtlamaları gibi turizmi engelleyici bir durumun olmadığını söylenebilir.

3.4.3.2.4. Psikolojik Faktörler

Psikolojik faktörler turizm endüstrisinde turizm talebini artırıcı veya azaltıcı en önemli faktörlerden birisidir. Turizm hizmetini tüketen bireyler psikolojik olarak yaptıkları harcamaların karşılığında doyuma ulaşmak istemektedir. Bu duruma etki eden başlıca psikolojik faktörler; moda, dini inançlar, insanların doğaya olan özlemi, reklam ve tanıtım faaliyetleri, gösteriş olarak sıralanabilir. Bu faktörler dışında faktörler dışında özellikle imaj faktörünün son yıllarda önemi artan bir faktör haline geldiği görülmektedir (Akyurt, 2008: 66).

Doğu Marmara bölgesi, bölge içerisinden ve dışarisından, başka uluslardan almış olduğu turizm talebi bakımından arz kaynakları ve üretim kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda yeterli derecede gelen turist sayısına sahip olmadığı görölmektedir. Son yıllarda MARKA ve yerel yönetimlerin yerel ve bölgesel ölçekte turizm imajını arttırmaya, reklam ve tanıtım, mevcut arz kaynaklarına yönelik yatırım harcama ve projelerin talep düzeyini arttırması bakımından psikolojik faktörlerin yeterli olmadığı görölmektedir.

3.4.3.3. Arz ve Talep Kaynaklarının Genel Durumu: Durum, Sorun ve Öneriler

Konuşmacılar ile yapılan mülakatlar ile mevcut arz kaynaklarından faydalanılma durumuna verilen cevaplar, mevcut durumun tanımlaması, arz kaynaklarından faydalanılamamasının gerekçeleri, sorunlar ve bu sorunlara çözüm olarak ortaya koyulan projelerin neler oldukları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 19: Arz ve Talep Kaynaklarının Genel Durumu: Durum, Sorun ve Öneriler

	Katılımcı	Durum	Sorun	Öneri /Proje
Kocaeli	K1	<i>“Arz kaynaklarından Kesinlikle yeterince faydalanılmıyor”.</i>	<i>“Sanayi kenti imajı ön plana çıkıyor”.</i>	-
	K2	<i>“Gölcükte büyük bir yıldızlı otele ihtiyacın olması”.</i>	<i>“Özel sektörün bölgenin nitelikli otel ihtiyacını yer kılığında dolayı karşılayamaması”.</i>	<i>“Sanayi bölgesinde yapacağımız yatırımla bölgenin nitelikli otel ihtiyacını karşılamayı planlıyoruz”.</i>
	K3	<i>“Her geçen gün artan bir süreç yaşanmaktadır. Doğayı koruyarak yapılan önemli yatırımlar ile turizm potansiyeli artırılmasıyla turizmden sağlanan gelir seviyesi önemli oranda arttırılmıştır”.</i> <i>“Kalkınmada sağlayacağı katkıyı artırma adına mevcut yapıya ek olarak yatırıma ihtiyaç duyulduğu görülmektedir”.</i>	-	-

	K4	<p>“Yani turizm imar planlarının bu ülkede yapılması lazım. Turizm imar planları yapıldıktan sonra buradaki turizm ağıda gelişecek ve yatırım yapmak isteyen insanlarda yatırımlarını yapacaklar. Bu konuda ilçemize yatırım yapmak isteyen insanlar da var. Bu vesile ile hızlı bir şekilde gelişme de olacaktır”.</p>	<p>“Turizm imar planlarının olmaması”.</p> <p>“Turizm kalkınması bağlamında kullanılacak alanların sit alanı ilan edilmiş olması ve mili parkların sorumluluğunda olması”.</p> <p>“Büyük kapsamlı turizm tesislerimizin yetersiz olması”.</p> <p>“Konaklayan turistlerin gün sayısının az olması”.</p>	<p>“Diğer tarafı da orman alanı ve sit alanı ilan edilmiş bir bölge. Oraya herhangi bir yapı yapıp sahil kesimini o tarafa taşıyıp orda işte restoran şeklinde bir şey orayı gezmesini sağlamak gerekiyor”.</p> <p>“Kerpe adasının Turizme kazandırılması için çalışıyoruz”</p> <p>“Uzunkum dediğimiz ve hatta film bile çevrilmiş bir bölgemiz var orda mesela milli parklara ait 2530 dönümlük bir alan var, içerisinde tabiattan kendinden oluşan 2 tane doğal gölü var. Burayı mesela ekonomiye, turizme kazandırmak lazım”.</p> <p>“Bizim gelişmemize katkı sağlayacak özellikle 2 tane yol projesi var. Birincisi İzmit- Kandıra yolu, İkincisi ise Karadeniz sahil yolu. İşte bu yolların ikisinin de bittiği zaman Avrupa yakasının Kandıra'ya ulaşma süresi ortalama 45 dakika olacak”.</p> <p>“Yürüyüş yolu yanında bisiklet yolu(9-10 km)”.</p>
Sakarya	S1	<p>“Çok az derecede kullanılabilir”.</p>	-	-
	S2	<p>“Adapazarı'nda bu doğal kaynaklar arzu edildiği kadarı ile tanıtılmış değil”.</p>	-	<p>“İlk özel islam ticaret bankası müzesi projesi”.</p> <p>“Justnyen köprüsünün tanıtılması önerisi”.</p>
	S3	<p>Turizm arz kaynaklarımızdan gerekli bir şekilde faydalandığımızda, Sakarya bir Antalya olmasa da Aydın, Çanakkale olabilir”.</p>	-	<p>“Geyve Boğazına teleferik yapılması önerisi”.</p> <p>“Alifuatpaşa köprüsü rekreasyon alanı projesi”.</p> <p>“Karasu bölgesine gelen turistlere alternatif aktiviteler sunulması önerisi – “Sakarya Nehir Turu”.</p> <p>“Kuzey Karadeniz karayolunun yapılması ile turist sayısında artış”.</p>

				<i>“Nehir ve Yaylalar (22 yayla) göller (Sapanca Acarlar, Poyrazlar, Büyük Akgöl, Gökent) turizme kandırılarak önemli bir kalkınma sağlanabilir”.</i>
	S4	<i>“Denizköyün batı tarafında bakir alanlarımız var tabi bunları değerlendirmemiz gerekiyor”.</i>	<i>“Turizm sezonunun kısa olması”.</i>	<i>“Yazın gelen turistleri ağırlayacak projelerin hayata geçirilmesi-Otel- devre mülk vd”.</i>
	S5	-	<i>“Deniz turizm sezonunun Akdeniz ve Ege ile kıyaslandığında kısa sürmesi”.</i> <i>“Deniz turizminin bazı uygulamalarının İslam’a uygun olmaması”.</i> <i>“ 1.5 -2 km genişliğinde 9 km uzunluğundaki Karaboğaz sahilinin turizme kazandırılmasında mülkiyet ve hukuki mevzuattan kaynaklı sorunlar”.</i>	<i>“Şeyh Muslihittin Camii yöresel ürünler çarşısı projesi”.</i>
	S6	<i>“Bazı kaynaklarımız çok fazlaca var ama henüz daha tamamı arz edilebilmiş değil”.</i>	-	<i>“Butik turizmin yaygınlaştırılması”.</i>
	S7	<i>“Bizim kaynaklarımız görselliğimiz, doğamız, yaylalarımız, korunan bir yapımız var, eski binalarımız var bunlar bizim için bir kaynak oluşturuyor. Onu görmeye geliyor insanlar”.</i>	<i>“Turizm arz kaynaklarının turizme kazandırılmasında yaşanan bütçe sorunları.”</i> <i>Termal kaynakların kullanılmasına yönelik teknik ve resmi sorunlar”.</i>	<i>“İlçedeki tüm yapıların dış silüetine yönelik bir proje yapmayı düşünüyoruz. İnsanların gözlerini tırmalamasın, görüntüyü bozmasın diye”.</i>
Düze	D1	<i>“Birçok arz kaynağının bir arada bulunduğu bir şehir; doğa turizminin, raftingin, denizin, kum, sahil, güneş turizminin, mağara turizminin bir arada yaşandığı şehir”.</i>	<i>“Arz kaynaklarına erişim, konaklama olanakları, organizasyon ve tesis ve alt yapı eksiklikleri”.</i>	-

	D2	<p>“Arz kaynakları turistik kalkınmaya yönelik Tabii ki katkı sağlamakta”.</p> <p>“Fenerbahçe Spor Kulübü'nün Topuk Yaylasında 10 yıl önce yapmış olduğu tesisin bizim bölgemize büyük bir katkısı var”.</p>	<p>“İlçe Belediyesinin bütçesi ile çok kapsamlı spor turizmine yönelik yatırımlar yapmak mümkün görülmemektedir”.</p>	<p>“Trabzon sporun spor turizmine yönelik yatırım yapması beklenmekte”.</p> <p>“Gençlik ve Spor Bakanlığının başlatmış olduğu bir proje var Gençlik Merkezi projesi”.</p> <p>“Bizim belediye olarak ta 150 dönüm üzerinde burada da çok kapsamlı bir tesis düşünüyoruz”.</p> <p>“Kır evi, kır oteli, karavan ve çadır kamp alanları amfi tiyatro, spor alanları, yürüyüş parkurları, paintball macera parkı içinde olduğu Yeşilay Kamp Merkezi”.</p>
	D4	<p>“Belediye bütçesinin imkânları doğrultusunda kullanılmaya çalışıyor”.</p>	-	-
	Y2	-	-	<p>“Bu dönemde termal su ile ilgili çalışmalar başladık, tarihi alanlarımız var, deniz içerisindeki yapılarımız var, onun haricinde doğal bir sit alanı gölümüz var kuş cenneti, yukarıda köylerimize gittiğimizde doğal yapısı, denizimiz potansiyelimiz var önemli olan bunları gün yüzüne çıkarmak”.</p>
	Y3	<p>Y3: “Denizimiz var, dünyanın 2. en iyi kalitede termal su kaynağımız var, doğamız var”.</p>	<p>“İlçemiz 45-50 gün turizm cenneti, daha sonra armutlu bir anda boşalıyor, yani turizm dönemi çok kısa olduğu için turizm arz ve talep kaynaklarından yeterince faydalanılmıyoruz”.</p>	<p>“Yerli turist geliyor, yabancı turist gelmesi lazım, armutlu olarak daha fazla sosyal donatı alanlarına ihtiyacımız var”.</p>
	Y4	<p>“İlçemiz özelinde turizm arz kaynaklarımız yeterli kullanılmıyor”.</p>	<p>“Yazlıkçı turizmi mevcut olduğu için bölgeye fazla getirisi yok”.</p>	-

	Y5	<p>“Şuan için denizimizin haricinde biz hiçbir turizm arz kaynağımızı kullanmadık”.</p> <p>“Örneğin; tarihi su kemeri”.</p>	<p>“Turizm yatırımları için bütçe ve arazi yetersizliği”.</p> <p>“Emlak fiyatlarının yüksek olması”.</p> <p>“İlçede yazlıkçı turizm anlayışının oluşması”.</p> <p>“Yerel halkın turizmden kazanç sağlamada yavaş kalması”.</p>	<p>“İlçemize yapılacak olan otellerin önünü açmak için her şeyi yapıyoruz, yani otel yapacak insanlara kat artışlarında olsun bina oturumunda olsun, istedikleri rahatlığı risk alarak onlara cazip hale getirecek her şeyi yapıyoruz”.</p> <p>“Orman alanların turizme açmak için çalışıyoruz”.</p>
	Y6	<p>“İlçenin doğal güzelliklerinden ve termal su kaynaklarından yeterince faydalanıldığını ancak korumaya yönelik bir inisiyatifin olduğunu söylemek zor”.</p>	<p>“Bölgede meydana gelen çevresel bozulmalar”.</p> <p>“Özellikle imar ile ilgili karar verici mercilerin yetkin olmadığını düşünüyorum. (Belediye meclis üyeleri dahil)”.</p>	<p>“Bölgede turizme bağlı meydana gelen yapılaşmanın kontrollü olması gerekmektedir”.</p> <p>“Bölgeye dair Yatırım kararı alınırken bu kararın yerel odakları da içerisine alan bir karar mercii ile alınması gerekmektedir”.</p> <p>“Bölgede meydana gelen çevresel bozulmaların maliyetine bu zararı meydana getirenlerin katlanması gerekmektedir”.</p>

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

3.4.3.4. Doğu Marmara Bölge Kalkınmasında Turizm Bağlamında Katkı Sağlayan Yatırım ve Hizmetlerin Keşfedilmesi

Doğu Marmara Bölgesi'nde turizm arz kaynaklarını ekonomiye kanalize edebilen, yerel kalkınmada önemli bir araç olarak kullanabilen yerel yönetimler ve özel sektör yatırımları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Doğu Marmara Bölgesi'nde sağlık turizmi kapsamında özellikle, Armutlu, Gölcük, Akyazı, ilçelerinin yerel kalkınmada termal kaynaklardan önemli derecede faydalandıkları görülmektedir. Diğer yandan doğa turizmi ve spor turizmi bağlamına Sapanca, Kandıra, Cumayeri ve Kaynaşlı ilçelerinin önemli bir yol kat ettikleri görülmektedir. Turizm sektörünün açılış ve diğer personel açığını kapatan, Türkiye'de bu alanda eğitim veren okullarından birine sahip olan Mengen ilçesi de Gastronomi turizmi ile yerel kalkınmaya katkı sağlayabilecek faaliyetlerin yapıldığı görülmektedir.

a. Sakarya'da Gelişen Peyzaj ve Süs Bitkiciliği Turizm Kalkınması

Sahip olduğu doğal kaynaklar, sanayi, ticaret ve tarımsal üretim bakımından güçlü bir şehir olan Sakarya ili, sahip olduğu bu kaynaklarını ekonomiye yeterince aktaramamaktadır. Bu bağlamda katılımcılar ile yapılan görüşmeler de bölgenin özellikle doğa turizm yönünün güçlü olduğu belirtmekte ve ekonomiye yapacağı katkılar ön plana çıkarılmaktadır. Fakat sanayi ve tarım arasında sıkışmış olma durumu olumsuz etki ederken, su koruma havzası ve orman koruma bölgeleri içerisinde olması da bazı ilçelerin arz kaynaklarını yeterince kullanmasını engellemektedir. Tabi burada yönetsel, mali ve çevresel sürdürülebilirlik açısından kaynakların kullanımına yönelik bir plan ve programın olmayışı en büyük engel olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda katılımcılar ile yapılan görüşmelerde şu bilgilere ulaşılmıştır:

S6, "Sakarya bir tarafında Karadeniz birçok güzel önemli gölleri ... Marmara Denizi'ne de çok yakın hemen yanımızda Kocaeli bir sanayi kenti, sanayi kentinin dibindeyiz ama bir sanayi kenti gibi de değiliz. Yeşilimiz ve mavimiz müthiş güzel bu açıdan sıralamam gerekirse sanayi sektörünü baş aktör olarak değerlendiriyorum. Turizm ve tarım başa baş yarışıyorlar. Üç alanda da Sakarya çok iddialı, üç alanda da Türkiye'de büyük ağırlığı koyabilecek müthiş bir kaynak var" şeklinde Sakarya'nın kalkınma için birçok arz kaynaklarına sahip olduğunu vurgulamaktadır. S3, sorumluluk alanı için "Sanayi,

Anadolu kenti görünümünde bir dünya şehri olmaya aday illerimizden biridir. Bu iddiamız sahip olduğu avantajların, barındırdığı insan enerjisinin aktif bir şekilde değerlendirmeye müsait olmasından kaynaklıdır. Marmara Bölgesi'nin incisi Sakarya'mız, bu potansiyelinin yanında süs bitkiciliği ve peyzaj sektöründe Türkiye'nin uluslararası kapısı haline geldi. Peyzaj ve süs bitkiciliği sektörünün ilerleyişine paralel olarak festivalimizin de her geçen sene kapsamı ve katılım oranları ciddi şekilde artıyor” (www.hurriyet.com.tr, 2020) şeklinde üretim alanlarının ve festivalin bölgenin üretim kapasitesini arttıracığına ve tanıtımına katkı sağlayacağına vurgu yapmaktadır.

Resim 5: Sakarya Peyzaj ve Süs Bitkiciliği Festivali

Kaynak: (www.dunyabulteni.net, 2020).

Bölgenin turizm ve üretim gücünü arttıran, bölgenin dünya ölçeğinde tanıtılmasına ciddi katkı sağlayan Sakarya Peyzaj ve Süs Bitkiciliği Festivalini 3 yılda yaklaşık 70.000 kişi ziyaret etmiştir. Bölgede turizm arz kaynaklarından maksimum faydanın sağlanması şüphesiz bu gibi hizmet, alt ve üst yapı yatırımlarının hayata geçirilmesi, yerel dinamiklerin birlikte çalışması ile mümkün olabilmektedir. Diğer yandan turizm ve diğer sektörlerin etkileşimini arttıracak sürdürülebilir politikaların hayata geçirilmesi bölge ekonomisi üzerinde, istidam ve gelir etkisi meydana getirirken yerel üretkenliği de arttıracaktır.

b. Yerel Kalkınmada Yeni Bir Adım: Bungalov Evler

Covid-19 salgınının dünyada ve ülkemizde hizmet sektörü üzerinde tüketici alışkanlıklarını ve tercihlerini etkileyerek önemli değişimlere sebep olduğu görülmektedir. Özellikle ülkelerin almış olduğu sağlık tedbirleri de sektöre olan talebi düşürmüştür. Ancak, bireylerdeki sağlık beklentilerinin artması ile doğa ve sağlık turizmine yönelik olarak talep artışı ortaya çıkarmıştır. İnsanların kalabalık yerlerden uzak durma eğilimi eko turizm, yani doğa turizmine ilgiyi artırmıştır. Kendi araçlarıyla daha yakın bölgeleri, doğayla baş başa kalacakları bölgeleri, konaklama açısından da küçük ve butik otelleri tercih edenlerin oranı artmıştır. Bu dönemde büyük otellerden ziyade butik oteller, ev turizmi, villa kiralamalar, küçük gruplarla yat turları ve karavan gibi konaklama üniteleri de yoğun ilgi görmektedir (TÜRSAB, 2020: 22).

Dolayısıyla da doğa ve sağlık turizmi bakımından alt yapısı gelişmiş, arz kaynakları bakımından zengin olan bölgeler kısıtlamalar altında asgari düzeyde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu durum kuşkusuz doğal arz kaynakları bakımından zengin olan bölgeler için, özellikle Doğu Marmara Bölgesi turizm kalkınması için önemli fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. Bölgesel ve yerel kalkınma bağlamında bakıldığında bölgenin refah ve gelir düzeyinin artması, yerel halkın turizm faaliyetlerinden daha fazla pay alabilmesi, bölgede mikro ölçekli turizm planlarının uygulanması, yerel yönetimlerin bölge halkının turizm faaliyetlerine daha fazla dahil olabileceği bir anlayış ortaya koyması ile mümkün olabilecektir.

Doğu Marmara Bölge Planı'nda belirtildiği şekli ile öğrenen bölgelere yeni kalkınma araçları sunulması açısından özellikle doğa turizmi ve konaklama türü olarak bungalov evler ön plana çıkmaktadır. Bu gibi maliyeti daha az olan ve yerel halkın turizm ekonomisinden daha fazla faydalanabileceği turizm çeşitlerinin yerel yönetimler ve ilgili birimler tarafından desteklemesi, yaygınlaşmasının sağlanması, koruması, denetlemesi gibi bir dizi sürdürülebilir plan, program ve stratejilerin hazırlanması konusunda ilgili kuruluşlara büyük sorumluluklar düşmektedir.

Doğu Marmara Bölgesi'nde doğa turizmi ve bungalov konaklama işletmeciliği bakımından Sapanca, Kartepe ve Gölcük ilçelerindeki örnekler dikkat çekmektedir. Bölgedeki yatırımlar yerel kalkınmanın gerçekleşebilmesi bakımından önemli

örneklerdir. Bölgede yapılan bu yatırımların koruma kollama dengesi önceleyen bir anlayış ile desteklenmesi doğa turizmin gelişmesini sağlayacaktır.

d. Sanayiden Kış Turizmine Marka Kartepe

Ülkemizin ve Kocaeli şehrinin kalkınmasında şehrin sahip olduğu en önemli sektör kuşkusuz sanayi sektörüdür. 2018 verilerine göre Kocaeli'nin ekonomik faaliyetlerindeki sanayi sektörünün payı yüzde 51 olarak hesaplanmaktadır. Kocaeli'nin 2018 TÜİK rakamlarına göre, kişi başına GSYH'de 79 bin 254 TL ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda Kocaeli kişi başı sanayi üretiminde Türkiye ortalamasının yaklaşık üç katı (13 bin 386 TL) 38 bin 197 TL ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir (TÜİK, 2018).

Resim 6: Kartepe Kayak Tesisleri

Kaynak: (kocaeli.ktb.gov.tr).

Dolayısı ile harcama yetkililerinin söylemleri de bölgede sanayi sektörünün hayati öneme sahip olduğunu belirtmektedir. K4 bölgenin kalkınmasında ilk sırada sanayi sektörünün geldiğini belirterek, “... otomotiv sanayi, otomotiv yan sanayi ve tersane fabrikası askeri tersane ilk sırada bunlar geliyor. Diğer sektörler bunların içerisinde hizmet sektörleri, turizm ve diğerleri geliyor yani burada kesinlikle ağırlıklı olan sanayi sektörüdür” (K4) şeklinde görüşlerini dile getirmektedir.

Şekil 12: Kocaeli Sektörler Kelime Bulutu

Not: Bu şekil katılımcıların verdiği cevaplardan “<https://wordart.com/>” da oluşturulmuştur

Turizmin Kocaeli ili açısından taşıdığı önemin keşfedilmesine yönelik K2 ile yapılan görüşmelerde; “Doğu Marmara Bölgesi Türkiye’nin sanayisinin iktisadi anlamda en ağırlıklı olan bölgesidir. Yani özellikle İstanbul’u da bunun içerisine almamız gerekir. İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Yalova, hatta Bursa’yı da dâhil ettiğimizde Türkiye ekonomisinin nerediye yüzde 20-25 i demektir. Turizm bağlamında baktığımızda bu komşu illerimiz ve İstanbul’daki vatandaşların sadece hafta sonu gezebilecekleri birçok yer var. Kocaeli ve Gölcük açısından baktığımızda da birçok yer var. Örneğin kış turizmi açısından yerler var, yazın da aynı zamanda gezilebilecek yaylalar, mesire alanları var. İlçemize gelenler Osmanlı evlerini gezmek istiyorum diyorsa yalı evlerimiz var. Birebir

canlısını görmek istiyorsa Saraylıyı gezebilir. Eriklitepe'de ya da Kartepe'de kış turizmini yaşayabilir, göl istiyorsa keza aynı şekilde Sapanca'ya gidebilir, İznik gölüne gidebilir. Bu bölgenin turizm anlamında çok ciddi potansiyel taşıdığını söyleyebiliriz. Ama Gölcük'te turizme yönelik yapacağımız yatırım ve hizmetler biraz daha orijinal olacak, yani sırf Gölcük'e özgü olacak, mesela insanlar sadece müzeyi görmek için buraya gelecekler diye düşünüyorum” (K2) şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

e. Kefken –Kerpe Deniz Turizmi ve Spor Turizmine İlk Adım: Rüzgâr Sörfü

Turizmin bölge açısından taşıdığı önemi ilçenin tarihi konumu üzerinden değerlendiren K4, “Marmara Bölgesi ve Kocaeli' ye baktığımız zaman buralar en eski yaşam yerlerinden bir tanesi. Kandıra'nın tarihide çok eskilere dayanmaktadır. Yani Adapazarı'nın bir bölümü, İzmit'in bir bölümü Kandıra'ya bağlıymış. Akçakoca Bey'in yaşadığı, vefat ettiği yer de burası. Akçakoca Bey Anıtı da Kandıra'mızda. Osmanlı döneminde; İstanbul'un tarım, gıda, sebze ihtiyacı buradan karşılanıyordu. Diğer taraftan deniz tarafındaki Kefken ile Cebeci arasındaki alanda kaya parçaları taşlar kesilerek işte İstanbul'a gemilerle taşınıp surlar yapıldığı bilinmektedir. Bu anlamda bölgemizde ciddi değerler var. Yine Kefken adasının tarihte denizin çok sıkıntılı olduğu dönemlerde liman olarak kullanıldığı ve buralarda büyük kazalardan kaynaklı batan gemilerin olduğu bir batık tarihi de var. Yine tam tarihini hatırlamıyorum ama son bir tanesini yaklaşık bir üç dört ay önce bizim pınarlı dediğimiz bölgede Sardala Koyumuz var. Sardala koyumuzun yaklaşık hemen hemen 250 m açıklığında 30 m derinliğinde alman denizaltıları var batırılmış. Bunlar üç taneymiş, bunların bir tanesi bizim burada Sardala da, bir tanesi Melen ağzı dediğimiz Sakarya sınırlarında, üçüncüsünün de Akçakoca, Ereğli tarafında olabileceği söylenmektedir. Bu tarz tarihi olanaklar çok profesyonel dalgıçların bulabileceği yer. Ama yakın kesimlerde dediğimiz gibi denizin içerisinde, Ceneviz Limanı dediğimiz yerde mendirekler var, dalgakıranlar var. O bölgenin denizaltı video çekimleri de yapıldı, tarihini de biliyorlar ama çok büyük bir maliyet olduğu için bunların hepsini gerçekleştirmek zorlaşıyor, iş yine bütçeye dönüyor” ifadelerinde bulunmuştur.

f. Düzce Spor ve Gençlik Turizmi Yatırım Alanları

Büyük şehirlere yakın olması, ulaşım kolaylıklarından, limanlara ve gümrüklere yakınlığından dolayı verimli tarım alanları ile gelişmekte olan iller arasındadır. Sanayi üretimi bakımından Düzce ili tekstil ve tekstil ürünleri imalatı, ağaç ürünleri imalatı ve makine ve teçhizat imalatı sanayi sektörleri ön plana çıkmaktadır. Düzce ili bölgede tekstil sanayinde ilk sırada yer almaktadır. Tarım alanları bakımından verimli bir arazi yapısı olan il, özellikle fındık üretim potansiyeli ile Doğu Marmara Bölgesi'nin fındık kenti olarak da değerlendirilmektedir.

Son yıllarda bölgede sanayi yatırımları ile birlikte, hizmet sektöründe, özellikle Düzce'nin turizm destinasyonu olmasına yönelik çalışmaların hız kazandığı görülmektedir. Özellikle doğa turizmi ve spor turizmine yönelik yatırımların (rafting sahalarında bungalov tipi evler, yayla evleri, safari turları, doğa yürüyüş parkurları sonunda köy kahvaltısı seçenekleri, gece şölenleri vb., motor sporları pisti) arttığı gözlenmektedir. Dolayısıyla ile Düzce'de turizm giderek önem kazanan bir sektör olmaktadır.

D4, Düzce ilini ulaşılabilirlik bakımından İstanbul ve Ankara'ya iki buçuk saat mesafede olması, tarihi, deniz, doğa, kültürel yapısı ve sağlık ve esenlik turizmi bakımından turizm çeşitliliği olan bir bölge olarak tanımlamaktadır. D4, ayrıca sorumluluk alanı olan ilçenin ilin doğal güzellikleri yanında deniz turizmi bakımından zengin bir yapısı olduğunu belirterek, konu ile ilgili *"Mavi bayraklı plajları ile ilçemiz açısından önem arz eden ve daha fazla tanınırlığı ön plana çıkarılmaması gereken turizm kaynakları bulunmaktadır..."* (D4) şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

D1, D2, D3 ve D4 Düzce ilinin sektörel yoğunluğunu *"Tarım, Sanayi ve Turizm"* şeklinde açıklamaktadır.

Kaynaşlı İlçesindeki Fenerbahçe Spor Kulübünün Topuk Yaylası Resort & Sport Tesisleri, Belediyenin bu tesise benzer Trabzonspor tesisleri çalışmaları, Cumayeri ilçesinde motor sporları pisti ve rafting sporu ve gibi spor alanların var olması bölgede spor turizminin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

e. Termal-Çiçek ve Yeşil Mavi Yol

Kocaeli, Bursa, İstanbul gibi sanayi yoğun şehirlerin yakınında bakir deniz ve ormanları termal kaynakları ile turizm arz kaynakları bakımından önemli bir şehirdir. Bu konuda Y1, *"Yalova bölgenin akciğerleri, sahip olduğu bahçeleri, yaylaları, şelalesi, kaplıcası,*

kültürü, doğası, tarımı, organik tarımı ve verimli toprakları vardır. Yalova'nın kivisi, çileği, kızılçığı, Akköy'ün bamyası, Yalova marka değeri olan kestane balı ve meşhur kivisi vardır. Yalova'nın kesme çiçekte birincisiyiz. Orkide çiçek yetiştiriciliğinde Türkiye birincisiyiz. Bu değerlerle birlikte Yalova ilinde sektör olarak en yoğun turizm olmalı, sanayi ile turizm iç içe olabilir mi tabi ki olabilir, tarım olabilir mi olabilir, yani turizmde bir çeşitliliktir” şeklinde değerlendirmektedir. Diğer yandan Y3 ve Y4 ilçelerinin tarım ve turizm alanında gelişmeye uygun olduğunu bu konuda Y3; “Zeytincilik, balıkçılık, termal turizm” Y4 ise; “Turizm- balıkçılık- tarım” şeklinde bölgenin üretim kaynaklarını özetlemektedir. Y5 ise; ilçenin ekonomisinde turizmin hayati bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Özellikle deniz turizmi bakımından gününbirlik turistlerin yoğun olarak uğradıkları bir bölge konumunda olduklarını belirtmektedir. “İlçede turizmde olmasa biz tamamen bitmişiz. Yani 3 aylık dönemde ciddi bir turist ilçemize geliyor. Çok karamsar bir tabla çiziyoruz ama neticede turist gelmese de hiçbir şeyimiz yok yani. Buradaki ekonomiyi döndüren şey, 3 büyük metropolün arasında kalmamızdır. Turizm ilçe ekonomisini canlı tutuyor” ifadelerinde bulunmuştur.

Y6 ise; Y5 e benzer şekilde, “İlçemiz açısından bakıldığında turizm ilçenin en önemli ve başlıca gelir kalemini oluşturmaktadır. Dolayısı ile İlçemizin, ilimizin ve ülkemizin istihdamına da katkı sunmaktadır” şeklinde cevap vermiştir.

Yalova ili turizm ve tarım konusunda sahip olduğu zenginlikler yanında son yıllarda yapılan yatırımlar ile özellikle gemi sanayi alanında önemli bir konumdadır. İlin turizm bakımından zayıf olan Altınova ilçesinin sanayi altyapısının gelişmesi ve dolaylı olarak da “sanayi turizminin” bölgeye katkı sağlayacağını söylemek mümkündür. Bu konuda Y2, “Bizim 2004 yılına kadar tarım ve meyvecilik özellikle kivi yetiştiriciliği konusunda yoğun bir bölge iken, 2004 yılında yapılan tersane yatırımı ile bölgede ciddi bir ihracat ve istihdam potansiyeli oluştu. Bu tersanede yaklaşık 22.000-23.000 insan çalışıyor. 100.000'leri bulacağı düşünülüyor. Dolayısı ile istihdam açısından bölgemizde bir sıkıntı yok. Sektör olarak da bölgede çeşitlik olması önemli, bir sektörde kiriz sıkıntı olduğunda, diğer sektörün ayakta kalması ilçe ekonomisinin de en azından ilçe ekonomisinin ayakta kalmasını sağlıyor. Tek sektörde değil de dört beş kolda ilçeyi ayakta tutmayı sağlıyoruz. Potansiyel olarak, sanayi, tarım ve var inşallah bunlara arasına da turizmi koyacağız” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Yalova ilinin turizm arz kaynaklarının tanıtılması ve il içerisinde turizm destinasyonu oluşturulması kapsamında Y1, “Yeşil mavi yol projesi” hayata geçirilmiştir. “300 km bağlantı yollarıyla 400 km “Mavi Yeşil Yol” Yalova’nın bir çekim merkezi olma noktasında yapılmış olan bir projedir. Köyde de organik ürünler var köylünün ürettiği ürünleri alıyorlar ama işte yeşil mavi yol şuydu ulaşım ağını yaptık ikincisi de o ağın üzerinde tesisleşmeye gittik sivil alanlar üretmekte orada biraz Yalova geri kaldı onlarda tamamlandığı zaman burası turizmin gelişeceğine inanıyorum ben” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Resim 7: Yeşil Mavi Yol Projesi

Kaynak: (yalova.ktb.gov.tr).

3.4.3.5. Turizmin Doğu Marmara Bölgesi Açısından Ekonomik Etkilerinin Keşfedilmesi

“Turizm sektörü bölgelerin ekonomik gelişimine, yatırım ve istihdam yapısına, alt yapı üst yapısına, hızlı gelişebilmesine, bölgenin sosyal ve kültürel açıdan gelişmesine, politik ve sağlık açısından gelişmesine katkı sağlayan bir sektördür” (Y1).

Turizm birçok açıdan ülke ve bölge ekonomilerine etki edebilmektedir. Katılımcılara yetki alanlarına yönelik olarak “Turizmin yatırımlarının ülkemiz /bölgemiz/yöremiz açısından ekonomik etkiler size göre nelerdir?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Konuşmacıların ekonomik etkilere yönelik söylemleri farklı kategorilerde açıklanmıştır. Bu kategorilerdeki görüşler şu şekildedir:

3.4.3.5.1. Döviz Girişi.

Y3: “İstihdam oluşturma, döviz girişi sağlama, vergi gelirlerinin artması gibi birçok ekonomik gelişmeye katkı sağlar. Bu yüzden Türkiye’de de turizmin gelişmesine bağlı olarak yeni iş alanları açılmış, ticaretin alanları açılmıştır. Turizme elverişli yerlerde açılan konaklama, lokanta, ve alışveriş merkezleri nüfusun bir bölümüne iş olanağı yaratmıştır. Kentler de ve turistik alanlarda otel motel vb. konaklama yerleri ile tatil köylerinin sayısı da artmıştır. Bu durum aynı zamanda inşaat sektörünü de geliştirmiştir”.

D4: “Bölge kalkınmasında çok önemli bir yere sahiptir. Yeni turizm yatırımlar ile yerli ve özellikle yabancı turistlerin ilgisini çekerek kalkınma aşamasında bacasız sanayi daha ön sıralamalara geçebilir”.

Y6: “Bölgeye ve ülkemize gelen yabancı turistlerin getirmiş oldukları paralar ülke sermaye oluşumuna dolayısı ile GSMH üzerinde ciddi katkılar sağlamaktadır”.

3.4.3.5.2. Yeni İş Alanları Artışı - Sektörel Etkileşim

Y2, ilçe sınırları içerisinde bulunan tersane bölgesinde yaklaşık 20.000 kişinin çalıştığını ve yurt içi ve yurt dışından ticari ve diğer sebeplerle birçok insanın bölgeye geldiğini belirtmektedir. Ayrıca gelen insanların çoğunun zaman 3-6 ay arasında bölgede ikamet ettiklerini belirtmektedir ve Y2, “... misafirlerimizin burada kaldıkları süre içerisinde turizm potansiyelimizden yararlandırmamız lazım buna yönelik zaten bizim hazırlıklarımız devam ediyor. Dolayısıyla sektör iç içe koyabileceğimiz bir sektör, turizmle sanayi birleştirip sanayi potansiyeli aynı zamanda turizme hitap edebilecek bir potansiyel. Yat turizmi olarak değil ama insanlar burada gemi yaptırıyor, yat yaptırıyor ama yaptırırken burada başında bekliyorlar, geliyorlar kontrol ediyorlar, dolayısıyla ciddi bir şekilde burada bir konaklama oluyor. Yani bu konaklama zaten otomatikman turizm sektörüyle paralel onların birde işin dışında burada kanalize edebileceğimiz sosyal, kültürel alanda dolayısıyla turizme yönlendirebileceğimiz alanlar da oluşturulması iki sektörü de birleştirecektir” şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

3.4.3.5.3. İstihdam Artışı

Y1, Yalova ilinin kaplıcalar, orman, organik tarım, verimli topraklar, dinlence ve eğlence yerleri, yaylalar, şelaleler bakımından diğer bölgelerden ayrıştığını belirterek, “*Rekabet edeceksek de, ilimizi geliştireceksek de, istihdamı kalkınmayı, ilimizi çekim merkezi yaparsak da bu marka değerlerimizi profesyonelce geliştirmeliyiz, turizm arz kaynaklarını turizme açmalıyız*” (Y1) şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

Yazlık konutların yoğun olduğu, doğa turizmi ve kış turizmi açısından uğrak bir yer olan ilçe belediye başkanı harcama yetkilisi K3 konuyu, “*İlçemizin geleceğinde en önemli gelir kaynağı turizm gelirleri olacaktır. Hizmet sektörü başta ilçemiz olmak üzere ülkemiz açısından çok önemli bir potansiyeldir. Bu sayede işsizliğin eritilmesinde en önemli etken olacaktır*” şeklinde yorumlamaktadır. K3’ün değerlendirmesine bakıldığında ilçenin gelecek stratejisinde turizmimin önemli pay alacağı ve istihdam kabiliyeti bakımından önemli bir beklenti olduğu anlaşılmaktadır.

Y2, Yalova ilinde süs butikçiliği üreticilerinin yoğun olduğunu ve turizm ile entegrasyon sağlandığında ilave bir istihdam kaynağı oluşabileceğini belirtmektedir. Y2, “*...yeni bir çalışma başlatıyoruz, süs bitkiciliğinin turizmle entegre olmasıyla ilgili. Bitkiler hem turizm hem sanayi potansiyeli olan hem de ekonomik açıdan ciddi istidam katan bir sektör. Şimdi süs bitkiciliğimizi biraz daha oraya kanalize etmeye çalışıyoruz ki projelerimiz başladı önümüzdeki süreçte bunun da meyvelerini alabileceğimizi düşünüyoruz*” şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

Y3, “*Turizm bacasız fabrika, istihdam sağlama da gelir sağlama da hepsini arttıracak bir etken*” şeklinde sektörün istihdam ve gelir sağlama yönüne vurgu yapmaktadır.

S4, “*... özellikle yurt içinde üretilen hizmetin ve gıdaların, eşyaların ve emtialarına yabancılara direk satışının gerçekleştiği, ciddi anlamda bir döviz girişinin sağlandığı, yine yüksek oranda hizmet sektöründe istihdam katkısı sağlanmaktadır. Özellikle az yatırımla çok istihdamın yapıldığı sektörlerden bir tanesi. Siz bugün bir makine alıyorsunuz 50 milyon dolara ve 3 kişi istihdam ediyorsunuz, ama 50 milyon dolarlık bir otel inşa ettiğinizde belki 200 kişi istihdam ediyorsunuz. Dolayısı ile daha az para ile daha fazla istihdam üreten bir sektörlerden bir tanesi ...*” şeklinde turizm sektörünün istihdam ve döviz sağlama kabiliyetine vurgu yapmaktadır.”

Y6, “...İstihdama, ulaştırma sektörüne, inşaat sektörüne, tarım sektörüne doğrudan ya da dolaylı yoldan katkı sağlamaktadır. Turizmin bölgemizde İstihdam Üzerinde önemli etkisi var” şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

Y4 ise görüşlerini, “Doğrudan istihdama katkı vardır, otel motel, restoran, bar, seyahat acentaları vb. turizm sektörüne hizmet veren işletmeler ile bu işletmelere bağlı olarak çalışan işletmelerde ortaya çıkan istihdam şeklinde katkılar olabilmektedir. Özellikle İhlas armutlu köyünden kaynaklanan günlük yaklaşık 2000 misafir ağırlıyoruz. Dolayısı ile hem ihlas tatil koyu çalışanları hem diğer otel ve yazlıklarda çalışan insanlarımız var. Özellikle yaz döneminde ilçe dışından çalışmaya gelen vatandaşlarımız oluyor” şeklinde ifade etmiştir.

3.4.3.5.4. Yerel İşletme Sayısı Artışı

Yatırımların artması ile birlikte geri ve ileri bağlantı etkisi ile farklı iş kolları bu yatırım ve hizmetlerden etkilenebilmektedir. Konuşmacıların bu konuda bir söylemi bulunmamakla birlikte saha gözlemleri turizm alanlarının yakın çevresinde özellikle yerel halkın girişimlerinin olduğunu göstermektedir. Yöresel ürünlerin satılması, deniz ürünleri, kayak ürünleri vb. turistlerin ihtiyacını karşılayacak işletmelerin sayısında artış olduğu görülmektedir.

3.4.3.5.5. Emlak Fiyatlarının Artışı

D2, turizm ve ilişkili yatırımların bölgede emlak fiyatlarında az da olsa bir artış meydana getirdiğini belirtmektedir ve görüşlerini “Ekonomik olarak mesela Fenerbahçe Spor Kulübü'nün yaptığı tesis oradaki araziye bir anda değerlendirdi. şu an ilçemizde yoğun arsa talebi söz konusu, ilçemizde fiyatlarda çok bir yükseklik yok turizm bölgesi olmasına rağmen fiyatlarımız normal” şeklinde ifade etmiştir.

3.4.3.5.6. Altyapının Gelişmesi

Y1 diğer sektörlerin başta kamunun bayındırlık faaliyetleri olmak üzere, ulaşım ve sanayi teknolojisinin gelişmesinin bölgenin alt yapının iyileşmesini sağladığını ve bu durumunda dolaylı olarak turizm kaynaklarının ulaşılabilirliğini arttırdığını belirtmektedir ve konuyu “şimdi takdir edersiniz ki bölgemiz iki metropolün ortasında yer alan bir bölge. Haliyle erişim ve ulaşım konusunda kolaylık sağlıyor. Bu açıdan

baktığımızda aslında turizmden daha önce ön plana çıkan ulaşım ve sanayi gibi sektörler ön plana çıkıyor. İstanbul'un sürekli yayılarak bir şekilde Adapazarı sınırlarına gelmesi birçok İstanbul'daki firmanın doğrudan arazi satın alarak aynı sektörü devam ettirmesi İstanbul'da olduğu gibi Sakarya'dan sonra Düzce bölgesinin sanayi hattının genişlediğini düşünüyorum” şeklinde değerlendirmektedir.

3.4.3.5.7. Üst Yapının Gelişmesi

Bir bölgenin turizm ile kalkınması denildiğinde, ya da bu şekilde kalkınma gösteren bölge örnekleri incelendiğinde turizmi diğer sektörlerden ayrı, salt bir lokomotif güç olarak görmek eksik ve yanlış olacaktır. Neticede turizm yatırımları ile başlayan başta inşaat sektörü olmak üzere, ulaşım, sanayi, ticaret, tarım olmak üzere birçok sektör ile ileri ve geri bağlantı kuran bir sektördür. Turizm yatırımların özellikle ülkemiz örneğinde olduğu gibi dış ticaret açığını kapatmada ve istihdam üzerindeki ciddi etkileri vardır. Dolayısı ile ekonomik büyüme üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. Sakarya'ya turizmin hizmet ve harcamalarının muhtemel ekonomik etkilerini S3, “*Turizm ekonomik anlamda şuan Antalya ya ne getiriyorsa tabi ki Sakarya'ya da onu getirecektir. Şuanda Sakarya'da 5 yıldızlı otel olduğunda ve mesela Sapanca'da termal su çıkarma fikri vardı, termal su Sapanca'da çıkarıldığında daha fazla otel yatırımı o bölgeye gelecek ve bu diğer ilçeleri de dolaylı yoldan olumlu bir şekilde etkileyecektir. Kalkınma da ona göre şekillenecek. Sakarya merkez ve karasu istikametine yeni bir demir yolu çalışması var mesela bu bağlantılar da yatırımlarda yapıldığı takdirde şehir ile deniz arasındaki ulaşım daha da gelişecek ve turizm bakımından kalkınma daha istediğimiz seviyeye gelebilir”* şeklinde değerlendirmektedir.

Y3 ise, “*Yerli turist geliyor, yabancı turist gelmesi lazım, Armutlu olarak daha fazla sosyal donatı alanlarına ihtiyacımız var”* şeklinde turist talebini etkileyecek en önemli arz kaynaklarından biri olan “*donatı alanları*” konusundaki eksikliklerini dile getirmektedir.

3.4.3.5.8. Turizm Odaklı Tarım ve Sanayi Sektörlerinin Gelişmesine Katkı,

K4, ilçenin tarım ve turizm arz kaynakları bakımından zengin bir bölge olmasının bölgede gelişecek olan sanayinin de bu çerçevede gelişmesini sağlayacağını belirtmektedir. Turizm sektörü bakımından önemli bir geri besleme fonksiyonu olan tarım sektörü, talep

oluşturarak bölgede tarım ürünleri, büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvancılık üretiminin artmasını sağlayabilecektir. Diğer yandan inşaat mobilya, hediyelik eşyalar başta olmak üzere bölgede sanayi ve imalat alanlarını gelişmesine de katkı sağlayacaktır. K4, “*Yani bizimde tarım hayvancılık üzerine olacağı için sanayi bölgemiz oluşacak mesela buranın ürünlerinin belki bir kısmını onlar alacak belki fabrika ihtiyacının % 5’ini buradan karşılayabilecek kapasitesi çok büyük olan fabrikalar olabilecek. Yine diğer taraftan hayvancılıkla da küçükbaş hayvancılık kanatlı hayvanlar diyelim ona onlarla alakalı çalışmalar burada her geçen gün biraz daha fazla artabiliyor, artacak*” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

K4 tüm bu yatırımların ve diğer sektörlerin gelişmesini ilçe sınırları kapsamında turizm imar planı olmamasından kaynaklı hayata geçiremediklerini dolayısı ile ilçenin ekonomik anlamda hareketlenmesi için turizm imar planının önemli bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. K4 ayrıca, “*Bunun yanında yine yatırımcıyı çekmek altında hep bahsettiğimiz turizm imar konusu var. Yani burada spor turizmiyle alakalı olabilecek şeyler söz konusu ki bu planları bekleyen insanlar var, yatırımcılar var. İşte ana tema aslında burada turizm imar planı*” ifadelerini kullanmıştır.

3.4.3.5.9. Nitelikli ve Niteliksiz Göç Hareketi Oluşturabilme

Bir bölgenin gelişme eğiliminde olması yeni iş alanlarının oluşması işgücü ihtiyacını ortaya çıkarabilmektedir. Bu talebinin bölgedeki işgücü tarafından karşılanamaması durumunda bölgeye göç hareketi oluşabilmektedir. Bölgede işgücüne olan talep düşük yada yeterli işgücü alanı olmaması durumunda ise diğer bölgelere göç hareketi oluşabilmektedir. Turizm hizmet ve harcamalarında artış, turizm yatırımlarının artması bölgeye nitelikli ve niteliksiz işgücü çekebilmektedir. Bu bağlamda yatırımların artması “*Katma değeri arttıracacağı gibi, yan dallar gelişecek dışarıdan nitelikli göç gelecektir*” (S1) şeklinde yorumlanmaktadır. Y5 ise, sorumlu olduğu ilçe sınırları içerisinde yazlıkçıların yoğun ancak otel sayısı bakımından çok az konaklama olduğunu belirtmektedir. Bu durumun istihdam üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğunu ve dolayısı ile de işsizliğe bağlı olarak ilçedeki bazı köylerin sezonluk iş göçü verdiğini belirtmektedir ve “*İlçemizde bulunan bir köyün neredeyse tamamı aşçıdır ve hepsi Antalya’ya çalışmaya gider. İlçemizde turizm kapsamında çok fazla istihdam alanı yoktur*” (Y5) ifadelerinde bulunmuştur.

Y1, bölgedeki turizm yatırımların devam ettiğini ve bu yatırımlar sonucunda şehirde diğer sektörlerinde bu durumda olumlu etkileneceğini belirtmektedir ve konuyla ilgili “*Bu yatırımlar daha da devam edecek ve bununla birlikte bu gelişmeyi gördükleri zaman insanlar buraya göç edecekler, göç ettikleri zaman burada farklı sektörlerle yönelik talepleri oluşacak. Eğitim talepleri, barınma talepleri, yeme içme talepleri, sanatsal kültürel talepleri, yani bütün sektör turizme bağlı. Turizm ülkenin ve illerinin kalbidir. Bu sektörle birlikte bir sürü farklı sektörle ilişkisi olan bir sektördür. Dolayısıyla iyi politikalar ile yönetildiği takdirde ekonomi üzerinde daha fazla etkisi olacaktır*” (Y1) ifadelerinde ulunmuştur.

3.4.3.5.10. Bölgede Hayat Pahalılığı Artışı

Bölgede konuşmacıların söylemleri incelendiğinde sorumluluk sahalarında turizm kaynaklı bir fiyat artışı durumu belirtilmemektedir. Fakat saha gözlemlerimiz ve yerel halk ile görüşmelerimiz özellikle deniz turizmin yoğun olduğu Marmara ve Karadeniz sahil bölgelerinde, Sapanca Gölü sahil bölgesinde turizm sezonunda fiyat artışlarının olduğunu göstermektedir.

3.4.3.5.11. Bölgedeki Gelir Dengesizliği Azalması

K2 konuyu, “*Şimdi bize turizmin pozitif anlamda etkisi var ancak özellikle sanayi şehri olmamız nedeniyle baktığımız zaman turizmin etkisi çok fazla göze çarpmıyor ama yerel esnafa, vatandaşa ciddi katkı sağlıyor*” şeklinde yorumlayarak, turizmin bölge ekonomisine pozitif anlamda etkilerinin olduğunu belirtmektedir.

Bölgesel ölçekte turizm faaliyetlerinin bölge ya da yöre ekonomisine, yerel halkın gelir düzeyinde artış yapabilmesi için yerel dinamiklerinde üretime katılması ve kolektif kalkınma anlayışının hakim olması gerekmektedir. Özellikle turizm bölgelerine gelen iç ve dış turistlerin varış yerinde geçirdikleri gün sayısının ve harcama miktarlarının artması artmasına yönelik destinasyon ve yaşam alanlarının bulunması gerekmektedir. Tüm bunların alt yapısını yaparken yerel unsurların, yerel işletmelerin, yerel halkın ve yerel üretken unsurların turizm faaliyetlerinin içerisine katılması ve ortaya çıkan kazançtan da faydalanmaları gerekmektedir. Bu konuyu S2, “*... Adapazarı'nın sanayinin yeri bellidir. Turizm konusuna gelince de turizmde yerel halkın istifadesini çok iyi sağlamak lazım*” şeklinde yorumlayarak, yerel halkın kalkınmasına etki edecek plan ve projelere atıf

yapmaktadır. Günümüzde klasik turizm anlayışı olarak nitelendirilen, içerisinde her şey dâhil sistemi ile müşterilerine hizmet veren anlayıştan, yerel dinamiklerin de üretim faaliyetlerinin içerisinde olduğu, modern ve paylaşımcı anlayışa geçilmesi gerekmektedir. Tabii ki bu da merkezi ve yerel yönetimlerin bu konudaki politika tercihleri ile şekillenmektedir.

3.4.3.5.12. Yerel Ortaklıkları ve İşbirliğinin Artması

Sakarya ili bağlamında turizm faaliyetlerinin bölge ekonomisi üzerindeki muhtemel etkilerine yönelik harcama yetkililerinin algılarına bakıldığında ekonomik anlamda pozitif etki beklentisi çok yüksek olmasına rağmen saha gözlemlerinde uygulamalar ve düzenlemeler konusunda girişim olmadığı görülmektedir.

3.4.3.5.13. Kentsel Rant

Turizm yatırım ve harcamalarının konuşmacılarında a belirttiği üzere ekonomik açıdan ciddi katkıları vardır. Bu konuda Y6 önemli bir hususu dile getirmekte ve konu hakkında *“Fakat diğer bir taraftan yatırımların adaletsizlik oluşturan sonuçları da meydana gelebilmekte. Kamu alanlarının tahsis edilmesinde hep bir dedikodu meydana gelebilmekte. Diğer insanlarda olumsuz bir kuşkuya sebep olabilmekte. Kamu alanı tahsislerinde, yatırımı yapacak ve tahsisi alanların, rant elde edenlerin yatırım süreçlerini şeffaf bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Kamu yararı burada önem arz etmekte. Yatırım süreçlerinde sözleşmelere istihdam arttırıcı, belediyelere ve kamuya gelir getirici kriterler koyulabilir. Bu yatırımların aynı zamanda planlı ve programlı uzun vadeli hesaplar yapılarak hayata geçirilmeli. Aksi takdirde çevreyi bozma ve tehdit var, olanı tüketen ve bir daha yatırımı imkânsız kılan durumları ortaya çıkabile ihtimali var”* (Y6) şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

3.4.3.5.14. Diğer İlçeler İle Arasındaki Gelişmişlik Farkının Azalması

Harcama yetkililerinin bu konuda bir söylemi bulunmamakla birlikte, bölge yerel düzeyde incelendiğinde turizmin ilçeler arasındaki gelişmişlik düzeyi üzerinde ciddi etkilerinin olduğu görülmektedir. Örneğin Taraklı, Sapanca, Karasu, Kandıra Kartepe, Termal, Çınarcık, Armutlu gibi turizm arz kaynağı bakımından zengin olan ilçelerin turizm arz

kaynakları bakımından zayıf olan diğer ilçelere kıyasla önemli bir gelişme kaydettikleri görülmektedir.

3.4.3.5.15. Turizm Arz Kaynaklarının Bölgeye Yerli ve Yabancı Yatırım Çekme Gücü

Doğu Marmara Bölgesi sahip olduğu stratejik özellikleri ile nüfusun en yoğun olduğu bölgelerden biridir. Gerek sanayi ve hizmet sektörleri alt yapısı, gerek tarımsal üretim kapasitesi ile önemli bir üretim hacmine sahiptir. Hizmet sektörü kapsamında turizm yapısına bakıldığında turizm gelişiminin daha çok sanayi ve tarım sektörleri ile ilişkili olarak geliştiği görülmektedir. Merkezi idare yada mahalli idarelerin yapmış olduğu rekreasyon alanları, özel sektör otel yatırımları, gibi daha dar alanda kalan bir turizm yatırımlarının varlığı söz konusudur.

Harcama yetkilileri ile yapılan görüşmeler neticesinde konuşmacılar her alanda bölgenin yerli ve yabancı yatırım çekme potansiyelin olduğunu ve bu konuda alt yapı çalışmalarının bulunduğunu belirtmektedir. S4, *“Karaboğaz sahilinde planlama yapıyoruz. Bu plan bittiği zaman yaklaşık çok ciddi bir alan yani ilk etapta belki üç dört bin dönümlük alan daha sonra da yirmi binlik bir alan turizme açılacak. Onun içerisinde otellerinden yine konaklama tesislerine kadar, kuş gözetleme kulelerinden sosyal donatı alanlarına kadar birçok düşüncemi var. Bizim burada bir göletimiz var özellikle iç turizme, Adapazarı bölgesine, orda yürüyüş yollarından bisiklet yollarından bunların hepsinin planlamasına yönelik birtakım çalışmamız var”* şeklinde görüşlerini bildirmiştir.

Konuşmacılar yeni nesil turizm yatırımları bağlamında ilçe alanlarına odaklanması gerektiğini, tarım ve sanayi yoğun bir bölgede olmanın avantajlarından da yararlanılarak turizm sektörünün güçlendirilebileceğini belirtmektedirler. Kuşkusuz Sakarya ilinin eko turizm için önemli arz kaynaklarına sahip olması yeni nesil turizm yatırımlarını çekmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu yatırımlar özellikle tarım alanlarının korunmasını ve yerel halkın mevcut proje ve yatırımlardan daha fazla faydalanmasını da beraberinde getirecektir. Örneğin S3, *“Teorik olarak bazı şeyleri düşünüyoruz. Yaşlı insanların barınması için tarım ile”* ve S2, *“Hemen yanımızda 15 milyon nüfuslu İstanbul var buradaki insanların dinlenme zamanlarını geçirebilmeleri için çok rahat tarım yapabilecekleri alanlarımız mevcut ... köylerimizde özellikle bu örnekleri görüyoruz”* şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Bölgenin yerli ya da yabancı yatırım çekme gücü bağlamında konuşmacılar ile görüşüldüğünde bölgenin termal kaynakları ön plana çıkmaktadır. S1 konuyu, “*Bölgenin en önemli yatırımcı çekme gücüne sahip arz kaynağı Jeotermal kaynaklardır*” şeklinde yorumlamaktadır. S6 bu durumu, “... *tarım açısından turizm açısından müthiş yatırımların yapılabileceği, kaynakların gayet yeterli olduğu bir bölge. Dolayısıyla birilerini uyararak birilerini teşvik ederek de buralara getirebiliriz ama biz teşvik etmeden de buraya koşturanlar var. Mesela biz seraların Antalya, Muğla, Mersin tarafında çok yoğun olduğunu biliyoruz ama şuan jeotermal kaynağı çıkarıp bu bölgede kışın bile serayla birçok bitkinin yetiştirilmesine yönelik projeler olduğunu biliyorum ...*” şeklinde açıklamaktadır.

Turizm faaliyetlerinden daha fazla pay alınması, nitelikli tarım yapabilmesi, mevcut tarım ürünlerinin katma değeri daha yüksek bir şekilde piyasada yer alması mümkün olacaktır. Bölgenin tarımsal üretim gücü kuşkusuz turizm faaliyetleri için önem arz etmektedir. Hem turizme yönelik yenilikçi hizmet ve ürünlerin gelişmesi hem de mevcut otel ve tesislerin gıda ihtiyaçlarını temin edilmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

S6 ayrıca, “*Bölge bazı bitki dokuları açısından ya da bazı bitkileri açısından endemik özellikler arz ediyor. Örneğin Geyve ayvası diyelim yani dünyada eşi benzeri olmayan bir güzellik böyle bir ayva dünyada yok. Çevremizde ki bölgede de hani sapanca cevizi bu açıdan hakikaten müthiş dolgun, büyük, tadı müthiş yani sapanca cevizi de hakikaten Türkiye’de eşi benzeri yok belki de dünyada da eşi benzeri olmayacak güzellikte. Pamukova birçok meyve bakımından müthiş güzel bir bölge, hakikaten pamuk gibi bir ova yani, toprağı müthiş işlenen pamuk gibi bir toprağı her ne ekerseniz ne dikerseniz yüzde yüz verimle yetişen bir bölgedir. Yani sadece bölgenin hani rezervini söylüyorum geçen de Akyazı’nın yaylalarına çıktık yani yok böyle bir güzellik buraların hepsi değerlendirilebilir*” şeklinde yorum yapmaktadır.

K1 ise Kocaeli İlinin bölgeye yerli ve yabancı yatırım çekme gücünü, “*Kocaeli ili, Karadeniz ve Marmara Denizi sahilleri üzerinde yer alan, Bithynia Krallığı başta olmak üzere, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerine ev sahipliği yapan, tarihi İpek yolu üzerindeki konumu ile kültür ve tarih turizm açısından büyük önem arz eden, doğal güzellikleri, yaylaları, sağlık, termal, kış, ekoturizm, kongre ve spor turizmi olanakları yanında, İstanbul, Ankara’ya yakınlığı ve Anadolu’yu Avrupa’ya bağlayan güzergah*

üzerinde olması sebebiyle, tatilciler için, önemli cazibe merkezidir. Kocaeli, gününbirlik turizm potansiyeli ile alternatif turizm çeşitlerine imkan sunan, aynı zamanda, ticaret, sanayi, bilim ve sanat kenti açısından da, ayrı bir öneme sahip, bölgede turistlerin ilgisini çekecek marka bir destinasyon olmak için, her türlü doğal güzelliklere sahiptir” şeklinde açıklamaktadır.

Doğu Marmara Bölgesi'nin doğal, kültürel ve ekonomik arz kaynakları göz önünde bulundurulduğunda bölgeye yerli ve yabancı yatırım çekme gücünün yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Konuşmacıların söylemleri de bu durumu desteklemektedir. Son yıllarda yapılan alt ve üst yapı yatırımları, yatak kapasitesinin arttırılmasına yönelik büyük konaklama tesisleri, butik oteller, Bungalov tipi işletmelerin sayısında da her geçen gün artış görülmektedir. Bu kapsamda Doğu Marmara Bölgesi'nde,

- Geleneksel yaz turizmi yatırımları
- Doğa turizmi yatırımları
- Termal turizmi yatırımları
- Kış turizmi yatırımları
- Kültür, tarih turizmi yatırımları
- Kongre, fuar turizmi yatırımları

gibi farklı turizm türlerinde yatırımlar bulunmaktadır. Konu hakkında şu ifadeler kullanılmıştır:

K2: “... yani turizm şuan ilçemizde faal olan yerler var buralardan aktif olarak faydalanıyoruz ama otel ihtiyacımızda var”.

K2: “Turizmin bölgeye rekabetçi bir avantaj sağlar. Yani olursa ilçemize ciddi bir giridi sağlar. Ama sadece turizmi turist olarak düşünmemek lazım ben yapı itibariyle hiçbir zaman hiçbir sorunu tek başına ele almanın doğru olmadığını düşündüm. Sorunlara bir bütüncül bakış açısından bakmak gerekir. Dolayısıyla pozitif gelişmeler genel itibariyle Gölcük ilçesine avantaj sağlar. “... sivil toplum kuruluşları son derece fazla, birden fazla tiyatromuz, 4 tane korumuz var. enstrümanları yapan sanatçılarımız var, şimdi başka yerlerde olmayan işler bunlar aslında. İlçemizin insan odaklı altyapısı var. Bu altyapıyı bizim geliştirmeye yönelik çalışmamız var. Dolayısıyla baktığımız zaman hani ilçemizin özgün bir nitelik taşıdığını bunun da üzerine gidilirse daha da ileri noktaya

gidebileceğimizi söyleyebiliriz. Bir at yarışı var, güreş var, geleneksel sporlar var, bir taraftan bakıyorsunuz edebiyat sempozyumu, fotoğraf sempozyumu, gelenekselliğiyle iç içe geçen kırkyaması var. Edebiyat sempozyumu var. Hepsinin de burada bir karşılığı var”.

Tablo 20: Turizmin Bölgeye Rekabetçi Avantaj Sağlama Durumu

B1	<i>“Tabi, sağlıyor. Tesis sayısının artmasıyla konaklama sayısı da yıldan yıla artmakta bu şekilde rekabetçi bir ortam sağladığını düşünüyorum”.</i>
B2	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
D1	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
D2	<i>“Sağlar bu bakımdan diğer ilçelere göre en avantajlı ilçeyiz aslında”</i>
D3	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
D4	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
K1	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
K2	<i>“... pozitif gelişmeler genel itibariyle ilçemize avantaj sağlar” “Baktığımız zaman ilçemizin özgün bir nitelik taşıdığını bunun da üzerine gidilirse daha da ileri noktaya gidebileceğimizi söyleyebiliriz. Bakın birbirinden çok farklı konularda, bir at yarışı var, güreş var, geleneksel sporlar bir taraftan bakıyorsunuz edebiyat sempozyumu, fotoğraf sempozyumu, diğer yandan gelenekselliğiyle iç içe geçen kırkyaması edebiyat sempozyumu var, hepsinin de burada bir karşılığı var.”</i>
K3	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
K4	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
S1	<i>“ Evet Sağlar”.</i>
S2	<i>“..... 15 milyon nüfusa yakın olma konusu Adapazarı için müthiş bir avantaj yani şuradaki kavşak İzmir’e Antalya’ya Ankara’ya, İstanbul’a bu şehir için büyük bir avantaj”.</i>
S3	<i>“ Şüphesiz sağlar. İstanbul’dan sonra Kocaeli geliyor sonra Sakarya, Düzce ve Bilecik’e göre ön plana çıkması onların üzerinde bir şey olur”.</i>
S4	<i>“Bizde rekabetçi bir avantaj sağlar, yalnız şu var bizde baktığımız zaman iki tane ciddi arz kaynağı var. Birisi Oflak Tepemiz İkinci noktamız da longozla ve denizimizin birlikte olduğu yer...”</i>
S5	<i>“ Tabi ki çok ciddi katkı sağlar”.</i>
S6	<i>“Sakarya’da özellikle Sapanca’da bir konuda iyi olmamız lazım ki özellikle o konuda diğerlerini yani rakiplerimizi geride bırakalım ve onların üstüne çıkalım. Yani termali turizmle birleştirip... Yani burası kışın özellikle Karadeniz bölgesi çok daha soğuk ama termali kışın burada çok etkin bir şekilde kullanıp çok özel projelerle rekabetçi ve Türkiye’de lider olabilecek bir pozisyona gelinebilir mi? Neden olmasın diyebilirim.. Bunu biraz zaman gösterecek. Girişimci insanların vizyonları ve girişimci ruhlarıyla alakalı bir durum bu”.</i>

S7	<i>“Turizm ilçemize rekabetçi bir avantaj sağlamaktadır”.</i>
Y1	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
Y2	<i>“Rekabetten çok kendimizi geliştirmeye bakıyoruz.”</i>
Y3	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
Y4	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.
Y5	<i>“İlçemizin tercih edilebilir olması için uğraşıyoruz.”</i>
Y6	Doğrudan bir ifade olmamakla birlikte genel ifadelere bakıldığında rekabetçi avantaj sağlayacağı görüşü hakimdir.

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

Y2, bölge turizm gelişimini diğer ilçeler ile rekabet eden bir anlayıştan çok çok, bütünün parçaların eksiklerinin giderilmesi ve bu şekilde topyekün bir ilerleme anlayışına sahip olduklarını belirtmektedir. Turizm potansiyeli ile birlikte ele aldıklarını belirtmektedir. Y2, *“Bizim hedeflerimiz var yani insanları kaç kişi buraya çekebiliriz günlük, haftalık veya yıllık. O hedeflere bakıyoruz, etrafımızdaki kişilerle rekabete değil. Yani buradaki gelişmenin tek ayağı biz olmayalım, çünkü termalimiz güzel, ilçemiz güzel, Yalova’ımız güzel, birçok farklı ayağı var. ... o yüzden biz rekabetten çok topyekün gelişme dediğimiz, kalkınma kısmına bakıyoruz”* ifadelerinde bulunmuştur.

D1, sorumluluk alanı için farklı destinasyonlar oluşturmanın bölge ve il turizmine farklı bir ivme kazandıracığını, diğer yandan da ilin turizm rekabet gücünü arttıracığını belirtmektedir. D1, *“... takdir edersiniz ki belli bir zamandan sonra turistler bakımından aynı destinasyonda olmak bir doymuşluk seviyesine ulaşıyor. İlimizde farklı destinasyon oluşturmak için birçok çalışmamız oldu ve bir çok özel sektör temsilcisi ile bir araya geldik. Destinasyonların içerisine bizim ilimizin de dahil edilmesi için tur şirketlerine görüşmelerimiz oldu”* ifadelerinde bulunmuştur.

Konuşmacıların tümü ilçeye yatırımcı çekmede ve dolayısı ile bölgenin de yatırım çekecek birçok kaynağa sahip olduğunu belirtmektedir. Fakat S5, Y4, S7 ve K4 başta olmak üzere ilçelerinde yeterli derecede turizm arz kaynağı bulunduğunu fakat başta ulaşım olmak üzere, çeşitli sorunlardan dolayı kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanamadıklarını ve bu durumun da diğer bölgeler ve ilçeler ile rekabet etmede güç kaybına sebep olduğunu belirtmektedir.

S5, “kamulaştırma sorunlarımız var” şeklindeki ifadesi ile ve ulaşımına dair sorunları olduğuna işaret etmektedir. S5, “En önemli konu tren yolu; tren yolunun Sakarya’dan Karasu’ya gelmiş olması, Arifiye’ye bağlanmış olması ilçemizi, turizm açısından, sanayi açısından etkileyecektir. İlçemizin hem yatırım çekeceğine hem de bu yatırımlar ile cazibe merkezi olacağına inanıyorum” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Y4 ise; “Var ama ne Yalova, ne Çınarcık ne de Mudanya ile yarışacak durumda değiliz. Başlıca sebep olarak da ilçemizin ulaşım zorlukları yatırımcının burayı tercih etmemesine sebep olmaktadır” şeklinde, S5’e benzer şekilde ulaşımdan kaynaklanan sorunların turizm ve kalkınma açısından önemli bir sorun olduğuna işaret etmektedir.

Sakarya ilinin termal su kaynakları bakımından zengin bir bölge oluşu bilinmektedir. Bölgede yapılan sondaj çalışmaları 1000-1300 metre derinlikte termal kaynakların varlığını göstermektedir. Akyazı, Taraklı ve Sapanca ilçeleri de son yıllarda Termal Otel yatırımları ile yatırımcı çekmektedir. Kuşkusuz hem bölgenin yatırımcı çekmesi hem de yerel halkın turizme daha aktif katılabilmeleri için mahalli idarelerin öncü hizmetleri hayati bir nitelik taşımaktadır. Bu konuda yerel yönetimlerin sorumluluk almaları önem arz etmektedir. Bu konuda S7 ye özel olarak “İlçenizin sahip olduğu termal kaynakları yerel halkın kullanımına sunulmasına yönelik bir çalışmanız var mı?” şeklinde bir soru sorulduğunda, S7 önemli bir sorunu da dile getirmektedir. S7, “Termaller biliyorsunuz ruhsatlandırılmış alan olduğu için 2 kişinin inisiyatifine kalmış durumda. Ruhsat alanları ruhsat alınırken binlerce dönüm ruhsatlandırılabilir yeri sizin olmasa bile. İşin bu yönü çok sıkıntı ya bunu hiç sevmedim. Neden bir kişi atıyorum 500 dönümlük bir alanı ruhsatlandırır sadece suyunu çıkarma, hak onda olur. Yani böyle bir şey olmaz. Gidiyor birisi ruhsatı alıyor. Beş yüz dönüm, bin dönüm kapatıyor. Bu kalıba karşıyız” şeklinde cevap vermiştir.

K4 ilçenin mevcut turizm potansiyelinin sadece yüzde onunu kullanılabildiğini belirtmektedir. Bu konuda ciddi bir bilinçlendirme, eğitim süreci ya da uygulamalı örneklerin gösterilmesi ile halkın mevcut kaynakları turizm kalkınması konusunda kullanabileceğini ve turizm açısından bölgenin rekabetçi bir avantaj elde edebileceğini belirtmektedir. “Burada şunu söylemek lazım adam evini pansiyona çevirip işte kiraya verip oradan kendine gelir elde etmeyi birinci derece olarak gören hizmeti ya da o kaliteyi kendine göre ikinci derecede gören bir zihniyetle ilerliyor. Böyle olunca ister istemez ne

istihdam konusunda ne turizm kalkınması konusunda çok bize mesafe kat ettirir. İşte aslında eğitim politikasından ziyade burada şu olmalı bence nerede pansiyonculuk yapılırsa ne şartlarda yapılır hangi kriterlerde yapılır yapıldığında buralarda kimleri çalıştırmamız lazım ki şehre kente kendi bulunduğu alana değer katsın. İşte buda dediğiniz gibi eğitim öğretim. Bu işin nasıl olması gerektiğini o insanlara görseliyle belki götürüp bir yerlerde gezdirerek anlatmamız lazım ...”(K4.)

Y5 ise, *“İlçemizde olmayan hiçbir zenginlik yok. Sadece onların turizme açılması insanların faydalanabilmesini sağlamak işte bu prosedürleri aşmaya çalışıyoruz. ... Yani İstanbul, Bursa, Kocaeli ilçemize 45 dakika, tam ortadayız. Biz ulaşım sorununu hiç yaşamıyoruz, yani gemide geliyor, TURYOL da geliyor, hepsi geliyor. Yani evinden çıkan vatandaş İstanbul’da bir yerden bir yere gidene kadar TURYOL’a binip buraya gelebiliyor. 45 dakikada da geliyor. Bu tip avantajlarımız çok fazla ama işte yanlış siyasetler, yanlışlıklar buraya kadar getirmiş ilçemizi”* Şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Y5, ulaşım bakımından güçlü bir ilçe olduklarını fakat şehirleşme ve yazlıkçı turiste ve deniz turizmine bağlı gelişen turizm anlayışının ilçe arz kaynaklarının kalkınma odaklı kullanılmasını engellediğini belirtmektedir.

Bölgede turizm gelişimine yönelik yapılan çalıştaylar, gözlem notlarımız ve harcama yetkilerinin söylemlerine bakıldığında;

- Bölgenin turizmden daha fazla faydalanması için turizm çeşitliliğinin ve hizmetlerin geliştirilmesi, turizm farkındalığının ortaya koyulması,
- Halkın üretken yönlerinin desteklenmesi ve üretime katılmasını sağlayıcı politikaların hayata geçirilmesi,
- Turizm çeşitliliği potansiyelinin sürdürülebilir projeler ile kalkınmaya kanalize edilmesi,
- Göl, nehir ve yayla gibi doğal arz kaynaklarından koruma kollama dengesi çerçevesinde faydalanılması,
- Ulaşım projelerinin (Adapazarı-Bartın Demiryolu Projesi, Karadeniz Otoyolu,) ,(Yalova-Armutlu yolu) tamamlanması
- Bölgenin sosyal kültürel ve ekonomik arz kaynaklarından beslenen yeni turizm destinasyonlarının belirlenmesi,

- Üniversite ve sektör işbirliklerinin geliştirilmesi, akademik bilginin tabana inmesi, sektör tecrübesinin eğitimde kullanılmasının sağlanması,
- Temiz – yeşil sanayi potansiyelinin kullanılması ve geliştirilmesi,
- Bölge su ürünleri potansiyelinin turizme katkı sağlayacak şekilde kullanılması,
- Sakarya nehri taşımacılık potansiyelinin kullanılması ve turizme kazandırılması, olarak sıralamak mümkündür.

3.4.3.6. Turizmin Doğu Marmara Bölgesi Üzerindeki Sosyo-Kültürel Etkilerinin Keşfedilmesi

Turizm faaliyetleri bölgesel ya da yerel düzeyde ekonomik açıdan birçok alanda birçok etkisi yanında sosyokültürel bağlamda da birçok etkisi olabilmektedir. “*Turizm ekonomik etkileri yanında bölgede sosyoekonomik açıdan önemli bir dönüşüm sağlamaktadır*” (Y6).

3.4.3.6.1. Sosyal Açıdan Kalkınma

Bir bölgede turizm faaliyetlerinin artması sosyokültürel açıdan çeşitli değişikliklere sebep olabilmektedir. Bazen turizm yerel “kültürü koruyan ve canlandıran”, kaybolmaya yüz tutmuş olan adetler, gelenekler ve uygulamaları canlandırıp birer turistik çekicilik olarak sunulmalarını sağlayabilmektedir. Bazı durumlarda da kaybolmaya yüz tutmuş olan adetler, gelenekler ve uygulamaların tekrardan canlandırılması ve birer turistik çekicilik olarak sunulması ile bölge turizmi yeni bir ruh ve anlam kazanabilmektedir (Çevik, vd., 2018: 620). Konuşmacı S4 konuyu, “*Ülkenin kültürel düzeyinin artmasına dünya ile kaynaşmasına, yeniliklere adapte olmasına ciddi anlamda katkısı var. Yine ülke vatandaşlarına turizm sektörü ciddi anlamda ufkunu açıyor*” şeklinde yorumlamaktadır.

Turizm faaliyetleri çoğu zaman bölgenin kaybolmuş olan kültürel değerlerin canlanmasına, yörenin mistik değerlerinin turistik ürün olarak sunulmasına, bölgenin üretken yapısının artmasına etki eden önemli bir faktör olarak ortaya çıkabilmektedir. Festivaller, tarihi kutlamalar, yöreye özgü el sanatlarının gelişmesine katkı sağlayabilir. Örneğin Sapanca’da turizm faaliyetlerin gelişmesi ile birlikte festival ve kültürel etkinliklerin sayısında artış görülmektedir. Bu etkinliklerin artması ile bölge halkın organizasyonlara katılması dolayısı ile benimsemesi, kültürel ve turistik ürün çeşitliliğinin de artmasını sağlamaktadır.

3.4.3.6.2. Yerel Kimlik Kaybı ve Değişimi,

Turizmin sosyokültürel manada olumlu birçok etkisinin olduğu gibi Kandıra açısından olumsuz yönlerinde ortaya çıkabileceğini, Kandıra gibi homojen bir sosyokültürel yapıya sahip olan bir ilçenin turizm ve diğer etkenler ile olumsuz etkilenme potansiyelin olduğundan bahsetmektedir. K4 konuyu, “*Bizim burada bir Kandıra kültürümüz var. İlçemizde yaşayan insanların % 95’i ilçemizin yerlisi ve % 5’i de ülkemizin çeşitli yerlerinden yıllar önce buraya yerleşmiş, ilçenin tabiatına, ortak kültürüne uyum sağlamış insanlarımız. ... ama gerçekten bu ortak yöre kültürünü koruyabilmek, gelişimle beraber gerçekten çok zor*” şeklinde yorumlamaktadır. Diğer yandan ülkemizin en popüler turizm ili olan Antalya’yı buna örnek göstermektedir. K4, “*Antalya’nın köylerine gittiğimizdeki o konuşma, şive, kültür, giyim kıyafet işte yedikleri kendine özgü ürünlerine baktığımızda hala daha kendi kültürlerini koruyabiliyorlar. Oralardaki genç nesil köyünde yaşayabiliyor*” şeklinde değerlendirme yapmaktadır. Bu durumu Kandıra da gençlerin köyde yaşamamaları” dolayısı ile de “yerel kültürün sürdürülememesi” da şeklinde kendisini göstermektedir. Bu durumu K4, “*... ilçe köylerinde sosyal hayatın eksikliği, iş hayatının eksikliği ve iş alanları açamamakla alakalı sıkıntıların olmasına*” bağlamakta ve “*vefat edenin yerine köyde kimse kalmıyor ve kalmadığı için de bu kültürü devam ettirmekte zorlanacağız. İşte aslında işin korkulacak tarafı da bu*” şeklinde durumu yorumlamaktadır. Görülüyor ki K4’ün yukarıda belirtmiş olduğu gibi bölgenin tarım potansiyelini geliştirilmesine yönelik politikaların hayata geçirilmesi, tarımın turizm faaliyetlerine entegre edilmesine yönelik politikaların hayata geçirilmesi, genç nüfusun ekoturizm faaliyetleri konusunda daha fazla desteklenmesi bu ilçenin ve benzer özelliklerdeki ilçelerin yerel kalkınmasına katkı sağlayabilecektir.

3.4.3.6.3. Toplumlar Arası Kültürel Etkileşim

Konuyla ilgili katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

Y1: “Dış ülkelerden, kendi ülkelerimizden insanlar geldikçe tanıştıkça önyargılarımızı yıkmış oluruz. Bir barış elçiliği tarafı da var hani ülkelerin, devletlerin, toplumların, yasaların kaynaşması barış içerisinde huzur içerisinde farklı kültürlerde farklı alanlarda daha önce potansiyel olarak çok farklı bakış açısı baktığımız değerlerimizi sağladıkça o insanların bizimle aynı değere sahip olduklarını bilirim. O insanlara ön yargı ile

bakmak yerine hoşgörü ile yaklaşmayı birliktelik ile yaklaşmayı ve gelişmesini sağlıyor turizm”.

Y4: “Turizm etkinlikleri insanların farklı ülkeleri ve kültürleri tanınmasını sağlayan sosyal bir olaydır. Her turist gittiği yeri etkilemekte ve gittiği yerden etkilenmektedir. Böylece farklı toplumlar ve kültürler arasındaki bağlar güçlenmektedir. Toplumun birbirini tanınması için düzenlenen fuarlar, panayırklar ve festivaller her yıl binlerce insanı başka insanları görmeye ve tanımaya sevk etmektedir. Açıkçası turistik ve kültürel açıdan turist profili genelde yazlıkçı olduğu için bölge ekonomisine çok fazla katkı sağladığı söylenemez. Sosyokültürel açıdan da çok fazla bir katkı yok. Sosyal çatışma vs. gibi bir problem de yaşamıyoruz ...”.

3.4.3.6.4. Kültür Sanat ve Spor Faaliyetlerde Artış

Turizm faaliyetlerinin yapıldıkları bölge, yöre ya da daha küçük ölçekli yerel birimlerin sosyokültürel yapıları üzerinde muhtemel etkileri bulunmaktadır. Bu kapsamda kültür sanat faaliyetleri ile ön plana çıkan Gölcük Belediyesi harcama yetkilisi K2, “*Mesela Gölcüğe, Kırkıyama Festivaline*¹² *İstanbul’dan arabalar ve otobüslerle insanlar izlemeye geliyorlar. Diğer yapmış olduğumuz sempozyumlar da aynı şekilde ilgi görüyor. Mesela edebiyat sempozyumundan*¹³ *bahsediyoruz İstanbul’dan yüksek lisans, doktora öğrencileri ve akademisyenler ilçemize geldiler. Dört otobüs insan iki gün boyunca buradaydılar. Ve heykel sempozyumu*¹⁴ *aynı şekilde bunun için İstanbul’dan ve yurtdışından gelen misafirlerimiz oldu. Aslında bu sempozyumlar ile eğitim düzeyi daha yüksek bir kesimin bölgemize gelmesini sağlamış oluyoruz. Bu şekilde ilçemize gelip yerleşen insanlar olduğunda daha büyük katkı sağlayacaklarını düşünüyorum. Ama ilçemize gelen misafirlerimizin genel itibariyle olumlu katkı sağladığını söyleyebilirim. Sadece burada para harcamaları gibi düşünmemek lazım. Kentin önemi vizyonu*

¹² Detaylı bilgi için bakınız. <http://festival.golcuk.bel.tr/>.

¹³ Detaylı bilgi için bakınız. <http://golcuk.gov.tr/golcuk-uluslararasi-turk-dili-ve-edebiyati--servet-i-funn-sempozyumu>.

¹⁴ Detaylı bilgi için bakınız. <https://www.golcukpostasi.com/k1-guncel/h60306-ahsap-heykel-de-final-yapildi.html>.

açısından kesinlikle olumlu katkısı var” şeklinde görüşlerini ifade etmektedir. Gölcük Belediyesi’nin yapmış olduğu altı Festival ve üç Sempozyum ile Kocaeli ili içerisinde en fazla kültür sanat faaliyeti yapan ilçe olduğu görülmektedir. Yerel üretkenliğin artırılması, farklı kültürler ve insanlarla etkileşime geçilmesi, bölge halkında farkındalık oluşturulması gibi farklı hedefler ortaya çıkabilmekte ilçe sosyo-kültürüne ciddi katkılar sağlamaktadır.

K4 ise; turizmin bölge ekonomisi için önemli olmasının yanında farklı turizm kollarının geliştirilmesi bakımından da özellikle Kandıra’nın zengin arz kaynaklarına sahip olduğunu belirtmektedir Farklı turizm kollarının geliştirilmesi bağlamında uygulanabilir turizm alanlarını keşfetmeye ve bu konuda mevcut olanları da geliştirmeye çalıştıklarını belirtmektedir.

K4: “Kandıra da Babalı bölgemiz var köyümüz muhtarlığımız orası ve orda Avrupa’nın en iyi dalga sörflerinin yapıldığı bir alnımız var. Burada Türkiye şampiyonası yapıldı Avrupa şampiyonası yapıldı. Ve geçen sene mesela babalı sörf kulübümüz mesela orda yaklaşık 35 tane sporcusu var¹⁵. Ve en son Japonya’daki bunu arkadaşlarımız bana oraya gitmeden getirdiler. Şimdi Japonya’ya beş tane Türkiye milli takımından sörfçü gitti. Bunun üç tanesi bizim Kandıra’dan arkadaşlarımız ve bu üç arkadaşın içerisinde bir tanesi bildiğimiz çoban¹⁶ arkadaşımızdı ama üst derecede şuan Türkiye şampiyonası kendi kategorisinde milli takıma kadar çıkabiliyor. Diğer iki kişi Amerika’dan geliyor. Dalga sörfü yapan Türkiye’de milli takıma giden üçü bizden. Gerçekten o bölgeye geçen sene yaklaşık 2800 e yakın sörfle alakalı yabancı turistimiz geldi. Sadece bu konuyla alakalı. Ve ciddi bir tanıtım yapıyoruz bizde onlara destek olacağız geliş gidişlerinde o yüzden aslında direk nokta atışı mesela o dalga sörfü orda bize çok büyük değer katıyor spor turizmi açısından. Bunun diğer tarafından yine İstanbul’a gelip ya da ülkenin herhangi başka bir tarafına gelip buranın tarihini buranın dokusunu bilenler buraya geliyor. Yine Kafkas Çerkez sürgününün sembolü olan yerlerden birisi de yine bizim Babalı bölgesidir. Her sene Kafkas Çerkez sürgününün anıldığı tarihi bir yer. Türkiye’nin

¹⁵<https://www.kocaeligazetesi.com.tr/video/5616748/yerli-ve-yabanci-onlarca-kisi-akin-ediyor#> .

¹⁶<https://www.haberler.com/kocaeli-cobanlik-yapan-veysel-dalga-sorfunde-12992309-haberi/>.

her yanından ve sayılı da olsa yurtdışından insanlar geliyor buraya. Yani Çanakkale'nin küçük bir örneği gibi ve onun için gelen turistlerimiz var. Yine sahil kesimlerimizi görmek için günü birlik ya da bir, iki günlük konaklamalı gelen turistlerimiz var” (K4).

3.4.3.6.6. Dini Yaklaşımın Değişimi

Y5 turizm bağlamında ilçedeki dini yaklaşım ile ilgili olarak görüşlerini, “*Tabi ki 50 sene önceki gibi değiliz. Yani şunu da söyleyeyim Çınarcık'ta 100 sene öncede alkol tüketiliyormuş 100 sene önce de kumar oynanıyormuş. Ama neymiş adamlar içki içermiş kumar oynarmış ama hanımlarının başı kapalıymış hanımlar namaz kılarmış yani adamlarda yaşlanınca kılarmış yani biz bir Anadolu gibi değiliz onu söylüyorum yani bizde hani biz eskiden şöyle namaz kılardık şöyle Müslümandık falan diyecek bir durumumuz da yok. İşin açıkçası ama tabi ki çok değiştiriyor yani bizim çocukluğumuzda bizim yerliler işte deniz kıyısında mayoyla denize giremezdi şuan herkes giriyor. Herkes giriyor etkileniyor musun etkileniyorsun, değişiyor musun değişiyorsun. Tabi ki değişmeyen değişmiyor ama çoğu da değişiyor yani ...” (Y5) şeklinde ifade etmektedir.*

3.4.3.6.7. Kültür Çatışması Yaratması

Diğer yandan turizm hareketleriyle faaliyet yerinde bulunan yerel halk gelen turistlerin kültürünü, alışkanlıklarını benimseyebilmektedir. Bazı durumlarda da gelen turistler yerel halkın inanç düşünce, örf ve adetlerine uygun olmayan davranışlar sergileyerek onların turizm faaliyetlerine karşı direnç oluşturmalarına sebep olabilmektedir. Hatta bu direnç bazı durumlarda turistik gelişmelere, turistlere ve turistik işletmelere karşı geniş çaplı bir düşmanlığa ve saldırganlığa varabilmekte ya da halkın turizme karşı aktif bir direnç göstermek yerine yabancılarla iletişim kurmaktan “kaçınması”, eski gelenekleri canlandırma, kültürel ya da etnik bilinci artırma gibi tepkiler verebilmektedirler (Çevik vd., 2018: 620). S5 bu durumu, “*Mesela çarpıcı bir örnekle açıklayayım, vatandaşı İstanbul'dan geliyor, deniz kıyafeti ile bikinisi ile çarşı merkezine geliyor, ister istemez tepki çekiyor, halkta bu ne kardeşim bu kadar da olmaz diyor. İstanbul'un herhangi bir mahallesinden gelen, belki de muhafazakâr bir ailenin çocuğu, ama öz güven patlaması yaşıyor, sanki Rusya'dan gelmiş Karasu'da küçük bir kasaba gibi, özgürlüğüne kavuşmuş gibi çarşı içine kadar girebiliyor, esnaftan da tepki alıyor haliyle” ifadeleri ile açıklamaktadır.*

3.4.3.6.8. Ahlaki Yozlaşma Artışı

Turizmin sosyokültürel manadaki bir başka muhtemel olumsuz sonuçlarına vurgu yapan K4 konuyu, “...insanların turizm bölgelerinde özgür yaşama hissi vardır, ... istediği şeyi istediği yerde yapma, biz bu konuda onların biraz daha düzenli olmasından yanayız. ... işte “banane kültürünü” aşmamız lazım, çünkü bu tabiatı, bu kültürü korumamız lazım. Gelenek ve görenekler ya da o köydeki yaşam şeklini hatta ve hatta yediğimiz, buranın kendi tabiatına uygun özel yemeklerimizi kaybetmememiz lazım. Çünkü bunları kaybettiğimiz zaman o ilçe farklı bir yapıya bürünüyor ve özelliğini kaybediyor” şeklinde yorumlamaktadır. Özellikle burada diğer konuşmacılarında vurgulamış olduğu gibi gelen turistlerin özellikle sahil bölgelerinde yerel halkın inançlarına, örf ve adetlerine, çevreye zarar verici eylemlerde bulunmaları bölge turizm gelişimine ve yöre halkının turizmi sahiplenmesi bakımından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir.

3.4.3.6.9. Alkol Tüketiminde Artış

Bazı durumlarda da “sınırları koruma” yani turizmden ekonomik olarak kazanç sağlayan bölgelerde turizmin olumsuz etkileri göz ardı edilebilmekte ve turizm toplum tarafından herhangi bir direnç ya da olumsuz bir duruş olmadan kabul edilebilmektedir (Çevik vd., 2018). S5 bu durumu şu şekilde yorumlamaktadır: “Kocaali-Karasu yolunun alt ve üst tarafı yaz döneminde ayrı dünyalar diyebilirim. İlçede yaşayanların, yaz kış burada yaşayanların, muhafazakâr kesimin çok deniz tarafı ile işi olmuyor, Kışın su an da aşağı tarafta kimse yok, belki emekli yazlıkçıların yaşadığı, yazında tamam dolu bir yer. Tabi ki bir ahlaki bir yozlaşma oluşuyor. Yaz sezonunda nüfus artışına bağlı olarak alkol tüketimi, adli vaka sayısında bir artış oluyor haliyle”.

3.4.3.6.9. Diğer Sosyo-Kültürel Etkiler

Dünyada turizm faaliyetlerinden yoğun bir şekilde etkilenen bölgelerde çeşitli sosyo kültürel değişimler meydana gelebilmektedir. Bölgenin yoğun bir turizm nüfusuna sahip olmaması, ilçelerde turizmin sezonluk olarak yaşanması sosyokültürel etkilerin kısa vadede gözlemlenmesini zorlaştırmaktadır. Kaldı ki bazı sosyokültürel dönüşüm ve değişimleri modernleşme, küreselleşme kapsamında değerlendirmek daha doğru olacaktır. Dünyanın turizm yoğun yaşanan bölgelerinde karşılaşılan; eğitim çağındaki kuşağın gelenek ve göreneklere bakış açısını değiştirebilmesine, yerel halkın giyim

tarzını değiştirebilmesine, sosyal stres artışına sebep olmasına yönelik olarak literatürde çalışmalar mevcuttur. Fakat konuşmacıların bu konuda bir söylemleri mevcut değildir.

Diğer yandan dünyada turizm yoğun yaşanan bölgelerde uyuşturuvcu ve alkolden kaynaklı suç ve sosyal sorunlar meydana gelebilmektedir. Bölge açısından bakıldığında konuşmacılar da bu konuda bir söylem ortaya koymaktadır.

3.4.3.7. Bölge Halkının Turizm Faaliyetlerine ve Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Katılımının/Duruşunun Keşfedilmesi

Turizm kalkınması dört güç gurubu (Merkezi ve yerel yönetimler, turistler, girişimciler ve bölge halkı) arasındaki etkileşim ve iletişim düzeyine ve hızına bağlı olarak şekillenmektedir. Belirleyici aktörlerden biri olan bölge halkının (İdareciler dahil yerliler -Turizmde yer alan yerliler-Geleneksel yaşam tarzlı yerliler) turizm faaliyetleri karşısındaki tutumu kuşkusuz bölgenin yatırım çekmesi ve turistlerin varış yeri tercihlerinde etkili olmaktadır. S4 konuyu, “*Bizim bölgemizin halkı turizme taraftar zaten bir misafirperver bir halkımız, Osmanlı geleneğini sürdüren, Osmanlı bakiyesi, geniş ailelerin bütün düğünlerinin kalabalık olduğu, bütün düğünlerinin yemekli olduğu burada hangi köye giderseniz gidin kahvesine oturduğunuz zaman karnımız aç dediğiniz zaman parasız bir şekilde karnınızı doyururlar...*” şeklinde yorumlayarak, bölgenin sosyokültürel özelliklerinin turizme uygun olduğunu belirtmektedir. S1 ise, “*Turizmin geliştirilmesi gerektiği düşünölmektedir*” şeklinde cevap vererek, yerel halkın turizm konusunda olumlu bir duruş sergilediklerini belirtmektedir.

Yerel halkın turizm faaliyetlerini benimsemeleri, bu konuda faaliyet yürüten merkezi idare ve yerel yönetim birimleri uygulamalarına, özel yatırımcılara, her şeyden öte Turizmin yaşamı idame ettirecek birincil bir sektör olup olmayacağı, buradan yerel halkın ekonomik bir beklenti içine girip girmeyecekleri sorusunun cevabı arandığında S7, yerel halkın “*Daha pratik olanı seçme*” şeklinde cevap vermektedir. Devamında S7, “*... İnsanlar burada tarımla meşgul, yani insanlarımızın durumu iyi, para kazanıyorlar çünkü. Ürettiğimiz her şeyi günü birlik elimizden çıkarma imkânımız var. İşte yakın nüfus önümüze çıkıyor burada yine. Bu sebepten yoksa aynı mahsulü üretebilme imkânı olduğu halde satılmadığı için tarımın canlı olmadığı başka yerler var, ama bizim burada o avantajımız var. Bu nüfusu turizme mi yönlendirmeli? Bana bu doğrudan dediğim gibi biz genelde kırsal alan bilgisiz falan deriz ama kırsal alan gördüğüne bakar, hangisinden*

nasıl para kazanıyor önce görmesi lazım” şeklinde cevap vermektedir. S3 ise, “Başta iyi bakılmıyordu, aslında bunu Taraklı özelinde de gözlemleyebiliriz. İnsanlar ekmek yemeye başlayınca sıcak bakmaya başlıyorlar. Bakanlığımızın katkısı ile orada sokak sağlıklılaştırılmasını yaptığımız alanda şuan da 25-30 tane yöresel ürünlerin satıldığı dükkânlar var, burada halk ürünlerini sattıkça turistlere daha sıcak bakmaya başlıyorlar, Sapanca, Karasu da aynı şekilde, insanlar turizmden ekonomik olarak etkilendiğinde para kazandığında olumlu bakmaya başlıyorlar” şeklinde yorumlamakta ve yerel halkın ekonomik olarak olumlu etkilendiğinde bakış açısında değişim olduğunu vurgulamaktadır. Diğer yandan turizm faaliyetleri yerel halkın örf adetleri ve dini değerleri ile çelişen olgular barındırdığında etkileşim kurmaya devam ettiği fakat korumacı bir tavır sergilediği belirtilmektedir. Bu konuda S5, “Bizim aslında muhafazakâr bir tabanımız var halk açısından, bizim halkımız sadece ekonomik tarafında olur kazanç bağlamında, diğer şeylerle çok ilgilenmezler, yani sevimsiz gelir” şeklinde cevap vermektedir.

Yerel halkın gelir düzeyi durumu ya da gelir düzeyinde artış turizm faaliyetlerine katılımı arttırabilmektedir. S6 bu durumu, “Yani çok yerelde eğer maddi durumları iyi değilse insanların bu konuda çok tepki göstermiyorlar. Genelde nötrler ama imkânları olan insanlar bizleri dinliyorlar. Bu zamanla oluşacak bir şey, kültürleşmeyle oluşacak bir şey, evirilmeye ve maruz kalmayla bu düşünceleri ve uygulamayı ama bu yönde kati süreçle o yöne gittiğimizi ben söyleyebilirim bunu görebiliyorum. Zamanla bu sektörde turizm sektöründe insanlar para kazanmaya etkileşmeye başladıkça bu evrilme ve bu maruz kalma artacak ve bu soruda sorduğunuz noktaya doğru ilerleyecek” şeklinde yorumlamaktadır.

Bilindiği üzere turizme yönelik olarak yapılan hizmet ve harcamaların bölge kalkınmasına katkı sağlayabilmesinde önemli faktörlerden biri de bölge halkının turizm faaliyetlerine yönelik tutumudur. Bu konuda katılımcılardan K1, “Yerel halkın turizme ve turizmin etkilerine yönelik algı ve tutumları ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel manada olumlu sonuçları olabileceği gibi olumsuz sonuçları da olabilmektedir. Şeklinde cevap vermektedir. K2 ise; sorumluluk bölgesi ile ilgili olarak “İlçemizde genel itibari ile turizm faaliyetlerine olumlu bakılmaktadır” şeklinde cevap vermektedir.

K4 geçmiş yıllarda turizm faaliyetleri ile ilgilenmiş birisi olarak, “ *Bu durumu yaşanmış bir örnek ile anlatmak isterim;1999 depreminden önce, yanlış hatırlamıyorsam İzmit te kent merkezi esnafı derneği vardı. Turizm tarafımız da olduğu için oranın belediye başkanı, dernek üyeleri, esnaflarla beraber toplantı yapmıştık. Yanımda da yaşlı bir amca oturuyordu. Amca fırıncıymış tabi siyasi kültürü biraz da sağ tarafta, milliyetçi muhafazakâr bir amcamız. Bizim orada Bağçeşme, Nikomedya döneminde ayın yapılan bir yer var. Dedim ki burayı biraz daha insanlara tanıtalım buranın bir hikâyesini yazalım, buraya gelenler var ama bu hikâyeyi büyütelim daha fazla insan gelsin dedim. Fırıncımız bir tane daha ekmek satsın, çaycımız bir tane daha fazla satsın marketimiz daha fazla şeyler satsın diye söyledik ve bu yanımdaki amca konuşmam bittikten sonra hararetle dürterek oğlum burası nerde, böyle bir yer mi var Kocaeli’de, ben bir tane fazla ekmek satacaksam tabi ki bu tarz faaliyetleri hep birlikte desteklememiz lazım diyor” şeklinde cevap vermiştir. Konuşmacının hikâyesinden de anlaşılacağı üzere turizm faaliyetleri ile ilişki kuracak aktörlerin pratik olanı seçmek ve turizmden kazanç sağladıkça turizm faaliyetlerine sıcak bakma eğiliminde oldukları görülmektedir.*

Kandıra Doğu Marmara Bölgesi içerisinde tarımsal ürünleri ile ön plana çıkan ilçelerden biridir. Turizme yönelik tarımsal ürün çeşitliliğini artırma gücüne, muhtemel büyük turizm tesislerinin gıda ihtiyacını karşılayabilecek güce de sahip olduğu görülmektedir. K4 bu konuda, “ *...ilçemizin yöresel ürünleri var, coğrafi işaretli ürünleri var. Buraya gelen misafir buranın mancarlı pidesini, yoğurdunu, peynirini, karpuzunu, ata tohumu olarak raflarda olan, kıl biberini, sivri biberini buradan almak isteyecek. Yani o yüzden turizmin yöre halkına katkısı olacak. Halkımızın da buna sıcak bakacağını düşünüyorum”* şeklinde cevap vermiştir.

Harcama yetkililerinin yorumlarına bakıldığında yerel halkın turizm faaliyetlerine karşı temelde beş farklı şekilde duruş sergilediği görülmektedir:

- Pratik olanı seçme.
- Ekonomik değişime ayak uydurarak kendini koruma.
- Gelir düzeyi artışına bağlı olarak etkileşim kurma.
- Turizm etkisi ile sosyo- kültürel değişim ve dönüşüm yaşama.
- Turizmden kazanç sağladıkça turizm faaliyetlerine sıcak bakma.

3.4.3.8. Turizmin Doğu Marmara Bölgesi'nde Çevresel Etkilerinin Keşfedilmesi

Marmara Bölgesinin önemli sanayi ve tarımsal üretim merkezlerinden biri olan Sakarya şehri, şüphesiz sahip olduğu doğal arz kaynakları ile turizm alanında da gelişme potansiyeline sahiptir. Ayrıca İstanbul, Ankara, Kocaeli, Bursa gibi nüfus açısından kalabalık ve gelir düzeyi yüksek olan illerin etkileşim alanında bulunmaktadır.

Kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Samanlı dağları, batısında İzmit Körfezi, orta hattında Sapanca Gölü ve doğu kesimlerine kadar uzanan ovaları ile farklı turizm türlerine ev sahipliği yapabilme potansiyeline sahiptir. Bölgenin turizm çeşitliliği potansiyeli bölge için yeni üretim alanları ve istihdam oluşturması yanında, bölgenin çevresel dokusunda da değişiklikler meydana getirecektir. Başta yapılı çevrenin fiziki olarak iyileştirilmesi, Bölgenin doğal ve tarihi kaynaklarının korunmasına yönelik bölge halkının duyarlı olması gibi bir dizi olumlu etkiler ortaya çıkabilmektedir. Olumlu etkilerin yanında kullanılabilir tarım alanlarının azalması, çöp sorunu, trafik sıkışıklığı ve hava kirliliği gibi olumsuz sonuçlar da meydana çıkabilmektedir.

3.4.3.8.1. Doğal Alanların Korunmasına Yönelik Bölge Halkının Duyarlılığı

Turizm yatırım kararlarının çevresel boyutları göz önünde bulundurulmadan gerçekleşmesi durumunda kaynakların tüketilmesi dolayısı ile kalkınmanın sürdürülebilir şekilde gerçekleşmesini engelleyebilir. Bu konuyu S4, “*Şimdi şöyle herhalde turizm yatırımları iç turizme dönük özellikle bir takım konuta dayalı yatırımlar yaparsak onların çevreye ciddi anlamda zararları oluşabilir*” şeklinde yorumlamaktadır.

S4 konuyu ayrıca, “*Bizde ne var longoz, milli park, koruma sahası zaten yasa oraya beton yapı yapma şansımız yok. Ahşaptan birtakım yapılar yapabiliriz ikincisi sahil kesiminde 200 m kıyı koruma bandı var. Biz buna iki yüz metrede umumi kamuya açık alan olarak koyduk sistemimize. O zaten ilk dört yüz metresini siz bunun bilinçli olarak koruma altına alırsanız bir sorun yok. Ama geçmiş dönemlerde onlar ilk kafadan bu işler yeni başladığı zamanlar aman yatırımcının önünü açalım aman yatırımcı gelsin kenarında olsun kıyısında olsun çok önemli değil felsefesiyle yapılan yatırımlar yaşanmış. Ama tabi bu saatten sonra biz Türk milleti olarak görelim biz görerek öğrenmeyi seven bir milletiz. Şimdi onları gördükten sonra çok fazla tahribat yapacak bir şeye izin vermemiz söz konusu değil zaten bizdeki turizm baktığımız zaman bizler mesela mevsimlik yaz*

döneminde yoğun bir istirahat deniz anlamında bir turizm var. Onun çok bize bir sıkıntısı yok. Yazların elbette bir çöp toplama sıkıntımız artıyor” şeklinde değerlendirmektedir.

3.4.3.8.2. Kentsel Mimari Uygulamaları

Kentsel mimari uygulamaları bakımından Y4, *“Yatırım yapılsa bile doğayı bozmayacak alanlarımız çok. Fakat peyzaj ve sosyal donatı alanları konusunda ciddi eksiklerimi var. İlçemize yurt dışından turist çekebilmeyi başarabilirsek, bir marina kazandırma şansımız olursa ilçemizin kalkınması için faydalı olacaktır. Doğal alanlarımızı korumaya çalışıyoruz, bu noktada çevre temizliği konusunda da çevre duyarlılığı iyi olan bir yazlıkçı kitlemizin olması da çevre konusundaki hassasiyetimize katkı sağlıyor. Belediye meclis kararı ile temizliğin, paklığın sembolü olarak ilçe de inşa edilecek binaların beyaz renkte olmasına karar verdik. Görsellik anlamında da ortak bir mimari oluşması konusunda çalışmalarımız var”* şeklinde ilçeye yönelik çevresel tutumunu dile getirmektedir.

Y2 ise; *“Şimdi turizm bölgesi olarak kendinizi göstermek istiyorsanız, çevre temizliğine, düzenine, imarın, estetiğine önem vereceksiniz. Yani turizm bölgesi deyince insanlar ilçeye geldiği zaman, yani birinci planda turizmi kullanmamız gerekiyor. Bunun içinde ne yapacağız, çevre düzenine, vatandaşları daha duyarlı olmaya, çevreye duyarlı olmaya, temizliğe dikkat etmeye, binaların yapılarının bir estetik görünüme kavuşması adına çalışma içerisine gireceğiz. Mesela şu an ilçemizde depremden kalan yapılar var. Yirmi yıl oldu hala kaldırılmadı. Biz bir karar aldık bu prefabrik yapıların 2021 Nisan ayı itibariyle ortadan kaldırmış olacağız. Bunu kaldıramadığımız zaman yani turizm bölgesi olmamızın bir anlamı olmaz”* şeklinde turizm ilçesi olabilmek için öncelikle ilçenin görsel açıdan önemli bir imaj sahibi olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.4.3.8.3. Tarihi Eserlerin Bakımı ve Özgün Yapıların Korunması

Bölge tarihi eserler ve özgün yapılar bakımından önemli bir bölgedir. Özellikle bu kapsamda, on sekiz sessiz şehirden üç tanesine ev sahipliği yapan bölge; deniz, doğa, ve termal turizme ek olarak geleneksel mimari örnekleri ile de turizmden faydalanmaktadır. Bu kapsamda yerel kalkınma boyutu ile de Taraklı, Mudurnu, Göynük ilçeleri bu turizm talebinden faydalanmaktadır. S7 konuyu, *“Kültürel değerlerini, nitelikli termal kaynaklarını kalkınma temelli kullanabilen ilçelerimizden biri kuşkusuz burasıdır.*

İpekyolu destinasyonunun önemli durak noktalarından biri olan ve 19.yy. Osmanlı sivil mimarlık örneklerinin özgün yapılarına sahip olan ilçemiz karakteristik özelliklerini büyük oranda koruyarak günümüze değin varlığını sürdürmüştür. Günümüzde yeni nesil turizm akımı olarak nitelendirilen sessiz şehir ağına dâhil ilçelerimizden de biridir. Özellikle ilçede başlayan yenileme çalışmaları kentin çehresini değiştirmiştir. Merkezi idare, yerel yönetimler ve özel sektör yatırımlarının da gelmesi ile önemli bir cazibe merkezi haline gelmiştir. İlçenin tanıtım ve pazarlanmasında büyük bir iletişim firmasının reklamının çekilmesi de bölgeye gelen turist sayısının artmasını sağlamıştır. Yöresel yiyeceklerin, geleneksel tatlarn, yöreye özgü el sanatlarının desteklenmesi ve bu konudaki yerel üretimin teşvik edilmesi ile ilçede sürdürülebilir bir kalkınma meydana getirilmeye çalışılmıştır” şeklinde yorumlamaktadır.

K2 bu konuda, “Bizim açımızdan turizm örneğın tarihi yerlerin korunmasını daha fazla ticari yerlerin kullanılmasını örneğın kafeterya gibi pansiyon olarak kullanılıyor. Peyzaj anlamında daha güzel bir peyzaj oluşmasını sağlıyor. Netice itibariyle baktığımız zaman olumsuz değil bizim bölgemiz açısından olumlu etkileri vardır. Bizim mesela Erikli-tepe’deki evlerin yerleşimi ormana zarar vermeyecek şekilde düzenlenmiş vaziyette yani o taraflara baktığınız zaman göreceksiniz yani ağaçların şekline göre binaların yerleştiğini yani ormanların boşluklarına binaların yerleştiğini göreceksiniz. Aynı şeyi biz Hasaneyin’deki spor kompleksi içinde yapıyoruz. Nerdeyse hiç ağaçlara dokunulmadan ormanın içerisinde doğal olarak oluşan boşluklara yürüyüş parkuru ve spor tesislerini yerleştiriyoruz. Tüm bunların turizme ve doğaya pozitif katkısının olacağını düşünüyorum” şeklinde yorum yapmaktadır.

Y5 ise, kentsel mimari konusunda ilçenin özgün yapılarla sahip olmadığını belirtmekle birlikte ilçedeki mevcut modern yapılar yapılarırken de özgün mimarilerin oluşması bağlamında böyle bir hassasiyetin oluşmadığını belirtmektedir ve “Bizde eski evler var, ama mimari açıdan Safranbolu evleri gibi bir mimarimiz yok. Yani herkes kendi imkânlarıyla, duvarların biri taş, biri tuğla, biri toprak. İnsanlar o gün ellerine ne geçmişse yapmışlar. Öyle koruyacak bir mimarimiz de yok. Ama ondan sonraki modern mimarimizi de rezil etmişler yani” (Y5) ifadelerinde bulunmuştur.

3.4.3.8.4. Yeşil Alanların Korunma Eğilimi

Plansız kentleşmenin ve özelliklede turizm bölgelerinde turizme yönelik yapılan alt ve üst yapı yatırımlarının, imar mevzuatına aykırı uygulamaların, yapı denetim yetersizliği gibi bir dizi etken sonucunda doğal alanlarda tahribat ve arz kaynaklarının sömürülmesi gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Düzensiz yapılaşma ve kent estetik anlayışının gelişmemiş olması, diğer yandan arz kaynaklarının hoyratça kullanılması turizm gelişimini de olumsuz etkilemektedir. Kaynakların verimli bir şekilde teknoloji tabanlı kullanımı, mevzuatların güncellenmesi, Yapılan yatırımların ve imar alanlarının çevrenin sürdürülebilir yapısına zarar vermeden hayata geçilmesi önem arz etmektedir. Bu konuyu S7, “... bazen öyle oluyor ki bir firma burada bir şey yapmak istiyor. Biz müsaade etmiyoruz. Para değil bizim düşüncemiz. İnsanların bakış açısı şu, belediyenin yeri işte beş bin lira belediye için iyi para biz şu işi yapalım ...; Fakat beton santrali burada huzur kaçıtır. Hem tozuyla hem görüntüsüyle hem kamyon çalışmasıyla. Biz güzelleştireceğiz, çirkinleştirmeyeceğiz” şeklinde yorumlayarak bölgenin çevresel sürdürülebilirliğinin sağlanması için korumacı bir yönetim tarzı ortaya koyduklarını belirtmektedir.

Y6, ilçedeki yeni yapıların bölgenin doğal yapısını tehdit ettiğini belirtmektedir ve “Yeni yatırımlar çevreyi oldukça tehdit ediyor, yatırımlar yapılırken doğal dengenin iyi belirlenmesi gerekiyor, bölgenin taşıma kapasitesinin aşılmaması çok önemli”(Y6) ifadelerinde bulunmaktadır.

Y5 ise, ormana sınır bir ilçe olmalarından kaynaklı olarak deniz ile orman arasına sıkışmış olmanın verdiği olumsuzluklar yanında bölgenin orman kaynaklarından olumlu beslendiğini belirtmektedir ve “Şuan doğal alanlarımız zaten ormanda olduğu için belediye olarak ormana hiçbir şekilde bir şey yapma olanağımız yok. Ama bu tabii çokta iyi oldu çünkü bizim ormanlarımızda şuan kadar talan edilmiş olacaktı” (Y5) ifadelerinde bulunmaktadır.

Y5’in söylemlerine bakıldığında önemli bir probleme işaret ettiği görülmektedir. Yerel yönetimlerin “oy maksimizasyonu” çerçevesinde hareket edebilmeleri belediye mülkiyetinde olan yeşil alanların ya da orman özellikleri taşıyan özel şahıs arazilerinin imara açılması sureti ile bölge dokusuna zarar verebilmektedir. Ya da belirli şartlar altında ormandan kiralama yapılan alanların yıllar içerisinde çeşitli gerekçeler ile aslından uzaklaştığı görülebilmektedir.

3.4.3.8.5. Endemik Bitki Türlerinin Azalması

Y5 ilçeyi endemik bitki türleri konusunda, *“Ormanımızda endemik bitki türlerimizin tamamı duruyor bölgeye özgü bir hayvan türümüz yok. Ama işte arıcılık falan güzeldir çok güzel balı olur işte kestane. Ormanlarımız güzeldir işte ormanlarımızı turizme açmayı planlıyoruz işte onu yaptığımız zaman çokta güzel olacak”* ifadelerinde bulunmuştur.

3.4.3.8.6. Çarpık Kentleşme

Turizmin ekonomik anlamada gelişme ve kalkınmayı tetikleyici bir rol üstlenmesi doğru ve sürdürülebilir planlama ile gerçekleşecektir. Bu konuda çok önemli doğal turizm arz kaynaklarına sahip olan Karasu ilçesi plansız bir kalkınma anlayışına iyi bir örnek teşkil etmektedir. S4 konuyu, *“Turizmi gelişmesi özellikle döviz girdisi ve kaynak arttırma anlamında şüphesiz katkısı olabilir. Karasu da daha çok iç turizmin gelişmesi ekonomik anlamda, ilçemiz daha çok tanındı ve ilçemizin daha hızlı büyümesine sebep oldu, konut sayısı açısından büyümesine sebep oldu, ekonomik refah seviyesinin yükselmesine sebep oldu, ama bu sadece tek başına turizm ile ilgili bir şey de değil bizim ilçemizde fındık tarımın yoğun yapılması da önemli bir gelir ve girdi sağlıyor, şehrimiz hızlıca büyüdü, yani turizm, ekonomik açıdan hareketlilik ve büyüme sağladı ama hızlı büyüme kontrolsüz büyüme kentin imar açısından kontrolsüz ve plansız büyümesine sebep oldu, biraz burada kontrol kaçırıldı plansız ve çarpık yapılaşmanın sebebi oldu, göç aldık nüfus büyüdü nüfusun da katkısı var ama kontrolü kaçırılmış olduk, üst yapı anlamında daha çok inşaat sektörüne yaramış oldu, bununla beraber esnaf üzerinde kısa vadeli bir etkisi oldu, tabi ki ilçe ekonomisinin büyümesine kesinlikle katkısı oldu ama biz kurum olarak buna yetişmekte zorlandık, biraz da bunu kontrol etmekte geç kaldık ...”* şeklinde yorumlamaktadır.

3.4.3.7.7. Çöp Sorunu

Turizm sezonunda turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgelerde ciddi çöp sorunları yaşanabilmektedir. Bu konuda S5 ciddi çöp sorunu ve diğer problemleri yaşadıklarını belirtmektedir. Ayrıca bu problemlerin çözümü yerel yönetim bütçesi üzerinde ciddi yükler oluşturduğunu da belirtmektedir. S5 konu hakkında, *“Belediye açısından baktığımızda gelen nüfus bizim ekonomik gücümüzü çok ciddi zorluyor. Eğer on iki ay nüfus devamlı yaz dönemindeki nüfus olsa biz bu durumu kaldıramayız, çünkü ciddi nüfus*

yoğunluk oluyor ve çöp toplamakta zorlanıyoruz, nüfusu yönetmekte zorlanıyoruz, trafik kilitleniyor, esnaf ekmek temin etmekte zorlanıyor Adapazarı'ndan ekmek geldiğini biliyorum, Bir önceki sezon da ekonomik krizde biraz etkilendi, dolayısı ile genel turisti profilimiz orta segment olduğu için bu krizden çabuk etkilendi, Kurum açısından baktığımızda, bize konut sayısı fazla olması açısından emlak vergisi açısından bir girdisi oluyor ama yaz dönemindeki nüfus artışı ile bu birikim denkleştirmiş oluyor”(S5) ifadelerini kullanmıştır.

3.4.3.7.8. Trafik Sıkışıklığı

K4 bölgenin turizm mevsiminde yoğun bir nüfusa ev sahipliği yaptığını bu durumun trafik başta olmak üzere ciddi bir çevre kirliliği meydana getirdiğini belirtmektedir ve konuyu, *“İlçenin 51.897. bin nüfusu var. Yaz sezonunda yerleşik nüfus mayıs sonu Eylül on beş gibi baktığımızda 150 bin, fakat hafta sonu bu rakam günü birlik olarak gelip gidenlerle birlikte 300 bini bulduğu oluyor. Ve bu trafik yoğunluğu bir şekilde ilçede problemler yaratıyor. Tabi insanlarımız kirletmeyi yine özgürlük olarak görüyor. Yani olduğu yerdeki işi bittiğindeki çöpü eğer orda çöp konteynırı varsa çöpü atmaya bile zorlanıyor. İşte bunların hepsi bizim aslında buradaki tabiatımızı yok etmeye zarar vermeye sebep oluyor”(K4) ifadeleri ile yorumlamıştır.*

3.4.3.8.9. Diğer Çevresel Etkiler

Bölgeye özgü hayvan/böcek türlerini azalması, ilçede kullanılabilir tarım alanlarının azalması konusunu K4, *“Her geçen gün arazilerin değerlendirilmesinden dolayı çok ciddi külfetler çıkıyor. Yine bizim bölgemizde yaşayan hayvan ırkı, börtü böcektir bunlarla alakalı da bölgelerin korunması gerekiyor. Betonlaşmaması gerekiyor, yani zorlanacağımız imara açılması gereken yerlere evet, ama açılmaması gereken yerlerde de gerçekten dik durup açmamak gerekiyor. Bu çünkü doğa oradaki yaşayan hayvanıyla böceğiyle otuyla bunlarla beraber olmalı”* şeklinde ifade ederek, imar alanlarının gelişilmesinin doğal yapı üzerinde ciddi etkiler oluşturabileceğini belirtmektedir. Doğu Marmara bölgesinde çok görülmemekle birlikte özellikle Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nde özellikle kitle turizmine yönelik olarak tarım alanlarının imara açılması ve doğal doku ile uyumlu olmayan alt ve üst yapı yatırımları çevreye zarar verebilmektedir.

3.4.3.9. Bölgenin Turizm Potansiyelinin Tanıtım ve Pazarlanması Durumunun Keşfedilmesi

Turizm açısından sahip olunan kaynak ve değerlerin farkına varılmasının ve onların geliştirilmesinin sağlanması kalkınmaya etki eden önemli faktörler arasındadır. Yerel idarelerin bölgelerindeki turizm kaynaklarını tespit etmesi, bu kaynakların kalkınmaya katkı sağlayacak şekilde değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada arz kaynaklarını tamamlayıcı bir unsur olarak, talep tarafındaki yapılması gereken eğitim, bilinçlendirme, tanıtım ve pazarlanma faaliyetleri, iletişim ağlarının geliştirilmesi ve de yeni hizmet ve mal değerlerin ortaya koyulmasını gerektirebilmektedir.

Kuşkusuz insanların bir yaşam alanı olarak bir bölgede bulunmaları ya da turizm çerçevesinde bir bölgeyi-yöreyi ziyaret etmeleri farklı sebeplerden kaynaklanabilir. Bunlar Bölgenin tarihi sosyal ve kültürel özellikleri, doğal yapısı ve güzellikleri, merak uyandıran tarafları gibi bir dizi sebep sıralanabilir. Örneğin S7, “... İnsanların buraları tercih ediyor olması buralara isteyerek ve bilerek geliyor olması, ... burayı sevmesi, buranın insanını sevmeleri, burada adli bir sıkıntı olmaması bizim onlara değil onların bize benzemesini sağlıyor. Onları şaşırtıyoruz biz her seferinde” ifadelerinde bulunmuştur.

Y1 ise bu konuda, “Gelen insanların memnun ayrıldığı sürece bundan daha büyük bir reklam olamaz”. Birçok daha insanı buraya getirecektir. İyi hizmet alması, kaliteli hizmet alması anlamında alt yapı şart, eğitim şart bununla ilgili de uzmanlarımıza herkesin taleplerini dinliyoruz, talepleri doğrultusunda eğitim seminerlerimi birkaç kere yapıldı ve periyodik olarak birkaç kere yılda eğitimler yapılmaktadır” şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

Ülke ekonomisinin gelişmesine ciddi katkıları olan sektörlerden birisi de inşaat sektörüdür. Diğer sektörler ile olan geri ve ileri bağlantıları ile üretime, istihdam, sermaye birikimi, alt ve üst yapının gelişmesi ve iyileştirilmesi ile de kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Tüm sektörler ile olduğu gibi Turizmin gelişmesinde ve bölgenin tanıtılmasında önemli faktörlerden biridir. Bu konuyu S4, “... aslında son zamanlarda ilçemiz müteahhitlerin, inşaat işleri ile uğraşanların, İstanbul cenahında yaptığı reklamlar, işte daha uygun fiyatlı konutlar, ilçenin tanınması açısından hızlı bir süreci beraberinde getirdi. Bu sadece konut satışına döndü, aynı zamanda bir planlama ile

gelişmeyi getirmedi. Sadece yaz sezonunda esnafın ticaretine bir katkı sağladı. Kamu kurumları açısından bir iyileşmeye özellikle ama belediye açısından bir iyileşmeye dönüşmedi” şeklinde yorumlamaktadır.

Bölgelerin tanıtılması ve turist ile bölgenin buluşturulmasında önemli rol üstlenen işletmelerden birisi de Seyahat Acentaları ve tur operatörleridir. Özellikle otel işletmelerinin ürettiği ürünlerin pazarlanmasında, tüketicilere ulaştırılmasında dolayısı ile tüketiciler ile üreticileri buluşturmada önemli rol oynamaktadırlar. Tabi ki bu rolü sadece acentalardan beklemek turizm arz kaynaklarının etkin ve doğru kullanılmasını engelleyebilir. Diğer yandan kamu faydasını göz ardı edebilir. Bu kapsamda bölgenin turizm pazarlamasının yapılması konusunda S6, *“Bunlar bizim acentalarımız aracılığımızla yapılıyor ve profesyonel değil. Sadece ve sadece bu bir işletme mantığıyla yürütülüyor. Dolayısıyla biz bunu kamusal çerçevede ele almamız lazım. Siz şimdi bu soruyu sorunca ben de şimdi kendi kendime neden bu soruyu düşünmedik diye geldi içimden güzel bir soru. Bunu yani topyekûn çözmemiz gereken konulardan bir tanesi bu. Sapanca'nın çok müşterisi var ama sadece hafta sonu ve yerel müşteriler çoğunlukta biz bunu çeşitlendirmeliyiz bu sepeti çeşitlendirebilmeli yurtdışı misafirlerimizi arttırabilmeli bu sadece Arap ülkelerden değil diğer ülkelerden de olmalı belki Uzakdoğu, Avrupa ülkelerinden de gelen insanları bu sepete dahil edebilmeliyiz”* şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

Son yıllarda farklı turizm ürünleri olarak gastronomi turizmi ve eko turizm olgusu olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda farklı doğal ve kültürel özelliklere sahip olan ülkemiz deniz ve tarih turizmine alternatif olarak bazı bölgelerde turizm çeşitliliğini arttırmak için kamu ve özel teşebbüslerin cabalarının olduğu görülmektedir. Bu kapsamda S6, *“Turizmi küçümseyemeyiz, bir Akdeniz ülkesiyiz, binlerce yıllık tarihi olan bir ülkeyiz. Karadeniz'de doğal güzellikler var sadece deniz turizmi olarak değerlendiremeyiz. Bir spor turizmi var, kültür turizmi var, sağlık turizmi yeni yeni geliyor. Diğer yandan gastronomi turizmi geliyor. Avrupa'dan insanlar Urfa'ya, Antep'e gelip yemek yiyorlar ve bir iki gün yemek yiyip geri dönüyorlar gibi, birçok alanda yani tüm sektörleri besleyen bir insan hareketliliği var. Dünya globalleşen bir köy halindeki bu dünyada Avrupa'daki ya da uzak doğudaki bir insanı ülkemize çekmek ya da o insanları buraya getirmek günümüz teknolojisi ile artık çok kolay”* ifadelerini kullanmıştır.

Konuşmacıların söylemlerine bakıldığında bölge turizm pazarlamasını etkileyen faktörler ilçelerin özellikleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bu faktörler; “güvenlik”, “gastronomi kültürü” , “doğal güzellikler” “ulaşım” “inşaat firma reklamları” gibi farklı temalara dayanmaktadır. Bir bölgenin cazibe merkezi olması iç ve dış dinamiklerden kaynaklanabilmektedir. Konuşmacıların söylemlerine bakıldığında bölgenin arz kaynaklarının çekim gücü ve bölgeyi cazip kılacak kamu ve özel yatırım faaliyetlerinden kaynaklandığı görülmektedir.

D3, sorumluluk alanında yapmış oldukları yatırımlardan dolayı çeşitli avantajları olduğunu belirtmektedir. Özellikle ilçenin tanıtılmasında spor turizminin gelişmesi önemli görülmektedir. Doğu Marmara Bölgesi içerisinde Rafting sporunun yapıldığı tek ilçe olması ve motor sporları pistinin de faaliyete geçmesi ile birlikte ilçenin tanıtımı açısından önemli görülmektedir. D3 konu hakkında, “... motor sporları bakımından dünya çapında 4 defa dünya şampiyonu olmuş bir sporcunun dünya pazarına çıkıp burada böyle bir pistin olduğunu anlatması çok önemli. ... motor pisti projesinin değeri 50 -100 milyon civarında diyelim. Böyle bir paramız olsa biz bu parayı buraya yatırmış olsak bile bunun tanıtımı noktasında ciddi bir eksikimiz olurdu. Ama bizim elimizde dünya şampiyonu ekran yüzü var. Dolayısıyla biz bunu değerlendireceğiz diye düşünüyorum. Rafting zaten akla gelince Düzce geliyor ...” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Tablo 21: Bölgede Turizm Pazarlamasını Etkileyen Faktörler

Katılımcı	İlçe Bazlı Turizm Pazarlamasını Etkileyen Faktörler
S7	Temel tesislerin oluşturulması Güvenlik (vaka sayısının azlığı) Yöre insanının misafirperver olması
S4, S5	Arz kaynakların turizme hizmet edebilir hale gelmesi Turizm yatırım ve hizmet harcamalarında artış Belediye reklam çalışmaları İnşaat firmalarının reklam çalışmaları
S1	MARKA faaliyetleri
S6	Ekoturizm altyapısı Turizm acente faaliyetleri Gastronomi çeşitliliği
K1	Kurumlar arası işbirliğinin artırılması Turizm için gerekli olan alt ve üst yapı ihtiyaçlarının giderilmesi EMITT vb. fuarlara katılmak, basın ve yayın araçlarının aktif bir şekilde kullanılması
K2	Ulusal kanalların aktif kullanılması İlçeye gelenlerin kaliteli hizmet alabilmelerinin sağlanması GÖLAŞ ¹⁷ isimli Gölcük Belediye işletmesinin hizmetleri
K3	Ulusal ve uluslararası fuarlarda tanıtım
K4	Eko turizm alt yapı -doğa ve deniz Mavi bayraklı plajlar Gastronomi çeşitliliği
D1	Yurt içinde yapılan turizm fuarlarına katılım sağlanmakta Ülke çapında tanıtım
D2	Tanıtım filmleri Uluslararası tur şirketleri ile ilişkilerin artırılması
D3	Rafting sporu sadece bu ilçede yapılıyor olması Motor sporları pistinin yapılmasında dünya şampiyonu ekran yüzü olan bir kişinin bulunması
D4	İlçenin tanıtımı için her yıl geleneksel hale gelen fındık festivalleri yapılmaktadır. .Bazı TV kanalları ile ilçe tanıtımına yönelik çekimler yapılmaktadır. Yurtiçi fuarlara katılım sağlanmaktadır.
Y1	Yurtiçi ve yurtdışındaki paydaşlar ile turizm alanında işbirliklerinin yapılması.
Y5	Ulusal kanallara çıkmak Sosyal medya üzerinden yapılan reklam çalışmaları

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

¹⁷ Detaylı bilgi için bakınız.<http://golas.com.tr/index.html>.

Sakarya ilçeleri özelinde konuşmacıların yorumlarına bakıldığında turizm arz kaynaklarının yeterli, fakat bu mevcut potansiyelin kullanılması ve nihayetinde pazarlaması konusunda ciddi eksikliklerin olduğu görülmektedir. Konuşmacıların bu eksikliklerin giderilmesine yönelik önerilerine bakıldığında S3, *“Bu kapsamdaki iş adamları ile iş birliği yapmak gerekiyor, Sakarya turizmini ve pazarlayacak bir merciin oluşması gerekiyor ve bu da Sakarya Ticaret Odası'nın yapması gereken bir şey. Yani ticaret odasının organizesinde valilikten belediyelerden, diğer kurumlardan de yetkililerin olduğu bir ekiple pazarlama çalışmaları yapılabilir”* şeklinde çözüm önerisi getirmektedir. Bir diğer konuşmacı S6 ise, bu alanda ciddi eksikliğin olduğuna işaret ederek konuyu *“Bu ister merkezi yönetimin ilçedeki uzantıları, isterse yerel yönetim olsun bu konuda ki çalışmalarımızı biraz daha arttırmamız gerektiğine inanıyorum. Mevcut durumda turizm Acentalarımızın ve turizm şirketlerimizin sadece gelir elde etmek maksatlı yapmış olduğu faaliyetler var ve bunun dışında çok yeni bir faaliyetimiz yok. Bu konuyu bence bir gündem maddesi yapmalıyız biz. Yani teşekkür ediyorum eksikliğimiz. Mesela bir önce ki kalkınma planında, düğün turizmi ve sinema turizminin geliştirilmesine yönelik, yani yurtdışından turist gelmesine yönelik çalışmalar var. Belki bu kapsamda Sapanca üzerinde de çalışmalar yapılabilir. Eko turizmin geliştirilmesine yönelik faaliyetleri de ekleyebiliriz buna”*(S6) şeklinde yorumlamaktadır.

Bilindiği üzere bir bölgenin gelişmesinde arz kaynaklarının talep edilebilir düzeye gelmesi iyi ve sistemli bir tanıtım ve pazarlama faaliyetleri ile gerçekleşebilmektedir. Konuşmacılara sorumluluk alanlarında yürütmüş oldukları tanıtım ve pazarlama faaliyetleri sorulduğunda; K1, *“Kocaeli'nde yürütülen birçok projelerle, turizmin altyapısı hazırlanmış, müzelerimiz, tarihi yapılarımızın restorasyonları tamamlanarak gün ışığına çıkarılmakta, Kartepe kayak merkezimiz, eko turizmine elverişli ilçelerimiz, Mavi bayraklı plajlarımız, sahil düzenlemeleri, Gölcük Belediyesi Yazlık Ilcası, Sekaparkımız, Ormanya, Tarih Koridorlarımız, mesire alanlarımız ve daha birçok turizm potansiyelimizle Kültür ve Turizm Bakanlığımız, Kocaeli Valiliğimiz, Kocaeli Büyükşehir Belediyemiz, İlçe Kaymakamlıkları, İlçe Belediyelerimiz, Kamu Kurum ve Kuruluşlarımız, Sivil Toplum Örgütlerimizin katkıları müteşebbislerimizin yatırımları ve gerçekleştirilen atılımlarla turizmdeki payını ve önemini giderek arttırmakta ve sahip*

olduğu kültürel ve turizm değerleri ile her yıl daha fazla ziyaretçi ağırlamaktadır” şeklinde cevap vermiştir. Diğer katılımcılar ise konu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

K2: “... tanıtıma daha önem verilmesi gerekiyor tanıtımı ön plana çıkarmak gerekiyor ve burada da o tanıtılan yerlere gelenlerinde hizmet alabilmelerini kaliteli bir hizmet alabilmelerini sağlamak gerekiyor. Biz aslında özeld e baktığımız zaman kendi tesislerimiz açısından bunu sağlamış durumdayız yani gayet kaliteli birinci sınıf hizmet veriliyor. Yani GÖLAŞ bu konuda bir marka haline geldi diyebiliriz. Diğer vatandaşlarımız da yani bu beklentinin sadece turiste yönelik olarak değil kaliteli hizmet alabilecek yerler var turist geldiği zaman o da bundan yararlanıyor. Yani genel itibariyle gölcük özelinde baktığımız zaman gölcüğün gelişebilmesi için ciddi potansiyel var. Daha da ileriye gidebileceğini düşünüyorum. Turizmin de buna ciddi katkı sağlayacağını düşünüyorum”.

Y1: “Arz kaynaklarının kullanılabilmesi için ilin tanıtılmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda ;“İlimizin çekim merkezi olabilmesi için; valilik olarak, kamu kuruluşları olarak, sektör olarak, özel idaresi olarak, belediyeler olarak bununla ilgili turizm paydaşları olarak kim bu sektörün içerisinde varsa turizmin gelişmesi için bununla ilgili her türlü mücadeleyi, desteği veriyorlar. Bundan faydalaniyoruz ve tanıtıyoruz. Dolayısıyla ilimizin tanıtımı demek bir çekim merkezi olmasında ilimizi ziyaret eden turist sayılarında her gün artış oluyor. Bununla ilgili çalışmalarımız profesyonelce devam ediyor. Daha kaliteli, daha verimli en iyi bir şekilde ilimizin potansiyelini marka değerlerini, enlerini yurtiçinde yurtdışında nasıl kimlerle nasıl paydaşlarla tanıtırız konusunda ortak hareket edip ilimizin turizm pastasında daha çok pay alabilmesi için gerekli mücadeleler veriliyor”(Y1).

Tablo 22: Turizm Potansiyelinin Tanıtım ve Pazarlanması Durumu

Katılımcı	Konuşmacıların Tanıtım ve Pazarlama Konusundaki Yorumları
D1	“Ben ülke çapında yapılan tanıtımları yetersiz buluyorum. Düzce bağlamında da yapılan tanıtımlar yeterli değil diye düşünüyorum.”
D2	“Yeterli düzeyde değil çalışmalarımız devam ediyor. Yani dediğim gibi güzel bir video hazırlıyoruz yani Yaylalarımızı dağları, ormanları, mesire alanlarını, piknik alanlarını, Göletleri, şelaleleri, tanıtın güzel bir video hazırlıyoruz. Tabii bu birazcık zaman olacak. Sonra bir kitapçık hazırlayacağız. Bunu dünya çapındaki bütün tur şirketlerine göndereceğiz.”
D3	“Ben Düzce'nin turizm potansiyelinin yüzde onunun ancak kullanıldığı kanaatindeyim. ... bu potansiyeli nasıl arttırabiliriz, işte birlikte hareket etmek

	<i>suretiyle, reklamını yapmak suretiyle ve gelen insanları gelen turiste iyi davranmak gereken hizmet kalitesini vermek suretiyle arttırabiliriz.”</i>
D4	<i>“Turizm çeşitliliğinin bu kadar çok olduğu bir ilçenin uzun süreli konaklamalı turist sayısı ilçe için yeterli değildir. Ulusal basında daha fazla tanıtım yapılmalıdır.”</i>
K1	<i>“İlimizin kültür ve turizm değerlerinin tanıtımı kapsamında hazırlanan broşür, harita, cd, çanta, afiş vb. materyaller yurt içi ve yurt dışı bir çok kişi kurum ve kuruluşlara dağıtımı yapılmakta ve sempozyum, fuarlar vb. etkinliklerde de İlimizin tanıtımına katkıda bulunmaktadır.”</i>
K2	<i>“Bizim şöyle bir handikabımız var gölcük denince akla deprem geliyor. Biz bu depremin yerine diğer bahsettiğim o konuları ikam etmeye gayret ediyoruz. Ve bunda da aslında şu aşamaya baktığımız zaman büyük bir ölçekte başarılı olduğumuzu söyleyebiliriz. Ama daha da yolumuz var.”</i>
K3	<i>“İlçenin tanıtımı çok önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Ulusal ve uluslararası fuarlarda tanıtımlar yapılmıştır. Yazılı, görsel ve sosyal medyada önemli bir tanıtım sağlanmıştır. Önemli organizasyonlarla bu süreç desteklenmektedir. İlerleyen zamanlarda bu sürecin devam ettirilmesiyle katkının artırılması sağlanacaktır”</i>
K4	<i>“ ... aslında tanıtım pazarlaması şuanda olması gerekenden yukarda. Aslında bu kadar olmaması gerekiyor. Yaz döneminde bölgeye gelen ortalama 350 bin kişinin buraya gelmesi bizleri hizmet noktasında sıkıntılara sokabiliyor. İnsanların konaklama konusunda çok fazla alternatifini yok. Üst düzey bir tanıtım var diyebilirim ”</i>
S1	<i>“Yeterli düzeyde değil”</i>
S2	<i>“İl kültür turizm müdürlüğümüzün çabaları var.”</i>
S3	<i>“MARKA 5 ili temsil ettiği için, Moskova 'da bir fuar oluyor yine aynı şekilde onlar bir bütün olarak tanıtıyor ama bizim Sakarya olarak bir tanıtım yaptığımız şimdiye kadar vaki değil”.</i>
S4:	<i>“Bu zamana kadar biraz belediye biraz da inşaat müteahhitlerinin ev pazarlama taktiği ile dolaylı olarak etkilenmiş olduk ama yeterli değil tabi ki”.</i>
S5	<i>“Değil”</i>
S6	<i>“Bu tanıtım ile pazarlama faaliyetleri şu aşamada katiyen yeterli değil”</i>
S7	<i>“İl kültür turizm müdürlüğümüzün de bu konuda gayretleri var ”</i>
Y1	<i>“Yurtiçin de ve yurtdışında ulusal ve uluslararası programlarda yer alıyor. İlimizle ilgili marka kalkınması ile yaptırdığımız ilimizin yabancı dille çevrilmiş tanıtım CD'miz var. Profesyonelce bir firmaya hazırlanmış bununla ilgili yine farklı yabancı dillerde CD'lerimiz çantalarımız, kitaplarımız, haritalarımız, broşürlerimiz var. İlimizin tanıtım materyallerimiz var.”</i>
Y2	<i>“Değil. Zaten şu anda çokta fazla tanıtım faaliyetlerine girmedik. ... insanlar geldikleri zaman yeterli hizmet verebilecek durumda değiliz... Biraz turizm altyapımızın gelişmesi lazım”</i>
Y3	<i>“Yeterli değildir.”</i>
Y4	<i>“Yeterli değildir.”</i>
Y5	<i>“Yeterli değildir.”</i>
Y6	<i>“Çok fazla tanıtmaya gerek yok, bölgemize çok fazla insan gelmesi ile bölgemizde diğer problemler yanında özellikle içme ve kullanma suyu açısından sıkıntılar meydana getirmektedir. Yeni dizaynlar olmadan tanıtıma gerek olmadığını düşünüyorum.”</i>

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

K4: “Bunun için alternatif sektör olarak da burada çok fazla bir alternatifin yok dediğim gibi yani turizm ve doğa hepsi beraber yani eko turizm dediğimiz tarımla birlikte yapılacak turizmlerle ilgili yani o yüzden bizim buradaki durumu çok fazla etkileyeceğini ben zannetmiyorum. ... aslında burada bütçeden ziyade her yerin kendine özgü bir doğası

tabiatı tarihi var. Bu tarihi bir kere ön plana çıkarmak lazım, bu kültürü ön plana çıkarmak lazım, ondan sonrası hikaye yazacağız hikaye satacağız. ...kültür hikâyelerini yazdığımız zaman o kendiliğinden zaten oluşacak”.

Y1 ise; yerel ve ulusal çapta kolektif bir hareket olması halinde bölgenin tanıtım pazarlaması konusunda önemli bir mesafe alınacağını vurgulamaktadır ve görüşünü “*Bek raundu ve çeşitliliği çok fazla yani arzımız fazla lokomotifimiz fazla dediğiniz gibi yeter ki bunları profesyonelce ortak olarak bunu yöneten alt üst kurumlar, sektör, yerel yönetimden tut Bakanlığımız, siyaset kurumu, hepsi ortak noktada toplu olarak ortak akımda önceliklerini belirleyip bu sektörü arttırıcı, bunu pazarlayıcı daha iyi çekim merkezi yapması konusunda Türkiye içinde ve dışında farklı destinasyonlarda farklı bölgelerde ilimizi bir çekim merkezi yapmak için en iyi şekilde tanıtım yapalım”*(Y1) şeklinde ifade etmektedir.

Katılımcıların yorumlarına bakıldığında bölgenin önemli turizm kaynaklarına sahip olduğu belirtilmektedir. Fakat en önemli sorun olarak bu potansiyeli sunuma hazır hale getirmeme yani ilgili hizmet ve yatırımların hayata geçirilememesi ve bölgenin tanıtım ve pazarlamasının yeterli düzeyde yapılmaması gelmektedir. On Birinci Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2019-2023) (Kalkınma Bakanlığı, 2018b) Tanıtım ve pazarlamadan kaynaklanan sorunlara bakıldığında konuşmacıların tanıtım ve pazarlama konusundaki söylemleri ile örtüşmektedir. Doğu Marmara Bölgesi açısından da temelde aynı problemlerin çözüm beklediğini söylemek mümkündür. Sektörde ürün ve hizmet kalitesinde üstünlük, turizm ürününün geliştirilmesi ve pazarlanmasında yaratıcı uygulamaların eksikliği,

- Tanıtım ve pazarlamada ulusal düzeyde kurumsal koordinasyon eksikliği ve birbirinden bağımsız yürütülen tanıtım çalışmalarında eşgüdüm sağlanamaması,
- Ülke tanıtımının yanı sıra destinasyon bazında tanıtım, imaj oluşturma veya yenileme ve itibar yönetimi faaliyetlerinin sürdürülmemesi,
- Son dönemde ülkemizde yaşanan krizlerin turizm sektöründeki etkisini azaltmak için sektöre özgü risk ve kriz yönetimine ilişkin politikaların geliştirilmesinde eksiklik olması,
- Ülke tanıtımına yönelik faaliyetlerde yabancı dil bilen, turizm eğitimi almış personelin görev almaması,

- Kültür ve Turizm Bakanlığı düzeyinde i turizme ve yerli turistin seyahat etmesine yönelik stratejik pazarlama planlamalarının olmaması,
- Özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yer alan Şehirlere yönelik olumsuz önyargıların varlığı ve bu önyargıların ortadan kaldırılıp söz konusu bölgelere seyahatin teşvik edilmesine yönelik yeterli faaliyetlerin yapılamaması,
- Dış pazarlarda değişen tüketiciler tercihleri dikkate alınarak daha fazla gelir getiren sağlık, kış, kurvaziyer, yat, golf, av ve kongre turizmi gibi turizm çeşitlerinin geliştirilmesine ve bu Şekilde  r n çeşitliliğinin artırılmasına yönelik plan ve politikaların olmaması Şeklinde ifade edilmektedir.

3.4.3.10. Muhtemel Ekonomik ve Diğer Dengesizliklere Karşı Turizm Sektörün Durumunun Keşfedilmesi

Turizm, ekonomik anlamda birçok olumlu etki yaratmanın yanı sıra oldukça hassas ve kırılgan bir yapıya sahiptir. İ ve dış krizlerden (ekonomik, siyasal, politik krizler vb.), terör olaylarından çok çabuk etkilenmektedir. Sektörün krizlere ve olaylara duyarlılık düzeyinin yüksek olması ekonomide dalgalanmalar ve istikrarsızlıklar meydana getirebilmektedir (Davras ve Aktel, 2018: 28).

Turizm endüstrisinin ve bölgelerinin önündeki en büyük sorunlardan birisi mevsimsellik sorunu olarak görülmektedir. Mevsimsellik başta turizm işletmeleri olmak üzere sektör çalışanları, yönetimler, turistik tüketiciler ve yerel halk üzerinde bazı olumsuz sonuçlar oluşturmaktadır. Turizm gelirlerinde meydana gelen mevsimsel talep Őokları ile turistik işletme tesislerinin cazipliğini kaybetmesi, atıl kapasite ve verimsizlik, personel sorunları, hizmet kalitesinin düŐmesi, mevsimlik istihdam gibi sektörün gelişimini ciddi bir biçimde etkileyebilecek sonuçlar meydana getirmektedir (Kusluvan ve Kusluvan, 1998: 21).

Karar vericiler ya da harcama yetkilileri bölgesel kalkınmada hassas ve kırılgan bir yapıya sahip böyle bir sektörün gelişmesi için hizmet ve yatırım kararları alırken bölge de yaşanacak muhtemel dengesizlikler (kriz ya da mevsimsellik) karŐısında nasıl bir duruş sergilemektedir. Bu konuda konuşmacılar literatür ile  rtuŐen bir Şekilde turizm endüstrisinin;

- Mevsimsellik
- Turizmi  ncelikli sektör olarak görmeme

- Uluslararası ekonomik ve siyasi olaylardan etkilenme
- Terör olaylarından etkilenme
- Afetlerden Etkilenme
- Turizmi ikincil bir sektör olarak görme

gibi nedenlerden dolayı turizm sektörüne bölgesel kalkınmada birincil bir rol verilmemektedir. Bu konuda konuşmacıların söylemleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 23: Muhtemel Ekonomik ve Diğer Dengesizliklere Karşı Turizm Sektörün Durumu

Katılımcı	Mevsimsellik
S5, D1	<p>“... bizim bölgelerimizde turizm faaliyetleri kış döneminde ciddi anlamda duruyor. Bunun müteşebbisi zaten kendisi de bildiği için bir miktar ayarlıyor. Tabi bizde ne yapıyoruz kış döneminde yerel yönetimler olarak bu faaliyetlerimizi yani turizme dönük faaliyetlerimizi bu tesislerden kış döneminde daha fazla yapıyoruz. Nedir diyelim bir yemek organizasyonunu kışın daha çok yapıyoruz. Lokantacı arkadaşlarımız diyelim o restoranlar yazın yeterince yemek satıyor zaten kışın da arada bizde organizasyonlarımızı bu bağlamda yaparsak daha iyi ama tabi bunlar yeterli mi değil bizim önümüzdeki süreçler daha da planlanacak bunlar. Baktığımız zaman sıkışan sektörler işte hükümetimiz KDV’yi ÖTV’yi indirdi. Bütün yatırımların tamamı turizmde olan arkadaşlarımız kış dönemini ona göre ayağını denk alıyor ama ne kadar denk olsa da bir istihdamı var. ...; Her şeye rağmen olumsuzluklar oluyor mu elbette ki oluyor ama bunların da içinde herkesin bir ihtiyat akçesi olması lazım bizde kamu olarak yapabileceğimiz kadar şeyler yapmaya çalışıyoruz”(S5).</p> <p>“Bizim en büyük sıkıntımız sezonun dar olması ve turizmin 12 aya yayılmaması haliyle buradaki çalışan işçilerin sezonluk olarak çalışması bir şekilde çalışanların tecrübesinin yani ana çalışma yönünün orası olmaması. Bizim vizyon planlarımızda da söylendiği gibi ve bakanımızın da belirttiği sürekli turizmin 12 aya yayılması cümlesi burada önemini kazanıyor aslında bu bölge ne yazık ki o turizmi 12 aya yayın bir bölge değil. Amacımız zaten bunu 12 aya yayarak 12 yayılmasıyla beraber o sezonluk işçi kavramını bir kenara bırakacak, geçici işçi değil sürekli işçi olacak. Verilen eğitim veyahut da aldığı kapasite neyse İstihdamı ona göre yönlendirme olur eğitimi o şekilde olur ama şu an mevcutta bulunan çalışanlarla beraber inanın üç ay sonra kimseyi bulamazsınız. Diğer sezonda farklı çalışanlarla çalışmak zorunda kalırsınız.”(D1)</p>
	Turizmi Öncelikli Sektör Olarak Görmeme
S5	<p>“Biz zaten ilçe olarak tamamen turizme dönük bir ilçe değiliz, bizde tarım var, sanayi var daha çok sanayi olması için çabalarımız var, mesela demir sac üreten bir fabrikamız var, boru üreten bir fabrikamız var, liman, ticaret, sadece bu işi turizmle yürütelim kafasında değiliz. Hepsinin birbirine entegre olduğu, biri olmazsa diğerinin olabileceği bir ilçedeyiz, ekonomi iyi ise engelimiz yok, ciddi bir fındık gelirimiz var, biz Sakarya da ilçe dâhil olarak baktığımızda GSMH da iyi bir gelire sahibiz, bunu yönetebilmekle ilgili bir problemimiz var aslında”(S5).</p>
	Uluslararası Ekonomik ve Siyasi Olaylardan Etkilenme,
S6	<p>“...; şimdi buna benzer olaylar oldu ülkemizde bizim öngörebildiklerimiz var ama öngöremediklerimiz var. Örneğin Rusya’yla olan uçak vakası çok öngörülmeyen bir</p>

	<p>vakaydı. Rusya özelinden turizm faaliyetleri bir siyasetle doğrudan doğruya etkilenen ilk sektör belki de”.</p> <p>“Bugün Yunanistan’da atıyorum bir tartışma oluyor bir bakıyorsun ertesi günü yunan resmi makamları bizimle olan irtibatları minimize ediyor. Ya da İran’dasınız, İran’da bir tartışıyorsunuz bir bakıyorsunuz İran resmi makamları konuşmuyor sizinle bu sadece turizm alanında değil birçok alanda bizi yaptığımız işleri etkiliyor. Bu tarz bu sıkıntı bölgemizde de yaşanabilir. Ortadoğu turisti çok fazla geliyor ama mesela şunu biliyoruz; Suudi Arabistan son bu yıl kendi vatandaşını Türk ekonomisinde uyardığını çok gitmeyin yönünde tavsiyelerde bulunduğunu biliyoruz. ...; böyle olunca ilk etkilenen bu hizmet sektörü, yani turizm hizmet sektörü bununla alakalı alternatif diğer sektörler bu noktada devreye giriyor tabi ki...”</p> <p>Rusya olayından sonra Antalya’da sadece oteller etkilenmedi. Onu besleyen ve ondan sonra beslenen sektörlerde çok ciddi manada büyük bir darbe aldı. Örneğin oradaki seralarda sebze meyve üreten insanlar orda sebze ve meyvelerini satamadılar. Sebze meyve satılmayınca onu taşıyan taşıma kooperatifleri parayı alamadılar. Onlar alamayınca onlara benzinleri satan akaryakıt istasyonları satamadı. İstihdam azaldı. Böyle geriye doğru bu şekilde. İleriye doğru otel satamadı otelin ödeme yaptığı yerlerde hizmet sektöründe çalışan insanlar istihdamda yer alamadı. İşçi azaltmak zorunda kaldılar. Turizm Acentaları yurtdışından getirdiği misafir azalınca onlar işçi çıkarmaya başladı, onların sigortaları azaldı. Dolayısıyla bu ..., burası bizim yumuşak karnımız her zaman açığız.”</p>
	Terör Olaylarından Etkilenme
S7, Y1	<p>“Mesela ben ...’da çalışırken otellerde yer bulamayan İstanbullu arkadaşlar aradılar, yer ayartır mısın diye. Terör olayları olduktan sonra oteller bomboş kaldı. Mesela bir gün İstanbul’dan arkadaşlar geldi iki kişi ve bir de ben üç kişi bir otelde kaldık, tek bir otelde sadece biz vardık. Çalışmaya oraya gittiler ve bende oraya gittim 2 kişi bütün personel bize hizmet ediyor. Şimdi bizim burada böyle bir problemimiz yok”(S7)</p> <p>“Mesela Suriye’de bir savaş varsa insanlar hadi gidelim Suriye’nin tarihi yerlerini gezelim demez işte onun için ülkenin huzur ve güveni turizmin gelişmesinde tercih edilen alanlar haline gelmesinde büyük önem sağlıyor.”(Y1)</p>
	Afetlerden Etkilenme
S3,K2	<p>“Mesela Rusya krizinde Antalya, deprem olduğunda Sakarya etkilendi, bu Sakarya’nındı, Kocaeli’nin de Yalova’nın da sorunu, mesela Sapanca’daki vakıf otelde yaşanan depremde ölen Japonlar olumsuz bir örnekte teşkil etmiştir”(S3).</p> <p>“... bir deprem olur bölgeye özel o tabi ki o turizmi olumsuz etkiler ama bunun dışında bizim bölgemizi genel itibarıyla buraya yönelik olarak etkileyecek bir durum olmaz”(K2)</p>
	Turizmi ikincil bir sektör olarak görme / Turizme Bağımlı Olmama
S1,K3	<p>“İlçemiz stratejik planında Tarım-Turizm ve Sanayi sıralaması mevcut olup, özellikle Dünyada ve Ülkemizde her geçen gün tarımın ne kadar önemli olduğu ve ileriki yıllarda yaşanabilecek sıkıntılı süreçlerde her Ülkenin kendi ürününü kendi yetiştirmesi düşüncesi ve yine alternatif tarım adı altında geliştirilen projeler kapsamında İlçemiz topraklarının 1. sınıf toprak olması nedeniyle çalışmalar yapılmaktadır. Yine İlçe sınırlarımız içerisinde Organize sanayi olmamasına rağmen mevcut sanayi alanlarımız bacasız sanayi kapsamında olup Sakarya’daki bir çok Organize Sanayi bölgesinden büyüktür. Ayrıca burada bulunan fabrikaların</p>

	<p><i>çoğunluğu Yurt dışına ihracat yaptığı için çalışmalarını da bu yönde geliştirmektedirler. Dolayısıyla Turizm sektörünün bir sekteye uğraması durumunda diğer alanlarda kapsamlı çalışmalar yapıldığından bu çalışmalar sayesinde İlçemizin çok fazla etkilenmesi söz konusu olmayacaktır”(S1).</i></p> <p><i>“ İlçe ekonomimiz doğrudan turizm sektörüyle bağımlı olmadığından farklı alanların varlığıyla ekonomik çeşitlik bulunmaktadır”(K3).</i></p>
	<p><i>Ekonomik ve Siyasi Olaylardan Yurt İçi Turizm Faaliyetlerinin Daha Az Etkilenmesi,</i></p>
K4,K1,K2	<p><i>Kandıra turizmi yurt dışı turizmüne çok endeksli olmadığı için, muhtemel uluslararası bir durumda kandıranın o sezondaki potansiyelinin belki %2-3'ü, bilemedin %5'i etkilenebilir”(K4).</i></p> <p><i>“Turizm Sektörü ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel faktörlere karşı oldukça duyarlılık göstermektedir. Sektör uluslararası hareketlilik kapsamında faaliyet gösterdiğinden ulusal ve uluslararası boyuttaki krizlerden farklı düzeylerde etkilenebilmektedir” (K1).</i></p> <p><i>“Bizim buradaki turizm yurtdışından ziyade yurt içine dayalı bir turizm dolayısıyla ülkedeki genel durum ne kadarsa bizim etkilenme düzeyimiz de o kadar olur”(K2).</i></p>
	<p><i>Turist Tutumlarının Kırılma Olması</i></p>
K4	<p><i>“... turizm sektörü çok korkak bir sektör. Ürkek sektör, o yüzden bir turist gittiği yerden ürktüğünde bir daha o bölgeye uğramayabiliyor”(K4).</i></p>

Not: Bu tablo katılımcıların verdiği cevaplardan betimleyici analiz yöntemi ile oluşturulmuştur.

Tabloda konuşmacı yorumları göz önünde bulundurulduğunda turizm endüstrisinin yapısal kırılabilirliğinin sebebi olarak mevsimsellik ve endüstrinin bağımlı talep yapısı gösterilmektedir. S6 bu konuyu, “...; yani turizmi diğer sektörlerle değil ama turizmdeki sepeti arttırmamız lazım mesela bugün Sakarya'ya gelen Arap turizmini Arapları bunları atıyorum 30 yıl 40 yıl ya da 100 yıl gelecek diye bütün yatırımları Araplara yönelik yapacak olursak bir günde gidecek olursa ortada kalıp çok büyük sıkıntılar yaşayabiliriz. Dolayısıyla biraz önce bahsettiğim gibi yatırımları sürdürmeliyiz ama yatırımları çeşitlendirmeliyiz. Sadece Arap turisti değil işte bir Uzakdoğu'dan da Avrupa'dan da buraya turist getirebilmeli ve bu bölgeyi sevdirebilmeliyiz. Yani bu bir kuraldır. İktisatta sepeti ne kadar çeşitlendirirseniz yatırımlarınızı o kadar güçlendirir ve riskinizi azaltırsınız. Bizde turizm bağlamında bu sektördeki muhataplarımızı ve turizmin kendi içerisindeki alternatifleri yani sadece otel turizmi değil; eko turizm, sağlık turizmi, kongre turizmi yani bunları da çeşitlendirmeliyiz. Turizmin kendi içerisindeki sepetini genişletmek lazım hem de muhataplarımızda ki sepeti genişletmek lazım ki bunda bir denge oluşsun ve de diğer sektörlerdeki besleyici hem ileri doğru hem geri doğru besleyici sektörlerde bundan yararlansın. Turizm sektöründe yaptığımız yatırımlarda bu tehlikeyi her zaman göz önünde bulundurmalıyız. Fakat onunla beraber yapacağımız hizmetin

kalitesi ya da böyle bir iş olur diyerek te yapacağımız yatırımlarda yapmamazlık yapamayız” (S6) şeklinde yorumlamaktadır. Diğer katılımcıların görüşleri ise şu şekildedir:

Y5: “Hiçbir plan yok. Plan yapalım da yok yani 100 milyon borcu olan 24 milyon yıllık bütçesi olan bir ilçede hangi b planını yapacaksın. Allah bize yardım etsin ondan sonra devlet bize para versin diyeceğiz ve bekleyeceğiz, yapacak bir şey yok”.

D2: “Şu anda öyle bir şey düşünmek istemiyoruz o zaman geldiğinde bakarız. İnşallah öyle bir şey olmaz B planımız var tabii ki”.

Y4: “Ben böyle bir durumun olacağını düşünmüyorum, bize özel bir b planımız da yok doğrusu”.

Y2: “Yani onu zaten baştan da söyledim zaten hedefimiz zaten tek sektörde yürümek değil. İşte tarım olsun, sanayi olsun, turizm olsun bunların hepsinin dahil olması ve birbirleriyle entegre etmeye çalışıyoruz hedefimiz ilk o 2004 yılından beri o vizyonumuzu da ona göre belirlemiş durumdayız. Dolayısıyla şuanda bizim o konuda bir riskimiz yok. Biz zaten çeşitlendirdik sektörü kademe kademe ilk etapta tarımımız vardı, sanayiye koyduk, şimdi turizmi işte geliştiriyoruz. 4-5 yıl içerisinde o da bittiği an zaten hep birbirine entegre bir sistem ortaya çıkmış oluyor”.

Y1: “Yalova toprakları çok verimli topraklara sahip bir yer. Tarım şuan da burada çok gelişiyor burada diğer illerde olmayan marka ürünler burada yetişiyor arada ki o çiçek üretimi ile ilgili tarımla ilgili artı kültürel ve sanatsal etkinliklerle ilgili bu arada ki boşluğu onunla tamamlayabiliriz. Yani Yalova'yı bu şekilde dediğim gibi bir çekim merkezi yapabiliriz Alternatif seçeneği oldukça fazla olan bir ildir. Bu iş olmadı hadi battık gittik Yalova'yı terk edelim kimse demez çünkü b ve c planları vardır çünkü b ve c planlarını uygulayacak alt yapı ve üst yapı vardır”.

Konuşmacıların söylemlerine bakıldığında;

- Yatırımların çeşitlendirilmesi
- Turizm endüstrisi içerisindeki yatırım ve hizmet çeşitliliğinin artırılması
- Alternatif pazarlara yönelmek,
- Hizmet kalitesinin artırılması

- Sektörel dengesizliklere karşı kurumsal ve bölgesel stratejilerin belirlenmesi çözüm önerileri ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan S3 ise bu konuda, “ *Dışarıdan gelen turist sayısına bakıyoruz 26.000 içerden gelen 160.000 kişi civarında, bu rakam çok yetersiz. Sakarya potansiyel olarak içerden gelen turist 700.000, dışarıdan gelen turiste 150 -200 bin olmalı. Tabi burada bana göre en büyük engel şehrin bu konudaki aktörlerin birlikte hareket etmemesi, birlikte hareket edildiğinde bu rakamlara ulaşmak mümkün, Sakarya'nın bu konuda ciddi bir potansiyeli var*” şeklinde yorum yapmaktadır. S3 ün bu konudaki yorumlarına bakıldığında arz kaynakları ve talep arasındaki dengesizliğe işaret ederek;

- Etkili tanıtım stratejileri uygulanması ile turist sayısında artış,
- Kurumlar arası bilgi tecrübe ve işbirliğinin artırılması,

şeklinde çözüm önerileri getirmektedir. Konuşmacıların yorumlarına ilave olarak bölgede alternatif sektörlerin gelişmesinin sağlanması turizm çeşitliliğinin gelişmesini de sağlayacaktır.

3.4.3.11. Doğu Marmara Bölgesi Yöre Bazlı Turizm GZFT (SWOT) Analizi

Bölgedeki 23 harcama yetkilisinin söylemleri kapsamında bölgenin; ulaşım altyapısı ve erişilebilirlik, alt ve üst yapı faaliyetleri, sosyokültürel çeşitlilik durumu, turizm arz kaynakları, tarihi zenginlik, mevzuat, kurumsal gelişim, tanıtım pazarlama- imaj, girişimcilik kültürü ve diğer konular olmak üzere on kategorileri de GZFT analizi yapılmıştır.

Konuşmacıların turizm bağlamında yöre bazlı söylemleri, araştırmacı gözlem ve notları, bölgeye dair yapılmış olan diğer akademik çalışmalar kapsamında GZFT analizi yapılmıştır. Bu kapsamda analiz sonuçları araştırma temaları altında çıkarımlar şeklinde açıklanmıştır.

Tema 1: Ulaşım Altyapısı ve Erişilebilirlik

Çıkarım 1: Genel olarak ulaşım altyapısı ve erişilebilirlik yönü güçlü bir bölgedir.

- Bölge Coğrafi konum bakımından İstanbul, Ankara, Bursa gibi nüfus yoğun büyük şehirlere yakındır ve bu durum bölgedeki birçok ilçenin erişilebilirliğini arttırmaktadır.

- İstanbul –Ankara Tem Otoyolu –Karadeniz Otoyolu- D100 Karayolu- deniz otobüsleri ve liman ağlarının gelişmiş olması- Cengiz Topel Havaalanı'nın varlığı- Sabiha Gökçen Havalimanı'na yakınlık gibi faktörler genel olarak erişilebilirliği ve erişim hızını arttırmaktadır.

Çıkarım 2: Ulaşım altyapısı ve erişilebilirlik bakımından bölgede zayıf yönler bulunmaktadır.

- Yoğun nüfus alanlarına yakın olmanın bir sonucu olarak turistik talebin gününbirlik olarak gerçekleşmesi gecelik konaklama gün sayısını düşürmektedir.
- Turizm arz kaynağı bakımından bazı orman alanlarına erişim ve orman içi ulaşım ağlarının sınırlı olması bazı ilçelere olan turizm talebini olumsuz etkileyebilmektedir.
- Yalova-Armutlu ulaşım ağının zayıf olması ve Armutlu tünellerinin faaliyete girmemiş olması bölgeye olan turizm talebini etkileyebilmektedir.
- Deniz ulaşım alt yapısının olduğu bazı ilçelerin feribot seferlerinin yeterli sayıda olmaması turizm talebini olumsuz etkileyebilmektedir.
- Bölge ülkelerinin demografik yapıları ve tercih farklılıkları ve tanıtım yetersizliği nedeniyle Doğu Marmara Bölgesi'ne yeterli turizm talebi oluşmamaktadır.

Çıkarım 3: Ulaşım altyapısı ve erişilebilirlik bakımından bölgeye fırsatlar sunmaktadır.

- Yalova- İzmit ve Karasu limanlarının bölge ticaret hacmini artırması yanında turizm faaliyetlerinin gelişmesi bakımından güçlü fırsatlar sunmaktadır.

Çıkarım 4: Ulaşım altyapısı ve erişilebilirlik bakımından bölgede çeşitli tehdit oluşturacak faktörler bulunmaktadır.

- Bölgenin büyük fay hatları üzerinde olması muhtemel deprem durumunda ulaşım alt ve üst yapısını tehdit etmektedir.

Tema 2: Alt ve Üst Yapı Faaliyetleri

Çıkarım 1: Bölgenin turizm alt ve üst yapı faaliyetlerine yönelik konuşmacılar tarafından güçlü yönler belirtilmemiştir.

Çıkarım 2: Bölgede alt ve üst yapı faaliyetleri bakımından zayıf yönler bulunmaktadır.

- Yatırım alanlarının bakir olmasından dolayı ilk yatırım maliyetleri ve yatırım maliyetleri merkezi ve yerel yönetimlere bütçe yükü getirebilmektedir.
- Turizmin gelişmesi için bölgede alt ve üst yapı ve tesisleşme bakımından eksiklikler bulunmaktadır.

Çıkarım 3: Bölgede alt ve üst yapı faaliyetleri bakımından fırsatlar bulunmaktadır.

- Bölgede yatırım faaliyetleri devam eden, baraj, gölet, tünel, bağlantı yolları, orman içi yürüyüş ve araç yolları, sosyal donatı alanları, rekreasyon alanları, motor pisti, gençlik ve turizm kamp alanları, termal tesisler, ılıcalar, sahil düzenlemeleri, liman yatırımı, otel, motel, bungalov vb. kamu ve özel yatırım alanlarının faaliyete geçmesi ile bölgenin erişilebilirliği ve cazibesi artacaktır.

Çıkarım 4: Alt ve üst yapı faaliyetleri bakımından bölgede tehdit oluşturabilecek durumlar söz konusudur.

- Koruma kollama ve yaşatma dengesinin gözetilememesi, bölgenin taşıma kapasitesinin belirlenememesi,
- Kentsel rant faktörü, düzensiz ve çarpık kentleşme, kentsel rehabilitasyon faaliyetlerinin zayıf kalması,
- Doğal alanların ve tarım alanlarının yapılaşma baskısına maruz kalabilmesi
- Altyapı imkânlarının ve turizm hizmeti sağlayan işletmelerin istenilen düzeyde gelişmemiş olması.

Tema 3: Sosyo-kültürel Çeşitlilik

Çıkarım 1: Bölgede turizm bağlamında sosyokültürel yapının sağlamış olduğu güçlü yönler bulunmaktadır.

- Bölgenin farklı alt kimliklerden oluşması turizm bağlamında kültürel çeşitlilik ve zenginlik ortaya çıkarmaktadır. Bu durum sanata, edebiyata, geleneklere yansıtılabilmektedir.
- Bölgede köklü ve eğitim ve öğretim kapasitesi yüksek üniversitelerin olması ekonomik sosyal ve kültürel bakımdan bölgeye katkı sağlamaktadır.
- Bölgenin aynı zamanda önemli bir sanayi merkezi olması güçlü bir ekonomik yapı oluşturmakta, turizm bağlamında iç talebin oluşmasına etki edebilmektedir.

Çıkarım 2: Bölgede turizm bağlamında sosyokültürel yapının meydana getirmiş olduğu zayıf yönler bulunmaktadır.

- Yörelerdeki yerel kültürel özelliklerin yeterince tanınıyor olmaması,
- Turizm arz kaynakları bakımından zengin olan yörelerde turizm faaliyetlerinin yaşam stili haline gelmemiş olması,
- Bölgede tarım, sanayi ve turizm sektörel ilişkilerinin zayıf olması

Çıkarım 3: Konuşmacıların bölgede turizm bağlamında sosyokültürel yapının meydana getirmiş olduğu fırsatlara yönelik bir söylem mevcut değildir.

Çıkarım 4: Bölgede turizm bağlamında sosyokültürel yapının meydana getirmiş olduğu tehditler söz konusudur.

- Turizm arz kaynaklarının korunmasına yönelik bazı yörelerde turizm arz kaynaklarının korunması, kullanımı konusunda farkındalık eksikliği bulunmaktadır.
- Özellikle Kocaeli ili başta olmak üzere Doğu Marmara Bölgesi'nin yoğun göç alan bir bölge olmanın doğal arz kaynakları ve sektör işgücünü tehdit edebilmektedir.

Tema 4: Turizm Arz Kaynakları

Çıkarım 1: Bölgede turizm Arz Kaynakları bakımından güçlü yönlerle sahiptir.

- Bölge sahip olduğu iklim özellikleri ve coğrafi konumu ile deniz, kış, doğa turizmi başta olmak üzere turizm çeşitliliği zengin olan bir bölgedir.
- Ekoturizm amaçlı kullanılabilecek özelliklere sahip Milli ve Tabiat Parkları başta olmak üzere endemik bitki türleri, doğal kaynaklar ve bozulmamış çevre (göller, yaylalar, şelaleler, ormanlar, akarsular, vb.) arz kaynaklarına sahip bir bölgedir.
- Bölge Karadeniz ve Marmara sahillerinde mavi bayraklı plajlara sahiptir.
- Zengin orman dokusuna sahip bir bölgedir.
- Yalova ili başta olmak üzere zengin termal kaynaklara sahip olan bir bölge olması
- Marmara Denizi, Karadeniz, Kocaeli (Yuvacık Baraj Gölü, Denizli Göleti, Sipahiler Göleti, Tahtalı Göleti, Çağırğan Göleti, Bıçkıdere Göleti, Kurtdere Göleti, Kirazdere Barajı), Sakarya (Sapanca Gölü, Poyrazlar Gölü, Büyük Akgöl, Küçük Akgöl, Taşkısıgı Gölü), Bolu (Abant Gölü, Gölcük Gölü, Yedigöller Milli Parkı,

Sülüklü Göl, Çubuk Gölü, Sünnet Gölü, Şirinyazı Göleti), Düzce (Efteni Gölü, Topuk Yaylası Göleti, Hasanlar Baraj Gölü, Torkul Yaylası Göleti, Çamlıpınar Göleti Ve Kurugöl) Yalova (Dipsiz Göl, Hersek Gölü, Gökçe Baraj Gölü) tatlı ve tuzlu su kaynakları bakımından zengin bir bölgedir.

- Deniz ve su sporlarına uygun alanların olması spor turizmi açısından önemli bir güç oluşturmaktadır.
- Kocaeli başta olmak üzere bölgede antik dönemlerden günümüze ulaşmış önemli tarihi eserler mevcuttur.
- Bolu (Kartalkaya) ve Kocaeli (Kartepe) gibi dağların olması kış turizmi ve dağcılık faaliyetleri bakımından cazip bir kaynak durumundadır.

Çıkarım 2: Bölge turizm arz kaynakları bakımından bazı zayıf özelliklere sahiptir.

- Göl, dere, yayla, orman gibi günübirlik turistik alanlarda oluşan çevresel kirlilik,
- Deniz turizmi bakımından sezonun kısa sürmektedir.
- Tarım ve sanayi alanların fazla olması turizm alanları üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Çıkarım 3: Bölge turizm arz kaynakları bakımından önemli fırsatlara sahiptir.

- Doğal arz kaymalarının fazla olması mesire alanları ve rekreasyon alanlarının yapımına uygun olması
- Kongre turizmi gibi yeni turizm alanları için uygun alanlara sahiptir.
- Yeni turizm destinasyonları için uygun alanlara sahiptir.

Çıkarım 4: Bölge turizm arz kaynakları üzerinde çeşitli tehdit unsurları barındırmaktadır.

- Deniz, orman, göl ve yayla, tarihi eserler gibi turizm arz kaynakları nüfus artışı, sanayi ve diğer çevre kirliliği faktörleri baskı altındadır.
- Önlemler alınmadığı takdirde Sanayi bölgelerinin hava ,su ve toprak kirliliği meydana getirmek sureti ile turizm alanlarını olumsuz etkileyebilmektedir.
- Bölgeden geçen kara yolları erişilebilirlik anlamında hayati öneme sahip olmakla birlikte emisyon ve ses kirliliği bakımından turizm çevresini olumsuz etkileyebilmektedir.
- Bölgede çevre kirliliğini engellemeye yönelik politikaların yetersi kalması

- Mudurnu ve Kandıra ilçeleri başta olmak üzere bölgede tavukçuluk sektörü üretim alanlarının çevre kirliliği oluşturması ve önlemlerin yetersiz kalması
- Bölgede doğa ve kültür turizmine fazla önem verilmemesi, yoğunluğun kıyı turizmine verilmesi yerel ve kırsal kalkınmayı olumsuz etkileyebilmektedir.

Tema 5: Tarihi Zenginlik

Çıkarım 1: Bölge turizm sektörü bakımından tarihi zenginlikleri ile güçlü yönleri sahiptir.

- Roma, Bitinya, Selçuklu, Osmanlı dönemine ait bölgede ciddi tarihi eserler ve kalıntılar bulunmaktadır.

Çıkarım 2: Turizm sektörü bakımından bölgenin tarihi zenginliklerden yeterli derecede faydalanılmamaktadır.

- Arkeolojik kazı alanlarının sınırlı sayıda olması, muhtemel kazı alanlarının özel mülkiyet kapsamında olması saha araştırmalarını sınırlandırmaktadır.
- Tadilat, onarım, yenileme, yeniden inşa faaliyetlerinin bütçe kısıtları nedeni ile yapılamaması.
- Bölge tarihine dair edebi mirası ortaya çıkaracak araştırmacı sayısının az olması ve bu konudaki akademik çalışmaların ve teşviklerin yetersiz olması
- Yerel yönetimlerin tarihi mirasın araştırılmasında ve turizme kandırılmasında yerli derecede farkındalığı bulunmamaktadır.

Çıkarım 3: Turizm sektörü bakımından bölge tarihi zenginlikleri önemli fırsatlar sunmaktadır.

- Kazı çalışmalarının artırılması kültür turizminin gelişmesi bakımından önemli fırsatlar ortaya çıkaracaktır.

Çıkarım 4: Turizm sektörü bakımından bölge tarihi zenginliklerine yönelik bazı tehditler söz konusudur.

- Bölgenin deprem kuşağı üzerinde olması tarihi bina ve alanları tehdit edebilmektedir.

- Bölge kültür varlıklarına kaçak kazı yapan defineciler tarafından zarar verilebilmektedir.

Tema 6: Kurumsal Gelişim

Çıkarım 1: Bölge turizm sektörü kurumsal gelişim bakımından güçlü yönlerle sahiptir.

- Cittaslow şehri kriterlerine uygun bölgede Taraklı, Mudurnu, Göynük gibi ilçelerin olması bölgede turizmin gelişmesi bakımından güç katmaktadır.
- Dünya geçici kültür mirası listesinde yer alan; Justinianus Köprüsü (Sakarya), Mudurnu Kültürel Miras Alanı (Mudurnu) ve Yürüyen Köşk (Yalova) turizmin kurumsal gelişimi konusunda bölgeye dinamizm katmaktadır.
- Bölge genelinde orta ve yükseköğretim düzeyindeki okullarda hizmetler sektörüne yönelik programların varlığı sektörün kurumsal gelişimine güç kazandırmaktadır.
- AB fonları ve diğer uluslararası fonlardan turizm geliştirme projelerine destekler alınabilmesi,
- MARKA proje destekleri,
- Bölgede turizm sektörünün işgücü talebini karşılayacak işgücünün varlığı.

Çıkarım 2: Bölge turizm sektörü kurumsal gelişim bakımından bazı zayıf yönler bulunmaktadır.

- Bölgenin çoğunluğu turizm yatırımları bakımından bakir bir yapıda olduğundan hem yatırım maliyetlerini karşılanması bütçe yükü getirmekte hem de turizm faaliyetlerinin tecrübe edilmesi, yöre turizm faaliyetlerinin kurumlaşması zaman almaktadır.
- Yalova ve Düzce gibi il kimliğini yeni kazanmış olan şehirlerin kurumsal ve şehir kültürden kaynaklanan bazı problemler ortaya çıkabilmektedir. Bazı alanlarda diğer çevre iller ile rekabet edebilme konusunda zorluk yaşanabilmektedir.

Çıkarım 3: Bölgede turizmin sektörünün kurumsal gelişimine yönelik fırsat söylemleri bulunmamaktadır.

Çıkarım 4: Bölgede turizmin sektörünün kurumsal gelişiminin önünde bazı tehdit unsurları bulunmaktadır.

- Yerel yönetimlerin bölgede turizm ve sanayi sektörünün birlikte gelişmesine yönelik uygulamalarında koruma, kollama ve yaşatma dengesinin sağlanamaması riski ve bu durumun turizm arz kaynaklarına zarar verebilme tehlikesi bulunmaktadır.

Tema 7: Tanıtım Pazarlama ve İmaj

Çıkarım 1: Bölge turizm sektörü tanıtım pazarlama ve imaj bakımından güçlü yönlere sahiptir.

- Yurt içi ve yurt dışında; deniz turizmi, doğa turizmi, sağlık turizmi, kültür turizmi bakımından bilinirliği yüksek olan ilçeler bulunmaktadır. (Termal, Armutlu, Çınarcık, Sapanca, Kartepe, Akyazı, Taraklı, Mudurnu, Kandıra, Karasu gibi.)
- Özellikle devre mülk sistemli kaplıcalar, ilçedeki yazlık sahipliği, turizm alanlarına günübirlik yakınlık, bölgenin tanıtım ve pazarlanmasını kolaylaştırmaktadır.
- Uzun yıllardır devam etmekte olan günübirlik ve hafta sonu turistik talep.
- MARKA'nın tanıtım, pazarlama ve imaj oluşturma faaliyetleri.
- Son yıllarda turizmin faaliyetlerine yönelik olarak halkın desteği artmakta ve farkındalık oluşmaktadır.

Çıkarım 2: Bölge Turizm sektörü tanıtım pazarlama ve imaj bakımından zayıf yönler bulunmaktadır.

- Doğu Marmara Bölgesi içerisinde tanıtım pazarlama ve imaj bakımından zayıf olan ilçeler bulunmaktadır.
- Doğu Marmara Bölgesi'nin geneli ile ilgili olarak tanıtım pazarlama ve imaj geliştirme faaliyetleri bakımından yetersiz bir durum söz konusudur.
- Turizm açısından bölgede girişimci kültürünün gelişmemiş olması.
- Mevcut turizm destinasyonlarının geliştirilmesi ve turizm bölgelerinin yatırım çekmesine yönelik tanıtım ve pazarlama faaliyetleri zayıf kalmaktadır.
- Başta Kocaeli şehri olmak üzere bölgenin sanayi bölgesi olma imajı turizm imajının önüne geçmesi
- Bazı ilçelerde kaliteli hizmet sunan tesislerin sayısının az olması (pansiyonculuk işletmelerinin yoğunluğu ve düşük kalitedeki hizmetler) müşteri talebini olumsuz etkilemektedir.

- Turistlerin olumsuz tecrübeleri bölgedeki hizmet ve mal tüketimini etkilemekte bölge tanıtımına olumsuz yansımaktadır. Ayrıca düşük turizm talebi bölgede oluşacak katma değerın zayıf kalmasına sebep olmaktadır.

Çıkarım 3: Bölge turizm arz kaynaklarının tanıtım pazarlama ve imaj geliştirme faaliyetlerinin artırılması bölge açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

- Bölgenin mevcut turizm kaynaklarının ulusal ve uluslararası alanda tanıtılması bölgenin yatırımcı ve turist çekmesine katkı sağlayacak ve yerel ve ulusal ekonomi üzerinde pozitif etkileri olacaktır.

Çıkarım 4: Bölgenin tanıtım pazarlama ve imaj geliştirmesinin önünde tehdit oluşturacak bazı faktörler bulunmaktadır.

- Bazı turizm yöreleri ile özdeşleşmiş olan, afetler ya da ekonomik sosyal ve politik olaylar bölge turizm imajını etkileyebilmekte buda turizm talebi üzerinde olumsuz sonuçlar meydana getirebilmektedir. Örneğin; “Çınarcık Çukuru” “Gölcük depremi” “Adapazarı-Hendek-Sapanca Şeytan Üçgeni” gibi.
- Özellikle Kocaeli şehrinin sanayi şehri imajı şehrin turizm gücünü zayıflatmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm dünyada hızla büyüyen dinamik, istihdam sağlamada, dış ticaret açıklarını kapatmada ve ülkenin ihtiyaç duyduğu yatırım mallarını ithal etmede sağladığı katkılar, ileri ve geri bağlantı gücü ile önemli endüstrilerden biridir. Turizm arz ve/veya talebindeki değişim ve gelişmelere bağlı olarak başta hizmet endüstrisi olmak üzere; oteller, seyahat acentaları, hava, deniz, kara hatta demiryolu taşımacılığı, rekreasyon, sağlık, restoran, eğlence vb. işletmeler turizmden doğrudan etkilenebilmektedir. Bunun yanı sıra; sanayi, inşaat ve tarım endüstrilerine yönelik geri ve ileri bağlantıları ile milli gelir üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla turizm, ekonomik kalkınmanın motoru ve tüm dünya ülkelerinin bacasız sanayisi olarak görülmektedir.

Doğu Marmara, tarihi, kültürel yerleri ve doğal güzellikleri ile nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bir bölgemizdir. Alt ve üst yapı, ulaşım ve seyahat, inşaat, mobilya gibi diğer tamamlayıcı sektörler bakımından da geniş bir kapasiteye sahiptir. Bölgede turizm endüstrisine yönelik yapılacak yatırım ve harcamaların bölgeye ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan büyük katkılar sağlayacağı yadsınamaz bir gerçektir.

Türkiye'nin ve bölgenin turistik gelişmesine ve ülke kalkınmasına yönelik olarak uygulanan kalkınma planları (1963-2021) ve bu çerçevedeki politikalar ile dünyanın en önemli turizm destinasyonlarından biri haline geldiği görülmektedir. Ancak siyasi ve ekonomik krizler, darbeler, afetler, kurumsal etkenler, ekonomik ve cari dengesizlikler, terör ve son olarak Covid-19 gibi hizmet endüstrisini ve tüm alt sektörlerini doğrudan etkileyen olumsuz koşullar mevcut potansiyelin tam olarak kullanılmasını engellemekte olduğu da bir gerçektir. Ayrıca kamu ve özel sektör yatırım ve harcamalarının sermaye temelli, ekonomik büyüme ekseninde gelişme göstermiş olması, daha çok kitle turizminin (tatil ve dinlenme amaçlı turizm) gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu durum, yerel üretkenliğin artmasını engellediği gibi maliyetleri düşüren uygulamalara dönüşmüştür. Öyle ki bugün İspanya'da son derece eskimiş turizm altyapısına rağmen ortalama turist harcaması kişi başına 900 doların üzerinde gerçekleşirken, Türkiye sahip olduğu nitelikli, genç tesisleri ve çalışanlarına rağmen, kişi başına yaklaşık 650 dolar gelir sağlayabilmektedir. Son yıllarda önem kazanan eko turizm, kırsal turizm, sağlık turizmi gibi yerel ekonomilerin gelişmesine katkı sağlayan alternatif turizm türlerinin önem

kazanması bu bağlamda sürdürülebilir yerel yönetim politikalarını ve uygulamalarını gerekli kılmaktadır. Hem kişi başına düşen turist harcama ortalamasının artırılması, hem de sürdürülebilir ve uygulanabilir yerel turizm politikalarının hayata geçirilebilmesi için yerel faktörlerin etkin ve dünya standartlarında kullanılmasını sağlamak gerekmektedir.

Yapılan bu çalışma ile Harcama yetkililerinin; turizm arz ve talep kaynakları, harcama, bütçe, borçlanma, gelirler ve yatırım politikaları ele alınarak, turizm yatırım ve harcamalarına yön verme konusundaki tutumları ortaya konulmuştur. Ayrıca yapılan çalışma ile bölgedeki turizm kaynaklarının kullanılmayan ya da atıl kapasitelerinin görülmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ulaşılmış olduğu sonuçları üç ana temada açıklamak mümkündür.

1. Harcama yetkililerinin turizm kalkınmasına ilişkin “irade, bilgi, kültür, deneyim, vizyonerlik ” tutumlarının kamu ekonomisi perspektifinden elde edilen bulgulara yönelik sonuçlar.
2. Harcama yetkililerinin turizm kalkınması kapsamında bütçe politikası, istihdam ve personel gelişim politikalarına yönelik sonuçlar.
3. Harcama yetkililerin turizm kalkınması bağlamında arz ve talep kaynaklarına yönelik tutumlarının ortaya çıkardığı sonuçlar.

Sonuç 1: Harcama yetkililerinin turizm kalkınmasına ilişkin “*irade, bilgi, kültür, deneyim, vizyonerlik*” tutumlarının yönelik elde edilen sonuçlar:

Harcama yetkililerinin kalkınma kavramına yönelik söylemlerine bakıldığında, kalkınma yaklaşımlarının; üzere iki ana tema üzerinde şekillendiğini görmek mümkündür:

- Ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel faktörlerdeki gelişmenin kalkınmayı da beraberinde getireceğini işaret eden "*süreç odaklı yaklaşım*".
- Gelişmenin merkezinde insanın olması gerektiğini ve insanın refahı ve huzurunun kalkınmayı getireceğini vurgulayan "*insan odaklı yaklaşım*".

Harcama yetkililerinin “*kalkınma gereklilikleri*” olarak aşağıdaki öncüllerde buluştukları görülmektedir.

- Beşeri ve doğal kaynakların verimli ve etkin kullanılması,
- Sürdürülebilir bir çevre oluşturulması ile insanın ve insanın bir parçası olan çevrenin gelişim sürecine ortak edilmesi,

- İnsan odaklı hizmet ve üretim anlayışının meydana getirilmesi,
- Kolektif bir çaba ile aksayan yönlerin minimize edilmesi,
- Hizmet ve üretim faaliyetlerinde insan odaklı yaklaşımın hâkim olması,
- Vatandaşların merkezi ve yerel yönetimin sunmuş olduğu hizmet ve kaynaklara kolay ulaşabilmesi önündeki engellerin kaldırılması,
- Gelişmiş demokrasi ve insan haklarının tesis edilmiş olması,
- Kurumlar arası yönetim kabiliyetinin gelişmesi,
- Bireylerin yerelde yönetim paydaşı olarak aktif rol üstlenmesi,

Bu öncüllerin bireysel tutumlar ve idare anlayışında hâkim olması kalkınma sürecini korunaklı ve sürdürülebilir kılacaktır.

Harcama yetkililerinin yatırım ve harcama kararı almasında; toplumsal fayda, kişisel tatmin, bölgesel ihtiyaçlar ve sorunlar, zorlayıcı faktörler, bölgesel fırsatlar ve tehditler, seçmen talepleri, yasal sorumluluklar ve zorunluluklar, seçmene verilen sözler, merkezi yönetim plan ve programları gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Kuşkusuz bu zorlayıcı faktörler vizyonerlik tutumunun ortaya çıkmasına ve kalkınma sürecini başlatmada en önemli eylemlerden biri olan bölgesel üretim faktörlerini harekete geçirebilir.

Vizyonerlik tutumları bağlamında görüşme yapılan harcama yetkilileri ele alındığında; yetki ve sorumluluk alanlarına dair; “çeşitli büyüklüklerde projelerin”, “hayallerin, “hedeflerin” olduğu görülmektedir. Ancak bunları hayata geçirmelerinin önünde; “bütçe kısıtları”, “kurumlar arası yönetim eksikliği”, “alt ve üst yapı eksiklikleri” gibi engellerin ön plana çıktığı görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre turizm kapsamında “*kalkınmada motor güç oluşturacak yatırım ve harcamaları*” engelleyen faktörleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

- Turizm konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmaması ve durum değerlendirme eksikliği,
- Hedeflerin stratejik planların süresi ile sınırlı kalması,
- Alt ve üst yapı eksikliklere bağlı olarak hedefleme yapılamaması,
- Kurumlar arası yönetim eksikliğine bağlı olarak ortak politikaların yürütülememesi,
- Bütçe konusundaki kısıtlar,

- Politikaların vali, kaymakam, il müdürü, gibi atanmış ve belediye başkanı gibi, seçilmiş kişilerin görev süreleri ve vizyoner tutumları ile sınırlı kalmasıdır.

Kuşkusuz bu engelleyici faktörlerin ortadan kaldırılması kalkınma için gerekli ortamı tesis edecektir. Ancak uygun ortamın tesis edilmesi kalkınma için yeterli olmayacak, teşvik ve vergi politikaları ile desteklenmesi gerekecektir. Harcama yetkililerin iktisadi hayatın olumlu yönde değişmesine yönelik olarak “*irade*” ortaya koymaları bölgede kamusal girişimcilik örneklerini ortaya çıkarabilecektir. Ayrıca dengesiz büyüme modeli kapsamında “*kıt olan kaynakların verimi yüksek olabilecek sürükleyici motor sektörlerle kaydırılması*” da destekleyebilecektir. Dolayısı ile yerelde yapılan yatırım ve harcamalar turizm gibi ileri ve geri bağlantı katsayısı yüksek olan bir endüstrinin bölgesel kalkınmaya daha fazla katkı sağlamasına etki edebilecektir.

Harcama yetkililerinin yetki ve sorumluluk alanı ile ilgili olarak “*turizm vizyon planı*” sahipliğine yönelik yapılan görüşmelerde harcama yetkililerinin tümünün yetki ve sorumluluk alanına dair planlarını bulunmadığı görülmektedir. Bu durum turizme yönelik yapılacak yatırım ve harcamaları sürdürülebilir olmaktan uzaklaştırabilmektedir.

Kültür ve Turizm İl Müdürlüklerinin ve ilçe belediyelerinin turizm vizyon planlarının olmaması turizm konusunda yatırım ve harcamaların, gelir politikalarının, çoğunlukla harcama yetkililerinin vizyoner tutumları ve turizm konusundaki farkındalıkları ile geliştiği görülmektedir. Bu durum turizme yönelik yatırım ve harcamaların sürdürülebilir bir zemin bulamamasına sebep olmaktadır. Özellikle harcama yetkililerinin görev değişimi ile son bulabilmekte ya da yeni göreve gelen kişiler tarafından gerekli siyasi, ekonomik ve mali desteği bulamamaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşların bölge kalkınmasına yönelik etkisi kapsamında elde edilen bulgulara bakıldığında; ilçe belediye başkanlarının çoğunluğu yerel yönetimler dışındaki bölgesel kalkınmada rolü olan yerel kamu kurum ve kuruluşlarının yerel kalkınmada çok etkin rol üstlenmediklerini belirtmektedir. Bu durum bölgedeki kaynakların etkin bir şekilde idare edilmesini engelleyerek kaynak israfına sebep olabilmektedir. Kültür Turizm İl Müdürlükleri ve Kaymakamlıklara göre Yerel Yönetimlerin merkezi yönetim bütçesinden aldıkları pay, belediye işletme gelirleri ve diğer gelirler yolu ile yatırım ve harcamalara finansman sağlama bakımından daha güçlü olduğu görülmektedir.

Sonuç 2: “Harcama yetkililerinin turizm kalkınması kapsamında bütçe politikası, istihdam ve personel gelişim tutumlarına yönelik” elde edilen sonuçlar:

Yerel yönetimlerin bazı hizmetlerini yerine getirmede ve hedeflenen projelerini hayata geçirmede “S1, S4, S7, K1, K3, K4, Y2, Y3, Y5, D1 ve D4” kodlu harcama yetkilileri ilgili yasa çerçevesinde tahsis edilen yerel yönetim bütçelerini yeterli bulmadıklarını belirtmektedir. Ayrıca; K1, S3, D1 ve B1; kodlu harcama yetkililerinin Kültür Turizm İl Müdürlüklerine tahsis edilen ödenekleri yeterli bulmadıklarını belirtmektedir. Bu durum mevcut bütçelerin öncelikli alanlara kullanılmasına gerektirmektedir. Dolayısı ile bazı borç yükü fazla olan yerel yönetimler ile birlikte düşünüldüğünde; ikincil bir sektör olarak görülen turizm endüstrisine yönelik yapılacak yatırım ve harcamalar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Bütçe yetersizliği söylemleri kapsamında ve bütçe arttırmaya yönelik uygulanan politikalar incelendiğinde; kurumların bütçelerini arttırmaya yönelik politika arayışları konusunda zayıf oldukları görülmektedir. Bu durum turizm kapasitesinin etkin kullanılmasını engellemektedir.

Kültür ve Turizm İl Müdürlüklerinin ve Kaymakamlıkların sorumluluk ve yetki alanlarında yönelik kısa vadede yatırım ve harcama yapmaya yönelik özel bütçelerinin olmaması, yapılacak yatırım ve harcamalarda bürokratik sürecin uzun sürmesi ile yavaş ilerlediği belirtilmektedir.

Yerel yönetimlerin İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerine ve Kaymakamlıklara kıyasla sınırlı mali özerkliklerinin olması, özel gelir kaynaklarına sahip olmaları ve kanunların öngördüğü esaslar çerçevesinde kendi organlarının kararlarına dayanarak harcama yapabilmeleri turizme yönelik yatırım ve harcama yapma konusundaki kabiliyetlerini arttırmaktadır.

Bütçe kısıtlarından kaynaklı olarak Kültür ve Turizm İl Müdürlüklerinin ve Kaymakamlıkların turizm konusundaki kararlarında yerel yönetimlere bağımlı olarak ilerledikleri ve aldıkları kararların tavsiye olmaktan öteye geçemediği görülmektedir. Yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları kapsamında belediye işletmeleri ve diğer kurumları aracılığı ile gelir oluşturmada yetersiz kalmaları, yatırım ve harcama yapma riski almalarını engellemektedir. Dolayısı ile bu durum özel sektör yatırımlarının bölgeye çekilmesi bakımından da olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir.

Harcama yetkilileri bölgede turizme yönelik olarak yapılan kamu yatırım ve harcamalarını, özel sektör yatırımlarını yeterli bulmamaktadır. Bir bölgede kamu ve özel sektör yatırımlarının yetersiz olması, başta vatandaşların hizmetlere ulaşmamasını, işsizlik ve iktisadi boyutları ile yerel ekonomileri olumsuz etkileyebilmektedir. Harcama yetkililerinin çoğunluğu turizm alanında ortak, planlı ve programlı hareket edememenin ortaya çıkarmış olduğu önemli bir yönetim sorunu olduğunu ve bu durumun yerel kaynaklarını verimli kullanılmasını engellediğini belirtmektedir.

Doğu Marmara Bölgesinde Merkezi idare birimleri ve yerel yönetimler arasındaki işbirliği ve koordinasyonun motor güç oluşturacak düzeyde bir işbirliğine dönüşmediği görülmektedir. Bu durum mevcut kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını engellemekte, özellikle turizm kalkınması sürecini olumsuz etkilemektedir. Görüşmecilerin çoğunluğu bölgesel kalkınmada rolü olan kamu kurum ve kuruluşlarını bölgelerine sağladığı katkılar açısından yeterli bulmaktadır. Fakat turizm alanında ortak, planlı ve programlı hareket edememenin ortaya çıkarmış olduğu önemli bir kaynak kaybı sorunu olduğu belirtilmektedir.

Yerel yönetimlerin kamu kaynaklarının kullanılması konusunda popülist davranabildiği belirtilmektedir. Bu durum yatırım ve harcamaların, mal ve hizmet satın alma politikalarının yanlış yönetilmesine, dolayısı ile kamu kaynakların israf edilmesine sebep olabilmektedir.

Ulusal ve uluslararası fonlar, hibeler ve düşük faizli krediler yoluyla projelere kaynak sağlama, şeklinde bütçe kaynaklarını genişlettikleri görülmektedir. Bölgede turizm kalkınmasına yön verebilecek yetişmiş personel sayının az olduğu görülmektedir.

Bölgedeki Karasu, Kandıra, Çınarcık gibi özellikle deniz turizmini yoğun yaşayan ilçelerde sezonluk nüfus artışının yaşanması yerel yönetimlerin hizmet yükünü ve hizmet maliyetlerini arttırmaktadır.

Bölgedeki istihdam kabiliyetin artırılması bağlamında yaşam boyu öğrenme hizmetlerinin sunulması, “öğreten ve alan açan” yerel yönetim anlayışının zayıf olduğu görülmektedir. Bu anlayışının tesis edilmesi, yerel üretim faktörlerinin harekete geçirilmesini sağlayacak, özellikle üretim faktörlerinin turizm kalkınması doğrultusunda kullanılmasını sağlayacaktır.

Turizm kalkınmasının önünde çeşitli “*mali ve yönetsel engellerin*” olduğu görülmektedir. Bunlar;

- Bütçe yetersizlikleri,
- Bütçe gelirlerini arttırmaya yönelik yeterli iradenin ortaya koyulmaması,
- Yerelde kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonun yetersizliği,
- Kaynakların kullanılmasında popülist davranışlar,
- Büyükşehir belediyelerinin ve merkezi yönetim bütçesinden ilçelere olan bütçe ve yatırım desteklerinin az olması,
- Belediye işletmeleri aracılığı ile gelir oluşturma- piyasada aktif rol alma konusundaki eksiklikler,
- Yerel yönetim bütçelerinin arttırılmasına yönelik yasal düzenlemelerin gerçekleşmemiş olması, şeklinde ifade edilebilir.

Sonuç 3: “Turizm kalkınması bağlamında arz ve talep kaynaklarına yönelik tutumlara yönelik” sonuçlar:

Bölge bir bütün olarak ele alındığında; doğal arz kaynakları, kültürel arz kaynakları, ekonomik arz kaynakları, talep kaynakları bakımından zengin bir bölge olduğu görülmektedir. Bölgenin tüm bu kaynakları yerel kalkınmada önemli bir faktör olarak kullanılacak düzeydedir. Yerel kalkınmanın sağlanabilmesi, dolayısı ile bölge kalkınmasının gerçekleşebilmesi için daha fazla kamu yatırım ve harcamalarına, özel sektör yatırımlarına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Yerel yönetimler, özellikle ilçelerin merkezi yerlerinde yatırım yapacak uygun arazi bulmakta sorun yaşadıklarını belirtmektedir. Bu durum yerel yönetimlerin kentsel dönüştürme, iyileştirme, yeniden canlandırma gibi kentsel dönüşüm ya da kent planlama uygulamalarında turizm yatırım ve hizmet alanlarına daha fazla yer verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bölgede yerel düzeyde sivil inisiyatifin zayıf olduğu ve bu durumun mevcut turizm arz kaynaklarının ekonomiye kazandırılması noktasında yatırım kararlarını olumsuz etkilediği görülmektedir. Yerel üretim faktörlerinin kurumsal kapasitesinin zayıf olması turizm arz kaynaklarının ekonomiye kazandırılmasını olumsuz etkilemektedir.

Yerel düzeyde; valilik bünyelerinde konuşlandırılan “İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri” Büyük Şehir Belediyelerinde “Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlıkları”, ilçe

belediyelerinde ‘‘Kültür ve Sosyal İşler Müdürlükleri’’ ve ‘‘Turizm Müdürlükleri’’ Şeklinde turizm bürokratik yapılanması mevcuttur. Bu durum turizm arz ve talep kaynakların koordine edilmesi ve kullanılmasında çeşitli aksaklıklar ortaya çıkarabilmektedir.

Covid-19 sürecinin de etkisi ile tüketicilerin turizm taleplerinde meydana gelen değişmeler kitle turizm hizmeti sunan bölgeler için olumsuzluklar ortaya çıkarırken bölge için ciddi fırsatlar oluşturduğu görülmektedir. Özellikle Sapanca, Kartepe ve Gölcük bölgesindeki yerel yönetimlerin çoğunlukla yerel müteşebbislerin yapmış oldukları yatırımlar dikkat çekmektedir.

Bölgede Turizmin sektörüne yönelik yapılan yatırım ve harcamalar ilçeler arasında değişiklik göstermekle birlikte; döviz girişi, yeni iş alanları artışı- sektörel etkileşim, istihdam artışı, yerel işletme sayısında artış, emlak fiyatlarında artışı, altyapının gelişmesi, üst yapının gelişmesi, turizm odaklı tarım ve sanayi sektörlerinin gelişmesine katkı, diğer ilçeler ile arasındaki gelişmişlik farkının azalması, nitelikli ve niteliksiz g hareketi oluşturabilme, bölgedeki gelir dengesizliği azaltılması, yerel ortaklıkları ve işbirliğinin arttırması, kentsel rant oluşturmak gibi ekonomik sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Bölgede turizm sektörüne yönelik yapılan yatırım ve harcamalar ilçeler arasında değişiklik göstermekle birlikte; sosyal açıdan kalkınma, yerel kimlik kaybı/değişimi, toplumlar arası kültürel etkileşim, eğitim çağındaki kuşağın gelenek ve göreneklere bakış açısına etkisi, kültür sanat ve spor faaliyetlerde artış gibi sosyo-kültürel sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Bölgede turizm sektörüne yönelik yapılan yatırım ve harcamalar ilçeler arasında değişiklik göstermekle birlikte; kentsel mimari uygulamaları, tarihi eserlerin bakımı, yeşil alanların korunma eğilimi, endemik bitki türlerini azalması, bölgeye özgü hayvan/böcek türlerini azalması, ilçede kullanılabilir tarım alanlarının azalması, çarpık kentleşme, çöp sorunu, trafik sıklığı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır

Bölgenin sahip olduğu turizm arz kaynakları yerli ve yabancı yatırım çekme potansiyeli oldukça güçlü görülmektedir. Fakat il ve ilçelerin turizm tanıtım ve pazarlamasının yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durum; bölgenin yeterli yatırımı alma, yatırımcı çekme

ve turist misafir etme bakımından mevcut potansiyelin tam olarak kullanılmasını engellemektedir.

Bölge halkının genelde turizm faaliyetlerinin gelişmesine olumlu baktığı, fakat özellikle deniz turizmine yönelik olarak gelen turistlerin yerel halk tarafından tasvip edilmeyen davranışlarda bulunmalarından kaynaklı olarak yerel halkın turizm faaliyetlerini sahiplenmediği görülmektedir. Harcama yetkililerinin tamamı yetki ve sorumluluk alanlarında turizme yönelik olarak yapılacak yatırım ve harcamaların bölge ekonomisine rekabetçi bir avantaj sağlayacağını belirtmektedir.

Konuşmacıların söylemleri ile yapılan GZFT analizi sonucunda tarihi, kültürel, sosyal kaynakların varlığı ve İstanbul, Ankara, Bursa gibi büyükşehirlerle yakın olmaktan kaynaklı turizm talebi oluşturacak nüfus yapısının varlığı güçlü yönler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durumun bölgeye önemli fırsatlar getireceği görüşü hâkimdir. Diğer yandan sanayi tesislerinin kirlilik potansiyeli ve düzensiz, plansız yapılaşmanın tehdit oluşturduğu ve turizm potansiyeli üzerinde zayıflatıcı etkiler doğurabileceği düşüncesi hâkimdir.

Sonuç olarak yapılan bu çalışma ile bölge kalkınmasında, politikaların uygulanmasında yetkili ve sorumlu (atanmış ve seçilmiş) harcama yetkililerinin turizm yatırım ve harcamalarının bölgesel kalkınmaya etkisine ilişkin tutum ve eylemlerinin bölge kalkınma sürecinde önemli bir rolü ve etkisinin olduğu ve olabileceği görülmektedir. Ayrıca bölgede turizm endüstrisinin gelişebilmesi için mali, idari, teknik ve alt ve üst yapı bakımından kamu yatırım ve harcamalarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Özellikle bölgede; yerel yönetimlerin kalkınma sürecine etki edebilecek bütçe sorunlarının çözülmesi ve gerekli iradenin ortaya koyulması halinde turizm kalkınması bu durumdan olumlu etkilenecektir.

-Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Öneriler

- Yerel Yönetimler, Kaymakamlıklar, Merkezi yönetimin yerel birimleri, muhtarlıklar, özel sektör yetkilileri, sivil toplum kuruluşlarının, yerel kanaat önderlerinin ve halkın paydaş olduğu, uygulanabilir ve sürdürülebilir düzeyde kısa, orta ve uzun vadeli turizm vizyon planlarının hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir.

- Yerel yönetim bütçelerinin iyileştirilmesine yönelik yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Bu kapsamda konaklama vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi yerel yönetimlere devredilebilir.
- Turizm bölgelerindeki sezonluk artışa bağlı olarak hizmet yükü artan belediyelere bütçe tahsislerinde nüfus algoritmasına göre ek bütçe tahsisleri yapılmalıdır.
- Yerel yönetimlerin sahip olduğu işletmelerin daha kurumsal ve piyasa şartlarına göre çalışmasını sağlayacak, yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Yerel ve bölgesel odaklı turizm imaj çalışmaları yapılmalı ve desteklenmelidir.
- Bölgenin arz kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması, kamu harcamalarının kalkınma üzerindeki çarpan etkisinin yüksek olabilmesi için bölge planlarının uygulanabilir düzeyde hazırlanması ve bu konudaki kurumsal yönetim kapasitesinin geliştirilmelidir.
- Bölgede uygun alanlarda merkezi yönetim ve yerel yönetimler eli ile, katı çevresel standartlar belirlenerek, macera kamp alanları, gençlik kamp alanları, orta yaş kamp alanları, yaşlı dinlenme kamp alanları için yatırım alanları belirlenerek, alt ve üst yapı yatırımları yapılarak kamu ya da özel sektörün işletilmesine açılmalıdır.
- Bölgede ekoturizm kapsamında Bungolow turizm hizmet ve kalite standartlarının oluşturulması ve uygulanması Doğu Marmara Bölgesi'nde yerel kalkınmaya daha fazla katkı sağlayacak ve bölge dünyada bu alanda önemli merkezlerden biri olabilecektir.
- Bölgedeki tüm turizm arz ve talep kaynaklarını koordine edebilecek, yatırım bütçesi olan uygun projeleri finanse edebilecek, bölgede yerel ve genel imaj ve pazarlama faaliyetlerine yön verebilecek, etkin bir sekreteryaya hizmeti sunan Doğu Marmara Turizm Ajansı'nın oluşturulması gerekmektedir.
- Yerel yönetimlerin yerel ve bölgesel düzeyde tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinde sosyal medyayı daha aktif kullanmaları gerekmektedir.
- Bölgede iller ve ilçeler arasındaki turizm faaliyetlerinin gelişmesine yönelik yerel yönetim ve kaymakamlıklar ve sivil toplum kuruluşlarının organizasyon oluşturmaları gerekmektedir.

- Yerele özgü turizm stratejilerinin belirlenmesi gerekmekte ve bu stratejilerin *gerçekleşmesi sürecinde “evrakçılık”* yapmaktan çok *“icraat odaklı”* bir süreç yönetimin benimsenmesi gerekmektedir.
- Ortaöğretim ve liseler başta olmak üzere turizm arz kaynaklarının farkındalığına yönelik eğitim ve öğretim müfredatında düzenlemeler yapılmalıdır. Üniversite ve Meslek yüksekokullarının, yerel girişimciliği arttırmaya yönelik faaliyetlerini ve sektör üniversite işbirliğini arttırması gerekmektedir.
- Turizmin yerinden yönetilmesini sağlayacak bölgesel merkezli, daha icra kabiliyeti yüksek kurumsal bir yapı tesis edilmelidir.

-Özel Sektör İşletmeleri ile Sivil Toplum Kuruluşlarına Öneriler

- Bölgenin tarım, el sanatları, kültürel değerlerinin turizm ürünü olarak sunulması, dolayısı ile de yerel üretkenliğin arttırılması için yerel ve bölgesel düzeyde kurumlar arası işbirliğinin ivedilikle geliştirilmesi gerekmektedir.
- Mengen ilçesi başta olmak üzere *“gastronomi turizmin”* gelişmesine yönelik yerel ve bölgesel düzeyde işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir.
- Bölgenin neredeyse tüm ilçelerinde spor turizminin gelişme potansiyeli olduğu görülmektedir. Yağlı güreşler, rafting, kürek yarışları, mahalli at yarışları, yüzme, kayak organizasyonları, yamaç paraşütü gibi yerli ve yabancı turist çekme kabiliyeti olan değerlerin yerel yönetimler, il kültür turizm müdürlükleri, il gençlik ve spor müdürlükleri ve sivil toplum kuruluşları ve seyahat acentaları ile kurumsal bir temelde organize edilmesi gerekmektedir.
- Bölgenin termal kaynaklarının ekonomiye ve yerel kalkınmaya daha fazla katkı sağlaması bakımından sağlık turizmine yönelik kamu yatırım ve harcamaları arttırılmalıdır.
- Yerel yönetimlerin öncülüğünde diğer yerel paydaşlar ile birlikte çalıştay, bilgi şöleni, fikir tepsisi gibi bilimsel ve kültürel organizasyonlar düzenlenerek kurumsal yönetim geliştirilmelidir.
- Ulusal ve bölgesel ölçekte özgün turizm yatırımlarının belirlenmesi ve bölgede yeni destinasyon tasarımlarının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

- Kitle turizm yatırımlarına alt yapı oluşturmaktan ziyade gelirin tabana yayılmasını sağlayan, yerel halkın üretim ve hizmet sürecinin içerisinde olduğu, öğrendiği ve ürettiği, alt ve üst yapının inşa edilmesine yönelik politikalar geliştirilmelidir.
- Turizm bürokrasisi kültürü çerçevesinde güncel ihtiyaçlara doğru cevaplar verememesi ve hem halk hem de sektör tarafından büyük resmin görülememesi.
- Yerel girişimciliğin gelişmemesine bağlı olarak hem sektör hem de yerel halk tarafından sektöre gelişme sağlayacak çıktılı odaklı her yatırım ve harcamanın, yerel ya da merkezi idare tarafından beklenmektedir. Bu anlayışın ortadan kaldırılması için Yerel yönetimlerin ve yerel paydaşlar ile birlikte yerel üretkenliği artırıcı, girişimci zeminini hazırlayan, örnek uygulamalar ile üretim ve hizmet sunumuna yön veren projeler geliştirilmelidir
- Siyasi partilerin, il ve ilçe parti örgütlerinin yerel yönetim aday belirleme sürecinde turizm ilçe ve beldelerinde turizm konusunda ileri görüşlü adayları belirlemesi turizm kalkınmasına katkı sağlayabilecektir.

-Yeni Araştırmalar İçin Öneriler

- Bu alanda farklı bölgeleri kapsayan benzer araştırmalar yapılabilecek olup, bu kapsamda ilgili bölgelerdeki yerel yöneticilerle mülakatlar gerçekleştirilebilir.
- Konu disiplinler arası çalışmalar açısından da ele alınabilir. Bölgesel kalkınma temelli ve mevcut turizm alanlarını daha detaylı inceleyen yeni çalışmalara da yer verilebilecektir.
- Ayrıca nitel çalışma şeklinde veya kapsamlı bir ölçek yardımıyla, bölge halkı ya da bölgeye gelen turistleri hedef kitle olarak ele alan yeni çalışmalar da yapılabilecektir.

KAYNAKÇA

- 5393 Sayılı Belediye Kanunu. In *Resmi Gazete*.
- Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun, (2006).
- 5779 Sayılı Kanun. (2008). İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun. *Resmî Gazete*.
- AHİKA. (2018). 2018 – 2020 Kurumsallaşma Stratejik Planı.
- Akar, S. (2014). Türkiye’de Sağlık Harcamaları, Sağlık Harcamalarının Nisbi Fiyatı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi*, 21(1), 311–322.
- Akat, Ö. (2000). *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği* (3. Baskı). Ekin Kitabevi.
- Akpınar, R., Taşcı, K., & Özsan, M. E. (2011). *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları*. Ekin Yayınevi.
- Akyel, R., & Köse, H. Ö. (2010). Kamu Yönetiminde Etkinlik Arayışı: Etkin Kamu Yönetimi için Etkin Denetimin Gerekliliği. *Türk İdare Dergisi*, 466(3), 9–45.
- Akyurt, H. (2008). *Turizm Bölgesine Yönelik Talebi Etkileyen Faktörlerden İmaj ve Çeşme Örneği*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Albayrak, A. S. (2005). Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 153–177.
- Albert O. Hirschman. (1959). The Strategy of Economic Development. *The American Journal of Agricultural Economics*, 41(2).
- Archer, B. (1995). Importance of Tourism for the Economy of Bermuda. *Annals of Tourism Research*, 22(4), 918–930.
- Aregem.ktb.gov.tr. (2020). <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-13073/ipek-yolu.html>.
- Arıbaş, K., & Deniz, M. (2009). *Paul Krugman ve Yeni Ekonomik Coğrafya Paul Krugman and New Economic Geography*. 181–188.
- Aslan, E. (2014). Bithynia Bölgesi Kalpe Limanı. *Olba*, 22, 117–154. <https://dergipark.org.tr/en/pub/olba/issue/47142/593219>. Erişim Tarihi:25/5/2020.
- Aydın, M. K. (2003). *Sermayenin Küreselleşmesi*. Değişim Kitabevi. İstanbul.
- Aytekin, B. (2012). *Polarize Bölge-Kentin Sürdürülebilirliği İlişkisi: Sanayileşme İktisadi Açısından Kocaeli Yarımadası Örneği* (pp. 1805–1818).
- Bâc Dorin, P. (2012). The Impacts Of Tourism On Society. In *Annals of Tourism Research*

- (pp. 500–506). <https://doi.org/10.1177/0047287578017002151>.
- Bahar, O., & Kozak, M. (2008). *Tourism and Economic* (Nova Scien).
- Bakanlığı, K. (2014). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231–274.
- Baran, P. A. (1958). The Political Economy of Growth. *American Political Science Review*, 52(1). doi: <https://doi.org/10.1017/S0003055400232267>.
- Baş, T., & Akturan, U. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Bilen, M., & Çalışır, M. (2013). Türkiye’de Yoksulluk Tuzağının Politik Belirleyicileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 321–345.
- Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı. (2015). 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı. In *2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*. <http://bilgitoplumustratejisi.org/download/docfile/8a9481984680deca014bea4232490005>. Erişim Tarihi: 10/02-2020.
- Bilgin, M. (2002). Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği:Göller Bölgesi Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 313–330.
- Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2015). *Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi*.
- Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu*. (2008).
- Bowen, S. A. (2018). Mission and Vision. *The International Encyclopedia of Strategic Communication*, November, 1–9. <https://doi.org/10.1002/9781119010722.iesc0111>.
- Bozdoğan, M. N. (2014). Bölgesel Kalkınma ve İBBS Esasına Dayanan Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi. In *Türkiyede Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları* (pp. 1–346).
- Bülbül, D. (2013). Türkiye ’ de Yerel Yönetimlerin Kamu Kesimi Bütçesi Üzerine Etkileri. *Social Science*, 1(2), 48–69.
- Çalık Ross, A. (2007). Nikomedia (İzmit) Arkeoloji Çalışmaları ve Kentin Vizyonu. *Icanas* 38, 2, 879–898.
- Çalık Ross, A. (2018). International Symposium On Orhan Gazi & History-Culture Of Kocaeli. *Kocaeli Tarihi Coğrafyasına Kocaeli Yüzey Araştırmasının Katkıları*, 18. <http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/orhangazi.pdf>.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M., & Meçik, O. (2018). Türkiye’de Uzun Dönemde Eğitim ve Sağlık Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi*

ve *İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 75–96.

- Capó, J., Font, A. R., & Nadal, J. R. (2007). Dutch Disease in Tourism Economies: Evidence from the Balearics and the Canary Islands. *Journal of Sustainable Tourism*, 15(6), 615–627. <https://doi.org/10.2167/jost698.0>.
- Çatalbaş, N. (2007). Üniversite-Yerel Ekonomi İlişkisinde Kutuplaşma Teorisi İyi Bir Model Olabilir Mi? *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, 90–101.
- Çeken, H., Karadağ, L., & Dalgın, T. (2007). Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1–14. <https://doi.org/10.17474/ACUOFD.34495>.
- ÇEKÜL. (2014). *Gaziantep Kültürel Rotalar Sistemi Mekansal Planlama Rehberi*. <https://www.cekulvakfi.org.tr/>. Erişim Tarihi: 01/08/2019.
- Çevik, S., Saçılık, M. Y., & Toptaş, A. (2018). Eski Köye Yeni Adet: Turizm Ve Kültürel Yapı Etkileşimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 618–630.
- Chenery, H. B. (1975). The Structuralist Approach to Development Policy. *The American Economic Review*, 65(2), 309–316.
- Çoban, B., Devecioğlu, S., & Karakaya, Y. E. (2011). Spor Sektöründe E-Ticaret. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(8).
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *Türkiye Cumhuriyeti 11. Kalkınma Planı (2019-2023)*. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>.
- Davras, G. M., & Aktel, M. (2018). 2015-2016 Krizinin Türkiye Turizmine Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(21), 27–38. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.398722>.
- Dawkins, C. J. (2003). Regional development theory: Conceptual foundations, classic works, and recent developments. In *Journal of Planning Literature* (Vol. 18, Issue 2, pp. 131–171). <https://doi.org/10.1177/0885412203254706>.
- Demiral, M. (2008). Türkiye'de Sosyal Sermaye Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Sürdürülebilir Sosyoekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 13, 1–22.
- Deniz, A. (2014). Osmanlıda Bölgesel Kalkınma Hamleleri. In *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar* (pp. 31–64).
- Deniz, M. (2015). 1. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi: “Sosyal Sermaye.” *Sosyal Sermaye Düzeyinin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi*, 690–702.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). Birinci Kalkınma Planı.

- Dinler, Z. (2005). *Bölgesel İktisat*. Ekin Kitabevi.
- Doğancı, K. (2015). Antik Kaynaklar Işığında Eskiçağda Nikomedia (İzmit) ve Civarını. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, İzmit Volume: 1*, 119–130.
- DPT. (2000). Sekizinci Kalkınım Planı.
- DPT. (1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). *Elektronik*, 665.
- Durdu, M. (2018). Maliye Politikalarının Belirlenmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (39)*, 15–28.
- Edwards, M. E. (2007). *Regional And Urban Economics and Economic Development*. Auerbach Publication.
- Ercan, E. (2018). Harcama ve Öz Gelir Seviyeleri Bakımından Yerel Mali Özerklikler. *Maliye Dergisi*, (174), 502–517.
- Ercolani, M. G., & Zheng, W. (2010). An Empirical Analysis of the Lewis-Ranis-Fei Theory of Dualistic Economic Development for China. *Chinese Economist Society*, January, 1–40.
- Erken, İ. (2015). Tanzimattan’ tan Cumhuriyet’e Kocaeli Sancağının İdari Yapısı. *Türkiyat Mecmuası*, 25(2), 193–236. <https://doi.org/10.18345/tm.05630>.
- Eşiyok, B. A. (2002). *Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Dengesizlikler (Doğu ve G. Doğu Anadolu Bölgelerinin Kalkınmasına Yönelik Bir Model Önerisi)*. 1–93.
- Fujita, M., & Krugman, P. (2004). The New Economic Geography: Past, Present and the Future. *Papers in Regional Science*, 83, 139–164. <https://doi.org/10.1007/s10110-003-0180-0>.
- Fujita, M., & Mori, T. (2005). Frontiers of the New Economic Geography. *Papers in Regional Science*, 84(3), 377-405.
- Gills, Malcolm. Perkins, Dwight. Roemer, Michael. Snodgrass, D. R. (1987). *Economics of Development*.
- Gönel, F. (2010). *Kalkınma Ekonomisi*. Efil Kitabevi.
- Göymen, K. (2010). *Türkiye’ de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*. Boyut Yayıncılık.
- Griibler, A. (1995). Industrialization as a Historical Phenomenon. In *Industrial Ecology and Global Change* (Issue November, pp. 0–68).
- Grosfoguel, R. (2000). *Developmentalism, Modernity, and Dependency Theory in Latin America* (pp. 347–374).
- Günaydın, D. (2013). Türkiye ’ de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Giderilmesinde

Kalkınma Ajansların Yeri: İZKA Mali Destek Programları Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 73–101.

Gündüz, A. Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*. Ekin Kitabevi.

Güney, H. (2013). Antik Çağ'da Nikomedia (İzmit) Kenti'nin Jeopolitik Önemi. *Icanas*, 38, 1467-1492.

Güven, A., & Şimşek, G. (2018). Yerel Yönetimlerin Sosyo Ekonomik Gelişimi ve Tanıtımı Açısından Film Platolarının Önemi:Midwood Örneği. *Sayıştay Dergisi* •, 1(108), 123–148.

Hall, W. W., & Hite, J. C. (1970). The Use of Central Place Theory and Gravity-Flow Analysis to Delineate Economic Areas. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 2(1), 147–153. <https://doi.org/10.1017/s008130520000995x>.

Hayaloğlu, P., & Bal, H. Ç. (2015). Üst Orta Gelirli Ülkelerde Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 35–44.

Holzner, M. (2011). Tourism and economic development: The beach disease? *Tourism Management*, 32(4), 922–933. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.08.007>.

Hoover, E. M., & Fisher, J. L. (1949). Research in Regional Economic Growth. In *Problems in the Study of Economic Growth* (Vol. 1, Issue 1, pp. 173–250).

<http://www.sakarya.gov.tr>. (n.d.). <http://www.sakarya.gov.tr>. Erişim Tarihi: 05/01/2021.

<https://sozluk.gov.tr/>. (n.d.). <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 05/01/2021.

<https://wtcc.org/>. (2018). Travel & tourism Global Economic Impact & Issues 2018. *World Travel & Tourism Council*. <http://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide/>.

<https://www.bolu.bel.tr/>. (n.d.). <https://www.bolu.bel.tr/>. Erişim Tarihi: 05/01/2021.

<https://www.duzcetb.org.tr/>. (n.d.). <https://www.duzcetb.org.tr/>. Erişim Tarihi: 05/01/2021.

<https://www1.nyc.gov>. (2020). <https://www1.nyc.gov>No Title. Erişim Tarihi: 09/01/2021.

<https://yalova.ktb.gov.tr/Eklenti/54083,yesil-mavi-turizm-seyir-yolu-brosurpdf.pdf?0>. Erişim Tarihi: 09/01/2020.

<https://www.facebook.com/ayrigezegencamteras/posts/2518010311762959/>, Erişim Tarihi: 10/01/2021.

<https://geyvemedya.com/geyve-yoresel-urunler-uretim-merkezi-acildi/>, Erişim Tarihi: 16/01/2021.

<https://kocaeli.ktb.gov.tr/TR-69361/fotograf-galerisi.html>. Erişim Tarihi: 10/01/2021.

<https://www.dunyabulteni.net/cevre-ve-iklim/sakarya-peyzaj-ve-sus-bitkiciligi-festivali->

- basladi-h478135.html, Erişim Tarihi: 05/01/2021.
- <https://osbuk.org/turkiyede-osb-sayisi-346ya-ulasti/>, Erişim Tarihi: 05/04/2021.
- <https://golcukhaber.com.tr/2017/03/golcuk-belediyesi-yazlik-ilicasi-hizmet-dagitiyor/>, Erişim Tarihi: 09/01/2021.
- ICOMOS. (2008). The ICOMOS Charter on Cultural Routes. *16th General Assembly of ICOMOS, October 2007*, 1–11. <https://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2>.
- International Economic Development Council-IEDC. (2017). Green Metrics: Common Measures of Sustainable Economic Development. In *Green Metrics Common Measures of Sustainable Economic Development*.
- Isard, W., & Thomas A. Reiner. (1965). Regional Science: Retrospect and Prospect. *Regional Science Association: Papers, 16*, 1–16.
- Işık, N., Baysal, D., & Ceylan, O. (2010). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 1. <http://iibfdergi.nigde.edu.tr/article/view/5000066545>.
- J. Goddard. (2011). *Connecting Universities to Regional Growth: A Practical Guide* (Issue September). European Union Regional Policy.
- Kabasakal, U. (2007). Bölgelerarası Kalkınma ve Turizm: Elazığ Örneği. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*.
- Kalkınma Bakanlığı. (2003). *Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004 - 2006)* (Vol. 2003). <http://ekutup.dtp.gov.tr>. Erişim Tarihi: 05/01/2021.
- Kalkınma Bakanlığı. (2012). *Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu Geleceği Sahiplenmek*.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. In *Elektronik*. [http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkınma Planlar/Attachments/12/Onuncu Kalkınma Planı.pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkınma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalkınma%20Planı.pdf). Erişim Tarihi: 03/02/2021.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi(2014-2023)*.
- Kalkınma Bakanlığı. (2015). *Kamu Harcamalarının Rasyonelleştirilmesi Programı*.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018a). *İş ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018b). *On Birinci Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2019-2023)*.
- Kara, M. A., & Taş, S. (2012). Ulaştırma ve Haberleşme Altyapısının Bölgesel Kalkınmaya Katkısı ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Maliye Dergisi*, 163, 468–480.

- Karagöl, V., & Erdoğan, M. (2018). Bölgesel Kalkınmada Yeni Kurulan Üniversitelerin Rolü: Bingöl Örneği. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1), 51–78. <https://doi.org/10.29216/ueip.397494>.
- Karagöl, M. (2015). Sosyal Sermaye ve İbn-İ Haldun'un Asabiyet Düşüncesi. *Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi, 23-25 October*, 1–11.
- Karakayacı, Ö. (2010). Ekonomik Büyüme ve Girişimcilik Aktivitelerinde Kümeleşmenin Rolü: Bursa ve Konya Sanayi Kümeleri Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma Role of Clustering in Economic Growth and Entrepreneurship Activity: The Comparative Study in Case of Bursa and Konya. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 5(2), 149–157.
- Karaman, K. (2016). Hayat Boyu Öğrenme Etkinliklerinde Yerel Yönetimlerin Rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 1135–1143.
- Kaupilla, P., Saarinen, J., & Leinonen, R. (2009). Sustainable Tourism Planning and Regional Development in Peripheries: A Nordic View. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 9(4), 424–435. <https://doi.org/10.1080/15022250903175274>.
- Keleş, R. (1997). *Kentleşme Politikası*. İmge Kitap Evi.
- Keskin, A. (2016). Yerel Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Rolü: Turizm Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(30), 143–154.
- Keskin, H., & Sungur, O. (2010). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm : Türkiye’de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 271–293.
- Kılınç Savrul, B. (2012). *Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Politikaları: Avrupa Birliği ve Türkiye*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Kılınç Savrul, B. (2014). Türkiyede Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Makro Değişkenler Açısından İncelenmesi. In M. N. Bozdoğan (Ed.), *Türkiyede Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları* (pp. 1–346).
- Kıymalıoğlu, Ü., & Ayoğlu, D. (2006). Türk İmalat Sanayinde Yığılma Ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2), 198–209.
- Knickrehm, B. M., Berthon, B., & Daugherty, P. (2016). Digital Disruption : The gGrowth Multiplier Optimizing Digital Investments to Realize Higher Productivity and Growth. *Accenture*.
- Koç, E. (2013). Kentsel Dönüşüm Söylemi ile Genetiği Değiştirilen Mekânlar: Kocaeli’de Toki ve Kent-Konut Deneyimleri. In 4. *Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu “ Neo-Liberalizm Sonrası Mekânsal Müdahale Biçimleri Ve Yansımaları ”* (pp. 81–90).

- Kocaeli Büyük Şehir Belediyesi. (2020). *T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı*.
- Köse, S., & Konur, F. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Farkların Azaltılmasındaki Rolü ve Etkililiği: Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 95–137.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2011). *Kültür ve Turizm Bakanlığı İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik*.
- Kurt, Mustafa. Kuzucu, Kemalettin. Çakır, B. (2016). 19 . Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları : Bir Envanter Çalışması. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 40(1), 245–277.
- Kusluvan, S., & Kusluvan, Z. (1998). Turizmde Mevsimsellik : Nedenleri , Sonuçları ve Yönetimi. *Pazarlama Dünyası*, 12(69), 18–29.
- Lewis, A. W. (1954). *Development with Unlimited Supplies of Labor*. <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368lewistable.pdf>.
- Lin, J., Lei, J., Yang, Z., & Li, J. (2019). Differentiation of Rural development Driven by Natural Environment and Urbanization: A Case Study of Kashgar Region, Northwest China. *Sustainability (Switzerland)*, 11(23). <https://doi.org/10.3390/su11236859>.
- Locksley, G. (2008). *The media and development: What’s the story?* The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7828-1>.
- Lorenzo, G. B. (2011). *Development and Development Paradigms A (Reasoned) Review of Prevailing Visions*.
- Luke Gallup, John. Gaviria , Alejandro. Lora, E. (2003). *Is geography Destiny? A Copublication Of Stanford Social Sciences, An Imprint Of Stanford University Press, And The World Bank*.
- Magacho, G. R., & McCombie, J. S. L. (2017). Verdoorn’s law and productivity dynamics: An empirical investigation into the demand and supply approaches. *Journal of Post Keynesian Economics*, 40(4), 600–621. <https://doi.org/10.1080/01603477.2017.1299580>.
- MARKA. (2010). *TR 42 Doğu Marmara Bölge Planı 2010-2013 (Vol. 127)*.
- MARKA. (2011a). *Karasu ’nun Ekolojik ve Ekonomik Geleceği Çalıştayı*.
- MARKA. (2011b). *Sapanca Turizm Ortak Vizyonu ve Bütünleşik Kentsel Strateji Belirleme Çalıştayı*.
- MARKA. (2012). *Ayaş - Sapanca İpekyolu Turizm Koridorunda “ Yeni Fikirler – Yeni Fırsatlar ” Çalıştayı Raporu*.

- MARKA. (2014a). *Doğu Marmara Turizm Sektör Raporu*.
- MARKA. (2014b). *Mikro Bölgeleme Raporu*. http://www.marka.org.tr/uploads/files/2014_mikro_raporu.pdf.
- MARKA. (2015a). *Doğu Marmara 2014-2023 Bölge Planı-*.
- MARKA. (2015b). *Doğu Marmara 2014-2023 Bölge Planı*.
- MARKA. (2019). *Doğu Marmara Bölgesi Kalkınma Göstergeleri*.
- MARKA. (2020). *Doğu Marmara Bölgesi Kalkınma Göstergeleri-VII*.
- Markandya, A., Taylor, T., & Suzette, P. (2005). Tourism and Sustainable Development: Lesson From Recent World Bank Experience. In *The Economic of Tourism and Sustainable Development* (pp. 225–251).
- Markulev, A., & Long, A. (2013). On Sustainability: An Economic Approach. In *Productivity Commission Staff Research Note* (Issue May). http://www.pc.gov.au/__data/assets/pdf_file/0018/123372/sustainability.pdf.
- Metin, T. (2015). Tarihi Coğrafya Açısından İzmit Şehrinin Ayrıcalıklar. In *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (pp. 35–41).
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2019). *Nitel Veri Analizi* (S. A. Altun & A. Ersoy (Eds.)). Pegem Akademi.
- Minns, J. (2006). *The Politics of Developmentalism*.
- Mpgm.csb.gov.tr. (n.d.). *Mikrobölgeleme Etütleri*. <https://mpgm.csb.gov.tr/mikrobolgeleme-etutleri-i-5213>. Erişim Tarihi:08/02/2021.
- Müge, Ö. (2017). *Dünyada ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Projelerinin Finansman Yöntemleri*. Uzmanlık Tezi. İller Bankası.
- Neuman W. Lawrence. (2008). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri I* (Sedef Özge (Ed.)). Yayınodası Yayıncılık.
- Növresli, T. (2010). *Azerbaycan Turizm Potansiyelinin kalkınma Amaçlı Değerlendirilmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Nurkse, R. (1952). Some International Aspects of the Problem of Economic Development. *The American Economic Review*, 42(2), 571–583.
- Öncel, A. (2010). *Türkiye’de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklılıklarını Gidermeye Yönelik Politika Uygulamaları Ve Etkin Kaynak Kullanımı Üzerine Bir Analiz*.
- Onur, D. (2019). *Kentsel Dönüşüm ve Tarihi Alan Koruma Yönetimi: Türkiye’de Ankara, Konya ve Edirne Örneklerinde Kentsel Dönüşüm Nedeniyle Mekanda Yaşanan Sorunlar Ve Bir Model Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal.

Bilimler Enstitüsü.

- 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, (2000). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4562.pdf>.
- Örki, A. (2016). Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 13–22.
- Özcan, C. C. (2015). Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Yaklaşımı ile Analizi: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(46), 177–199.
- Özcan, Ceyhan Can, Gerçekler, M., & Özmen, İ. (2016). *Turizm ve Çevre İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi*. August 2016, 125–135.
- Özkök, F., & Gümüş, F. (2009). Sürdürülebilir Turizmde Bilginin Önemi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 51–71.
- Öztürk, Nazım. Uzun, A. M. (2010). Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Bölgesel Dengesizliklerin Ortaya Çıkmasında Rol Oynayan İktisadi Etmenler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(11), 91–110.
- Öztürk, A. (2009). *Identifying Homogenous and Functional Regions and A Proposal for NUTS Classification in Turkey*. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/UzmanlikTezleri/Attachments/251/AhmetOzturk.pdf>.
- Özyakışır, D. (2014). Bölgesel Kalkınma Sürecinde Göç Olgusu:TR 2 Bölgesi(Ağrı,Kars,Iğdır,Ardahan) Üzerine Bir Alan Araştırması. In D. Berber, Metin. Özyakışır (Ed.), *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar* (pp. 215–268). Savaş Yayınevi.
- Papulova, Z. (2014). The Significance of Vision and Mission Development for Enterprises in Slovak Republic. *Journal of Economics, Business and Management*, 2(1), 12–16. <https://doi.org/10.7763/joebm.2014.v2.90>.
- Parr, J. B. (2001). On the Regional Dimensions of Rostow's Theory of Growth. *Review of Urban & Regional Development Studies*, 13(1), 2–19. <https://doi.org/10.1111/1467-940X.00028>.
- Parr, J. B. (2008). Cities and Regions: Problems and Potentials. *Environment and Planning A*, 40(12), 3009–3026. <https://doi.org/10.1068/a40217>.
- Plessis, C. Du. (2007). A Strategic Framework for Sustainable Construction in Developing Countries. *Construction Management and Economics*, 25(1), 67–76. <https://doi.org/10.1080/01446190600601313>.
- Polat, E., & Gökdemir, L. (2014). Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. In M. Berber, D. Özyakışır, & H. İ. Aydın (Eds.), *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar* (Savaş Yayınları, pp. 99–132).

- 4720 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, (2002).
- Resmi Gazete. (2016). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161006.htm> .
- Resmi Gazete. (2018). *Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik* (p. Sayısı: 30344).
- Resmi Gazete.(2014); *Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofisleri Yönetmeliği* (p. Sayısı: 29101).
- Rimmer, P. J. (2002). Overview: Restructuring Chinese Space in the New Millennium. *Asia Pacific Viewpoint*, 43(1), 1–8. <https://doi.org/10.1111/1467-8373.00001>.
- Rodan, P. N. R. (1943). Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe. *The Economic Journal*, 2, 202–2011.
- Rosenthal, G. (2018). Interpretive Social Research. In *The Limitations of Social Research*. Göttingen University Press. <https://doi.org/https://doi.org/10.17875/gup2018-1103>.
- Rostow, W. W. (1956). The Take-Off Into Self-Sustained Growth. *The Economic Journal*, 66(261), 25–48.
- Rostow, W. W. (1959). The Stages of Economic Growth. *The Economic History Review*, 12(1), 1–16.
- Saatçioğlu, C., & Karaca, O. (2013). Ulaştırma Altyapısı ve Bölgesel Gelir Farklılıkları : Türkiye için Ampirik Bir Analiz. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1–11.
- Sakal, M. ve Demirhan, H. (2014). Bölgesel Politikalar Eksenindeki Değişim Sürecinde Türkiye’de İzlenen Bölgesel Politikalarının Analizi. In M. N. Bozdoğan (Ed.), *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları* (pp. 179–208). Nobel Yayıncılık.
- Sakarya, A. (n.d.). *Değişen Ekonomi , Değişen Teori*.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. (2009). *Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı*.
- Şeker, M. (n.d.). Kamu Maliyesi. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*.
- Şenses, Fi. (2009). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi? In *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma - Seçme Yazılar* (pp. 235–280).
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 35–54.
- Seyhun, D., & Zafer, Y. (2007). Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 147–181.

- Silverman, D. (2018). *Nitel Verileri Yorumlama* (E. Dinç (Ed.); Pegem Akad).
- Solmaz, U. (2018). Belediyelerin İstihdam Odaklı Sosyal Hizmet Uygulamaları Employment. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1213–1253. <https://doi.org/10.26466/opus.450605>.
- sozluk.gov.tr. (n.d.). <https://sozluk.gov.tr/>.
- Stimson, R. J. (2016). Some Challenges for Regional Science Research. *Investigaciones Regionales*, 36, 11–34.
- Szirmai, A. (2005). Developing Countries and the Concept of Development. *Cambridge University Press*, 1–10.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019a). *On Birinci Kalkınma Planı*. 198.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019b). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri*.
- Taş, U., & Yenilmez, F. (2007). Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 155–186.
- TBMM. (2003). *5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu*. 42(5).
- TBMM. (2004). *5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu*.
- Terzi, H., & Tütüncü, A. (2017). Turizm Gelirleri ve Dışa Açıklık Arasındaki İlişki : Türkiye Örneği The Relationship between Tourism Revenues and Trade Openness in Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 79-107 Turizm Gelirleri ve Dışa Açıklık Arasındaki.
- Thomas, M. D. (1964). The Export Base and Development Stages Theories of Regional Economic Growth: An Appraisal. *Land Economics*, 40(4), 421. <https://doi.org/10.2307/3144479>.
- Thorbecke, E. (2000). The Evolution Of The Development Doctrine And The Role Of Foreign Aid, 1950–2000. *Foreign Aid and Development, 1950–2000*. <https://doi.org/10.4324/9780203461761.pt1>.
- Thorbecke, E. (2006). *The Evolution of the Development Doctrine, 1950-2005*.
- Topal, A. (2009). Ulusak Kalkınmacılıktan Küresel Neoliberalizme: Latin Amerika Deneyimi. *I.ü. Siyasal Bilgiler Dergisi*, 41, 113–138.
- TUIK. (2018). <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30889>. İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2018.
- Tünel Dergisi. (2013). *OVİT Dağı Geçidi’nde Tünel Kazıları Devam Ediyor*. 1(1).

- Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, (2006).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*.
- Turner, R. (2019). Travel & Tourism: Global Economic Impact. *World Travel & Tourism Council*, 10–11. <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide/>.
- TÜRSAB. (2020). Covid-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi. *Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, Aralık*, 1–41. <https://tursab.org.tr/apps/Files/Content/6ad52b35-1dd2-41c2-9f1c-c24cc19e7a63.pdf>.
- Tutar, F., Alparslan, C., Tutar, E., & Turgut, A. (2014). Türkiye’de Yerel Kalkınmanın Yeni Aktörü Üçüncü Sektör : Kooperatifler. *Akademik Sosyal Araştırmalar*, 2(1), 501–524.
- Tüylüoğlu, Şevket. Çeştepe, H. (2004). Kalkınma Teorilerinin Temelleri ve Gelişimi. In M. Taban, Sami. Kar (Ed.), *Kalkınma Ekonomisi* (pp. 27–70).
- Üçler, Y. T. (2014). *Bölgesel Kalkınmada Üniversite - Sanayi İşbirliği: Konya Örneği*.
- Ülgener, S. F. (1986). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme* (6. Baskı). Filiz Kitabevi.
- Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı*. (2017).
- Union, E. (2017). *Final Report Economic Challenges of Lagging Regions* (Issue 2015).
- Unluhan.com. (n.d.). <https://unluhan.com/marmara-ring-otoyol/#attachmentGallery>.
- Uras, G. (2017). No Title. *Milliyet Gazetesi*. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/anadolu-sanayisinin-cogu-anadolu-kaplanlari-nda-2472014>.
- Urungu, A. (2010). *Btc Projesi Kapsamında Sosyal Uygulamalar Sosyal Antropolojik Açidan Hedefler ve Sonuçlar*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı. Ankara .
- van Dijk, J., Folmer, H., & Oosterhaven, J. (2019). Regional policy: Rationale, Foundations and Measurement of Effects. *Handbook of Regional Growth and Development Theories: Revised and Extended Second Edition, June 2014*, 550–572. <https://doi.org/10.4337/9781788970020.00036>.
- Varol, S. F. (2017). Medyanın Küreselleşmesi: Neden-Sonuç Ekseninde Bir Değerlendirme. *Gumushane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(1), 399–424.
- Vatansever Deviren, N., & Yıldız, O. (2014). Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, 44.

- Williams, A. M., & Hall, C. M. (2002). Tourism, Migration, Circulation and Mobility. In *Tourism and {Migration}* (Issue 65, pp. 1–52). https://doi.org/10.1007/978-94-017-3554-4_1.
- www.artnicomedia.org.tr. (n.d.). <http://www.artnicomedia.org.tr/index.php/39-projelerimiz/surekli-projelerimiz/115-gecmisten-guenuemueze-izmit-fotograf-sergisi.html>.
- www.hurriyet.com.tr. (2020). *Süs bitkiciliğinde Türkiye'nin Uluslararası Kapısı*. Erişim Tarihi: (17/02/2021).
- <http://www.kandiralilar.com/haber/1360/kefken-adasi-neden-degerlendirilmiyor.html> (Erişim Tarihi: 15/02/2021).
- www.ipekbir.gov.tr. (2020). <https://www.ipekbir.gov.tr/amacimiz/>.
- www.kefken.com. (2020). <http://www.kefken.com/kefken-adasi-karadenizin-uzerinde-insan-yasan-tek-adasidir/>. Erişim Tarihi: 06/01/2021.
- www.metropolis.org. (2020). www.metropolis.org.
- www.tursab.org.tr. (2021). <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turistik-tesis-isletmeler>.
- www.yalovakulturturizm.gov.tr. (n.d.). *Gezilecek yerler*. <http://www.yalovakulturturizm.gov.tr/TR-127253/gezilecek-yerler.html>.
- www.yalovaozelidare.gov.tr. (n.d.). *Yalovanın Tarihçesi*.
- Xiaoping, W. (2010). Rethinking Historical Materialism: The New Edition of “The German Ideology.” *Science & Society*, 74(4), 489–508.
- Yalçın, A. Z. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeşil Ekonomi Düşüncesi ve Mali Politikalar kamu Harcamaları Politikalarının Sürdürülebilir Bir Yaşam İçin Nasıl Tasarlanması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Çankırı Karatekin University İktisadi ve İdari Bilimler Journal of The Faculty of Economics Fakültesi Dergisi*, 6(1), 749–775. <https://doi.org/10.18074/cnuibf.282>.
- Yang, J., Ryan, C., & Zhang, L. (2013). Social Conflict In Communities Impacted By Tourism. *Tourism Management*, 35, 82–93. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.06.002>.
- Yardımcıoğlu, F. (2015). *Ulaşım Ekonomisi*. Kitap Matbaacılık.
- Yavilioğlu, C. (2002). Geri Kalmişlik Olgusu ve Ekonomistlik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım). *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 49–70.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Yıldırım, İ. (2004). *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*.

- Yılmaz, S. (2006). *Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakıflarının Yoksullukla Savaşım Politikaları İçindeki Yeri (Eskişehir Örneği)*. nadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, C. (2016). Yerel Yönetimlerde Kaynak Paylaşım Sistemleri ve 6360 Sayılı Kanun'la Türkiyedeki Değişimler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 731–756. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/220345>.
- Zengin, B. (2006). *Turizm Coğrafyası*. Değişim Yayınları.
- Zengin, E., Başkurt, M., & Es, M. (2014). Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 96–124.
- Zhao, J., & Min Li, Shu. (2018). The Impact of Tourism Development on the Environment in China. *Acta Scientifica Malaysia*, 1(2), 1–4.
- Zheng, B., Zhang, Y., Sibley, J., Deng, J., & Robinson, C. (n.d.). *Impact of Urban Trees and Landscaping on Tourism and Sustainable Development*. 59–66.

EKLER

Ek 1: Doğu Marmara Bölgesi Yöre Bazlı Turizm GZFT Analizi Tablosu

Konular	İç Çerçeve		Dış Çerçeve	
	Güçlü Yönler (G)	Zayıf Yönler (Z)	Fırsatlar (F)	Tehditler (T)
Ulaşım Altyapısı ve Erişilebilirlik	<p>“Karayollarının kesişim noktasındadır. İstanbul, Ankara, Bursa ve Eskişehir, Kocaeli gibi Büyükşehirlere çok kısa mesafededir. TEM Otoyolu, D-140 Karayolu, D-100 Karayolu ve 3. Otoyol burada bulunmaktadır”(S1).</p> <p>“Hızlı tren hali hazırda Arifiye istasyonunda durmakta olup, buranın uzaklığı da yaklaşık 20km’dir. Yine yapılması planlanan İstanbul Ankara Yüksek hızlı</p>	<p>“Turizm hareketliliğini hafta içine yayabildiğimiz bir ortamda veya lokasyonda değiliz. Yani bir Akdenizin deniz kenarında bir ilçesi değiliz. Gelen kişilerin birkaç hafta kaldığı bir bölge değiliz ...”</p> <p>“Orman içerisinde ulaşımın olmaması” (K2).</p> <p>“İstanbul’a yakınlık hem avantaj hem dezavantaj”(K2).</p> <p>“İstanbul’a yakın olması”(K1).</p> <p>“Deniz ulaşımının zayıf olması”(K2).</p> <p>“Ormanlardaki yolların yeteri düzeyde olmaması.”(K2).</p> <p>“İlimizde şu an tabi havaalanı da yok ..”</p> <p>“Yalova -Armutlu yolunun tamamlanamaması”(Y4).</p> <p>“Feribot seferlerinin sık olmaması”(Y4).</p>	<p>“Limanın gelmesi ile turist gemileri de belki daha sonraki zamanlarda gelmeye başlar ...”(S4).</p>	<p>“ Karadeniz ülkelerinin kendi içyapısında bir şeyi var yirmi yıldan beri bir hareketlilik var. Ama tabi ekonomik açıdan baktığımız zaman hadiseye Karadeniz etrafındaki ülkelerin büyük bir kısmı doğal kaynaklarıyla geçinen ülkeler dolayısıyla doğal kaynaklarında o ülkenin vatandaşlarına yansımaktan ziyade genelde o ülkelerin yöneticilerine veya şirketlerinin sahiplerine yansıdığı, halklarının ise ekonomilerinin çok güçlü olmadığını görüyoruz”(S4).</p> <p>“Bölgenin en büyük tehdidi deprem Allah korusun büyük bir deprem olmasın deprem olursa çok çok kötü yani binalarımız eski benim oturduğum bina bile 50 yıllık bir bina babamın yaptığı bir bina” (Y4).</p>

<p><i>tren de ilçe sınırlarımız içerisinde geçecek olup, bu istasyon Adapazarı Merkezde olup bu istasyonunda ilçemize uzaklığı yaklaşık 20km'dir”(S1).</i></p> <p><i>“Havayolları; Sabiha Gökçen Havalimanı İlçemize 1 saat 15 dakika uzaklıkta, Cengiz Topel havalimanı ise 30 dakika mesafededir”(S1.)</i></p> <p><i>“Bir ulaşım ağının merkezinde olması”(S2).</i></p> <p><i>“Ulaşım kolaylığı İstanbul'a 1.30 dakika, Başkente üç saat, Ankara'dan sabah gelip akşama dönebilirsiniz” (S5).</i></p>			
---	--	--	--

<p><i>“Ulaşımı kolay”(Y1).</i></p> <p><i>“İstanbul ve Ankara ’ya yakın olan bir bölge...”(S6).</i></p> <p><i>“Ulaşım açısından bir sorunumuz yok. Son yıllarda gündeme gelen yüksek hızlı tren İstanbul’dan başlayarak Ankara ’ya, Adapazarı, Düzce, Bolu, Gerede istikametinden geçerse tabi bu da büyük bir avantaj olacağını düşünüyorum.. Sadece ulaşım karayoluyla. Alternatif bir ulaşım olacağını düşünüyorum (B1).</i></p> <p><i>“Büyük şehirlere yakınız, ulaşım kolaylığına sahibiz” (Y6).</i></p>			
--	--	--	--

	<p>“ulaşım çok kolay.” (D2).</p> <p>“Ulaşımı kolay”(Y2).</p> <p>“Birçok Büyükşehir’e kavşak noktasındayız yakınlık açısından, erişimi kolay arz kaynaklarımız yeterli bunlar sayabileceğimiz avantajlar”(D1).</p>			
<p>Alt ve Üst Yapı Faaliyetleri</p>		<p>“Dolayısıyla yatırımların çok bakir olması çok sifirdan başlamamız bizim için dezavantaj maliyeti yüksek olacak. İlk yatırım maliyetleri en büyük sıkıntımız o bana göre(Y2).</p> <p>“tesisleşme ve alt yapı eksikliği”(D1).</p> <p>“Altyapı eksiklikleri”(Y4).</p> <p>“Sosyal donatı ve aktivite alanlarının yetersiz olması (sinema alışveriş merkezi vb.)” (Y4).</p> <p>“Yeterli sağlık tesisinin bulunmaması” (Y4).</p> <p>“Tesislerimiz eski, var olan tesisler ile yeni işler üretme şansımız az, (imar vb., dönüşüm zaman alır)”(Y6).</p>	<p>“İlçe sınırlarımız içerisinde yapımı devam eden Ballı Kaya Barajının tamamlanması ile bu Gölün çevresinde alternatif Turizm alanları oluşabileceği gibi, alternatif su sporlarına yönelik turizm yapılması da sağlanabilecektir”(S3).</p> <p>“Sahil projemizin hayata geçirilmesi diyebilirim”(S5).</p>	<p>“Yeni yatırımlar çevreyi oldukça tehdit ediyor, Yatırımlar yapılırken doğal dengenin iyi belirlenmesi gerekiyor, bölgenin taşıma kapasitesinin aşılması çok önemli”(Y6).</p>

<p>Sosyo - Kültürel Çeşitlilik</p>	<p>“Nüfustan, kültürel avantajdan bahsettik bunlar avantaj. Yani bir balkan geleneği de var bir Karadeniz rengi de var bunlar birer avantaj. Yani örnek olarak söyleyeyim burada göç korusu var şimdi aklıma gelen bir şey mesela göç korusu diye belediyemiz göç korusu diye bir koro oluşturuyor. Bunun 365 gün Türkiye'nin dört bir yanını dolaşabilecek bir koro ”(S2).</p> <p>“Sanayi bölgesi olduğu için ekonomisinin güçlü olması “(K1).</p> <p>Kocaeli'nin Üniversite kenti olması ...(K1).</p>	<p>“Turizm algısının toplumda topyekûn bir yaşam stili haline gelmesi gerekiyor ki o bölge turizme adapte olsun. Fakat ilçemizde ve bölgemizde böyle bir durum yok”(S6).</p> <p>“Mesela bir turizm haftasında turizm haftası kutlama açış etkinlikleri Sapanca'da yapılmıyor buradan ben anlıyorum ki burası henüz daha turizm kenti haline gelmiş değil. Heyecanla turizm haftası beklenmiyor yani turizm beldesinde turizm haftası heyecanla beklenir. Bütün insanlar hazırlıklarını turizm haftasına yönelik yapar. Herkes dört gözle kulağı açık bi şekilde turizm haftasını bekler”(S6).</p> <p>“Turizm, tarım ve sanayi sektörü birbirinden bağımsız çalışıyor dolayısıyla benim gördüğüm burada turizm sektörünün ilin ilçenin ve tamamına bir hayat stili haline dönüşmüş olmayışı belki de bu düzen bizim dezavantajımız”(S6).</p> <p>“Mesela bir turizm haftasında turizm haftası kutlama açış etkinlikleri Sapanca'da yapılmıyor. Buradan ben anlıyorum ki burası henüz daha turizm kenti haline gelmiş değil. Heyecanla turizm haftası beklenmiyor yani turizm beldesinde turizm haftası heyecanla beklenir. Bütün insanlar hazırlıklarını turizm haftasına yönelik yapar. Herkes dört gözle kulağı açık bir şekilde turizm haftasını bekler ... ”(S6).</p> <p>“Mesela ilçe merkezinin turizmle hiç alakası yok Kahvehanelerimiz var, işletmeler var... Araplar</p>		<p>“Eğitimsizlik ve cehalet, mesela bizim acarlar longozunun tanıtımı için verdiğimiz kitapçıkları satıyor adam ... ”.(S4)</p> <p>“Kocaeli'nin Yoğun göç alması.”(K1)</p>
---	---	--	--	---

		<p><i>geliyor orda alışveriş yapıyorlar ama turizm hizmetleri turizm işletmeciliği babında değerlendiremeyiz. Bu bir ticari işletme gibi değerlendirebilir. Yani turistler geldikçe bizde işledikçe turist olan insanlar bunları anlattıkça etkileştikçe maruz kaldıkça bu duygulara ve uygulamalara bunlar toplumda değişecek.”(S6).</i></p>		
<p>Turizm Arz Kaynakları</p>	<p>“İklim olarak genelde ılıman ve nemli bir yapıya sahip olup, 12 ay turizm yapılabilecek konumdadır.”(S1)</p> <p>“Zengin orman kaynaklarının varlığı..”(K1)</p> <p>Karadeniz sahilinde “Sardala Koyu ve mavi bayraklı sahillerin olması.”(K4)</p> <p>“Birçok rahatsızlığa iyi gelen Jeotermal kaynak üzerinde bulunmaktadır.”</p>	<p>“Sanayi ve yerleşim alanlarının genişlemesi meselesi, tarım arazilerimizin korunması konusu, iskân konusunda herkesin hassas davranması gerekir. Bu konuda bir baskı olduğunu görüyoruz”(S2).</p> <p>“Sezonun kısa olması, denize girilebilir gün sayısının azlığı”(S5).</p> <p>“Kışları çok serin gidiyor dolayısıyla kış turizmini çok yaygın bir şekilde şu aşamada yapamıyoruz ...”(S6).</p> <p>“İlçemizde sanayi kuruluşları var yani fabrikalar var, tarım alanları var, yani turizm yapmayan turizmden çok uzak olan bir alan var. Burada Tarım işleri de turizmi destekleyen geriye ya da ileriye beslemesi olan alanlar değil. Çok az bir kısmı var yani peyzaj, mekân süs bitkiciliği burada tanımsız olarak gelişmiş durumda”(S6).</p> <p>“Burada mevcut yapılan turizmi çok düşük yani yüzdeler olarak çok düşük olarak etkileyen yani siz bir otel yapıyorsunuz peyzajınız çok küçük bir</p>	<p>“Bitki örtüsü genelde ormanlık alanlardan oluştuğu için mesire alanları yapımı artacaktır”(S1).</p> <p>“İlçe sınırlarımız içerisinde 17 adet Yayla mevcut olup bu yaylaların bazılarında Göl mevcut olup, alternatif Turizm yapılabilecek konumdadır.”(S1)</p> <p>“Kongre turizmi, bölgede geliştirilebilir, bu konuda siyasiler ve yerel yönetimlerin caba sarfetmesi gerekiyor”(S3).</p> <p>“Kent park rekreasyon alanından ta ki Kocaali 'ye kadar,</p>	<p>“Deniz ve göller mavi, yaylar ve doğal güzellikler, biz Sakarya 'da mavi ve yeşili ön plana çıkarmamı gerekiyor. Sanayi gelişimi ile Sakarya 'nın yeşil oranı % 42 oranında ve bu korunmasa gün geçtikçe azalacaktır.”(S3)</p> <p>“Sanayiye bölge turizmi için en büyük tehdit olarak görebiliriz.”(S4)</p> <p>“Bölgeden geçen karayolları, göç...”(S4)</p> <p>“Tehditler bakımından da sanayi ve turizm birlikte tehdit olarak algılanabilir.” (S5)</p> <p>“Sanayinin kıyı ve sağlık turizmi alanlarını daraltması”(K1).</p> <p>“Çevre açısından riskli bir bölge, hava, su, kara kirliliği” (K1).</p>

	<p>“Biz toplantılarımızda Sakarya’yı özetlediğimizde mavi ve yeşil olarak özetliyoruz.”</p> <p>“Arz kaynakları arasında onu unuttuk mesela. Sakarya nehrini, Justinianus ve poyrazlar gölü 3 tane arz kaynağı sayabiliriz”(S2).</p> <p>“ Şimdi buradaki bizim ciddi yönümüz nedir denizimiz, longozumuz yine bu ormanlarımız. Bizde 102 bin dönüm orman var”(S4).</p> <p>“Bir kumumuz var kesintisiz, güzel bir sahilimiz var temiz, kirlenmemiş, uzun bir kum yürüyüş parkurumuz var,</p>	<p>alanda burada üretilen peyzaj bırakın Sapanca’yı yani Sakarya’nın değil Türkiye’nin dışına taşması gereken bir üretim var burada yani ithal edilen ihraç etmemiz gereken bir üretim var bu açıdan o beslemeyi de sağlayacak alan yok burada”(S6).</p> <p>“Karadeniz olması ve mevsimin kısa olması da turizmin zayıf yönüdür” (Y4).</p>	<p>Akçakoca’ya kadar turizm anlamında kullanılabilir”(S5).</p> <p>“Karadeniz sahili tehlikeli bir sahil ama bizim özellikle mavi bayraklı olan plajlarımızdaki üst düzey güvenlik önlemlerimizin olması”(K4).</p> <p>“Doğamız var, temiz havamız var, yaylalarımız var. Gelecek anlamında çok büyük fırsat olarak göreceğimiz bir şey”(B1).</p> <p>“Sakarya nehrinin bütün bu kenarlarını her insanın günün 24 saati çay içebileceği bir ortam haline getirmeliyiz”(S3.)</p> <p>“Diğer sanayi kollarımızın en azından insan potansiyeli açısından turizme katkı sağlayacak avantajları var.” (Y2).</p>	<p>“İstanbul’a yakın olması,(K1), İlin deprem fay hattı üzerinde yer alması.”(K1),</p> <p>“Kocaeli İlinin gelişiminde sanayiye yönelik gelişimin devam edecek olması.”(K1)</p> <p>“Çevre kirliliği artışını önleyecek önlemlerin yetersiz olması.”(K1)</p> <p>“Civar illere (başta İstanbul olmak üzere yapılacak yatırımlar.” (K1)</p> <p>“İlimiz aynı zamanda tavukçuluk sektörünün merkezi durumunda. Bu tavuk sektörünün atıklarının çevreye verdiği zararlar, hava kirliliği olabilir. Su kaynaklarının azalması bunlar etkili”(B1).</p>
--	--	--	--	--

<p><i>kaliteli kum potansiyeli.”(S5).</i></p> <p><i>“Bir kere doğal yapısı, deniz kıyısında olmak, ormanlarımız.”(K1).</i></p> <p><i>“Termal su kaynaklarının bulunması.” (K1).</i></p> <p><i>“Kartepel kayak merkezi ,zenginlikler, alternatif turizm türleri açısından potansiyelinin yüksekliği”(K1).</i></p> <p><i>“Toprakların %65’i ormanlarla kaplı, bozulmamış bir doğası var. Üç yüz civarında yaylamız var. Yüz elli civarında göl ve göletimiz var”(B1).</i></p> <p><i>“Doğal kaynaklarımız, termal kaynaklarımız, kış</i></p>			
---	--	--	--

<p><i>turizm merkezlerimiz. Aynı zamanda şunu da söyleyeyim. Ülkemizin ikinci büyük turizm koruma gelişim merkezi 2015 yılında Bolu'da ilan edildi”(B1).</i></p> <p><i>“Şu an elli bir bin hektar bir turizm bölgemiz var”(B1).</i></p> <p><i>“Gelecek kişilere burada turizm çeşitliliğimiz fazla kültürel turizm, kaplıca turizmi, deniz yani çeşitliliğimizin fazla olması.”(Y1)</i></p> <p><i>“Kaplıca ve kaplıca turizmi ile alakalı tatil köyleri, termal turizm otelleri, deniz ve deniz sporları, zeytincilik, balıkçılık”(Y4).</i></p>			
---	--	--	--

<p><i>“Kaliteli bir termal suya sahibiz” (Y6).</i></p> <p><i>“Turizm tesisleri yapmaya müsait harika bir doğası var, Göletler var, Çamlıklar var ormanlar var ...”</i></p> <p><i>3 mavi bayraklı plaj</i></p> <p><i>“Türkiye’nin ilk turizm cazibe merkezlerinden olması, dola-kültür-tarih-deniz ve sağlık, esenlik turizmine ev sahipliği yapması.”</i></p> <p><i>“Denizimiz, yaylalarımız var nehrimiz var şelalelerimiz var” (Y3).</i></p> <p><i>“Denizimiz var, doğamız var ,cennet gibi ormanımız var içinde olmayan hiçbir şey yok...” (Y4).</i></p>			
---	--	--	--

	<p><i>“... turizm çeşitliliğimiz fazla kültürel turizm, kaplıca turizmi, deniz yani çeşitliliğimizin fazla ...”(Y2).</i></p> <p><i>“Spor, macera, trekking, doğa turizmi, mavi turizm, gençlik turizmi, bu turizmlerin hepsi alternatif turizm içerisinde sayabilirsiniz. Bu saydığım turizm çeşitlerini hepsinin içinde barındıran bir şehirden bahsediyoruz.”(Y1)</i></p>			
--	---	--	--	--

<p>Tarihi Zenginlik</p>	<p>“Çok ciddi bir tarih var. Roma ve Bithynia krallıklarından kalma taşlarından, sütunlarına kadar inşaat kazılarında çıkan eserler var. Bundan sonraki döneme ait Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait ciddi eserler de var”(S4).</p> <p>“Zengin tarih, kültür ve tabiat varlıkları, doğal değerlere sahip olması.”</p> <p>“Tarih var, kültür var, ...”(Y2)</p>		<p>“Bizim şuan düşünce aşamasında olan sahildeki kumsal alanımızda, Türk dünyasının ve İslam dünyasının gençlerinin birleşeceği burada dönem dönem tatil yapabileceği bir alan oluşturmaya yönelik taslak projemiz var. Burada insanlar hem spor hem de geçmişini yaşayacak yani inşallah.”(S4)</p>	-
<p>Mevzuat</p>		<p>“Planlı turizm imar planının olmaması” (K4).</p>		
<p>Diğer</p>	<p>“Kandıra da boğulma vaka sayısının az olması”(K4).</p>	<p>“Sanayiyle birlikte götürmek işte biraz zor ama götüreceğiz onda bir sıkıntımız yok çünkü birbirleriyle entegre etmek zorundasınız ki bunu da başarıyoruz şuanda”(Y1).</p>		

Kurumsal Gelişim	<p>“Dünya Unesco Geçici Mirasına sahip olması” (Y4)</p> <p>“Cittaslow başvuru ilçesi olması sebepleri ile turizmde güçlü ve avantajlı durumdadır”(Y4).</p>	<p>“Bakir bir alana sıfırdan yatırımlara başlamaktan kaynaklı maliyetlerin yüksek olması (ilk yatırım maliyetlerinin yüksek olması)” (Y1).</p> <p>“İlçe kimliğinden henüz yeni çıkmış il olma kültürünü yeni yeni benimsemiş ama rekabet edeceği kocaman mega şehirler var ..”(Y1)</p>		<p>“Turizmi sanayiyle birlikte götürmek işte biraz zor ama götüreceğiz onda bir sıkıntımız yok çünkü birbirleriyle entegre etmek zorundasınız ...”(Y2).</p>
Tanıtım Pazarlama-İmaj	<p>“Bilinirliğimiz çok iyi” (Y6).</p> <p>“Sağlık turizmi açısından bilinen bir ilçeyiz” (Y6).</p> <p>“Şifa bulmak için gelen çok sayıda vatandaşımı var , (süreklilik)”(Y6).</p>	<p>“Tanıtım konusunda çok zayıfız”(D2).</p> <p>“Dezavantaj aslında biz turizm yönünden çok büyük potansiyelimiz olmasına rağmen insanlar buradan ziyade turizm denince akla sadece turizm gelen yerleri düşünüyorlar buda bizim açımızdan dezavantaj oluşturuyor” (K4).</p> <p>“Kocaeli'nin sanayi kenti olarak tanınmasından dolayı kötü imaj”(K1).</p> <p>“Özellikle pansiyonculuk gibi para kazanma odaklı iş bana tehdit olarak geliyor, gelen insanlara kaliteli hizmet vermeli ve bu hizmetinde reklam olarak ilçeye geri dönmesi lazım” (K4).</p>	<p>“İstanbul'un sanayisinden gürültüsünden, kirliliğinden sıkılmış insanları buraya nasıl çekeriz noktasında bir Pazar yaratırız buraya bir destinasyon yaratırsın bunları tanıtırsın, gidersen onları davet edersen yani buranın onlarla rekabet edeceği avantajlarını gün yüzüne çıkartırsın.”(Y1)</p>	<p>“Meşhur Çınarcık çukurumuz var, adaların dibinde olan bir çukur, onun adı Çınarcık çukuru, deprem çukuru yani işte fay hattı yani orası herhâlde çok derin. Onunla birlikte birazda depremsel açıdan isim yapıyoruz adı kötü yani ne biliyim adalar çukuru denseydi. Çınarcık'a hiçbir zararı yoktu ama Çınarcık çukuru olunca. “</p> <p>“Kocaeli'nin çevre kirliliği açısından olumsuz imaja sahip olması.”(K1).</p> <p>“Onun haricinde sanayi şehri olarak tanınmak” (K2).</p>
Girişimcilik Kültürü	-	-	-	-

EK 2: Turizm Hizmet ve Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Etkisini Ölçmeye Yönelik Mülakat Soruları

- 1. Kalkınma size göre nedir, neyi çağrıştırmaktadır?**
- 2. Bölgenizin kalkınmasına yönelik merkezi ve yerel yönetimin bir vizyon planı var mı, var ise avantajları, yok ise dezavantajları nelerdir?**
- 3. Merkezi Yönetim bütçesi kapsamında bölgenize yapılan yatırımları yeterli buluyor musunuz?**
- 4. Bölgesel kalkınmada rolü olan Kamu kurum ve kuruluşlarını bölgenize sağladığı katkılar açısından yeterli buluyor musunuz?** (Belediye, Üniversitenin, Sivil toplum kuruluşları, turizm kooperatifleri, sağlık yatırımları, turizme yönelik eğitim yatırımları, ulaşım yatırımları, turizme yönelik spor yatırımları, medya kuruluşlarının turizm konusundaki çalışmaları, turizm planlaması ile ilgili kararlara katılım)
- 5. Turizm bağlamında uygulamaya yönelik bütçe planlarını yeterli buluyor musunuz, bulmuyor iseniz arttırmaya yönelik çabalarınız nelerdir?**
- 6. Bölgenin sahip olduğu arz kaynakları turistik kalkınmaya yönelik kullanılabilir mi? (Genel kalkınma ve Turizm kalkınması bağlamında)**
- 7. Genel anlamda ve Turizm özelinde Bölgenizde istihdamı arttırmaya yönelik politikalarınız nelerdir.**
- 8. Bölgenizin kalkınmasında sektörleri önem sırasına göre sıralar mısınız?**
- 9. Kamu kaynaklarının doğru yerlerde kullanılmadığına yönelik iddialar var, bu konudaki düşünceleriniz nelerdir? Bu konuda tedbir ve düzenleme ve diğer uygulamalarınız var mıdır? Var ise nelerdir.**
- 10. Turizmin ülkemiz /bölgemiz/yöremiz açısından taşıdığı önem hakkında neler söylersiniz?**
- 11. Turizmin yatırımlarının ülkemiz /bölgemiz/yöremiz açısından ekonomik etkiler size göre nelerdir?** (Döviz girişi, yeni iş alanları, yerel işletme sayısının artışı, konut fiyatlarının artışı, ilçede arsa ve arazi fiyatlarının artışı, altyapının gelişmesi, üst yapının gelişmesi, turizm odaklı tarım ve sanayi sektörlerinin gelişmesine katkı, diğer ilçelerle arasındaki gelişmişlik farkının azalması, ilçeden diğer şehirlere olan iş göçünü azaltılması, bölgede hayat pahalılığı artışı, bölgedeki gelir dengesizliği azalması, yerel ortaklıkları ve işbirliğini artışı).
- 12. Turizmin yatırımlarının ülkemiz /bölgemiz/yöremiz açısından Sosyo –Kültürel Etkiler size göre nelerdir.** (Sosyal açıdan kalkınma, yerel kimlik kaybı/değişimi, kadınların iş hayatına katılımı, eğitim çağındaki kuşağın gelenek ve göreneklere bakış açısına etkisi, ilçede sanatsal faaliyetlerin artışı, yerel halkın giyim tarzını değiştirebilmesi, dini yaklaşımın değişimi, kültür çatışması yaratması, sosyal stres artışı, Ahlaki yozlaşma artışı, suç, uyuşturucu vb. sosyal sorunları artırır, ilçemizde alkol tüketiminin artışı)
- 13. Turizmin yatırımlarının ülkemiz /bölgemiz/yöremiz açısından çevresel etkiler size göre nelerdir** (Doğal alanların korunmasına yönelik bölge halkının duyarlılığı, kentsel mimariyi gelişimi, peyzaj ve mimari uygulamalar, yeşil alanların azalmasına, Endemik bitki türlerini azalması, bölgeye özgü hayvan/böcek türlerini azalması, İlçede kullanılabilir tarım alanlarının azalması, Çöp sorunu, trafik sıkışıklığı).

14. Bölgenizin ya da yörenizin arz kaynaklarının bölgeye yerli ve yabancı yatırım çekme gücü var mıdır? Var ise Doğrudan, dolaylı ya da uyarılmış yatırımlar bağlamında bölgenize hangi sektörlerle daha fazla katkı sağlamaktadır.
15. Turizm bölgenizde istihdama doğrudan, dolaylı ya da uyarılmış katkıları var mıdır?
16. Sorumluluk sahanız çerçevesinde Turizm bölgeye rekabetçi bir avantaj sağlar mı?
17. Bölgenizin turizm açısından güçlü ve zayıf yönleri fırsat ve tehditleri nelerdir.
18. Bölgenizde size özgü bir turizm mastır planınız var mı? Yok, ise bu konuda bir çalışmanız var mı?
19. Bölgenin Turizm potansiyelinin tanıtım ve pazarlanması sizce yeterli düzeyde midir?
20. Bölge halkının genelde turizme bakış açısı nasıldır. Özelde turizm faaliyetlerine ve turizmin geliştirilmesine nasıl bakılmaktadır.(Olumlu-Olumsuz)
21. Bölge turizmindeki değişikliklere bağlı olarak istihdam politikalarında değişiklik yapıyor musunuz, istihdam edilen personel niteliğinin geliştirilmesine yönelik politika uygulamalarınız nelerdir?
22. Turizm sektörü ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel faktörlerden çabuk etkilenebilmektedir. Bu bağlamda bölgenizde yaşanacak muhtemel dengesizliklere karşı durumu alternatif sektörlerle ilişkilendirerek açıklar mısınız?

Tarafınızdan yukarıdaki sorulara verilen cevaplar “ *Turizm Yatırım ve Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Etkisine İlişkin Harcama Yetkilileri Üzerine Keşifsel Bir Araştırma: Doğu Marmara Örneği*” isimli Doktora Tez çalışması kapsamında değerlendirilecektir. Verdiğiniz katkılardan dolayı çok teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

İsmail KOÇ, Lisans öğrenimini Sakarya Üniversitesi İİBF Maliye Lisans bölümünde tamamladı. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Programını “Politik Konjonktür Teorileri Çerçevesinde 1950 Sonrası Türkiye’de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi” konulu Yüksek lisans tezi ile tamamladı. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sapanca Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Vergi Uygulamaları Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.